

**WYDZIAŁ
HUMANISTYCZNY
AGH**
bo za każdą technologią
stoi człowiek

**University
of Manitoba**

LVIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY (LVIV, UKRAINE)
Department of Sociology and Social Work

V.N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY (Kharkiv, Ukraine)
School of Sociology

SOCIOLOGICAL ASSOCIATION OF UKRAINE
Lviv Department of SAU
Kharkiv Department of SAU

POLISH NAVAL ACADEMY (GDYNIA, POLAND)
Faculty of the Humanities and Social Sciences

**AGH – UNIVERSITY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
(KRAKÓW, POLAND)**
Faculty of the Humanities

UNIVERSITY OF MANITOBA (WINNIPEG, CANADA)
Peace & Conflict Studies, Arthur V. Mauro Institute for Peace & Justice at St. Paul's
College

**«SOCIOLOGY – SOCIAL WORK AND SOCIAL WELFARE: REGULATION
OF SOCIAL PROBLEMS»**

Proceedings of The XIV International Scientific and Practical Conference
May 9-10, 2024

Lviv 2024

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
(м. Львів, Україна)**

Кафедра соціології та соціальної роботи

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА (м. Харків, Україна)**

Соціологічний факультет

СОЦІОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ

Львівське відділення САУ,
Харківське відділення САУ

**АКАДЕМІЯ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ ІМ. ГЕРОЇВ
ВЕСТЕРПЛЯТТЕ (м. Гдиня, Польща)**

Відділ Гуманістичних і суспільних наук

АКАДЕМІЯ ГІРНИЧО-МЕТАЛУРГІЙНА (м. Краків, Польща)

Відділ гуманістичний

МАНІТОБСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (м. Вінніпег, Канада)

Інститут миру та справедливості Артура В. Мауро при коледжі Св. Павла

**«СОЦІОЛОГІЯ – СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ»**

Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції
9-10 травня 2024 року

Львів 2024

УДК 36

ISBN 978-617-8194-01-7

Sociology – Social Work and Social Welfare: Regulation of Social Problems (Lviv, May 9–10, 2024): Proceedings of The XIV International Scientific and Practical Conference. – Lviv, 2024. – 305 p.

Соціологія – Соціальна робота та соціальне забезпечення: регулювання соціальних проблем (Львів, 9–10 травня 2024 р.): збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 2024. – 305 с.

The conference materials present the views of young and experienced researchers on current issues of modern society. Different options for their regulation are considered. The texts are published in the author's edition. The authors, as well as (for students and graduate students) the scientific supervisors, are responsible for the scientific content and quality of the materials submitted.

Матеріали конференції представляють погляди молодих та досвідчених дослідників на актуальні проблеми сучасного суспільства.

В них розглядаються різні варіанти їх регулювання. Тексти публікуються в авторській редакції. За науковий зміст і якість поданих матеріалів відповідають автори, а також (для студентів та аспірантів) наукові керівники.

ISBN 978-617-8194-01-7

© Колектив авторів, 2024

© Видавець ФОП Марченко Т.В.

CONTENT

MODERN UKRAINIAN SOCIETY: SOCIOLOGICAL DIMENSIONS	13
<i>Zlobina O.</i> Expecting wartime: disposition optimism vs prolonged stress	13
<i>Parashchevin M.</i> Distrust as a life strategy of ukrainians: state and dynamics 19	
<i>Mishchenko Y., Zlobina O.</i> Legitimation of patriotic hacking during russia's full- scale invasion of Ukraine	23
<i>Lepen V., Baranovska L.</i> Relations between Ukraine and russia as a factor influencing the countries of Central and Eastern Europe	27
<i>Zubchenko O.</i> Everyday economic practices of the population in the occupied south of Ukraine	31
<i>Helzhynska K., Chernysh N.</i> The meanings of war in the context of the attitude toward volunteer activities	36
<i>Klymanska L., Klimanska M., Haletska I., Malachivska-Danchak M.</i> Personal experience of civilians in relations with the military during the war	42
<i>Shkoliar M., Shtraikher O.</i> Defragmentation of ukrainian society and the volunteer movement during the war: a study of the relationship	47
<i>Maistruk N.</i> Ideas of cosmopolitanism and their relevance in the context of risk-cosmopolitanization, socio-cultural transformations and war in Ukraine	53
<i>Lazurina N.</i> Problems of social adaptation of youth in a risky society	59
<i>Kutyryova V.</i> The problem of a safe educational environment in the conditions of war	65
<i>Kalynyak O., Kozachenko O.</i> Advantages and disadvantages of distance learning and face-to-face education in the perceptions of students in Lviv	69
<i>Rudenko Y., Lapan T.</i> Mental health: the development of the concept and its modern interpretations in sociology	72
<i>Kovalisko N., Mikula A.</i> Intellectual migration in the context of migration changes during the russian-ukrainian war	75
<i>Tereshchyn O.-Z., Savka V.</i> The influence of military conflicts on family and marital relations	82
<i>Kuba Y., Shkoliar M.</i> Specific measures of decommunication and derusification of public space in modern Ukraine	88
<i>Kovalenko M., Shkoliar M.</i> Social networks in the formation of the identity system of modern student youth during the war	92

<i>Kupiak U., Myshok R. Subject-object structure of cyberbullying in the gaming environment</i>	96
<i>Potapov A., Pachkovskyy Y. Imprinting as the basis of propaganda</i>	102
<i>Makar M., Savka V. Constructing social reality in the context of post-truth: the case of artwork by N. Titov on social media</i>	105
<i>Hutsaliuk S., Shkoliar M. The phenomenon of common remembering in the transformation of social memory</i>	111

SOCIAL WORK UNDER WARTIME REGIME: CHALLENGES AND WAYS TO OVERCOME 116

<i>Yevdokymova I. Problems of social services in the risk society</i>	116
<i>Baistruk S., Makukh O. Peculiarities of social work in Ukraine at the present stage in relation to children and families under martial law</i>	119
<i>Kuzmina M., Kuzmin V. Social work in the sphere of employment in Ukraine in modern conditions</i>	124
<i>Butylina O. Possibilities and limitations of building an employer's HR brand in social services</i>	128
<i>Sakharuk Y., Klos L. The role of social workers in healthcare</i>	132
<i>Ridkodubaska H. Prevention of occupational burnout among social sector workers</i>	136
<i>Kotowski B. Burnout rates among social workers</i>	138
<i>Soroka Y., Sadrytska S. Deontological aspects of the training of social work managers</i>	141
<i>Holova N., Bozhok M. Social supervision as a form of individual social work with children from residential institutions in biological families</i>	144
<i>Kolodii H., Myshok R. Case management as a modern practice in the structure of social work technologies with families in difficult life circumstances</i>	149
<i>Kulish N. Social initiatives of religious confessions of Ukraine in the conditions of armed aggression of russia</i>	155
<i>Povkh N., Kozak M. Implementation of social and legal protection of children during war in Ukraine</i>	160
<i>Hudzenko Y. Organization of the center for complex rehabilitation of military personnel with disabilities</i>	165
<i>Klimczyk-Miśtal K. Reflection on the functioning of the ukrainian family during the war: possibilities of support at the local level</i>	168

<i>Puzyrova O.</i> Situational approach to the management of social service during the war in Ukraine.....	173
<i>Redkina H., Zuevska M.</i> Socialisation of a child in a foster family in Ukraine in the context of the russian-Ukrainian war	178
<i>Lukianenko R.</i> State policy in the field of providing social services to veterans: current state, problems and ways of solutions	184
<i>Kupnovytskyi N., Shapovalova T.</i> International standarts on the rights of persons with disabilities as a result of hostilities	191
<i>Tyurina T., Diachok I.</i> To the problem of neutralization of the consequences of post-traumatic syndrome in military personnel and veterans.....	194
<i>Sakharuk O., Shapovalova T.</i> Defending truthful information during war time: strategies to disinformation and cyber threats.....	197
<i>Bordiyany Y.</i> The role of the community in the development of the system of social services, organization of support for families with children, and prevention of institutionalization of children	201

CONTENT AND FEATURES OF SOCIAL WELFARE IN THE STRUCTURE OF SOCIAL POLICY OF UKRAINE..... 207

<i>Vakulenko S.</i> Social services for single-parent families in today's conditions. 207	207
<i>Siry E., Sira O.</i> Problems of youth in professional self-fulfillment in view of systemic social factors	211
<i>Shevel I.</i> Global changes and their impact in geopolitical space due to russian aggression against Ukraine: sociological discourse	215
<i>Vovk S., Zelenko N.</i> Social payments for orphan children and children deprived of parental care during the conditions of martial state	218
<i>Ivanyk V., Shapovalova T.</i> Pension provision of persons with disabilities: modern realities	222
<i>Savka V.</i> Social welfare: risks	225
<i>Kozieliyeva I., Shapovalova T.</i> Current state and prospects of reforming the pension system in Ukraine.....	228
<i>Remskyi A., Shapovalova T.</i> The role of the state in creating conditions for the welfare of veterans of the russian-ukrainian war	231
<i>Chudyk-Bilousova N.</i> Implementation of social policy with the participation of a social worker: challenges for Ukraine.....	234
<i>Zhyr Y.</i> The impact of the information war on the psychological state of Ukrainians.....	238

Kovtun N. **Professional orientation of youth in the conditions of social transitiveness today** 241

Ostash R., Zelenko N. **Digitalization of state assistance to families with children in Ukraine: challenges and opportunities** 244

IDPS AND REFUGEES IN WAR CONDITIONS: PROBLEMS AND REALITIES 249

Riul' V., Popovich O. **Integration of IDP women in the city of Uzhhorod**..... 249

Halyhin O., Romanenko S. **The social space of Odessa through the eyes of forced migrants: the possibilities of the sociological dimension** 254

Shevchenko S. **Ukrainian war migrants in poland - two years after 24/02**..... 258

Kravchenko M. **Vulnerability and sustainability of IDP protection in the ten-year dimension**..... 265

Yatsyshyn U. **The role of education in the integration and adaptation of forcibly displaced persons in Ukraine** 271

Kinash O. **Social adaptation of forced displaced persons in Ukraine and the countries of Central and Eastern Europe** 275

Zaborowska P. **The role of the media in shaping public opinion about migrants in Poland**..... 280

Geiger S.-M., Koval A. **Diversity-sensitive and resource-oriented approach in the social work with queer refugees from Ukraine in Germany** 281

Müller J.-L., Koval A. **Needs-based social work support for queer refugees from Ukraine in Germany** 285

Davydova A., Geraskov S. **Public activism of ukrainian migrants in the EU as a factor of providing volunteer assistance** 290

Shazhko Y., Tyurina T. **Social assistance to ukrainian immigrants in Central and Eastern European countries**..... 293

Osiianenko K., Makukh O. **Social problems of internally displaced persons as a vector of development of social work in Ukraine**..... 298

Ivanyshyn D. **Problems of adaptation of ukrainian refugees in EU member countries** 302

ЗМІСТ

СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: СОЦІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ..	13
<i>Злобіна О. Очікування воєнної доби: диспозиційний оптимізм vs подовжений стрес.....</i>	13
<i>Паращевін М. Недовіра як життєва стратегія українців: стан та динаміка</i>	19
<i>Міщенко Є., Злобіна О. Легітимація патріотичного хакінгу під час повномасштабного вторгнення росії в Україну</i>	23
<i>Лепень В., Барановська Л. Відносини України та росії як фактор впливу на країни Центрально-Східної Європи.....</i>	27
<i>Зубченко О. Повсякденні економічні практики населення на окупованому півдні України</i>	31
<i>Гельжинська Х., Черниш Н. Сенси війни в контексті ставлення до волонтерської діяльності</i>	36
<i>Климанська Л., Кліманська М., Галецька І., Малачівська-Данчак М. Особистий досвід цивільних у стосунках з військовими під час війни.....</i>	42
<i>Школяр М., Штрайхер О. Дефрагментація українського суспільства та волонтерський рух у час війни: дослідження взаємозв'язку</i>	47
<i>Майструк Н. Ідеї космополітизму та їхня актуальність у контексті ризик-космополітизації, соціокультурних трансформацій і війни в Україні.....</i>	53
<i>Лазуріна Н. Проблеми соціальної адаптації молоді в суспільстві ризику ..</i>	59
<i>Кутирьова В. Проблема безпечного навчального середовища в умовах війни.....</i>	65
<i>Калиняк О., Козаченко О. Переваги і недоліки дистанційного та очного навчання в уявленнях студентів м. Львова</i>	69
<i>Руденко Ю., Лапан Т. Ментальне здоров'я: розвиток поняття та його сучасні інтерпретації в соціології.....</i>	72
<i>Коваліско Н., Мікула А. Інтелектуальна міграція в контексті міграційних змін в умовах російсько-української війни</i>	75
<i>Терещин О.-З., Савка В. Вплив воєнних конфліктів на сімейно-шлюбні стосунки.....</i>	82
<i>Куба Я., Школяр М. Специфіка заходів декомунізації та дерусифікації публічного простору в сучасній Україні</i>	88

<i>Коваленко М., Школяр М. Соціальні мережі у формуванні системи ідентитетів сучасної студентської молоді під час війни</i>	92
<i>Купяк У., Мишок Р. Суб'єктно-об'єктна структура кібербулінгу у геймерському середовищі</i>	96
<i>Потапов А., Пачковський Ю. Імпринтинг як основа пропаганди</i>	102
<i>Макар М., Савка В. Конструювання соціальної реальності у контексті постправди: на прикладі робіт художника Н. Тітова в соціальній мережі</i>	105
<i>Гуцалюк С., Школяр М. Феномен спільного згадування у трансформації соціальної пам'яті</i>	111

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ І ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ..... 116

<i>Євдокимова І. Проблеми діяльності соціальних служб в суспільстві ризику</i>	116
<i>Байструк С., Макух О. Особливості соціальної роботи в Україні на сучасному етапі щодо дітей та сімей в умовах воєнного стану</i>	119
<i>Кузьміна М., Кузьмін В. Соціальна робота у сфері зайнятості України в сучасних умовах</i>	124
<i>Бутиліна О. Можливості й обмеження побудови HR-бренда роботодавця в соціальних службах</i>	128
<i>Сахарук Ю., Клос Л. Роль соціальних працівників у сфері охорони здоров'я</i>	132
<i>Рідкодубська Г. Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери</i>	136
<i>Kotowski B. Burnout rates among social workers</i>	138
<i>Сорока Ю., Садрицька С. Деонтологічні аспекти підготовки менеджерів соціальної роботи</i>	141
<i>Голова Н., Божок М. Соціальний супровід як форма індивідуальної соціальної роботи з дітьми з інтернатних установ в біологічних сім'ях</i>	144
<i>Колодій Г., Мишок Р. Кейс-менеджмент як актуальна практика в структурі технологій соціальної роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах</i>	149
<i>Куліш Н. Соціальні ініціативи релігійних конфесій України в умовах збройної агресії росії</i>	155

<i>Повх Н., Козак М.</i> Реалізація соціально-правового захисту дітей в умовах війни в Україні.....	160
<i>Гудзенко Є.</i> Організація центру комплексної реабілітації військових з інвалідністю.....	165
<i>Klimczyk-Miśtał K.</i> Reflection on the functioning of the ukrainian family during the war: possibilities of support at the local level	168
<i>Пузирьова О.</i> Ситуаційний підхід до менеджменту соціальної служби під час війни в Україні.....	173
<i>Редькіна Г., Зуєвська М.</i> Соціалізація дитини у прийомній родині в Україні в контексті російсько-української війни	178
<i>Лук'яненко Р.</i> Державна політика у сфері надання соціальних послуг ветеранам: поточний стан, проблеми та шляхи вирішення.....	184
<i>Купновицький Н., Шаповалова Т.</i> Міжнародні стандарти прав осіб з інвалідністю внаслідок бойових дій.....	191
<i>Тюріна Т., Дячок І.</i> До проблеми нейтралізації наслідків посттравматичного синдрому у військовослужбовців та ветеранів	194
<i>Сахарук О., Шаповалова Т.</i> Захист правдивої інформації у військовий час: стратегії протистояння дезінформації та кіберзагрозам	197
<i>Бордіян Я.</i> Роль громади в розвитку системи соціальних послуг, організації підтримки сімей з дітьми, попередження інституалізації дітей.....	201

ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....

<i>Вакуленко С.</i> Соціальні послуги для монобатьківських сімей в умовах сьогодення	207
<i>Сірий Є., Сіра О.</i> Проблеми молоді у фаховій самореалізації з огляду на системні соціальні чинники	211
<i>Шевель І.</i> Глобальні зміни та їхній вплив у геополітичному просторі через російську агресію проти України: соціологічний дискурс	215
<i>Вовк С., Зеленко Н.</i> Соціальні виплати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану	218
<i>Іваник В., Шаповалова Т.</i> Пенсійне забезпечення осіб з інвалідністю в Україні: сучасні реалії	222
<i>Савка В.</i> Соціальне забезпечення: ризики	225

<i>Козелева І., Шаповалова Т.</i> Сучасний стан та перспективи реформування пенсійної системи в Україні	228
<i>Ремський А., Шаповалова Т.</i> Роль держави у створенні умов добробуту ветеранам російсько-української війни	231
<i>Чудик-Білоусова Н.</i> Реалізація соціальної політики за участі соціального працівника: виклики для України	234
<i>Жир Ю.</i> Вплив інформаційної війни на психологічний стан українців ..	238
<i>Ковтун Н.</i> Професійна орієнтація молоді в умовах соціальної транзитивності сучасності	241
<i>Остап Р., Зеленко Н.</i> Цифровізація державних допомог сім'ям з дітьми в Україні: виклики та можливості.....	244
ВПО ТА БІЖЕНЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ І РЕАЛІЇ.....	249
<i>Рюль В., Попович О.</i> Інтеграція жінок - ВПО в місті Ужгороді	249
<i>Галигін О., Романенко С.</i> Соціальний простір Одеси очима вимушених переселенців: можливості соціологічного виміру.....	254
<i>Шевченко С.</i> Українські воєнні мігранти в Польщі: два роки після 24/02.....	258
<i>Кравченко М.</i> Вразливість і стійкість забезпечення захисту ВПО у десятилітньому вимірі.....	265
<i>Яцишин У.</i> Роль освіти в інтеграції та адаптації вимушено переміщених осіб в Україні	271
<i>Кінаш О.</i> Соціальна адаптація вимушено переміщених осіб в Україні та країнах Центрально-Східної Європи	275
<i>Zaborowska P.</i> The role of the media in shaping public opinion about migrants in Poland.....	280
<i>Geiger S.-M., Koval A.</i> Diversity-sensitive and resource-oriented approach in the social work with queer refugees from Ukraine in Germany	281
<i>Müller J.-L., Koval A.</i> Needs-based social work support for queer refugees from Ukraine in Germany	285
<i>Давидова А., Гераськов С.</i> Громадський активізм українських мігрантів в ЄС як чинник забезпечення волонтерської допомоги	290
<i>Шажко Є., Тюріна Т.</i> Соціальна допомога українським переселенцям в країнах Центрально-Східної Європи	293

Осіяненко К., Макух О. Соціальні проблеми внутрішньо переміщених осіб як вектор розвитку соціальної роботи в Україні 298

Іванишин Д. Проблеми адаптації українських біженців в країнах-членах ЄС 302

MODERN UKRAINIAN SOCIETY: SOCIOLOGICAL DIMENSIONS СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: СОЦІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ

Zlobina O.

Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine

Злобіна О.

Інститут соціології НАН України

EXPECTING WARTIME: DISPOSITION OPTIMISM VS PROLONGED STRESS ОЧІКУВАННЯ ВОЄННОЇ ДОБИ: ДИСПОЗИЦІЙНИЙ ОПТИМІЗМ VS ПОДОВЖЕНИЙ СТРЕС

Background: War puts complex negative pressure on the psychological state of the population due to the creation of existential threats. The population constantly experiences negative expectations of current and potential dangers. At the same time, psychological resilience, the component of which is positive expectations about the future, is an important resource for countering the stressors of war.

Purpose: To establish, on the basis of a quantitative study, the strength of the influence of negative and positive expectations on the stressful conditions of the Ukrainian population in the context of war.

Methods: All-Ukrainian survey according to the program of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences. The sample included 2767 respondents and represented residents of Ukraine aged 18 to 69 who use a smartphone (approximately 74% of the adult population of Ukraine). Descriptive statistics and results of correlation analysis and multiple logistic regression are presented.

Results: The multidirectional impact of wartime expectations on the psychological state of the population has been confirmed. Negative expectations produced in the process of experiencing continuous stress act as protectors of an increase in the level of distress, while positive expectations in the form of generalized dispositional optimism act as predictors that inhibit the development of distress.

Conclusion: Thus, until now, the balance the effects of negative and positive expectations allows maintaining a relatively moderate level of distress among the population. Further research is needed into the influence of other components of the psychological resilience index to clarify the role of other predictors of distress.

Keywords: war, expectations, psychological stability, dispositional optimism, continuous stress

Війна є постійною надзвичайною ситуацією, що забарвлює всю мережу відносин у суспільстві, породжує «колективну травму», яку отримують не лише ті, хто безпосередньо постраждав внаслідок військових дій. Війна спричиняє комплексний негативний тиск на психологічний стан населення через створення екзистенційних загроз. В ході тривалого і безперервного впливу стресорів

населення переживає специфічний стан – подовженого стресу (Eagle & Kaminer, 2013). В зонах, уражених конфліктом, де відбуваються часті терористичні атаки, у тому числі на цивільні цілі, населення постійно перебуває в очікуванні як поточних, так і потенційних майбутніх загроз. Відповідно найпомітнішою реакцією є тривога, яка має фактично адаптивну природу і допомагає реально концентруватися на питаннях безпеки (Diamond et al., 2010). Однак це постійне переживання тривоги саме по собі є травмуючим фактором. В сукупності з впливом інших травмуючих подій дія стресорів накопичується, здатність людини адаптуватися руйнується, виникає стан дистресу – емоційного дискомфорту, що його відчуває індивід у відповідь на специфічні стресори. Як наслідок психологічний стан дестабілізується і реакції на загрозу стають дезадаптивними. Дистрес є характерною формою психологічного ураження населення внаслідок воєнних дій (Mikulincer et al., 1993; Miller et al., 2002; Hobfoll et al., 2009; Nickerson et al., 2014; Wildt et al., 2017).

Водночас дослідження констатують, що люди психологічно стійкі (або вразливі) до тієї міри, в якій вони можуть (або не можуть) зібрати та підтримувати ресурси стійкості до стресу (Hobfoll, 2002). Основу психологічної стійкості утворює психологічний капітал, який складається з чотирьох компонентів: самоефективності, оптимізму, надії та стійкості (Luthans et al., 2007). Як бачимо в підтримці психологічної стійкості важливу роль також відіграють очікування, які представлені навіть у двох видах – надії та оптимізму, які, попри певну подібність, є різними конструктами (Dosedlová et al., 2016).

Відомо, що конструкт очікування має широкий спектр застосування (Suckert, 2022). Впевненість і сумніви можуть відноситися як до вузького, так і до широкого контексту. Ми будемо розглядати очікування саме у широкому значенні, маючи на увазі як негативний вплив на психологічну стійкість, який під час війни втілюється в тривозі і страхах через очікування екзистенційних небезпек, так і позитивний вплив оптимізму, який люди привносять у сприйняття життя в усіх його проявах. Йдеться про стійку властивість особистості, яка визначається як узагальнений диспозиційний оптимізм, під яким розуміють позитивні очікування успіху в сьогоденні та майбутньому (Scheier & Carver, 2018).

Щоб зрозуміти, який вплив ці очікування справляють на психологічну стійкість, потрібно з'ясувати як вони пов'язані зі станом дистресу. Для цього ми використаємо дані емпіричного дослідження стресових станів, які переживає населення України, здійсненого в ході реалізації колективом співробітників Інституту соціології НАНУ дослідницького проекту «Стресові стани населення України в контексті війни: розповсюдженість, групи ризику та шляхи компенсації»¹.

¹ Опитування було проведено Соціологічною групою «Рейтинг» на замовлення Інституту соціології НАН України по всій Україні (крім окупованих територій Криму та Донбасу) 6-10 жовтня 2023 року. Вибірка, що була використана для фінального аналізу, включала 2767 респондентів і репрезентувала жителів України у віці від 18 до 69, які користуються смартфоном (орієнтовно – 74% дорослого населення України). Вибірка не включала українців, які зараз не перебувають в Україні.

Для вимірювання стресових станів було застосовано експрес-тест для орієнтовної оцінки рівня психологічного дистресу в масових опитуваннях, розроблений в Інституті соціології НАНУ С.Дембiцьким. Його застосування в опитуваннях, в тому числі в моніторингу «Українське суспільство», давало можливість отримати дані про динаміку психологічних станів порівняно з довоєнним періодом. Актуальна ситуація на момент проведення опитування виявилася співставною з тією, яка була зафіксована в моніторингу Інституту соціології НАН України у другій половині 2020 року: близько 69% опитаних демонструють нормальний рівень психологічного дистресу, 21% – підвищений, 10% – високий.

Для визначення впливу на психологічний стан населення подовженого стресу були створені спеціальні індекси, які давали можливість оцінити рівень тривожності через війну та рівень готовності до можливих небезпек. Виявилося, що напругу в очікуванні можливого ракетного удару постійно переживають 19,3% опитаних, ще 33,7% відчують її періодично. Ще сильнішим джерелом тиску на психіку є страх через можливий наступ ворога з метою захоплення більшої кількості наших територій. Постійно відчують його 26,1% населення, періодично – ще 29,7%. Постійна напруга виявляється як болісне реагування на сигнали повітряної тривоги (постійно або періодично у 42,1% респондентів). До таких постійних страхів додаються і страхи, так би мовити «сезонні». Так, на момент опитування в жовтні 2023 року, занепокоєння через можливий блекаут постійно або періодично відчували 42,4% респондентів.

В очікування прийдешніх загроз населення застосовує різноманітні засоби для зменшення очікуваних небезпек. Зокрема зазначили, що готуються до «складної зими» (роблять необхідні приготування для життя без світла, води, перебоїв з ліками) 57,2% опитаних; 55,4% відмовляються від «зайвих» витрат, які можуть собі дозволити, бо вважають, що під час війни слід економити; 42,9% тримають напоготові «тривожну валізу»; 54% підтримують контакт з тими, хто перебуває в подібних життєвих обставинах, з метою отримання необхідної інформації і допомоги.

Загалом індекс подовженого травматичного стресу і індекс дистресу досить сильно взаємопов'язані (коефіцієнт кореляції Пірсона 0,399, значим на рівні 0,01). При цьому подовжений стрес створює високу психологічну напругу. Високий і підвищений рівень тривожності через війну мають 62,7% опитаних, натомість високий та підвищений рівень дистресу зафіксовано тільки у 31,2%. Однак особливістю подовженого травматичного стресу є те, що тривалий вплив стресорів постійно збільшує рівень симптоматики дистресу. Наразі 83,5% серед тих, у кого низький рівень тривожності через війну, мають нормальний рівень дистресу. Проте серед тих, у кого цей рівень підвищений, нормальний рівень дистресу мають вже 66%, а серед тих, у кого цей рівень високий нормальний рівень дистресу зберігають менше половини опитаних – 47,4%. Це актуалізує необхідність аналізу ролі чинників, які підвищують ефективність ресурсів психологічної стійкості, що забезпечує спротив дії стресорів війни.

Для оцінки ролі психологічних ресурсів у протидії стресорам в дослідженні було створено спеціальний інструментарій. На етапі пілотного опитування була здійснена перевірка факторної валідності шкали диспозиційного оптимізму (Scheier et al., 1994). Результати конфірмаційного факторного аналізу (CFA) не продемонстрували необхідних показників факторної валідності. Було прийнято рішення доповнити тест додатковою шкалою для вимірювання самоефективності, щоб наблизити його до структури психологічного капіталу. Для пошуку відповідних індикаторів була залучена шкала сприйнятого стресу (Cohen & Williamson, 1988), в якій реакція людини на стресові події оцінюється з точки зору суб'єктивної оцінки можливостей їх подолання, тобто її самоефективності. В ході пошукового аналізу, що базувався на спільній ієрархічній кластеризації індикаторів обох методик, було виявлено вісім індикаторів, що об'єднуються в чотири компоненти психологічних ресурсів, які відтворюють такі компоненти психологічного капіталу як оптимізм, емоційну стійкість та самоефективність. При цьому питання, які в тесті диспозиційного оптимізму виступали лише в ролі наповнювачів, в представленій конфігурації отримують змістовне наповнення, оскільки репрезентують додатково такі психологічні ресурси як включеність у соціальні комунікації та діяльну активність.

Насамперед слід зазначити, що і тут зафіксовано доволі непоганий як для психологічних показників зв'язок між індексом дистресу та індексом психологічної стійкості (коефіцієнт кореляції Пірсона – 0,384, значим на рівні 0,01). Оскільки зв'язок зворотній можна одразу констатувати, що чим вища психологічна стійкість, тим нижче рівень дистресу. Множинні регресійні моделі для складових індексу психологічної стійкості дають змогу визначити найсильніші протектори в контексті ризику розвитку дистресу.

Модель регресії для 8 окремих індикаторів ($R^2=.178$, $df=8$, $F=74,575$, $p.val.<.001$) визначає, що усі змінні є значущими, але лише 7 з них є предикторами, а одна змінна, – важливість постійно бути зайнятим, – протектором. Найвагомими предикторами є впевненість у здатності вирішувати свої проблеми (бета= -0.162 , $p.val.= .000$) та здатність завжди з оптимізмом дивитися у майбутнє (бета= -0.111 , $p.val.= .000$).

Оскільки наша мета з'ясувати, яким є вплив позитивних очікувань на психологічний стан населення, надалі ми розглянемо лише результати по індикатору оптимізм, щоб зрозуміти на що саме справляє вплив генералізований диспозиційний оптимізм, який розглядають як атрибутивну характеристику особистості. Для цього подивимося чи є різниця між респондентами, які віднесли себе до групи тих, хто переважно з оптимізмом дивиться у майбутнє (надалі «оптимісти»), і рештою опитаних, які або невпевнені в цьому, або взагалі так не вважають

Загалом виявлено кілька тенденцій впливу диспозиційного оптимізму як предиктора розвитку дистресу. По-перше, він не впливає на оцінку респондентами актуальності стресорів. Тобто генералізований оптимізм не є аналогом «рожевих окулярів», проблеми теперішнього бачаться і сприймаються

однаково як тими, хто дивиться в майбутнє з оптимізмом, так і тими, в кого таке бачення відсутнє.

По-друге, високий рівень оптимізму пов'язаний з більшою діяльністю та комунікативною активністю. Зокрема серед оптимістів статистично значимо вищій відсоток тих, хто зазначає, що при виникненні психологічних негараздів їм допомагає робота (57,3% проти 43% серед решти). Те саме стосується спілкування та взаємодії з людьми у справах поза основною роботою (71,4% проти 58,1%). Це підтверджується і наявністю зв'язку між індексом життєвих сил та індексом психологічної стійкості (коефіцієнт кореляції Пірсона – 0,300, значим на рівні 0,01).

По-третє, не зафіксовано значимої різниці між оптимістами та рештою опитаних стосовно використання інших ресурсів, які допомагають справлятися з негараздами (використання лікарських засобів, релігійні практики, психологічна допомога, дозвіллієві практики тощо). Тобто маємо вищу психологічну стійкість оптимістів, яка певним чином убезпечує від виникнення психологічних негараздів оскільки підтримується вищою діяльністю та залученням у соціальні зв'язки. Натомість інші ресурси, які мають допоміжний характер, використовуються усіма однаково.

По-четверте, хоча диспозиційний оптимізм вважається характерологічною рисою особистості, він не діє автономно, як суто внутрішня детермінанта. Його дія підсилюється ресурсами, які підтримують психологічну стійкість ззовні. Зокрема 75% оптимістів зазначили, що вони мають людей, на яких можуть покластися, якщо в житті виникнуть проблеми, які неможливо владнати самотійно. Натомість серед решти опитаних так відповіли лише 61,8%. Водночас потреба в об'єктивній допомозі ззовні в групі оптимістів менша, ніж у решти. Найбільш виразною на загал є потреба в матеріальній підтримці. Серед оптимістів зазначили, що потребують такої підтримки, але не отримують її 33%, серед решти – 38,3%.

По-п'яте, підтверджено зв'язок диспозиційного оптимізму з віком. Попередні дослідження показали, що рівень оптимізму нижчий у 20-річних, потім він зростає між 30 і 40 роками, доки не досягає свого піку, і після 55 років починає спадати (Schwaba et al., 2019). Відповідно в нашому дослідженні 27,5% оптимістів опинилися у групі 18-35 років, натомість за вибіркою в цілому в цій групі 31,3%.

Таким чином наше дослідження підтвердило різноспрямований вплив очікувань воєнної доби на психологічний стан населення. Негативні очікування, що продукуються в процесі переживання подовженого стресу, виступають протекторами підвищення рівня дистресу, позитивні очікування у формі генералізованого диспозиційного оптимізму діють як предиктори, що стримують розвиток дистресу. Водночас психологічна стійкість, важливим компонентом якої є диспозиційний оптимізм, виступає предиктором і щодо зростання реалістичної тривоги (коефіцієнт кореляції Пірсона між індексом психологічної стійкості та індексом тривожності через війну – 0,172, значим на рівні 0,01). Можна констатувати, що дотепер баланс дії негативних і позитивних очікувань

дозволяє зберігати відносно помірний рівень дистресу серед населення. Необхідне подальше дослідження впливу інших складових індексу психологічної стійкості для з'ясування ролі інших психологічних предикторів розвитку дистресу.

Список використаних джерел та літератури:

Cohen, S., & Williamson, G. (1988). Perceived Stress in a Probability Sample of the United States. In S. Spacapan, & S. Oskamp (Eds.), *The Social Psychology of Health: Claremont Symposium on Applied Social Psychology* (pp. 3–67). Newbury Park, CA: Sage.

Diamond, G. M., Lipsitz, J. D., Fajerman, Z., & Rozenblat, O. (2010). Ongoing traumatic stress response (OTSR) in Sderot, Israel. *Professional Psychology: Research and Practice, 41*(1), 19–25.

Eagle, G., & Kaminer, D. (2013). Continuous traumatic stress: Expanding the lexicon of traumatic stress. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology, 19*(2), 85–99.

Dosedlová, J., Jelínek, M., Klimusová, H., & Burešová, I. (2016). Positive expectations – optimism and hope in models. In Z. Bekirogullari, M. Y. Minas, & R. X. Thambusamy (Eds.), *ICEEPSY 2016: Education and Educational Psychology, Vol. 16. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences* (pp. 436–447). Future Academy.

Hobfoll, S. E. (2002). Social and psychological resources and adaptation. *Review of General Psychology, 6*, 307–324.

Hobfoll, S. E., Palmieri, P. A., Johnson, R. J., Canetti-Nisim, D., Hall, B. J., Galea, S. (2009). Trajectories of resilience, resistance and distress during ongoing terrorism: The case of Jews and Arabs in Israel. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 77*, 138–148. doi:10.1037/a0014360

Luthans, F., Youssef, C. M., & Avolio, B. J. (2007). *Psychological capital: Developing the human competitive edge*. New York: Oxford University Press.

Mikulincer, M., Florian, V., & Weller, A. (1993). Attachment styles, coping strategies, and posttraumatic psychological distress: The impact of the Gulf War in Israel. *Journal of Personality and Social Psychology, 64*(5), 817–826., M., Florian, V., & Weller, A. (1993). Attachment styles, coping strategies, and posttraumatic psychological distress: The impact of the Gulf War in Israel. *Journal of Personality and Social Psychology, 64*(5), 817–826.

Miller, K.E., Weine, S.M., Ramic, A., Brkic, N., Bjedic, Z.D., Smajkic, A., Boskailo, E., & Worthington, G. (2002). The relative contribution of war experiences and exile-related stressors to levels of psychological distress among Bosnian refugees. *Journal of Traumatic Stress, 15*(5), 377–87.

Nickerson, A., Priebe, S., Bryant, R.A., & Morina, N. (2014). Mechanisms of psychological distress following war in the former Yugoslavia: The role of interpersonal sensitivity. *PLoS ONE, 9*(3), e90503.

Scheier, M.F., & Carver, C.S. (2018). Dispositional optimism and physical health: A long look back, a quick look forward. *American Psychologist*, 73(9), 1082-1094. cont

Scheier, M.F., Carver, C.S., Bridges, M.W. (1994). Distinguishing optimism from neuroticism (and trait anxiety, self-mastery, and self-esteem) – A reevaluation of the Life Orientation Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67,1063-1078.

Schwaba, T., Robins, R. W., Sanghavi, P. H., & Bleidorn, W. (2019). Optimism development across adulthood and associations with positive and negative life events. *Social Psychological and Personality Science*, 10(8), 1092–1101.

Suckert, L. (2022). Back to the Future. Sociological Perspectives on Expectations, Aspirations and Imagined Futures. *European Journal of Sociology*, 63(3), 393-428.

Wildt, H., Umanos, J., Khanzada, N. K., Saleh, M., Rahman, H. U., & Zakowski, S. G. (2017). War trauma, psychological distress, and coping among Afghan civilians seeking primary health care. *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation*, 6(2), 81–100.

Contact information:

Zlobina Olena –Doctor of Sciences in Sociology, Head of the Department of Social Psychology, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine, ezlobina@ukr.net

Parashchevin M.

Institute of Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine

Паращевін М.

Інститут соціології НАН України

DISTRUST AS A LIFE STRATEGY OF UKRAINIANS: STATE AND DYNAMICS

НЕДОВІРА ЯК ЖИТТЄВА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНЦІВ: СТАН ТА ДИНАМІКА

Background In times of war, the issue of social solidarity and trust is becoming more urgent. A higher level of trust facilitates social activity and interactions, including those related to resistance to the aggressor. An important indicator in this regard is the orientation to general distrust.

Purpose: To examine the dynamics of orientations towards distrust and the impact of war's situation on this characteristic.

Methods: statistical analysis of data of all-Ukrainian representative public opinion polls.

Results: Orientations towards general distrust in Ukrainian society change little, showing only limited fluctuations in both wartime and peacetime.

Conclusion: The tendency of Ukrainian citizens to be cautious in their relations with others, and to distrust them, remains widespread, if not prevalent. The situation of war has either changed little or nothing in this direction. This situation remains an obstacle to the mobilization of all the resources of our country for its defence and will continue to impede post-war development. At the same time, it can be assumed that the lack of changes in the orientation towards distrust is not only due to the rigidity of the mass consciousness but also to the persistence of conditions that do not contribute to the restructuring of consciousness. In particular, the situation with the honesty of politicians, government officials, and law enforcement agencies does not give grounds for optimism and a change in orientation from distrust to trust.

Keywords: social solidarity, trust, distrust, war`s conditions.

Воєнний стан створює багато різноманітних викликів для українського суспільства; зокрема надзвичайно актуалізується проблематика суспільної солідарності. Зрозуміло, що існування чи посилення такої солідарності збільшує можливості протистояти ворожій навалі, натомість слабкість такої солідарності зменшує воєнний потенціал та можливості спротиву. Тобто цей показник виступає важливим соціально-психологічним ресурсом ведення війни.

При цьому ситуація війни, й навіть екзистенційної загрози для країни, не має якогось однозначного впливу на солідарність. Історія дає приклади і раптового згуртування громадян у випадку початку війни, і збереження чи й збільшення внутрішніх чвар. Відповідно дослідження того, як трансформується згуртованість українців в умовах війни, стає досить актуальним.

Солідарність може виявлятися в різних формах, зокрема важливою її складовою та чинником є довіра до інших – окремих людей, які нас оточують, різноманітних соціальних груп, організацій, держави. Довіра до держави полегшує останній комунікацію із суспільством та реалізацію своєї політики. Довіра до організацій збільшує ймовірність участі в її діяльності, або моральної чи й матеріальної підтримки цієї діяльності. Довіра до інших людей збільшує взаємодію з ними, зокрема, підвищує ймовірність надання волонтерам або військовим грошової чи іншої матеріальної допомоги.

Вимірювання наявної в суспільстві орієнтації на довіру може здійснюватися різними методами; в масових опитуваннях населення зазвичай використовуються прямі запитання типу «Якою мірою ви довіряєте ...?». Але не менш, а можливо й більш, показовим, буде непрямий показник, пов'язаний з орієнтацією на недовіру. Подібні дані ми можемо побачити завдяки моніторинговим опитуванням Інституту соціології НАН України, де протягом багатьох років респондентам пропонувалося визначитися, чи згодні вони з тим, що найкращою стратегією в житті є нікому не довіряти².

Якщо ми подивимося на цей показник, то побачимо, що частка тих, хто схильний погоджуватися з такою постановкою питання, є доволі стабільною (див. *Рис. 1*). В моніторингових опитуваннях Інституту соціології НАН України

² Запитання формулювалося наступним чином «Згодні ви чи ні з тим, що нікому не довіряти – найбезпечніше», з варіантами відповідей «Згоден», «Не згоден», «Не знаю».

зазначений показник регулярно вимірюється з 2005 року, і з того часу і до початку широкомасштабної війни, ми бачимо два періоди, коли він практично не змінювався (в 2005–2010 роках частка згодних знаходилася приблизно в межах 50%, а в 2014–2018 роках – приблизно в межах 52%), і два моменти, коли відбувалося деяке, але невелике зростання (в 2012 та 2021 роках). Більше того, приблизно на цьому ж рівні орієнтація на переважаючу недовіри фіксувалася в опитуванні, проведеному на самому початку появи незалежної української держави, в 1992 році.

В роки повномасштабної війни відбулося деяке зниження орієнтацій на загальну недовіру, але це зниження так само було досить невеликим, по суті поверненням до рівня 2005–2010 років, і до того ж не стало тенденцією, тобто за зниженням 2022 року не слідувало подальше зниження в 2023 році. Тобто бачимо, що воєнний стан та відповідні умови не стали суттєвим чинником зниження орієнтацій на недовіру, а наявні коливання мало чим відрізняються від тих коливань, які мали місце до війни.

Водночас варто відзначити, що у воєнні роки відбулося помітне зростання частки тих, хто не поділяє орієнтацію на загальну недовіру. Адже якщо в довоєнні роки частка тих, хто був незгоден з необхідністю нікому не довіряти, складала приблизно 30%, то в 2022–2023 роках вона склала вже близько 45%. Такий зсув відбувся головним чином за рахунок тих, хто не мав чіткої позиції з цього питання.

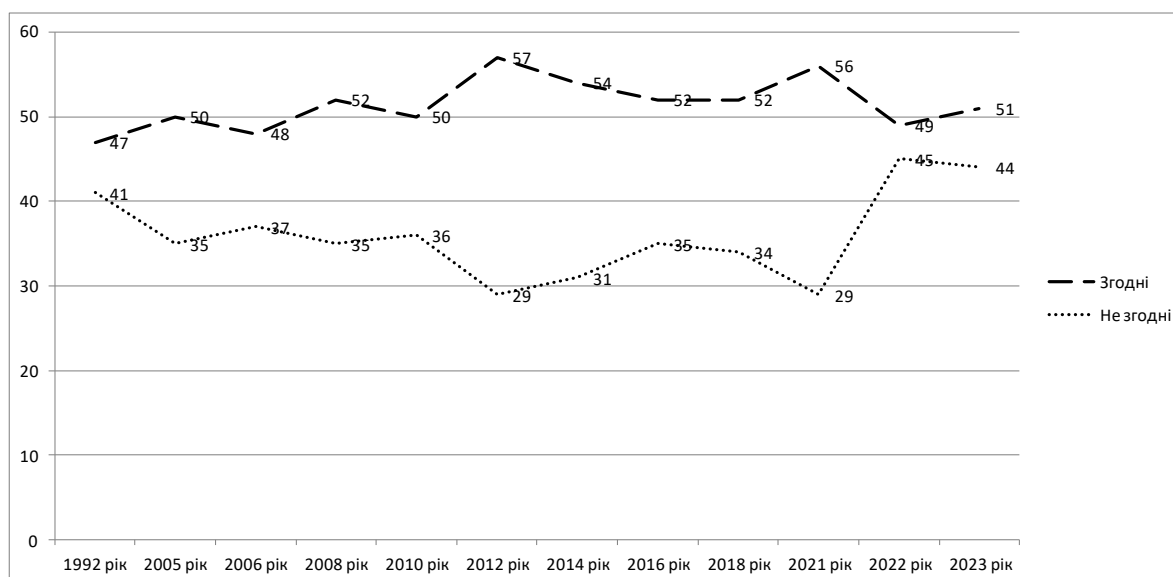

Рис. 1. Згода/незгода з твердженням, що нікому не довіряти – найбезпечніше (%)*

* Дані наведено за (Українське..., 2023: с. 329)

Фіксовані показники схильності до загальної недовіри у воєнний час виявилися практично однаковими в усіх макрорегіонах нашої країни³. Тобто відмінності знаходяться в межах похибки вибірки.

³ У випадку виділення 4 регіонів – Заходу (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області), Центру (Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська,

Натомість помітна деяка залежність від віку респондентів. Зокрема в опитуванні 2023 року наявна крива, коли відносно найменше орієнтуються на тотальну недовіру наші наймолодші співгромадяни (до 30 років), потім йде невелике зростання, з відносно максимальним показником у віковій групі 40–49 років, натомість в старших вікових групах має місце зменшення цього показника (див. *Рис. 2*).

Причому подібна конфігурація склалася саме в останні два воєнних роки. В попередні роки рівень орієнтації на недовіру в різних вікових групах був більш рівномірним. Хоча й зазначені зрушення в меншій орієнтації на недовіру серед молоді поки є невеликими, і поки важко прогнозувати, чи збережеться подібна тенденція надалі.

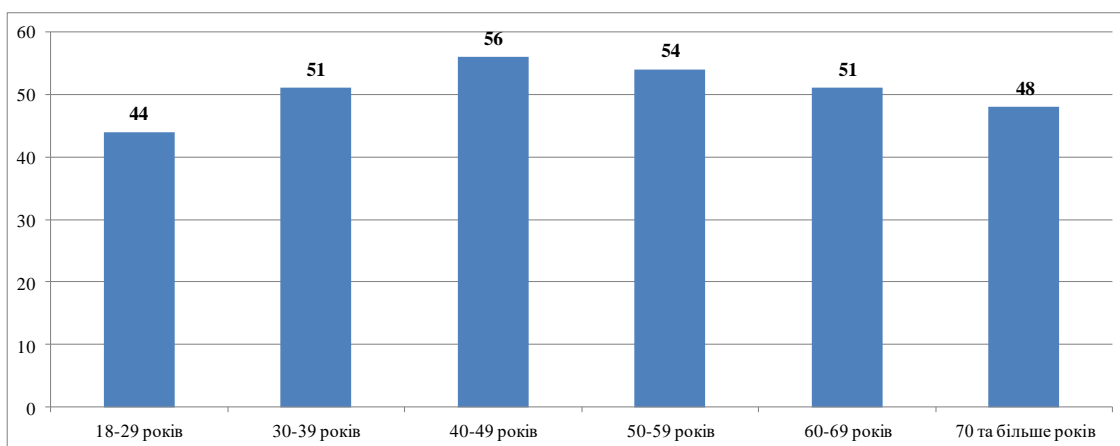

Рис. 2. Згода/незгода з твердженням, що нікому не довіряти – найбезпечніше в різних вікових групах (%)

Представлені дані вказують на те, що схильність українських громадян до обережності у відносинах з іншими, до недовіри до них, залишається широко поширеною, чи й навіть переважаючою. Ця характеристика стала однією з основних у світогляді та світосприйнятті. Ситуація війни або мало що змінила в цьому напрямі, або нічого не змінила. Такий стан залишається перешкодою на шляху мобілізації всіх ресурсів нашої країни на її захист і буде перешкоджати й післявоєнному розвитку. І це також може бути підставою для застережень щодо занадто масштабних та оптимістичних висновків про суттєві зміни в масовій психології та орієнтаціях українців під впливом війни. Ментальні структури формуються протягом тривалого часу, і виявляються досить стійкими навіть в умовах криз та катастроф.

Водночас можна припустити, що відсутність змін з орієнтаціями на недовіру пов'язана не лише з ригідністю масової свідомості, але й зі збереженням умов, що не сприяють перебудові свідомості. Й у суспільних відносинах, й у діяльності органів влади різного рівня, зберігається занадто багато негативу, природною реакцією на який стають відсторонення та недовіра, зосередження на

Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області, та м. Київ), Південь (Миколаївська, Одеська, Херсонська області), Схід (Дніпропетровська, Запорізька, Харківська області, підконтрольна українському уряду частина Донецької області).

особистих проблемах, формування переконання в неможливості якихось масштабних змін на краще. І це вже вимагає здійснення глибоких та системних змін в державній системі, економічній політиці, дотриманні законності та рівності усіх перед законом, без чого підстав для зрушення в напрямі зменшення схильності до недовіри не виникатиме.

Список використаних джерел та літератури:

Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023. (2023). Київ: Інститут соціології НАН України.

Contact information:

Parashchevin Maksym – Doctor of Sociological Sciences, Senior Research Officer, Department of Social Psychology of the Institute of Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine, paraschevin@ukr.net

Mishchenko Y., Zlobina O.

Institute of Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine

Мищенко Є., Злобіна О.

Інститут соціології НАН України

LEGITIMATION OF PATRIOTIC HACKING DURING RUSSIA'S FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE

ЛЕГІТИМАЦІЯ ПАТРІОТИЧНОГО ХАКІНГУ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Background: Hacking is a controversial phenomenon. Hackers often violate the law or operate on the fringes of legality. However, the category of hackers is not homogeneous; in addition to outright criminals, it also includes professional hackers and activists of various stripes. The latter include "patriotic hackers," among whom are Ukrainian hackers who are taking part in the war against Russia. Due to the ambiguity of the phenomenon, there has been a need in society to "revise" the sources of legitimacy of patriotic hacking and to separate it from other types of hacking.

Purpose: To determine the characteristics of the process of legitimizing patriotic hacking in Ukrainian society during the full-scale invasion.

Methods: Analysis of documents, analysis of sociological publications, in-depth interviews, analysis of media.

Results: On a formal level, the legislation describing hacking is changing, and state representatives approve of such activity in its patriotic manifestation. The media favorably describes the activities of patriotic hackers.

Conclusion: Patriotic hacking is legitimized, and its source is the legitimacy of a higher order, namely, Ukraine's struggle for independence and territorial integrity.

Legitimization takes place in two directions, formal and informal. Both legislation and the language used by the media to describe patriotic hackers are changing.

Keywords: patriotic hacking, legitimization, cyberactivism, social constructivism

За явищем хакінгу закріпився, серед іншого, негативний образ. Часто цим словом описуються злочинці, шахраї тощо. Проте, з активізацією громадянського суспільства в Україні через Євромайдан, посилюється рух “патріотичного хакінгу”. Патріотично налаштовані хакери (які зовсім не обов’язково мали досвід протиправної діяльності) беруть участь у війні, атакуючи російські мережі. У зв’язку з цим ставлення до “патріотичного хакінгу” відокремлюється від ставлення до “хакінгу” як такого, набуває нових значень, легітимується та конструюється по-новому. Цей процес легітимації, зміни значень ми й намагатимемося відстежити.

У статті “Від кліктивізму до хактивізму: дослідження цифрового активізму” наводиться категоризація хактивізму: кібертероризм, громадянський хакінг та патріотичний хакінг (cyberterrorists, civic hackers, and patriotic hackers) (George & Leidner, 2019 р. 11). Патріотичний хакінг передбачає дії спрямовані проти “ворожих” держав та їхніх громадян. Патріотичні хакери зазвичай не фінансуються державою і натомість “діють там, де не може держава” (George & Leidner, 2019 р. 11).

Українське законодавство не розрізняє різновидів хакінгу і не виділяє в ньому “патріотичного” напрямку. Термін “хакерство” у значенні, що ми його використовуємо, описується низкою статей Кримінального Кодексу України. Зокрема, подібна діяльність згадується у статтях 361, 362 та 363. У зазначених статтях містяться згадки про декілька типів незаконних дій, які можуть бути застосовані проти електронно-обчислювальної техніки. Водночас, згадані статті було змінено (Закон України “Про внесення змін”, 2022)), що може свідчити, зокрема, й про спроби ввести патріотичний хакінг до категорії легального. Так, у наведеній статті було уточнено, що йдеться про дії з “протиправною” метою. Оскільки в умах війни атаки на ворожу комп’ютерну техніку можуть вважатися легітимними, то й патріотичний хакінг опиняється поза дією цієї статті. Проте процес легітимації є багатошаровим і ми дослідимо різні його прояви.

Для цього звернемося до процесу легітимації, який за Бергером та Лукманом, є заключним етапом соціального конструювання (Berger & Luckmann, 1976 р. 110-115). “Фінальним” етапом легітимації є включення інститута до загальної системи значень, усієї сукупності інститутів та легітимностей, що визнаються у суспільстві. Прив’язується вся система легітимностей загалом та кожна легітимність окремо до “вищого”, космологічного порядку. У ролі цього вищого порядку можуть виступати політична система, релігія, природа тощо. У нашому випадку доречним буде припустити, що вищим порядком виступає ідея збереження нації/країни/незалежності в її конкретній модифікації: перемога над Росією.

В цьому контексті легітимація патріотичного хакінгу не викликає жодного здивування. Адже такий хакінг є “правильним”, бо він “правильний” на вищому рівні. Процес легітимації включає формальний та неформальний рівні. Формальний рівень описується подіями, які свідчать про включення патріотичного хакінгу до категорії легального з точки зору держави. Неформальний рівень можна прослідкувати, аналізуючи публічні згадки про патріотичних хакерів у медіа просторі.

Про створення IT-армії заявив Міністр цифрової трансформації Михайло Федоров (Рощіна, 2022). Зробив він це у своєму Telegram-каналі (*FEDOROV, n.d.*). До свого повідомлення він прикріпив посилання на інший Telegram-канал де, за його словами, будуть публікуватися “усі оперативні завдання”. Подібні заяви з боку можновладців можуть свідчити про процес включення патріотичних хакерських ініціатив до структури держави.

Патріотичні хакери мають свої офіційно зареєстровані громадські організації, як от відомий Український Кіберальянс. IT-армія (або IT Army) має власний вебсайт (*IT Army of Ukraine, n.d.*), на якому, зокрема, публікує приклади своїх атак. Під час глибинних інтерв'ю з хакерами, що ми проводили у 2022-2023 роках респонденти неодноразово згадували про пряму співпрацю з представниками СБУ та іншими державними організаціями. До формального рівню відноситься також і згаданий процес “адаптації” законодавства.

Паралельно з описаним процесом легітимації з боку держави, він відбувається й на неформальному рівні, рівні масової свідомості. Масові медіа долучилися до цього тренду. Зокрема, видання УкрІнформ писало (*Українські хакери атакували сервери, 2024*) про злам російської системи та отримання доступу до великих обсягів таємної інформації. При цьому хакери були згадані як “кіберфахівці”. Українська служба ВВС присвятила репортаж діяльності учасника згаданої IT Army (Тайді, 2024). Ця особа прямо називається, а ілюстрації зображують її обличчя - герой репортажу не боїться санкцій з боку держави або суспільства. Українські патріотичні хакери в цьому репортажі згадуються як “народні”, а російські - як “злочинні”. Суспільно-політичний інтернет-портал Цензор.нет періодично повідомляє про атаки з боку українських патріотичних хакерів на приватні та державні об'єкти РФ (*Українські хакери атакували державні, 2024*). В таких сюжетах хакери також називаються “кіберфахівцями”. Подібні сюжети публікувалися на сайтах таких видань: ТСН (Гулійчук, 2024), Суспільне (Михайлов, 2024), LB (Боярчук, 2024), Українська Правда (Крижний, 2024), Forbes (Прасад, 2024) та інших. У цих матеріалах складно знайти засудження патріотичного хакінгу. Хоча й можуть залишатися “обережні” коментарі щодо небезпеки, що такі рухи можуть нести Україні, проте спрямовані вони, радше, у майбутнє: “після перемоги”. Звісно, йдеться лише про тенденцію, оскільки наше дослідження не може охопити усього медіапростору України.

Водночас, можна простежити й певну зміну неймінгу. За Бергером та Лукманом називання явищ є одним з центральних аспектів процесу конституювання у соціальній реальності. Це можна спостерігати й у згаданих

вище публікаціях ЗМІ, де замість слова “хакери”, за яким міг закріпитися негативний образ, використовують інші слова, такі як “хактивісти” або “кіберфахівці”. Тут ми можемо бачити певні спроби назвати це “нове” для медіапростору явище, конституювати його.

Отже, можна констатувати, що легітимний статус патріотичного хакінгу змінюється з початком повномасштабної війни. Попередній аналіз виявляє як мінімум дві ознаки легітимації патріотичного хакінгу згідно зі зміненим порядком. Цей процес має формальний та неформальний рівні. Представники держави заохочують патріотичний хакінг, організовують його самотужки. Масові медіа зі свого боку схвалюють кібератаки в бік Росії. Так, у деяких сюжетах можна спостерігати винайдення нових слів-означників, відмінних від класичного “хакери”, таких як “кіберфахівці” або “хактивісти”.

Список використаних джерел та літератури:

George, J. J., Leidner, D. E. (2019). From clicktivism to hacktivism: Understanding digital activism. *Information and Organization*, 29(3). <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2019.04.001>

Закон України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану” № 2149-IX (2022, 24 березня). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2149-20>

Berger, P. L., & Luckmann, T. (1976). *The social construction of Reality*. Penguin Books.

FEDOROV. (n.d.). Telegram. <https://t.me/zedigital/1114>

Роціна, О. (2022, February 26). Створюємо ІТ-армію – Федоров. *Українська Правда*. Retrieved April 14, 2024, from <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/26/7326225/>

IT Army of Ukraine. (n.d.). *Офіційний сайт боротьби проти ворога на іт-фронті - IT ARMY of Ukraine.* <https://itarmy.com.ua/>

Українські хакери атакували сервери РФ і отримали доступ до понад 5 ТБ інформації. (2024, February 25). УкрІнформ. Retrieved April 14, 2024, from <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3832030-ukrayinski-hakeri-atakuvali-serveri-rf.html>

Тайді, Д. (2023, April 15). *Український кіберфронт. Як хакери ведуть свою війну проти Росії.* BBC News Україна. Retrieved April 14, 2024, from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-65284915>

Українські хакери атакували державні та приватні об’єкти РФ. ГУР оцінило збитки ворога у сотні тисяч доларів (2024, March 19). . Цензор.Нет. Retrieved April 14, 2024, from https://biz.censor.net/news/3479485/ukrayinski_hakery_atakuvaly_derjavni_ta_pryvatni_obyekty_rf_gur_otsinylo_zbytku_voroga_u_sotni_tysyach

Гулійчук, Д. (2024, January 18). *Українські хакери викрали документацію на 500 об’єктів міноборони Росії – ЗМІ.* ТСН.Ua. <https://tsn.ua/svit/ukrayinski-hakeri-vikrali-dokumentaciyu-na-500-ob-yektiv-minoboroni-rosiyi-zmi-2495593.html>

Михайлов, Д. (2024, January 23). *Українські хакери "зламали" великий російський дослідницький центр космічної гідрометеорології "Планета"*. Суспільне | Новини. <https://suspilne.media/667674-ukrainski-hakeri-zlamali-velikij-rosijskij-doslidnickij-centr-kosmicnoi-gidrometeorologii-planeta/>

Боярчук, Т. (2024, January 17). *Українські хакери атакували платіжний сайт енергопідприємства Краснодарського краю РФ*. LB.ua. https://lb.ua/tech/2024/01/17/594195_ukrainski_hakeri_atakuvali.html

Крижний, А. (2024, February 29). *ІТ-Армія атакувала найбільший інтернет-портал у Росії Mail.ru*. *Економічна Правда*. Retrieved April 14, 2024, from <https://www.epravda.com.ua/news/2024/02/29/710580/>

Прасад, А. (2024, April 13). *Українські хакери виклали у мережу повну базу даних російського Альфа-Банку*. *Forbes Україна*. <https://forbes.ua/news/ukrainski-khakeri-viklali-u-merezhu-povnu-bazu-danikh-rosiyskogo-alfa-banku-08012024-18380>

Contact information:

Yevhenii Mischenko – Student, Institute of Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine, ee.bronstein@gmail.com

Olena Zlobina – Doctor of Social Science, Professor, Institute of Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine, ezlobina@ukr.net

Lepen V., Baranovska L.

Korolyov Zhytomyr Military Institute

Лепень В., Барановська Л.

Житомирський військовий інститут ім. С.П. Корольова

RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND RUSSIA AS A FACTOR INFLUENCING THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Background: The tense relations between Ukraine and Russia date back to long before the current armed invasion and the Russian-Ukrainian war. Throughout its history, the Ukrainian people have been forced to fight for their national identity. Ukraine has faced many difficulties. These include wars, famine, and repression. For many centuries, Ukraine's struggle has been going on, and it has affected Europe in one way or another. And the current war has had the greatest impact on the population of European countries.

Purpose: Consideration of the Impact of Political Relations between Ukraine and Russia on the Spheres of Life in Central-Eastern Europe.

Methods: Method of analysis, method of explanation, historical method.

Results: As throughout history, Ukraine is now suffering from Russian aggression. European countries are supporting Ukraine despite all the difficulties that

withdrawing support from Russia entails. The Russian-Ukrainian war has affected the political, economic, and social spheres of life of the European people.

Conclusion: Throughout its history, Ukraine has been struggling. An integral part of the encroachment on Ukrainian statehood and territory is Russian aggression. The struggle between these two countries affects the countries of Central-Eastern Europe. Today, these countries must choose which side to take. Refusal to cooperate with Russia entails economic risks. Despite this, European countries are finding ways to support Ukraine.

Keywords: Russian-Ukrainian war, political relations, Central-Eastern Europe, Russian aggression.

Одна з найбільш актуальних тем сучасної політики і міжнародних відносин – російська агресія проти України та реакція суспільства в країнах Центрально-Східної Європи на цей цивілізаційний виклик. Російська збройна агресія, анексія Криму в 2014 році та розпалення військового конфлікту на сході України мають далекосяжні наслідки для безпеки і стабільності в Європі. Ці події викликали широку реакцію міжнародного співтовариства, зокрема країн Центрально-Східної Європи, які також відчують наслідки російської агресії. У доповіді розглянуто політичні, економічні, соціокультурні й інші аспекти реакції суспільства в країнах Центрально-Східної Європи на російську агресію проти України.

Історичний контекст російсько-українського конфлікту має давню і складну історію, яка сягає сотень років назад. З самих ранніх часів Україна та Росія були пов'язані політичними, культурними й економічними зв'язками, але водночас вони також мали власні інтереси та амбіції, що призводили до конфліктів і напруженості.

У XVI-XVII століттях територія України була об'єднана під владою Великого князівства Литовського та Королівства Польського, але в той же час вона входила до складу Московії. Ця подвійна приналежність стала причиною конфліктів між українськими та російськими владарями, а також між православним та католицьким населенням (Білоцерківський, 2007).

У XIX столітті Україна стала ареною конфлікту між Російською та Австрійською імперіями. Після Люблінської унії 1569 року українські землі розділилися між владою Речі Посполитої та Московії. Це стало причиною постійної боротьби за незалежність і визволення. У 1795 році відбувся третій поділ Речі Посполитої, після якого значна частина України потрапила під владу Російської імперії. Як наслідок відбувся процес інтенсифікації українського національного відродження та руху за незалежність (Петровський, Радченко та Семененко, 2007).

У XX столітті територія України була справжньою ареною боротьби. Події Першої світової війни, революції та громадянської війни в Росії значно вплинули на подальшу долю України. Ризький мирний договір, підписаний у 1921 році в результаті польсько-радянської війни, знову визначив кордони між Україною та Росією (Білоцерківський, 2007).

У міжвоєнний період Україна ввійшла до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік як його частина, водночас зберігаючи свою культурну ідентичність та прагнення до незалежності. На долю українського народу за час перебування в складі Радянського Союзу припало багато випробовувань: війна, геноцид, репресії. Незадовго до остаточного розпаду СРСР було ухвалено Акт проголошення незалежності України, що вивів її зі складу Союзу. Відносини з Росією залишалися напруженими через розбіжності щодо природних ресурсів, геополітики та інших питань (Петровський, Радченко та Семененко, 2007).

У цьому контексті російське втручання в політичні та територіальні справи України зумовило нові виклики не тільки у відносинах між двома країнами, а й державами усього європейського регіону. Політичні реакції країн Центрально-Східної Європи на російську агресію проти України були різними, але в цілому спрямованими на підтримку суверенітету і територіальної цілісності України. Перш за все, керівництвами багатьох держав було засуджено агресію та введення російських військ на територію України.

Польща, яка має важливі історичні та культурні зв'язки з Україною, активно підтримує українську владу в її боротьбі з агресією. Польські лідери засуджували анексію Криму та виступали за впровадження санкцій проти Росії. Литва, Латвія й Естонія, які також мають досвід радянської окупації, висловили свою підтримку Україні та обурення щодо анексії Криму. Вони також активно підтримують вступ України до Європейського Союзу і НАТО як шлях до зміцнення її безпеки. Угорщина і Чехія, хоча й зберігають економічні зв'язки з Росією, також висловлюють підтримку України та засуджують агресію. Угорщина, зокрема, стала важливим партнером для України в питаннях енергетики та безпеки. Словаччина, Румунія та Болгарія також демонструють свою підтримку та виступають за впровадження санкцій проти Росії. У цілому, політичні реакції країн Центрально-Східної Європи спрямовані на підтримку України та засудження російської агресії, водночас вони також намагаються захистити власні інтереси та безпеку регіону.

Російська агресія проти України має значний економічний вплив на країни Центрально-Східної Європи. Санкції, які запровадили Сполучені Штати Америки та Європейський Союз проти Росії, впливають на економічні зв'язки між країнами Європи та Росією. Наприклад, в Угорщині та Словаччині спостерігається зниження експорту до Росії через обмеження імпорту з її боку. Хоча російська сторона і вважала, що санкції та інші обмеження негативно вплинуть на економіку Європи, проте було запроваджено низку заходів для уникнення цього (Тоссі, 2023).

Важливим фактором у формуванні політики стосовно російської агресії проти України постає громадська думка у країнах Центрально-Східної Європи. Багато громадян підтримують Україну та введення санкцій проти Росії. Країни Центрально-Східної Європи приймали і надавали допомогу біженцям. Ці країни і досі надають значну допомогу українським біженцям. На початку повномасштабного вторгнення майже одразу кордони перетнуло понад двох мільйонів людей, яких одразу взяли під опіку країни Заходу. Жозеф Боррель

зазначав, що такий прийом вимушених біженців надає розвитку початому раніше процесу зміцнення солідарності (Війна в Україні та її наслідки для ЄС, 2022).

Також відчутні соціокультурні наслідки російсько-українського конфлікту. Зростає інтерес до української культури, мови та історії, що сприяє поглибленню взаєморозуміння між народами. Однак конфлікт також може призвести до поглиблення етнічних і мовних розбіжностей у суспільствах, що зумовлює посилення міжетнічної та міжконфесійної взаємодії.

Перспективи подальшого розвитку для України та країн Центрально-Східної Європи залежать від багатьох факторів. До них можна віднести реакцію міжнародного співтовариства, політичні погляди лідерів країн та суспільний настрій. Однією з ключових складових є підтримка та співпраця зі сторони західних країн, зокрема Європейського Союзу і НАТО. Для України важливо продовжувати дії, спрямовані на зміцнення демократії, боротьбу з корупцією та покращення економічного становища. Залучення іноземних інвестицій, а також розвиток торговельних відносин з країнами Європи сприятиме зростанню економіки та створенню нових робочих місць. Крім того, Україні необхідно продовжувати зміцнення військової потужності і співпрацю з партнерами з метою забезпечення безпеки та територіальної цілісності. Підтримка від НАТО й інших міжнародних організацій в цьому напрямку є важливою для забезпечення обороноздатності та стримування подальшої агресії.

Для країн Центрально-Східної Європи також важливо зміцнювати свою безпеку та співпрацювати з Україною й іншими партнерами в регіоні. Розвиток економіки, залучення інвестицій та розширення торговельних відносин сприятиме стабільності і процвітанню в цих країнах. Подальший розвиток вимагатиме активної взаємодії та співпраці між усіма зацікавленими сторонами, а також підтримки та допомоги з боку міжнародного співтовариства. Важливо забезпечити виконання угод і зобов'язань, а також зміцнювати демократичні інституції та правову державу в усіх країнах регіону.

Російська агресія проти України є серйозним цивілізаційним викликом для всіх країн Центрально-Східної Європи. Реакція суспільства на цей виклик виявляється в політичних, економічних, соціокультурних та інших сферах життя. Лише шляхом спільних зусиль міжнародного співтовариства можна забезпечити стабільність і мир у регіоні та запобігти подальшій ескалації конфлікту.

Список використаних джерел та літератури:

Білоцерківський В.Я. (2007) *Історія України*. (Навчальний посібник. Вид. 3-є, виправ. і допов.) Київ: Центр учб. літ.

Війна в Україні та її наслідки для ЄС - Блог Високого представника ЄС Жозепа Борреля (2022). *Представництво Європейського Союзу в Україні* URL: <https://is.gd/g3Jzz3>

Петровський В. В., Радченко Л. О. Семененко В. І. (2007) *Історія України: неупереджений погляд*. Харків.

Tocci N. (2023). How the war in Ukraine has transformed the EU. *Social Europe*. URL: <https://www.socialeurope.eu/how-the-war-in-ukraine-has-transformed-the-eu>

Contact information:

Volodymyr Lepen – Cadet Korolyov Zhytomyr Military Institute,
jjfgfhkkhtugf@gmail.com

Lyudmyla Baranovska – Candidate of Pedagogical Sciences Korolyov Zhytomyr
Military Institute, baranovskaya.88@ukr.net

Zubchenko O.

Mariupol State University

Зубченко О.

Маріупольський державний університет

**EVERYDAY ECONOMIC PRACTICES OF THE POPULATION
IN THE OCCUPIED SOUTH OF UKRAINE
ПОВСЯКДЕННІ ЕКОНОМІЧНІ ПРАКТИКИ НАСЕЛЕННЯ
НА ОКУПОВАНОМУ ПІВДНІ УКРАЇНИ**

Background: since February 2022, large areas of the Kherson and Zaporizhia regions, where hundreds of thousands of people lived, were under Russian occupation. At the legislative level, the Ukrainian state established criminal liability for economic cooperation with the enemy, but did not define the permitted forms of trade and economic activity on temporarily occupied lands

Purpose: to investigate the peculiarities of social practices of the population in the field of commodity-money relations under the conditions of Russian occupation

Methods: in-depth semi-structured personal interview with residents of the village. Kostyrka, Kherson region, which was under the control of the aggressor state from April to November 2022.

Results: contrary to the requirements of international humanitarian law, the Russian occupiers purposefully blocked economic activity in the occupied areas. The trend of returning to natural farming is fixed. In order to rob the local population, the occupying power creates price "scissors" between imported goods and local agricultural products. Instead, Ukrainians resort to passive resistance, refusing to use rubles and receive aid from the invaders.

Conclusion: trade in the occupation has a binary nature, on the one hand, performing institutional functions to satisfy the basic needs of people, and on the other hand, contributing to the legitimization of the Russian government. Due to the economic sabotage of the local population on the Right Bank of the Kherson region, it was not possible to establish a powerful occupation regime, which contributed to the liberation of the region by Ukrainian defenders.

Keywords: occupation, everyday life, economic practices, price scissors, money circulation

З перших днів повномасштабної російської агресії у лютому 2022 року під окупацією опинилися майже 95% території Херсонщини та три чверті Запорізької області. Через значну перевагу в озброєнні та особовому складі ворог просувався на північ достатньо швидко і нечисельні українські загони, на жаль, не змогли дати йому потужну відсіч. При цьому бої не зачепили більшості населених пунктів, а населення не встигло виїхати на вільну Україну, фактично лишившись в заручниках у рашистів. Вже незабаром наші земляки, що лишилися за лінією розмежування, відчували глибокі зміни, що торкнулися майже всіх сфер повсякденного життя, зокрема, роздрібною торгівлі.

Проблема економічної активності на тимчасово окупованих територіях має кілька аспектів. Із нормативної точки зору частина четверта ст. 111 (прим) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» відносить до колабораціонізму будь-яку господарську діяльність, що відбувається у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, у тому числі російською окупаційною адміністрацією. Варто нагадати, що законодавчі зміни було укладено на початку березня 2022 р., коли в суспільстві домінували не виправдано оптимістичні погляди на терміни завершення війни та окупації. Якби «за два- три тижні» до Мелітополя, Генічеська та Бердянська прийшла б Українська армія, то можливо і був би сенс на практиці застосовувати надзвичайно жорсткі норми закону, за якими до відповідальності (від великого штрафу до позбавлення волі) можна було б притягти як керівника великого маркету, що платить податки до фейкового бюджету, так і бабусю, яка торгує зеленню із власного городу та сплачує містове незаконному «ринку».

Проте із моральної позиції все набагато складніше. Чи можуть люди понад два роки прожити в окупації, не вступаючи у жодні економічні відносини із фактичною владою? Чи багато на загарбаних територіях є людей, що мали заощадження «під подушкою»? І чи можна сприймати будь-яку торговельну діяльність як допомогу ворогу, адже, незважаючи на особливі умови, цей соціальний інститут продовжує певною мірою виконувати свої функції? І яка соціально-економічна поведінка в такій ситуації є нормою? Ми вже частково піднімали ці питання (Зубченко, 2023), а тепер поглянемо на них очима людей, які понад півроку прожили під російською владою.

Емпіричною базою нашого дослідження стали матеріали низки глибинних інтерв'ю (загальна методологія – Зубченко О.С., польовий етап – Попова Т.М.), які було проведено у серпні 2023 р. із мешканцями с. Костирка Новорайської громади Бериславського району Херсонської області, що перебувало під російським контролем з квітня по листопад 2022 р. Серед респондентів - 2 чоловіки та 7 жінок, шестеро із них пробули в окупації весь час, а троє – виїхали на вільну територію до звільнення.

Розглядаючи повсякденне життя як сферу соціальних взаємодій, П.Бергер та Т.Лукман акцентують увагу на кількох взаємопов'язаних моментах - інституалізації та легітимізації соціальних відносин і соціалізації та ідентифікації. Саме у процесі їхнього синтезу народжується суб'єктивна

реальність – весь спектр світосприйняття людини – від снів та фантазій до теоретичних абстракцій (Бергер та Лукман, 1997: 29-32).

Окупація постає перед українцями як абсолютно унікальна та екстремальна ситуація. «Ми вважай до окупації, жили собі спокійно... нічого не боялися, у кожного був свій заробіток, кожний чимось займався, вночі спали і не боялися спати» (Альона, 30 років, кочегар у дитячому садку). Проте із приходом окупантів все змінюється. Де-факто село було в глибокому тилу ворога ще із середини березня 2022 р., проте до населеного пункту рашистські підрозділи увійшли лише на початку квітня. До цього окупанти обмежувалися блокадою транспортних магістралей з метою порушення господарчих зв'язків як із вільною Україною, так і всередині ТОТ, а також для мінімізації народного спротиву. «Было беспокойство, они нас окружили по краям села, где-то через месяц стали заходить» (Олександр, 55 років, людина з інвалідністю). На тлі практичного повного блокування торгівлі єдиним виходом стає повернення до натурального господарства та традицій колективної праці української громади: «У перші дні війни, коли ще не було окупації село сплотилося, було один цілим-люди пекли хліб, роздавали на людину півхлібинки, роздавали крупи, ловили рибу. Руських не було, а коли вони зайшли – все прекратилося ... пішли роздори, не дуже здрава обстановка» (Тетяна, 60 років, завгосп дитячого садку).

Небажання торгувати за російськими правилами стає однією із форм пасивного спротиву: «Ми не хотіли торгувати при окупантах. Ми брали крупи у фермерів – мололи і роздавали людям» (Валентина, 60 років, власниця магазину). Проте у селі з'являються перші прояви економічного колабораціонізму, які, працюючи де-юре в українському банківському полі, де-факто вже сприяють укріпленню псевдовлади: «Ковальчучка начала торговать, то по карточкі що можна їй було скидати. Ще нам на карточку пару місяців ото дві третіх нам платили, і всьо, потом перестали платити» (Олена, 55 років, кухар у дитсадку). До проблеми грошового обігу в окупації ми ще повернемося, а наразі відзначимо, що звичайні поїздки до райцентру на закупи по вихідних перетворилися на вкрай небезпечний квест: «при окупації виїжджати з села було небезопасно, було майже 15-18 постів до Берислава, кожен поворот на села-стояли пости» (Микола, 64 роки, ветеринарний лікар); «коли їздили в Каховку – виїхала з села автобусом, в Новорайську передивлялися документи, потім заїжджали в Маяк-там нас перевірили, перевіряли на Пяточкі (с.Козацьке) питали де твої діти, скільки дітей, якщо тільки замнувся - можуть весь автобус вернути назад, взяти тебе на контроль. На ГЕС - всіх висажували, перевіряли і так дорога була назад. Хто був не приписаний-в село не пускали» (Тетяна, 60 років).

На окрему увагу заслуговують ножиці цін на місцеву та привозну продукцію, які було штучно створені окупантами. Такий різновид економічного пограбунку практикувався в Україні радянською владою напередодні Голодомору 1932-1933 (Теслюк, 2023) років та нацистами у 1941-1943 роках (Шурхало, 2017). Респонденти відзначають: «Поїхали на Берислав і були афігевші – пачка сигарет 150грн, блок-1500 грн, сахар, соль-50грн пачка, палочка ковбаски гр. 300- 150 грн, морква-около сотні, дріжджі велика пачка - 300 грн,

маленька пачка-50грн. бутилка шампуня Лопух - 150 грн., а якщо хороша шампунь-250 грн. Мило брускове-50грн, жидке-100-150грн (Альона, 30 років). Причому викачування грошей відбувається двома шляхами – як через завищення цін на промтовари, що завозяться із Криму через купу посередників, військових та «смотрящих», кожен з яких отримує свою частку так і через штучне завищення курсу рубля до гривні – нібито 1 до 1 (до війни російська валюта коштувала 37-38 коп.). Через це місцеві жителі перебувають у стані глибокого шоку: «Я зараз до сих пір не можу привикнути до тих цін, шоколадні канфети 500 рублів, карамелька 350 рублів і воно йшло в одному або гривні або рублі, тобто 500 рублів або 500 грн за кілограм (Олена, 55 років). Стандарти споживання фактично повертаються до пізньорадянських часів: «Рибу ми взагалі не купляли, овочів трошечки ще купляли, а фрукти взагалі не купляли. Фрукти вже ті їли, які вродили на деревах. Там яблучко, сливка, грушка, це те, що ми їли. Не бананів, апельсинів, не мандаринки, такого ми не бачили (Оксана, 52 роки).

Ще одним чинником суттєвого зростання цін, зокрема, і на місцеву сільськогосподарську продукцію, стає поява нового високооплачуваного контингенту споживачів: «Было дорого, многие продавали яичка, молоко, сметану... они ориентировались по ценам на военных...а людям такие цены были не подъемные» (Олександр, 55 років). Разом з цим учасники інтерв'ю відзначають вкрай низьку якість російських товарів: «привозили товар, якого було у магазині все, але воно... не добре того, що не нашого виробництва. Навіть та водичка, навіть така ковбаска, але цього ми не купляли» (Оксана, 52 роки). Замість дорогої та несмачної їжі від окупантів люди обирають домашню консервацію, яйця, молоко та сир.

Однією із альтернатив роздрібній торгівлі стає допомога від окупантів, адже всупереч нормам міжнародного права, шляхи передачі «гуманітарки» з українського боку було перекрито ще з перших тижнів війни. Через це вже за кілька тижнів у регіоні склалася вкрай важка гуманітарна ситуація: «Брали, чтобы не умереть в голоду, потому что помощи никакой не было.. я на краю села-услышали или кто-то пришле, сказал, может и пошел, а так почти и не доставалось» (Олександр, 55 років). Цей випадок яскраво підкреслює той факт, що рашистські заїди не збиралися реально допомагати людям. Їхньою основною метою була пропаганда і задля цього російські харчі навіть нав'язували силою: «Солдаты починають звати хлопців, вони кажуть нам не треба, Серьогу починають брать за шкибарки, автоматом його штовхає і каже – я тебе сказав иди бери» (Альона, 30 років). Багато херсонців намагаються будь-що уникати таких контактів із ворогом: «Ми не одну гуманітарну допомогу ми не взяли, гроші ми не брали» (Валя, 60 років). Але, окрім красивої картинки для пропагандистських телеканалів, нічого доброго від вдаваної турботи ворога не було: «по списках нам давали, вони (місцеві колаборанти – авт.) ходили фотографували» (Олена, 55 років). Особливою щедрістю ворог не відрізнявся: «давали 2-3 рази гуманітарну допомогу, приходьте у клубі, дівчата будуть роздавать, кілограм сахара, кілограм гречки, пару банок тушонки» (Тетяна, 56 років). Обсяг «допомоги» суворо лімітувався: «Цукор важили кружечками,

поскільки людей вдома живе. Муки давали тоже тільки трошечки, не багато. Відчувала я тільки приниження» (Оксана, 52 роки). Не меншу огиду викликали в українців грошові подачки окупантів: «Ой, Боже, це таке було уніженіє... як зайшли вони, то спочатку дали гуманітарку. Моя пенсія була на карточці, а папі я получила 10 тис рублів, но я поміняла, в основному гроші пішли на продукти та ліки» (Любов, 61 рік, мати учасника АТО).

В цілому, рашисти планували повністю вивести гривню із грошового обігу до 1 січня 2023 року, проте дослідники відзначають, що з початку серпня 2022 року окупаційний режим на Правобережжі Херсонщини почав розсипатися через успішні дії Української армії (Черемісін та Михайленко, 2023). Відповідно реальна вартість грошей багато в чому визначаються настроями суб'єктів ринку («В аптеці був і рубль і гривня, ті хто за Україну - брали гривню, а аптеки- суто рублі. Хочеш обміняти гривні на руські- 1рубль-3грн, то вже був 1 рубль-6 грн» (Альона, 30 років) або ситуативними чинниками («Приходив руський купити бутиль молока. І питає які гривні чи руські? Від мені витягає, це первий раз за все життя, що я продала бутиль за 500 гривень. Мені не було сдачі їм дати» (Оксана, 52 роки). Поступово у рамках процесів інституціоналізації фінансової плутанини зароджуються нові соціальні практики: обналу за відсоток від суми, попереднього обговорення із продавцем гривнево-рубльового курсу (офіційний, справжній або як домовимось), отримання решти у валюті продажу тощо.

Таким чином, у ході нашого дослідження ми дійшли таких висновків. По-перше, досвід вивчення повсякденних економічних практик окупації Правобережжя Херсонщині обов'язково стане в нагоді при дослідженні соціально-економічних явищ на інших територіях Півдня та Сходу України після звільнення нашими захисниками. Однак варто розуміти, що там, де окупація триває вже третій рік, процеси втягування до російського економічного простору зайшли достатньо далеко і призвели до серйозних змін як у схемах товарно-грошового обміну, так і фінансових стратегіях місцевого населення. По-друге, торгівля в окупації має складну природу: з одного боку, сприяє задоволенню першочергових потреб людей, а з іншого - стає одним із ключових інструментів укріплення влади загарбників, створення ілюзії нормального життя, остаточного розриву відносин із Україною. По-третє, жителі правобережжя Херсонщини саботували російські економічні та пропагандистські механізми: відмовлялися від розрахунків рублями, не брали «гуманітарку» та негативно ставилися до привозної продукції, що призводило до високого рівня суспільно-політичної напруги на тимчасово окупованих та сприяло падінню російської влади.

Список використаних джерел та літератури:

Бергер, П., Лукман, Т. (1995). Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. Пер. с англ. Москва: Медиум.

Зубченко, О.С. (2023). Торгівля як інститут колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях Півдня України. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 97, 15-30. doi: 10.32840/2707-9147.2023.97.2

Теслюк, Р.Т. (2023). Зміна соціальних ролей українського селянства внаслідок колективізації та голодомору-етноциду 1932-1933 років. Український соціум, 3, 26-40. doi: 10.15407/socium2023.03.026

Черемісін, О.В., Михайленко, Г.М. (2023). Урбаністичні виміри окупаційної дійсності: херсонський досвід повсякденного портретування. *Південний архів*, XLII, 85-93. doi: 10.32999/ksu2786-5118/2023-42-12

Шурхало, Д. (2017, 6 серпня) «Гроші ходять німецькі, радянські й українські. І за всі разом нічого не можна купити» - зі спогадів про німецьку окупацію. Радіо Свобода. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28659549.html>

Contact information:

Oleksandr Zubchenko - Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Department of Philosophy and Sociology, o.zubchenko@mu.edu.ua.

Helzhynska K., Chernysh N.

Ivan Franko National University of Lviv

Гельжинська Х., Черниш Н.

Львівський національний університет імені Івана Франка

THE MEANINGS OF WAR IN THE CONTEXT OF THE ATTITUDE TOWARD VOLUNTEER ACTIVITIES СЕНСИ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Background: Culture serves as a significant catalyst for shifts in citizen behavior and societal progress. Its impact permeates all facets of existence, encompassing even the realm of volunteerism. In times of conflict, cultural norms, values, and traditions are pivotal in shaping citizens' drive and ambitions to aid others.

Purpose: To analyze public figures' volunteering using the «strong» program of cultural sociology and determine the impact of volunteering on state activities and population behavior.

Methods: J. Alexander's «strong» program.

Results: The research has confirmed that volunteers are agents of positive change in society. It has been found that volunteer activities are not always supported by the government or society, leading to social consequences aimed at shaping a positive image of public volunteers and raising public awareness.

Conclusion: Thus, volunteering today is pivotal for civic responsibility, democracy, and progress. It helps alleviate tensions in Ukraine and promotes societal engagement. While recognizing its cultural significance aids in mobilizing volunteers,

ongoing legislative support is necessary to institutionalize volunteering. Addressing citizen indifference is crucial for enhancing social unity, particularly in times of war.

Keywords: a sense of war; «strong» program, volunteer activity, public persons, Russo-Ukrainian War, public opinion regarding volunteers.

В кінці XX - на початку XXI століття відбувається значна зміна у взаєминах суспільства і культури. Культура стає ключовим динамічним фактором суспільного прогресу і переповнює усі сфери життя. У розвинених країнах вона визначає характер і спрямованість розвитку сучасних суспільств, спонукаючи до інноваційних змін та формування нових культурних структур. Відомий американський соціолог Дж. Александр розробив нову парадигму, що розглядає культуру як головний фактор поступу сучасного світу, відкриваючи новий погляд на суспільство. Вона містить загальну соціологічну теорію – культурсоціологію, теорії середнього рівня – концепцію (культурної) травми, теорію зла, концепцію нарративу тощо, а також «сильну» програму емпіричного аналізу (Alexander, 2013). Таким чином, у доробку Александра присутні всі три складові структури соціологічного знання в їх органічній єдності.

«Сильна» програма за Александром характеризується наступними основними ознаками: надання культурі автономного статусу; визнання принципу герменевтичної реконструкції соціальних текстів за допомогою «щільного опису» через такі компоненти: кодування, сенсування та створення нарративів; наявність причинності у безпосередніх акторів та їхніх способах дії, внаслідок чого і встановлюється, як саме культура впливає на те, що відбувається в суспільстві (Собко, Черниш, 2018). Алгоритм цього аналізу виглядає наступним чином: соціальна подія; її культуральне опрацювання; соціальні наслідки (і з боку держави, і з боку населення).

Застосування «сильної» програми культурсоціологічного аналізу ставлення до діяльності волонтерів в умовах війни дозволяє зрозуміти, які сенси вкладають пересічні громадяни у своє розуміння волонтерства та його ролі у триваючій війні і суспільних змінах, як ставляться до нього і до своєї участі у волонтерських активностях та які соціальні наслідки волонтерської діяльності відбуваються у державі, повсякденній поведінці людей і суспільства в цілому.

Соціальна подія – кейсом для дослідження є розвиток волонтерської діяльності з боку волонтерів-публічних осіб в умовах російсько-української війни (оскільки не всі волонтери активно присутні у соціальних мережах та інших публічних майданчиках, ми обрали лише ті волонтерські ініціативи, які відомі громадськості, та проаналізували реакцію суспільства на них).

Культуральна реконструкція (або алгоритм емпіричного дослідження):

Коди: (1) Підтримка – (2) Бездіяльність⁴.

Сенси:

⁴ У Дж. Александра в емпіричному дослідженні подій Холокосту використано лише один код, яким він наділив соціальну подію масового винищення єврейського населення нацистами під час Другої Світової війни («зло»). Ми ж використовуємо для осмислення ставлення населення України до волонтерської діяльності під час війни два коди, оскільки вони дають змогу увиразнити дві позиції в існуючій громадській думці українського сьогодення.

(1) Підтримка: загалом позитивне ставлення до публічних волонтерів, їхньої діяльності, що викликає у населення довіру, бажання долучатися та діяти (активно підтримувати волонтерів, виражаючи це через репости, вподобайки та фінансову допомогу для військових тощо). Сенс їхньої підтримки полягає у переконанні, що волонтери, насамперед публічні особи, здійснюють допомогу ЗСУ і своєму народові тоді, коли держава не в змозі вирішити всі оборонні проблеми. Отже, сенс підтримки волонтерів у цьому плані – це здатність підключити свої особисті внутрішні резерви для перемоги над ворогом.

(2) Бездіяльність: байдужість або відсутність інтересу до волонтерства. Хоча під час війни волонтери отримали важливий статус в Україні, а їхні зусилля підняли рівень прихильності та довіри, не всі пересічні громадяни готові долучитися до допомоги, а залишаються пасивними спостерігачами. У цьому випадку сенс їхньої пасивності можна окреслити як невіру у здатність волонтерів спричинити вагомий вплив на перебіг триваючої війни, а також сумніви в тому, що їхні особисті зусилля здатні істотно допомогти виграти війну в агресора.

Наративи: зазвичай, властиві кожному кодові і починаються з історико-культурної частини.

Історичний бекграунд (коротка історія події в діяхронному висвітленні)

(1) Підтримка

В Україні волонтерство отримало свої перші організаційні форми і проявило свою ефективність ще під час першого Майдану і стало помітною силою Євромайдану. Одразу після Євромайдану волонтери і добровольці вирушили на захист України від російського нападу, чим змогли зупинити стрімкий наступ агресора. Паралельно в тилу волонтери часто перебирали на себе функції держави з надання допомоги фронту і очолили громадські активності з допомоги АТО, згодом ЗСУ. З часів обох Майданів довіра населення до волонтерів завжди очолювала рейтинги в Україні. Їхній внесок забезпечив Україну ключовим ідеологічним і збройним опором перед агресією росії. Наступна хвиля набула свого розвитку з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну 2022 р. Особливо це простежується у рейтингах благодійності (Charities Aid Foundation, 2023). Так, у 2021 р. Україна посідала 20 місце серед більше ніж 140 країн, у 2022 році – 10, а вже у 2023 р. Україна займає 2 місце у Світовому індексі благодійності з 62-ма балами.

Українські соціологічні дослідження підтверджують позитивні тенденції у розвитку волонтерської діяльності, такі як збільшення кількості людей, які займаються волонтерством (Опендатабот, 2023) та збільшення довіри до цієї діяльності (КМІС, 2023). Це свідчить не лише про зростання популярності волонтерства, а й про становлення позитивного соціокультурного феномену, який об'єднує громадян і сприяє позитивним змінам у суспільстві.

(2) Бездіяльність.

В той самий час аналітики фіксують відстороненість частини населення від волонтерів та їхньої діяльності, створення і розповсюдження стереотипів шахрайства в їхніх лавах, звинувачення у привласненні зібраної допомоги тощо. Волонтерство в період воєнного конфлікту може сприйматися як маніпуляція чи

спроба покращити репутацію, що призводить до сумнівів у щирості волонтерів. Деякі обирають волонтерство не для благородних цілей, а для уникнення негативного соціального сприйняття, що може викликати пасивність серед інших. До того ж, іноді способи, якими волонтери залучають громадські ресурси, можуть викликати неоднозначну реакцію. Наприклад, зараз стали поширеними способи привернення суспільної уваги до волонтерських зборів за допомогою створення розважальних акцій (пісень, відео або ж можливості отримати якийсь подарунок за «донат»). Цей вид волонтерства може бути засудженим серед суспільства або ж вважатися принизливим, навіть для самих волонтерів.

Так, варто враховувати всі ці аспекти при аналізі підтримки та бездіяльності щодо волонтерської діяльності.

Культурний фон (короткий опис події в українській культурі в діяхронному висвітленні):

Українська культура дає багато прикладів різноскерованої реакції населення стосовно тих чи інших подій та соціальних явищ, які слід враховувати в аналізі сьогодення. При цьому важливо враховувати й історичне тло, тобто в нашому випадку – особливості локальної культури у формуванні різних постав населення у відповідь на певні події.

(1) Підтримка VS (2) Бездіяльність

Українці протягом століть нерідко утворювали різні соціокультурні середовища, в яких відбувалася кристалізація їхнього ставлення (інколи відмінного) до історичних подій. Автори одного з гасел «Риси характерології українського народу» (Енциклопедія українознавства, 1995) виділяють наступні особливості, які формувалися протягом століть в умовах оточення з усіх боків ризиками і загрозами чужоземного вторгнення. Це насамперед утворення двох стилів життя – «vita heroica/maxima» і «vita vinima». Перший спрямований на захист честі та віри в боротьбі з ворогом, а другий – на виживання в умовах складнощів. Історична селекція зменшило кількість представників першого типу та збільшило другого. Незалежність України призвела до збільшення числа тих, хто став на захист країни чи то на передовій, чи то у тилу як волонтери. Водночас деякі громадяни продовжують уникати загроз і залишаються байдужими або вдаються до ретритизму.

Отже, наративи завжди містять у собі аргументацію на користь сенсів, які люди вкладають у своє життя. Ця аргументація може тягнутися із сивої давнини і багато в чому зумовлювати поведінку наших сучасників.

Щільний опис:

Він включає до себе відповіді на такі складові дослідницького пошуку, як «Хто учасники?», «Причини виникнення події», «Хто несе відповідальність?», «Постраждали від дій», «Переможці», «План подальших дій» тощо. При цьому процедура такого опису має бути відповідною до кожного обраного коду та сенсу, що забезпечує усебічний аналіз ситуації, яка склалася. Формат тез не дає змоги деталізувати цю процедуру в повному обсязі.

Соціальні наслідки:

З боку держави: Вдосконалення законодавства щодо волонтерської діяльності для захисту прав і підтримки волонтерських ініціатив.

Що було зроблено:

1. створення Єдиного Реєстру волонтерів;
2. прийняття Закону України № 2747-IX про звільнення від оподаткування благодійної допомоги, зібраної волонтерами;
3. розширення переліку товарів, на які можна збирати кошти волонтерам (Про внесення змін, 2023).

Що потрібно доробити в аспекті посилення взаємодії держави з волонтерами і які заходи з боку держави можуть бути прийняті:

1. забезпечення інфраструктури та ресурсів для волонтерства (логістика, пересування у комендантську годину);
2. розробка програм підтримки та стимулювання волонтерів (гранти, пільги);
3. освітні програми та інформаційні кампанії для популяризації волонтерства.
4. показ прикладу підтримки державними службовцями волонтерської діяльності, але без використання цього для покращення свого іміджу.

З боку поведінки та реакцій населення:

Що було зроблено: За допомогою емпіричних досліджень провідних соціологічних центрів України було отримано масив даних щодо ставлення населення до діяльності волонтерів-публічних осіб, до повсякденної поведінки представників різних позицій, який потребує рефлексій і концептуалізацій з врахуванням двох виділених сенсів.

Що слід доробити:

1. Проводити публічні заходи для підвищення усвідомлення важливості волонтерства.
2. Залучати громадські організації та ініціативні групи до спільних заходів і подій.
3. Організація заходів, де волонтери ділитимуться своїми досягненнями та отримуватимуть підтримку.
4. Долучення до волонтерства загалом.
5. Забезпечити взаємодію волонтерів з державою.

Внаслідок проведеного культурсоціологічного аналізу за «сильною» програмою Дж. Александера можна зробити висновок, що в Україні під час війни з боку держави зроблено декілька важливих кроків до легітимізації волонтерських ініціатив і активностей, але законодавча праця в цьому напрямку має бути продовжена, зокрема в напрямку законодавчого оформлення перетворення волонтерства на соціальний інститут. Що ж до пересічних громадян країни, то при зростаючій довірі більшості населення до волонтерів-публічних осіб існують певні прошарки тих, які є індіферентними до такого роду діяльності, пасивних спостерігачів зусиль волонтерів. Все це віддзеркалює соціальну диференціацію сучасного українського суспільства, яка заважає соціальній інтеграції і консолідації нації в умовах війни.

Список використаних джерел та літератури:

- Alexander, Jeff. (2003). *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*. The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology. Oxford University Press, 296.
- Charities Aid Foundation. (2023). *World Giving Index*. Global trends in generosity. URL: [World Giving Index 2023 | CAF \(cafonline.org\)](https://www.cafonline.org/world-giving-index-2023).
- Енциклопедія українознавства. Т. 2 (1995). Перевидання в Україні. К.: Національна академія наук України, Інститут Української археографії, 713-714.
- КМІС. (2023). Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2023 роках. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1>.
- Собко І, Черниш Н. (2019). Інклюзивна освіта у фокусі культурсоціології. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна, (13), 20-32.
- Україна. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. (2023). Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 112. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-u-dodatok-do-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-24-liutoho-2016-r-t20623>.
- Україна. Опендатабот. (2023). Реєстр волонтерів. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/real-volunteers-2023-12>.

Contact information:

Helzhynska Khrystyna – MA student, Dept. of Sociology, Ivan Franko National University of Lviv, Khrystyna.Helzhynska@lnu.edu.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0000-6381-0164>.

Chernysh Nataliya - Doctor of Sciences (Sociology), Professor, Dept. of Sociology, Ivan Franko National University of Lviv, nataliya.chernysh@lnu.edu.ua, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1638-8639>.

Klymanska L.
Lviv Polytechnic National University

Климанська Л.
Національний університет «Львівська політехніка»

Klimanska M., Haletska I.
Ivan Franko National University of Lviv

Кліманська М., Галецька І.
*Львівський національний
університет ім. І.Франка*

Malachivska-Danchak M.
The Research Agency Fama

Малачівська-Данчак М.
Соціологічна агенція «Фама»

**PERSONAL EXPERIENCE OF CIVILIANS IN RELATIONS WITH THE
MILITARY DURING THE WAR**
**ОСОБИСТИЙ ДОСВІД ЦИВІЛЬНИХ У СТОСУНКАХ З ВІЙСЬКОВИМИ
ПІД ЧАС ВІЙНИ**

Background: The full-scale Russian invasion of Ukraine in February 2023 polarized life into “before” and “after”, and the division of citizens into military personnel and civilians acquired new senses. In peacetime the problem of treatment of military men by civilians refers to the overall perception of the power and security in the country and determines the potential readiness for interaction for the purposes of ensuring national safety and stability. In wartime the experience of permanent threat, danger, and uncertainty requires adjustment to real-life conditions and the discourse of peaceful life transforms into the military daily reality discourse.

Purpose: The goal of the research is social and psychological analysis as well as the development of the typology of attitude among the civilians of Ukraine toward military personnel in wartime.

Methods: The transcripts of five focus group discussions (40 participants in total) in five cities of different regions of Ukraine have been subjected to thematic analysis.

Results: Four types of attitudes of civilians toward military personnel have been identified: “interaction participant” as a real and close, personalized contact; “interested witness” as real and close irregular contacts; “observer” as a distant and imaginary irregular contact; “re-teller” as a remote, imaginary contact through accidental meetings. Several topics for analysis have been identified: emotional treatment of military personnel; positive-negative-neutral attitude depending on the types of military personnel; the format of interaction of civilians with military personnel and probability of conflicts; and associative image of a military man.

Conclusion: The identified attitudes of civilians to military personnel reflect the availability of dichotomy between the sense of gratitude to military personnel for their real heroism vs the striving of civilians to have their own normal, happy life. Proximity to one of the poles of this dichotomy determines the type of treatment of military personnel, and, at the same time, the prospective probability and tension of the conflict.

Keywords: Civil–Military Relations, Attitudes toward the Military, Russian-Ukrainian war, daily life in wartime, war discourse, qualitative research methods.

Задовго до початку війни низка негативних факторів, пов'язаних переважно з систематичним недофінансуванням потреб Збройних сил України (ЗСУ), негативно впливали на бойову і мобілізаційну підготовку військ, що позначалось на сприйнятті суспільством армії, підривало її імідж. Результатом цього було зниження рівня морально-психологічної готовності молоді до військової служби, нерозуміння значущості й важливості військової служби для країни (Данилов, 2009). Менше третини молоді вважали статус військовослужбовця привабливим, а більшість мали негативне, відсторонене, або, в крайньому випадку співчуваюче ставлення до ЗСУ (Вілюжаніна, 2011).

Ставлення до військових є відображенням і водночас чинником національного духу, патріотизму і єдності у складні часи, психологічною підтримкою для військових та передумовою соціальної реінтеграції ветеранів (Абакіна, & Крапівіна, 2023).

Проблема реінтеграції ветеранів постає перед Україною важким випробуванням. З моменту початку війни у 2014 році кількість ветеранів в державі становить приблизно 1,2 мільйони (Folke Bernadotte Academy, 2023). Після завершення російсько-української війни щонайменше 10% населення України будуть дотичними до ветеранських послуг. І це найбільша цифра у відсотковому відношенні серед інших країн, які також мають ветеранів і ветеранську політику (Кудімова, 2023). За даними міжнародних досліджень половина ветеранів переживають труднощі реінтеграції до цивільного життя, близько 96% потребують додаткової допомоги у цьому процесі (Sayer et al., 2010), близько 70% фіксують щонайменше один стресогенний чинник в процесі реінтеграції, пов'язаний, з сімейними чи фінансовими проблемами (Interian et al., 2012). Відображенням дистанціювання між військовими та цивільними, зміни у ставленні до існуючих проблем та стосунків є поява нових термінів. До прикладу “провина цивільного” - переживання зумовлене загальною мобілізацією, коли люди, не маючи жодного військового досвіду стають військовими і відчувають власну некомпетентність під час військових дій, але і при поверненні в цивільне життя відчувають провину, бо вже не виконують військовий обов'язок. Інше нове поняття “синдром постфронтового знецінення”, що полягає в перегляді ставлення до проблем цивільного життя в порівнянні з військовим (Лукашевська А., 2023). Притаманні для кожної групи контексти, болючі точки та свої значущі символи є предиспозицією потенційної соціальної напруги як у реальному теперішньому, так і у перспективі соціальної динаміки.

Емпіричною базою дослідження були транскрипти проведених фокус-групових дискусій. Фокус-групи було проведено в п'яти містах у різних регіонах України, які відрізняються за наближеністю від театру воєнних дій: Чернігів (прифронтове), Вінниця (тилове), Дніпро (прифронтове), Львів (глибоко тилове), Рівне (тилове). У фокус-групових дискусіях взяли участь 40 цивільних віком від

20 до 67 років (з них 16 чоловіків та 24 жінки), які різною мірою включені в контекст війни. Учасники були не знайомі один з одним та з модераторами.

Проведений аналіз результатів дозволив виокремити чотири типи ставлення цивільних осіб в сучасній Україні до військових. В основу поділу на типи було покладено два критерії: 1) *якість* та 2) *регулярність (частота) контактів з військовими*. За *якістю контакти з військовими* могли бути *реальні* (відбуваються в реальному світі і реальному часі) та *персоналізовані* (персоналізовані стосунки задовольняють емоційні, стосункові та інструментальні потреби, це інтимні, близькі та взаємозалежні стосунки, як ті, що є з найкращими друзями, партнерами чи найближчими родичами). Ці стосунки можуть бути добровільними (як наприклад з романтичними партнерами), або ж мимовільними (як з близькими братами та сестрами). По-друге, це могли бути *контакти уявні* (віртуальні, в соціальних мережах) та *соціальні* (на противагу персоналізованим мають менший рівень близькості та взаємозалежності особистих стосунків, наприклад як з колегами по роботі, далекими родичами чи знайомими). Деякі соціальні стосунки є добровільними, як-от стосунки зі знайомими, інші — мимовільними, як-от із сусідами чи далекими родичами.

Другий критерій стосувався *регулярності (частоти) контактів*: як зустрічей з військовими *на регулярній основі* в міру своїх професійних обов'язків чи як спілкування з близькими людьми, на відміну від *контактів нерегулярних або випадкових*, коли людина просто бувала свідком подій за участі військових.

Відповідно було виокремлено чотири типи позицій індивідів (представників цивільного населення), яким притаманні різні оцінки і сприймання військових: 1) «учасник взаємодії» - реальний і близький, персоналізований контакт на регулярній основі; 2) «зацікавлений свідок» - реальні і близькі контакти, але на нерегулярній основі; 3) «спостерігач, незацікавлений свідок, по типу сусідської взаємодії» - далекий і переважно уявний контакт (соціальний контакт) на регулярній основі; 4) «переспівувач по типу «люди кажуть або інтернет гуде» - поєднання далекого і уявного соціального контакту з випадковістю зустрічей. У фокус-групових дискусіях ми виокремили декілька тем, які розглядали послідовно у представників всіх чотирьох типів (всі вони відображені у таблиці)

Перегляд позицій

Назва позиції			
Учасник взаємодії	Свідок	Спостерігач	Переспівувач
Тема: «Емоційність у ставленні до військових»			
Малоемоційне	Змішані емоції: — позитивні — повага, захоплення, — негативні —	Не передбачає сильних емоцій; опис емоцій інших людей (поваги або жалю) при зустрічі з військовими	Найменш емоційні, повага як норма. Страх і бажання захистити

обурення, жаль	себе від сильних емоцій, уникнення новин.
-------------------	---

Тема: «Ставлення до військових у категоріях позитив, негатив,
нейтральність»

Переважає	Ставлення	Ставлення до	Ставлення
позитивне ставлення; бажання виправдати некоректне спілкування військових з цивільними, приписати його випадковості	«нормальне», скоріше нейтральне - «ми їх не чіпаємо, вони не чіпають нас» Визнання паралельного існування цивільних і військових. Відсутність контакту, відсутність інформації.	військових амбівалентне: повага і подяка, з одного боку, обурення щодо тиловиків («мордатих дядьок», синів депутатів, синів олігархів і просто кадрових військових, які «отримували професію, тоді військового стану не було»)	я нормальне, з ритуалізованою повагою.

Тема: «Динаміка змін у ставленні»

Зміни є, люди	Зміни	Ставлення до	Суспільс
«забули про те, що йде війна» критичне ставлення до покладання на військових місії «встановлення порядку і справедливості» у майбутньому	розглядають у часовій перспективі «було» - «стало» - «що буде»: до 2014 - нащо вони нам треба; після 2014 - ставлення до військових стало позитивним; з 2022 – ставлення як до вкрай потрібних суспільству професіоналів	військових не охолело, не змінилося, але зменшилось бажання донатити (бо гроші закінчилися). Закінчиться війна, і невідомо, яким буде ставлення до військових, які вже на той час будуть непотрібні	тво явно охолело до проблем військових

Тема: «Диференціація військових і ставлення до них»

– Фронт овики і тиловики (тиловики потрібні); – герої і ті, хто вихваляється; – профес ійні і непрофесійні	Армія – це просто зріз суспільства Окремо виділяють: – афган ців і «наших» – тих, хто знаходиться на нулі, і в тилу – ділови х військових – специ фічні групи, що викликають негатив (Нацгвардія, Територіальні центри комплектуванн я (ТЦК) – агresi вні військові (з частковим виправдання)	– Фронт овики і тиловики – Професі йні, кадрові військові і новомобілізовані – Предста вники територіальної оборони	Поділу військових не існує. Фіксують тільки негативне ставлення до тиловиків; до представників військкоматів
--	---	---	---

Список використаних джерел та літератури:

Абакіна, І., & Крапівіна, Н. (2023). Сучасний імідж українських військових в умовах війни. Вісник Національного університету оборони України, 5-10.

Вілюжаніна Т.А., 2011. Імідж Збройних Сил України в свідомості молоді // Актуальні проблеми психології Збірник наукових праць Том 7. Екологічна психологія, Вип. 26 с.76-83 http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2011_26/sb26_8.pdf

Данилов В., 2009. Особливості формування іміджу Збройних Сил України // Політичний менеджмент №5, с.88-95

Кудімова Д., 2023. «Це категорія потужних людей». Міністр у справах ветеранів розповіла про допомогу ветеранам і їхнім родинам <https://www.radiosvoboda.org/a/laputina-intervyu-ministerstvo-dopomoha-veteranam/32422428.html>

Лукашевська А., 2023. "Синдром постфронтного знецінення": що це таке і як проявляється https://health.24tv.ua/sindrom-postfrontovogo-znetsinennya-shho-tse-take-yak-proyavlyayetsya_n2329175

Folke Bernadotte Academy, 2023. Ukraine's Critical Journey: Effective Veteran Reintegration <https://fba.se/en/newspress/News/2023/ukraines-critical-journey-effective-veteran-reintegration/>

Interian A, Kline A, Callahan L, Losonczy M. 2012. Readjustment stressors and early krServ. 63(9):855–61. <https://doi.org/10.1176/appi.ps.201100337>

Sayer NA, Noorbaloochi S, Frazier P, Carlson K, Gravely A, Murdoch M. 2010. Reintegration problems and treatment interests among Iraq and Afghanistan combat veterans receiving VA medical care. Psychiatr Serv. 61(6):589–97

Contact information:

Klymanska Larysa – Doctor of Political Science, Professor, Department of Sociology and Social Work, Larysa_kl@ukr.net

Maryna Klimanska - PhD. in Psychology, Associate Professor of the Department of Psychology, Ivan Franko National University of Lviv; marina.klimanska@gmail.com

Inna Haletska - PhD. in Psychology, Professor of the Department of Psychology, Ivan Franko National University of Lviv: innahaletska@gmail.com

Maryana Malachivska-Danchak - PhD. in Sociology, Director of the sociological agency «Fama»; malachivska@gmail.com

Shkoliar M., Shtraikher O.

Lviv Polytechnic National University

Школяр М., Штрайхер О.

Національний університет «Львівська політехніка»

**DEFRAGMENTATION OF UKRAINIAN SOCIETY AND THE VOLUNTEER MOVEMENT DURING THE WAR: A STUDY OF THE RELATIONSHIP
ДЕФРАГМЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В ЧАС ВІЙНИ: ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ**

Background: In the context of modern time, the volunteer movement in Ukraine is emerging as a new subject of social relations and an agent of change, performing the function of protecting the sovereignty and independence of the state side by side with the trained army. Today, there is no doubt about the uniqueness of the volunteer movement in Ukraine, which was formed and established during the armed aggression of Russia in 2014 as an unprecedented manifestation of mobilization and solidarity of society based on common goals and values.

Purpose: to substantiate the volunteer movement in Ukraine as a factor of defragmentation of Ukrainian society during the war, based on the methodology of "new" social movements.

Methods: the article uses secondary data analysis, as well as methods of theoretical scientific research, in particular, the analysis of documents, works of scholars related to the research topic, etc.

Results: The volunteer movement is defined as a collective actor, an agent of social change, and volunteering is defined as a tool for its realization and transformation through volunteer practices.

We define the Ukrainian volunteer movement as a "new" social movement that is an agent of social transformation, is formed "from below", has a mass character, social orientation, and a network structure that includes social agents with different levels of formalization and different tasks (from rescuing abandoned animals in the area of active hostilities to providing various types of assistance to vulnerable groups and IDPs, to strengthening the combat capability of the Armed Forces of Ukraine), the implementation of which serves a common goal - solving urgent social problems in the face of numerous challenges provoked by Russia's war against Ukraine. At the same time, given the nature of its formation, the volunteer movement is a factor in the defragmentation of Ukrainian society.

Since 2014, we have interpreted the defragmentation of Ukrainian society as a process of blurring the boundaries between different social communities, whose representatives engage in a whole range of volunteer practices based on self-organization, regardless of gender, age, profession, ethnicity, place in the stratification structure, etc. around a common goal - to protect and preserve the integrity of the state in the context of Russia's aggression against Ukraine. The manifestation of the defragmentation of Ukrainian society in the context of the volunteer movement is, first of all, the mass nature of the movement, the involvement of the general population: both the middle class and the strata on the periphery of the class system (pensioners, schoolchildren, students, etc.). The next important characteristic of a "new" social movement, which, in our opinion, is inherent in the Ukrainian volunteer movement, is that it is not focused on economic or political goals, but primarily on existential ones - preservation of life, freedom and independence at both the individual and the national level. The Ukrainian volunteer movement unites broad social strata around common goals, demonstrating the blurring of the boundaries between the collective and the individual, relying on the public values of preserving the state and defending against the enemy, on the one hand, and on the individual motives and interests of ordinary citizens and leaders. A fairly stable feature of the volunteer movement as a factor in the defragmentation of Ukrainian society is the high level of trust in volunteers over the years. At the same time, the volunteer movement is self-organized and based on trust between its members.

Conclusion: based on the peculiarities of the formation and functioning of the volunteer movement in Ukraine in modern realities, we can characterize it as a factor of defragmentation of society.

Keywords: volunteer movement, defragmentation, volunteering, "new" social movements.

В контексті сучасного часопростору, волонтерський рух в Україні постає новим суб'єктом суспільних відносин та агентом змін, здійснюючи функцію захисту суверенітету та незалежності держави пліч-о-пліч із підготовленою армією. На сьогодні не виникає сумнівів щодо унікальності волонтерського руху в Україні, що сформувався та утвердився в час збройної агресії росії з 2014 року як безпрецедентний вияв мобілізації та солідаризації суспільства на основі спільної мети та цінностей.

До дослідження окремих аспектів функціонування волонтерського руху в Україні долучалися науковці різних галузей: А. Єременко, О. Безрукова, К. Беспалова (мотиваційні аспекти волонтерської діяльності), Т. Заславська, Н. Черниш, І. Юрченко (становлення волонтерського руху в як нового соціального інституту в Україні), О. Панькова, О. Касперович, О. Іщенко (дослідження ресурсного потенціалу українського волонтерського руху та факторів його актуалізації), А. Бевзенко, О. Злобіна (агентність волонтерського руху в часи нестійкості суспільних інститутів) та інші. Окремої уваги заслуговують роботи українських науковців, що досліджували процеси становлення «нових» суспільних рухів в Україні (В. Потапенко, А. Двігун, Т. Савельєва та інші).

Мета публікації: на основі методології «нових» суспільних рухів обґрунтувати волонтерський рух в Україні як чинник дефрагментації українського суспільства в час війни.

В українському науковому дискурсі спостерігається тенденція до ототожнення понять «волонтерський рух» та «волонтерство». Хоч ці терміни є спільнокореновими, походять від латинського *voluntarius* (*voluntas* – вільне волевиявлення, *volō* – бажання, намір), проте відображають різні феномени. Волонтерський рух є суспільним рухом, тобто соціальним агентом, колективним діячем, що характеризується соціальною спрямованістю, добровільністю участі його учасників (індивідуальних та колективних соціальних акторів) на основі самоорганізації, які здійснюють свідому, благодійну, безкорисну діяльність заради досягнення спільної цілі. Відповідно, активність/діяльність волонтерів з вище зазначеними характеристиками вважаємо інструментом реалізації, розвитку, трансформації волонтерського руху та визначаємо поняттям «волонтерство».

На думку прихильників парадигми «нових» суспільних рухів (P. Sztompka, 1994; Touraine, 198; Eyerman & Jamison, 1991), до яких належить й волонтерський рух в Україні, є феноменом постмодерного суспільства, для якого характерними є плюралізм, класова, расова, культурна множинність, дефрагментація соціальних спільнот, особливо у часи суспільних криз та невизначеності.

Ми визначаємо український волонтерський рух як «новий» суспільний рух, який є агентом суспільних трансформацій, формується «знизу», має масовий характер, соціальне спрямування, мережеву структуру, яка включає соціальних агентів з різним рівнем формалізації та різними завданнями (від порятунку покинутих тварин у зоні активних бойових дій, різнопланової допомоги вразливим групам населення, переселенцям до підсилення боєздатності ЗСУ), реалізація яких слугує спільній цілі - розв'язанню нагальних соціальних проблем

в умовах численних викликів, спровокованих війною росії проти України (Штрайхер & Школяр, 2024).

В умовах гострої соціальної кризи, український волонтерський рух є чинником низки процесів у суспільстві від мікро- до макрорівня, від змін щоденних практик індивідів, до зміни ціннісних основ суспільства загалом. Водночас, зважаючи на природу його становлення (формування «знизу» через самоорганізацію, високий рівень довіри та мобілізація широких верств населення тощо), волонтерський рух є чинником дефрагментації українського суспільства.

Дефрагментація українського суспільства з 2014 року трактується нами як процес розмивання кордонів між різними соціальними спільнотами, представники яких долучаються до цілого спектру волонтерських практик на основі самоорганізації незалежно від статі, віку, професії, етнічного походження, місця в стратифікаційній структурі та ін. довкола спільної цілі - захисту та збереження цілісності держави в умовах агресії росії проти України.

Проявом дефрагментації українського суспільства в контексті волонтерського руху, в першу чергу, є масовість руху, залучення широких верств населення: як середнього класу, так і верств, що знаходяться на периферії класової системи (пенсіонери, школярі, студенти, тощо). За даними звіту від Charities Aid Foundation (CAF) - World Giving Index (World Giving Index 2023), що охоплює дані, зібрані у 2022 році, за перший рік повномасштабної війни 62% дорослого населення країни займалися благодійністю. Майже такі ж цифри продемонстрували результати опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова з 13 по 21 грудня 2022 р., відповідно до яких близько 61 % українців так чи інакше долучалися до волонтерської допомоги Силам оборони України чи своїм співгромадянам (допомагали фізичною роботою близько 10 %, фінансово - 31 %, близько 20 % – і фінансово, і роботою) (Фонд «Демократичні ініціативи», 24 лютого 2023). Також, відповідно до відкритих даних, розміщених на вебпорталі Opendatabot.ua (Opendatabot, 15 грудня 2023) перелік осіб у Реєстрі волонтерів АТО та/або здійснення заходів із забезпечення НБО виріс у 2,5 рази за неповний 2023 рік, а загалом від початку повномасштабної війни кількість офіційних волонтерів зросла у 21 раз.

Наступна важлива характеристика «нового» суспільного руху, яка, на нашу думку, притаманна українському волонтерському рухові, є те, що він не зосереджений на економічних чи політичних цілях. «Нові» рухи є емоційною реакцією на стан справ, а не раціональною спробою поліпшити становище певних соціальних груп, що було метою так званих «старих» рухів, які характерні, головним чином, для раннього періоду сучасної епохи та орієнтовані на економічні інтереси чи боротьбу за доступ до ресурсів (Потапенко & Двігун, 2022; Sztompka, 1994). У випадку із українським волонтерським рухом як «новим», то він зосереджений, у першу чергу, на екзистенційних цілях і цінностях – збереження життя, свободи та незалежності як на рівні індивіда, так і на рівні країни. Український волонтерський рух об'єднує широкі верстви

довкола спільних цілей, демонструючи розмивання меж між колективним та індивідуальним, опираючись, з одного боку, на суспільні цінності збереження держави й захисту від ворога, а з іншого – на індивідуальні мотиви й інтереси звичайних громадян та лідерів, які відгукуються в суспільних цінностях руху.

Українські дослідники О. Панькова та О. Касперович поділяють напрями волонтерської діяльності на дві групи, відповідно до актуальних викликів, що стоять перед суспільством: «волонтерська діяльність щодо зміцнення обороноздатності країни, надання допомоги Збройним силам України» та «діяльність щодо надання волонтерської допомоги громадянам та населенню України, які постраждали внаслідок збройної агресії». До першої групи волонтерських практик належать: допомога ЗСУ в зоні активних бойових дій та допомога військовослужбовцям у тилу. До другої групи - допомогу вимушеним переселенцям, громадянам України, що залишилися проживати у зоні активних бойових дій чи на територіях тимчасової окупації та допомога населенню деокупованих територій (Панькова & Касперович).

Досить стабільною ознакою волонтерського руху як чинника дефрагментації українського суспільства є високий рівень довіри до волонтерів впродовж років (від 57, 6% у 2015р. до 84% у 2024 р.) (Київський міжнародний інститут соціології, 2015; 2023). В той же час волонтерський рух є самоорганізованим, що заснований на довірі між його членами, яка поволі перестає бути мисленнєвим різновидом внутрішнього життя індивіда і перетворюється на дієву складову повсякденних практик, що знаходить прояв у різноманітних волонтерських ініціативах та предметних активностях, пов'язаних з особистою участю (Черниш, 2016).

Отже, український волонтерський рух є чинником та прикладом дефрагментації сучасного суспільства в час соціальних потрясінь. Однак, події війни водночас й здатні загострювати чорно-біле мислення, сприйняття тих чи інших подій з точки зору «зрада-перемога», «свій-чужий», що породжує потребу нових наукових пошуків у сфері фрагментації українського суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

Київський міжнародний інститут соціології. (2016, 15 січня). Довіра до соціальних інституцій та груп (грудень 2015). Прес-релізи та звіти. Retrieved from: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=579&page=1>

Київський міжнародний інститут соціології. (2023, 18 грудня). Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2023 роках. Прес-релізи та звіти. Retrieved from: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1335&page=1>

Опір агресору, волонтерство, обстріли інфраструктури: Як повномасштабна війна вплинула на життя українців. (2023, 24 лютого). Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва. Retrieved from: https://dif.org.ua/article/opir-agresoru-volonterstvo-obstrili-infrastrukturi-yak-povnomasshtabna-viyna-vplinula-na-zhittya-ukraintsiv#_Toc128066176

Панькова, О., Касперович, О. (2022). Українське волонтерство в умовах збройної російської агресії: зміцнення потужностей через залучення ресурсів

ціфровізації, платформізації ІКТ та мережевих технологій. *Економічний вісник Донбасу*. Т. 2, № 68. С. 113–123.

Потапенко, В., Двігун, А. (2022). Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. Центр внутрішньополітичних досліджень НІСД. Retrieved from: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf.

Реєстр волонтерів виріс у 2,5 рази за рік Як змінилась кількість волонтерів від початку повномасштабної? (2023, 15 грудня). Опендабот. Retrieved from: <https://opendatabot.ua/analytics/real-volunteers-2023-12>

Савельєва, Т. (2018) Суспільні рухи в контексті мережевого суспільства. *Сучасне суспільство*. № 2 (15). С. 167–176.

Черниш, Н. (2016). Вплив довіри та довірчих відносин на становлення новітнього соціального інституту волонтерства у сучасній Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. № 2. С. 26-38.

Штрайхер, О., Школяр, М. (2024). Сутність та характеристики волонтерського руху у фокусі війни в Україні. *Габітус*. № 57. С. 25-32.

Eyerman, R., Jamison, A. (1991). *Social Movements: A Cognitive Approach*. University Park: Pennsylvania State University Press. pp. 184. Retrieved from: <https://www.cambridge.org/core/journals/canadian-journal-of-political-science-revue-canadienne-de-science-politique/article/abs/social-movements-a-cognitive-approachron-eyerman-and-andrew-jamison-university-park-pennsylvania-state-university-press-1991-pp-184/AA09E7D8BFEE7B2B88F03AFB7596BD84>

Sztompka, P. (1994). *The sociology of social change*. San Francisco, CA: Wiley-Blackwell. 368p.

Touraine, A. (1981). *The Voice and the Eye. An Analysis of Social Movements*, Cambridge. Cambridge University Press. 225 p.

World Giving Index 2023. (2023). A global trends in generosity. Retrieved from: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/wgi_report_2023_final.pdf?sfvrsn=402a5447_2

Contact information:

Mariana Shkoliar – Phd in Political Science, associate professor, Department of Sociology and Social Work, mariana.v.shkoliar@lpnu.ua.

Olena Shtraikher – Student of PhD Programme, Department of Sociology and Social Work, olena.a.shtraikher@lpnu.ua.

Maistruk N.

Institute of Sociology of National Academy of Sciences of Ukraine

Майструк Н.

Інститут соціології НАН України

**IDEAS OF COSMOPOLITANISM AND THEIR RELEVANCE IN THE
CONTEXT OF RISK-COSMOPOLITANIZATION, SOCIO-CULTURAL
TRANSFORMATIONS AND WAR IN UKRAINE**
**ІДЕЇ КОСМОПОЛІТИЗМУ ТА ЇХ АКТУАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ
РИЗИК-КОСМОПОЛІТИЗАЦІЇ, СОЦІОКУЛЬТУРНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ І ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

Background: The current stage of globalization, which has increased tension, global competition between major global players, as well as the war in Ukraine, which has acquired global significance and put on the agenda the problems of human survival and the preservation of Europe in particular, actualize the need to study various aspects of cosmopolitanization, including in the context of its riskogenicity.

Purpose: to study the features of the modern stage of cosmopolitanization in the context of its riskogenicity.

Methods: qualitative methods of analysis of theoretical concepts of Western and Ukrainian sociologists and results of empirical research.

Results: Cosmopolitanism is considered as a new paradigm of the Second Modern era, which involves the ability to simultaneously recognize as non-contradictory identities that appear to be contradictory on the outside. Cosmopolitanization occurs both at the micro level through the transformation of lifestyles, forms of activity, everyday practices, and at the macro level and mega level through the transnationalization of global markets, as well as within the network of international and national institutions and organizations. Risk-cosmopolitanization involves transnationalization and layering of risks of the global and local environment. The obvious risks of cosmopolitanism are associated with the side, unplanned and unpredictable consequences of human activity, the development of technology, the exploitation of sources of raw materials, industrialization (Gidens, Beck, Sztompka). Latent - those that "do not lie on the surface," but arise from the complexity, opacity of the global world, its interdependence and interdependence, conflictogenicity, layering contradictions of the global society and obvious risks.

Conclusions: These problems require further multidisciplinary scientific research, including sociological studies of the features of risk-cosmopolitanization at the present stage of development of global society.

Keywords: cosmopolitanism, institutionalized cosmopolitanism, cosmopolitanization, risk-cosmopolitanization, explicit risks, latent risks.

Обґрунтування: Сучасний етап глобалізації, що збільшив напруженість, глобальну конкуренцію між основними глобальними гравцями, а також війна в Україні, що набула глобального значення і поставила на порядок денний

проблеми виживання людства і збереження Європи зокрема, актуалізують необхідність дослідження різних аспектів космополітизації, у тому числі у контексті її ризикогенності.

Мета: дослідити особливості сучасного етапу космополітизації у контексті її ризикогенності.

Методи: якісні методи аналізу теоретичних концепцій західних та українських соціологів і результатів емпіричних досліджень.

Результати: Космополітизм розглядається як нова парадигма епохи Другого Модерну, яка передбачає здатність одночасно визнавати як несуперечливі ідентичності, що зовнішньо видаються суперечливими. Космополітизація відбувається як на мікрорівні через трансформацію життєвих укладів, форм діяльності, повсякденних практик, так і на макрорівні та мегарівні через транснаціоналізацію глобальних ринків, а також всередині мережі міжнародних і національних інститутів та організацій. Ризик-космополітизація передбачає транснаціоналізацію та напластування ризиків глобального і локального середовища. Явні ризики космополітизму пов'язані із побічними, незапланованими і непередбачуваними наслідками людської активності, розвитку техніки, експлуатації джерел сировини, індустріалізації (Гіденс, Бек, Штомпка). Латентні - такі, що «не лежать на поверхні», але впливають із складності, непрозорості глобального світу, його взаємозалежності та взаємообумовленості, конфліктогенності, напластування суперечностей глобального соціуму і явних ризиків.

Висновки: Зазначені проблеми потребують подальших мультидисциплінарних наукових розвідок, у тому числі соціологічних досліджень особливостей ризик-космополітизації на сучасному етапі розвитку глобального суспільства.

Ключові слова: космополітизм, інституціоналізований космополітизм, космополітизація, ризик-космополітизація, явні ризики, латентні ризики.

Сучасний етап глобалізації, що збільшив напруженість, глобальну конкуренцію між основними глобальними гравцями, а також війна в Україні, що набула глобального значення і поставила на порядок денний проблеми виживання людства і збереження Європи зокрема, актуалізують необхідність дослідження різних аспектів космополітизації, у тому числі у контексті її ризикогенності. Космополітизм – це нова парадигма епохи Другого Модерну, яка передбачає здатність одночасно визнавати як несуперечливі ідентичності, які зовнішньо видаються суперечливими. Згідно У. Беку, це дослідницька перспектива, політична реальність і нормативна теорія; це особливий вимір глобальності, що включає націоналізм і транснаціоналізм, що не виключає множинності етнічності та культур. В цілому космополітичний поворот у соціології означає «депровінціалізацію» соціологічного методу і зосередження уваги на наступних питаннях: методологічному дискурсі щодо застарілості розуміння сучасного суспільства, що організовано як територіально обмежена національна держава; визначенні поняття «космополітизація»; дослідженні

глобальних ризиків, а також проблеми реалізації новітніх космополітичних співтовариств глобального ризику; вивченні впливу режиму прав людини на процес делегітимації глобальної нерівності тощо (Beck, 2007).

Теоретичні аспекти, що характеризують космополітичну парадигму, а також проблематику трансформації європейських цінностей у цьому контексті розробляли У. Бек, Е. Гіденс, Р. Дарендорф, Ю. Габермас та ін. (Майструк, 2023). Наприклад, Дарендорф зазначає, що вільні, відкриті суспільства мають потребу в трьох речах: політичній демократії, ринковій економіці і громадянському суспільстві. Відносини між цими трьома стовпами свободи складні і найчастіше не піддаються організації. Мабуть, можна сказати, що громадянське суспільство – найнадійніший якір свободи, а демократія – найнаочніше її вираження. На думку Габермаса, провідними європейськими цінностями є наступні: секуляризація; пріоритет держави по відношенню до ринку; солідарність; скепсис по відношенню до техніки; усвідомлення парадоксів прогресу; відмова від права більш сильнішого; орієнтація на збереження миру у світлі історичного досвіду втрат. За визначенням Бека, Європа була вітчизною як Просвітництва, так і контр-Просвітництва, а сучасний космополітизм відноситься до європейської традиції, яка зараз активно реорганізується під впливом прогресуючої космополітизації. Він підкреслює, що ніде у світі транснаціоналізація і космополітизація не зайшли так далеко, як у Європі. «Інституціоналізований космополітизм» у ЄС демонструють Європейська Рада, європейське право, єдина європейська валюта, загальноєвропейські кордони (як більш важливі, аніж національні) тощо.

В українському суспільствознавстві Михайло Драгоманов, будучи прихильником європейського позитивізму та раціоналізму у своїх працях розглядав проблеми космополітизму, толерантності тощо. Він виходив з того, що вихідним принципом у вирішенні національних проблем є космополітизм в ідеях і меті, а національність в ґрунті і формах культурної праці. Праця для народу вимагає пристосування до місцевих і національних обставин, але ніхто не повинен бути рабом тих обставин, як якихось святощів, а мусить навіть перероблювати їх відповідно свого ідеалу, що вже давно на світі став виробляється процесом інтернаціональним, космополітичним. Все ж наука вийшла за національні межі, стала інтернаціональною. «Коли ж ми станемо при думці, що головне діло - поступ людини й громади, поступ політичний, соціальний і культурний, а національність є тільки ґрунт, форма та спосіб, тоді ми певні, що послужимо добробутові й просвіті нашого народу, а в купі з ним й його національності: охороні й зростові того, що в ній є доброго» (Драгоманов, 1991: с. 558). *Космополітами, тобто світовими горожанами* [громадянами] вчений називає філософів (грецьких любомудрів), котрі «...стали навчати, що всі люди однакові та що треба любити не тільки свою батьківщину, своє місто, а весь світ, усіх людей» (Драгоманов, 1991: с. 470).

Космополітизація передбачає розвиток багатьох лояльностей, а також нарощування транснаціональних форм життя, появу недержавних політичних акторів та всесвітніх рухів, наприклад, на підтримку космополітичної

глобалізації. Космополітизм передбачає не зрівняння або зняття усіх відмінностей, а, навпаки, радикальне оновлення та визнання відмінностей культурно інших (інших цивілізацій, модернів), майбутнього, природи, об'єкту та інших раціональностей. У своїй серцевині він означає визнання відмінностей іншого. Космополітична ідентичність не зраджує, а навпаки, сприяє здобуттю національної та локальної ідентичності. Космополітизм, згідно Беку, - це природна у політичному та культурному сенсі здатність одночасно відчувати та у всій повноті переживати зовнішньо суперечливі одна одній ідентичності та лояльності, не сприймаючи це у самоусвідомленні або по відношенню до можливих «інших» як суперечність. Тому, наприклад, про США кажуть як про націю багатьох націй або нації багатьох народів. Або, як писав Драгоманов про євроцентричність, перспективи України, «... коли українське громадянство вкорениться на своїй землі й зчепиться з сусідніми демократичними й федеральними гуртами, то воно потроху втягнеться в широку спілку всеєвропейських демократичних гуртів, а між ними, найтісніше, в спілку демократій людей ...таких як, напр., західні слов'яни, волохи, провансали, каталонці, бретонці, фламандці, ірландці і т. і., котрих доля найподібніша до нашої і серед котрих впорядковуються тепер скрізь гурти, подібні ... громадянству» (Драгоманов, 1991; с. 322).

Також однією з провідних цінностей космополітизму є індивідуалізація, її ствердження та посилення. Індивід у своїй особистості, шлюбі, сім'ї, професійній діяльності, у своїх політичних орієнтаціях, конструкціях, амбіціях є одночасно членом різних, часто-густо територіально розділених спільностей. Людина в межах одного життя проживає різні, розділені у національному та територіальному аспектах, життя, історії, спогади. У граничному випадку світове суспільство здійснюється у мікрокосмосі простору власного досвіду. Тобто, з позицій цього підходу, різні самоідентифікації у різноманітності своїх домагань не детермінують індивіда але несуть йому звільнення, сповнене конфліктів, оскільки він повинен освоювати мистецтво виживання, наведення мостів та перехід по них.

Космополітизація відбувається як на мікрорівні через трансформацію життєвих укладів, форм діяльності, повсякденних практик, так і на макрорівні та мегарівні через транснаціоналізацію глобальних ринків, а також всередині мережі міжнародних і національних інститутів та організацій. Ризик-космополітизація передбачає транснаціоналізацію і напластування ризиків глобального та локального середовища.

Україна, опинившись на перетині глобальних суперечностей, зазнала величезних людських та матеріальних втрат від російської агресії, вистояла перед цими викликами, демонструючи більш високий, ніж напередодні війни, рівень національно-громадянської ідентичності. За результатами соціологічного моніторингу «Українське суспільство», у грудні 2022 р. передусім громадянами України себе вважали 79,7% респондентів; мешканцем села, району, міста - 7,9%; представником свого етносу, нації - 3,9% респондентів; мешканцем історичного регіону - 1,7% респондентів; громадянином світу - 3,3%

респондентів; громадянином Європи - 1,6% респондентів; громадянином колишнього СРСР – 1,4% (Соціологічний моніторинг «Українське суспільство»..., 2022).

Також слід відзначити, що українці у своїй більшості підтвердили позитивне ставлення до основних європейських інституцій, більшості європейських країн та допомоги міжнародних організацій. Згідно результатам опитування «Оцінка громадянами зовнішньої політики влади, ефективності міжнародної підтримки та впливу зовнішньополітичних чинників в Україні», що було проведене центром Разумкова у січні 2024 року, позитивне ставлення до ЄС у 2024 році висловили 82,6% респондентів а негативно лише 6,9% респондентів. Хоча, у порівнянні з лютим-березнем 2023 р., коли показник позитивного ставлення дорівнював 88,6% та серпні 2023р. – 86,2 % респондентів, спостерігається його деяке зменшення. Також можна відмітити позитивне ставлення до основних світових інститутів – НАТО (77%), Ради Європи (67% респондентів), МВФ (62% респондентів), ООН (57% респондентів), Міжнародного комітету Червоного Хреста (54% респондентів), ОБСЄ (48,5%), МАГАТЕ (45,5%) (свого максимуму ці показники досягали у 2023 році). Навпаки, переважає негативне ставлення до СНД (65% респондентів). Також респонденти відмічають негативний вплив неспроможності глобальних і регіональних структур безпеки запобігти ескалації конфліктів на світовій арені, зокрема, зупинити російську агресію, оцінюється 4,2 балами з 5 можливих, негативний вплив погіршення політичної, соціально-економічної ситуації в Європі, посилення «втоми» від війни в Україні, поляризації світової спільноти, поглиблення глобального протистояння демократичного світу і табору авторитарних держав (зокрема, зміцнення партнерства Росії, Китаю, Ірану, КНДР) - 4,1 балами, вплив ескалації війни на Близькому Сході (бойові дії Ізраїлю проти ХАМАС, воєнна операція країн Заходу проти хуситів у Ємені) - 3,9 балами, вплив тривалого протистояння США-Китай, що набуває ознак системної кризи і охоплює різні регіони світу, можливості конфлікту довкола Тайваню - 3,8 балами (Оцінка громадянами зовнішньої політики влади..., 2024).

Космополітизація супроводжується появою різних ризиків, що мають як явний, так і латентний характер. Явні ризики космополітизму пов'язані із побічними, незапланованими і непередбачуваними наслідками людської активності, розвитку техніки, експлуатації джерел сировини, індустріалізації (Гіденс, Бек, Штомпка). Це – загрози ядерної війни, наслідки Чорнобиля, розповсюдження СНІДу, терористичні загрози, а також забруднення навколишнього середовища, вичерпання сировинних ресурсів, глобальне потепління клімату, пандемії, епідемії тощо. Також це ризики, що пов'язані із транснаціоналізацією, які можна розглядати у економічній, політичній, соціокультурній площині тощо. До них додаються ризики, що пов'язані із входженням суспільств у інформаційну добу (кіберзлочинність, ризики цифровізації, ризики, пов'язані із розповсюдження штучного інтелекту тощо), які значною мірою обумовлені тенденцією інформаційної економіки підключати до своєї мережі тих учасників, які є для неї цінними та виключати некорисних

учасників, позбавляти їх шансів на отримання додаткової вартості, що призводить до збільшення соціальної несправедливості, нерівності прибутків, поляризації та бідності, зростанню ризикогенності глобального соціуму тощо.

Латентні це такі, що «не лежать на поверхні», але впливають із складності, непрозорості глобального світу, його взаємозалежності та взаємообумовленості, конфліктогенності напластування суперечностей глобального соціуму та явних ризиків. Вони можуть стати явними або частково додатися до останніх. Наприклад, в економічній площині, внаслідок ненадійності технічної інфраструктури глобального світу, банкрутство американського банку викликає лавиноподібну рецесію світового масштабу (Штомпка, 2020: с. 726). Кіберзлочинність призводить до блокування серверів, припинення комунікації, втрати важливих даних і інформації (у тому числі особистісних даних), від чого страждають корпорації, державні установи, особистості. Інформаційне суспільство також характеризується ризиками від розповсюдження маніпулятивних технологій, стеженням за громадянами з боку держави за допомогою мереж тощо. Також у індивідуальному вимірі слід зазначити ризики, які пов'язані із залежністю людей від комунікаційних пристроїв. У екологічному аспекті – загрози створення непридатних для життя територій та ін. У політичній площині - ризики втрати державності, виключення із глобальної політики і інформаційної економіки, «примусова» ризик-космополітизація відносно міжнародних ініціатив та інститутів тощо. У антропологічному, соціальному, демографічному вимірі - ризики, які пов'язані із зниженням «вартості життя». У соціокультурному, науково-освітньому вимірі – ризики втрати культурної спадщини, науково-освітнього потенціалу, в тому числі внаслідок «витоку мозків», інтелектуальної деградації, ризики вимушеної міграції тощо внаслідок глобальної конкуренції, глобальних воєн, криз, конфліктів, наприклад російсько-української війни.

Отже, проблеми напластування різних ризиків у процесі космополітизації, збільшення ризикогенності глобального соціуму потребують подальших мультидисциплінарних наукових розвідок, у тому числі соціологічних досліджень особливостей ризик-космополітизації на сучасному етапі розвитку глобального суспільства.

Список використаних джерел:

Beck U. (2007). The Cosmopolitan Condition: Why Methodological Nationalism Fails. *Theory, Culture, Society*, 24 (7-8), 286-290.

Драгоманов М.П. (1991). Передне слово до «Громади» 1878 р. *Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»)*. Київ: Либідь, 276-326.

Драгоманов М.П. (1991). Чудацькі думки про українську національну справу. *Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»)*. Київ: Либідь, 451-558.

Майструк Н. (2023). Європейські цінності: класичні та сучасні орієнтири для України в контексті глобалізаційних змін та війни. *Новий порядок денний для*

Європи та Європейського Союзу: причини – напрями – пріоритетні цілі. Монографія /колектив авторів [за наук. ред. Я.Турчин, Т.Астрамович-Лейк]. Львів – Olsztyn : Вид-во Львівської політехніки, Інститут Політичних Наук, Вармінсько-Мазурський Університет в Ольштині, 316, 126-135.

Оцінка громадянами зовнішньої політики влади, ефективності міжнародної підтримки та впливу зовнішньополітичних чинників на Україну (січень 2024 р.). URL:<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-zovnishnoi-polityky-vlady-efektyvnosti-mizhnarodnoi-pidtrymky-ta-vplyvu-zovnishnopolitychnykh-chynnykiv-na-ukrainu-sichen-2024r> (28.02.2024).

Соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Громадська думка в Україні після 10 місяців війни. (2022). URL: <https://i-soc.com.ua/ua/news/gromadska-dumka-v-ukraini-pislya-10-misyaciv-vijnikiis.com.ua>

Штомпка П. (2020). *СОЦІОЛОГІЯ. Аналіз суспільства.* Львів: Колір ПРО, 800.

Відомості про автора

Майструк Наталія Олегівна, кандидатка соціологічних наук, доцентка, наукова співробітниця відділу економічної соціології, Інститут соціології НАН України, 01021, Україна, Київ, вул. Шовковична 12, mnatalia@i-soc.org.ua, <https://orcid.org/0000-0002-1437-9184>
DOI:10.26565/2227-6521-2018-41-03.

Contact information

Maistruk Natalia Olegivna, PhD in Sociology. Associate Professor. Research Fellow at the Department of Economic Sociology, Institute of Sociology, National Academy of Science of Ukraine. 12, Scovkovychna St., Kyiv , 01021.

Lazurina N.

Zhytomyr Military Institute named after S.P. Korolyov

Лазуріна Н.

Житомирський військовий інститут ім. С.П. Корольова

PROBLEMS OF SOCIAL ADAPTATION OF YOUTH IN A RISKY SOCIETY ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ В СУСПІЛЬСВІ РИЗИКУ

Background: According to the works of W. Beck and E. Giddens, modern society objectively constantly generates risks in all spheres of its life, which turn into an environment for an individual. Ukrainian sociologists are actively studying the

challenges of modern society to the processes of social adaptation and self-realisation of the younger generation.

Objective: To analyse the problems of social adaptation of young people in a risky society, to study the state of research on the problems of self-realisation of young people in Ukrainian society.

Research methods: The method of theoretical and empirical study of the works of domestic and foreign sociologists, the method of analysis, the method of comparing opinions were used.

Results: Modern society objectively constantly generates risks in all spheres of its life, which turn into an environment for an individual. Risks are challenges to the subjects of social life as an inevitable product of life decision-making. On the way to youth adaptation and self-realisation in society, they include accelerating the development of all spheres of social life, revising traditional values and ways of social adaptation, focusing on the present and the future, which puts young people in a situation of either uncertainty or even rejection of self-realisation or a desire to "keep up" with changes and seek more favourable conditions in other societies. In the context of a full-scale war with Russia, a number of risks have been added to the social adaptation of Ukrainian youth: a decrease in the number of young people due to the deaths of young soldiers, a decline in the birth rate and an increase in emigration. In a risky society, young people face two opposing trends: on the one hand, there is a constant need to ensure the safety of their lives, and on the other hand, there is a wide range of new life opportunities in the social space. This intensifies the needs for self-realisation of the younger generation and at the same time leads to the renewal of all social structures, and leads to changes in culture in all spheres of society.

Conclusions: The task of the society and the state is to form a young person who is able to master the challenges of the risk society and become a creator of new social processes. Recent sociological research on the problems of youth self-realisation in the risk society confirms the idea that Ukrainian youth successfully adapts to the challenges of the risk society and actively seeks and creates new ways of self-realisation.

Keywords: Risk society, youth, social adaptation, self-realisation, social subjectivity.

Труднощі та припони на шляху соціальної адаптації молодого покоління актуальна соціальна проблема в усі часи. Однак, у сучасних суспільствах або у суспільствах ризику гострота проблем молодого покоління надзвичайна. Перші з дослідників «суспільства ризику» німецький соціолог Ульріх Бек та британський науковець Ентоні Гідденс зазначали, що основною характеристикою такого суспільства є явний розрив з минулим та орієнтація на майбутнє та сьогодення, що зумовлює пошук постійно нової системи безпеки від викликів модернізації, як глобалізаційного процесу. ««Суспільство ризику» – це постіндустріальна формація, яка відрізняється від індустріального суспільства головним чином тим, що в ньому розподіляються небезпеки й зумовлені ними ризики, а не блага, як в індустріальному суспільстві. Загрози, які виявляються в

цьому суспільстві, принципово відрізняються від попередніх тим, що вони не мають кордонів ні в часі, ні в просторі. Для цих небезпек не існує державних кордонів» (Тарасова, Черноус, 2019). Отже, сучасне суспільство об'єктивно постійно генерує ризики в усіх сферах своєї життєдіяльності, які перетворюються на середу існування для окремого індивіда. Ризики – це виклики суб'єктам соціального життя, як невідворотній продукт прийняття життєвих рішень. «... це систематична взаємодія суспільства з загрозами і небезпеками, ініційованими і продукованими процесом модернізації як таким. На відміну від небезпек минулих епох ризики суть наслідки, пов'язані з загрозливою могутністю модернізації і породжені її глобальною нестабільністю і невизначеністю характеру панівної сили ... Безповоротність такої ситуації ставить під питання онтологічну безпеку людини. Будь-яка соціальна дія ризикогенна. Бездіяльність, пасивність або рішення про відмову здійснити дію також є соціальною «дією», яка може бути не менш ризикована» (Тарасова, Черноус, 2019). Отже, і не бажання брати на себе відповідальність за прийняття рішень приводить до виникнення ризиків. Дія у не визначеному соціальному просторі, в якому відбувається постійні зміни не тільки технічних засобів, а й системи норм життєдіяльності людини створює ситуацію або бездіяльності або безвідповідальної дії. В результаті суспільство стикається з більш складними і загрозливими ризиками, а молодь з проблемами, що виникають у процесі соціальної адаптації та самореалізації в суспільстві ризику.

Як окрема соціально-демографічна група, молодь завжди була і є найбільш адаптивна та мобільна частина населення. Вона виступає одночасно провісником суспільних змін і перетворень та одночасно, «носієм тягаря» попередніх соціальних проблем. Маючи високий фізичний та інтелектуальний потенціал до оволодіння новими знаннями та технологіями, часто, в умовах підвищеної соціальної напруги, опиняється в ситуації неможливості визначення свого призначення. Саме тому, висвітлення соціальних проблем молоді дасть можливість своєчасного врахування та корегування не тільки на рівні державної молодіжної політики, а й на рівні взаємозв'язків та діяльності всіх соціальних інститутів. Що повинно забезпечити єдність та консолідацію всіх вікових груп у подоланні викликів сучасного суспільства ризику.

Дослідження молодіжних проблем – це завжди пошуки відповіді на питання щодо визначення контурів соціальної системи майбутнього. Адже, завдання відтворення соціальної системи покладається на молодь. Традиційні способи та методи передачі соціального досвіду втратили свою силу, тому проникнення ризику в структуру механізму передачі зумовлено зміною процесу передачі соціального досвіду від покоління до покоління. Наприклад, як зазначає Дейнеко О. при аналізі молодіжних ризиків «Яскравим повсякденним прикладом імплементації префігуративної культури (префігуративні культурні феномени пов'язані з культурою майбутнього, в якій «майбутнє не є відомим») є практики «навчання», передачі знань від молоді до людей більш дорослого віку, зокрема щодо використання сучасних гаджетів і електронних приладів, підвищення Інтернет-компетентності тощо (Дейнеко, 2014). Науковиця Сокурянська Л. у

своєму дослідженні можливостей та ризиків самореалізації молоді, робить такі висновки, – «Більш того, нові форми соціальної нерівності, перш за все такі, як цифрова нерівність, культурна нерівність (зокрема мовні компетенції), «мобільна» нерівність тощо стосуються переважно представників старших поколінь. Доступ до ресурсів, що зумовлюють зазначені види нерівності, у сучасних молодих людей, у тому числі наших співвітчизників, є значно більш широким, аніж у їхніх батьків та дідів. Це, на наш погляд, суттєво знижує ризики самореалізації української молоді, підвищує її конкурентоздатність на ринку праці» (Сокурянська, 2017).

Також, українські соціологи зафіксували зміни у ціннісній структурі свідомості молоді, що відбулися під впливом модернізаційних процесів, а саме цінність самореалізації та якості життя, потребі у визнанні та економічному успіху, свободі політичного життя та самовираження, задоволення від життя. Трансформації в молодіжній свідомості відбуваються під впливом змін в процесі соціального дорослішання: в можливостях придбання чи зміні соціального статусу, активного вибору власної ідентифікації та стратегії дій, які поширені у суспільстві. В умовах суспільства ризику значно змінилися і стандарти соціальної зрілості. До традиційних – одержання певних політичних і громадянських прав, здобуття формальної освіти та опанування певною професією, задля економічної незалежності, додалися модернізаційні – постійне поповнення та оновлення знань, підвищення професійної кваліфікації та готовність до перекваліфікації з огляду на зміни ринку праці, активна громадянська позиція, мобільність тощо.

Отже, загальним критерієм залишається здатність молоді адаптуватися до соціальної реальності. Але і процес соціальної адаптації набув нових форм. За дослідженням соціологині Злобіної О., – «Ззовні процес адаптації виглядає як намагання особистості «вписати» власний життєвий світ у нову систему соціальних координат. По суті, відбувається дещо протилежне. Адаптованою можна вважати людину, яка «вписала» нову соціальну реальність у власну систему уявлень про світ і ставлень до нього. Тобто адаптація до суспільної кризи передбачає насамперед інтерналізацію нового соціального досвіду, «привласнення» особистістю нових атрибутів соціального світу і створення на цій основі оновленої суб'єктивної картини світу» (Злобіна, 2005). Отже, досягнення соціальної зрілості – період помилок та спроб у процесі адаптації до соціальної реальності, вибір способів самореалізації. Тут молодь як суб'єкт ризику в процесі відтворення статусної структури в системі економічних і трудових відносин суспільства, може стикнутися з небезпекою «не потрапити у течію» у зв'язку з відсутністю чітко прописаних соціальних ролей та соціальних очікувань. Що приводить до пригнічення соціальної суб'єктності та вибору стратегії «плавання за течією», або навпаки, феномену «відтоку рук та мізків». Але, унікальність соціальної адаптації молоді в тому, що вона в цьому процесі, не тільки опановує досвід і ціннісну та нормативну систему створену попередніми поколіннями, а й створює нові цінності, розширює досвід, загалом

змінює соціальні структури, визначаючи таким чином нові шляхи суспільного розвитку.

У суспільстві ризику молодь стикається з двома протилежними тенденціями, з однієї сторони – існує постійна потреба забезпечення безпеки життєдіяльності, з іншої – у соціальному просторі виникає великий вибір нових життєвих можливостей. Що активізує потреби самореалізації молодого покоління та одночасно зумовлює оновлення всіх соціальних структур, приводить до змін в культурі у всіх сферах суспільства. «...рівень індивідуальної суб'єктності має розглядатися як невід'ємна системотвірна складова суспільних перетворень, а особистість – як важливий чинник, що не лише опосередковує макрооб'єктивні й макросуб'єктивні впливи, але й виступає самостійним інноваційним джерелом соціальних змін» (Злобіна, 2005). Отже, українські соціологині О. Злобіна, Л. Сокурянська, О. Дейнеко обстоюють думку, що соціальна адаптація молодого покоління, одночасно процес творення нової соціальної дійсності, результат цілеспрямованої діяльності соціальної суб'єктності молоді.

Сьогодні, в умовах повномасштабної війни з рф., до соціальної адаптації української молоді додалася ще низка ризиків. Як наслідок, соціологічні дослідження констатують зменшення чисельності молоді внаслідок загибелі молодих військових, зниження народжуваності та збільшення еміграції. Та одночасно, в умовах європейської інтеграції, в Україні відбувається надзвичайний підйом молодіжних рухів, громадських ініціатив та бізнесових проєктів (Горінов, Драпушко, Драпушко, Ільюк, 2023). Тому державна молодіжна політика України, націлена на подолання перешкод, що доводиться долати молоді у суспільстві, це «напрямок державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей і молоді в суспільні процеси, що їх здійснюють в інтересах дітей і молоді та за їхньої участі. Метою молодіжної політики є створення умов для самореалізації й розвитку потенціалу молоді в Україні, підвищення рівня її самостійності та конкурентоспроможності, забезпечення активної участі молоді в суспільному житті» (Про основні засади молодіжної політики, 2021). Національна молодіжна стратегія до 2023 року підкреслює: «Успішна самореалізація та розвиток молоді в Україні залежать від узгодженості дій багатьох зацікавлених сторін: органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства, бізнесу, родини тощо». Отже, основним завданням держави стає направлення молодіжної ініціативи в русло соціального прогресу (Національна молодіжна стратегія до 2030 року, 2021).

У висновках, ми можемо сказати, що безперечно сучасне суспільство ризику продукує багато викликів на шляху адаптації молоді та її самореалізації в суспільстві. Зокрема, пришвидшення розвитку всіх сфер суспільного життя, перегляд традиційних цінностей та способів соціальної адаптації, орієнтація на сьогоднішнє та майбутнє, ставить молодь у ситуацію або невизначеності та навіть відмови від самореалізації або бажання «встигнути» за змінами та шукати більш

сприятливих умов в інших суспільствах. Тому завданням суспільства і держави стає формування такої молоді особистості, яка була би здатна опанувати виклики суспільства ризику та стати творцем нових соціальних процесів. Останні соціологічні розвідки у дослідженні проблем самореалізації молоді в суспільстві ризику підтверджують думку про те, що українська молодь успішно адаптується до викликів суспільства ризику та активно шукає та створює нові шляхи самореалізації.

Список використаних джерел та літератури:

Горінов П.В., Драпушко Р.Г., Драпушко Н.А., Ільюк О.Є. (2023) Молодіжна політика в Україні: навчальний посібник / за заг. ред. акад., проф. В.П. Андрущенко. Київ: Український держ. універ. ім. Михайла Драгоманова. 2023. 304 с.

Дейнеко О.О. (2014) Студентська молодь як суб'єкт суспільства ризику: молодь як ризик та молодіжні ризики. Вісник Харківського нац. універ. ім. В. Н. Каразіна. Серія : Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2014. № 1101, Вип. 32. С. 217-223. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2014_1101_32_38

Злобіна О.Г. (2005) Особистість як суб'єкт соціальних змін.: автореф. дис. доктора соц. наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. 32 с.

Сокурянська Л.Г.(2017) Молодь у суспільстві нерівних: можливості та ризики самореалізації. Вісник Харківського нац. універ. ім. В. Н. Каразіна. Серія : Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2017. Вип. 39. С. 327-331. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2017_39_48

Тарасова О.А, Черноус Л.С. (2019) У. Бек і Е. Гідденс про суспільство ризику. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2019. Вип. 83. С. 53-58. Режим доступу: <http://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/83/8.pdf>

Закон України «Про основні засади молодіжної політики», №1414-IX від 27.04.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20> (дата звернення 06.04.2024)

Національна молодіжна стратегія до 2030 року. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text> (дата звернення 06.04.2024)

Contact information:

Nataliia Lazurina - PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Social Sciences at the Zhytomyr Military Institute named after S.P. Koroliiv.
mail@buy-ua.com

Kutyryova V.
Kharkiv National University named after V. N. Karazin,
University of Ljubljana
Кутир'ова В.
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна,
Університет Любляни

**THE PROBLEM OF A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE
CONDITIONS OF WAR**
**ПРОБЛЕМА БЕЗПЕЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В
УМОВАХ ВІЙНИ**

ABSTRACT

The thesis is devoted to the issue of preserving educational institutions as a safe space in armed conflicts, because during military operations and for a long time after their end, educational institutions in Ukraine will work according to new requirements for a safe educational environment. Arranging shelters and organizing a safe educational space at school is one of the most important tasks for subjects of the educational process. Under all these conditions, timely communication and interaction becomes more important not only between the direct participants of the educational process, but between all links responsible for the safety of children - educational institutions, law enforcement agencies, rescuers, parents and the community. The problem of safety in the educational process is a complex problem that includes many issues, in particular, the issue of organizing a safe physical space for students and school employees, developing clear response procedures and behavior in emergency situations, in particular during air alarms, evacuation, staying in shelter, establishment and support of partnership with parents of students, development of adaptation measures for participants of the educational process, information security (which, above all, concerns the coverage of information about educational institutions in conditions of martial law and the issue of photo and video recording, the issue of access to personal data of participants in the educational process, etc.) and other. And the resolution of all the mentioned issues involves finding out who should ensure safety in the educational process and bear responsibility for organizing a safe educational environment in the educational institution.

Based on the empirical data of a quantitative study conducted in educational institutions of secondary education in the Saltivsky district of the city of Kharkiv, as well as international legal documents important from the point of view of understanding the discussion of this problem on a global scale, the work will consider the dilemmas that may arise in connection with the implementation the rights of children to education in the conditions of war and in the perspective of organizing the educational process after the end of the war.

У збройних конфліктах питання збереження закладів освіти як безпечного простору є надзвичайно гострим. У 2015 році ООН розробила Декларацію про

безпеку шкіл (*Декларація про безпеку шкіл, Норвегія, 2015*), яку станом на 2022 рік підписали 109 країн, в тому числі Україна. Очевидно, що під час військових дій та ще тривалий час після їхнього закінчення заклади освіти в Україні працюватимуть за новими вимогами до безпечного освітнього середовища. Облаштування укриттів та організація безпечного освітнього простору у школі – одне з найважливіших завдань для суб'єктів освітнього процесу. За всіх цих умов більшого значення набуває також своєчасна комунікація та взаємодія не тільки між безпосередніми учасниками освітнього процесу, але між всіма ланками, відповідальними за безпеку дітей – мова йде про комунікацію між закладами освіти, правоохоронними органами, рятувальниками, батьками та громадою.

Очевидно, що проблема безпеки у навчальному процесі є комплексною проблемою, яка включає до себе багато питань, зокрема питання організації безпечного фізичного простору для перебування учнів та працівників шкіл, розробки чітких процедур реагування та поведінки у надзвичайних ситуаціях, зокрема під час повітряних тривог, евакуації, перебування в укритті, налагодження і підтримки партнерства з батьками учнів, розробки адаптаційних заходів для учасників навчального процесу, інформаційну безпеку (що, передусім, стосується висвітлення інформації про заклади освіти в умовах воєнного стану та питання проведення фото та відеозйомки, питання доступу до персональних даних учасників освітнього процесу тощо) та інше. І вирішення всіх зазначених питань передбачає з'ясування того, хто має забезпечувати безпеку в навчальному процесі і нести відповідальність за організацію безпечного навчального середовища у закладі освіти.

Проблема безпеки навчальної діяльності дітей та відповідальних за неї є ключовою у багатьох міжнародних правових документах, важливих для розуміння тих дилем, які можуть виникати у зв'язку з реалізацією права дітей на освіту в умовах війни.

По-перше, це вже згадана Декларація про безпеку шкіл, яка була створена і відкрита до схвалення державами в Осло (Норвегія) у травні 2015 року. Цей політичний документ присвячений питанням кращого захисту учнів, учителів, шкіл та університетів під час збройних конфліктів, підтримки продовження освіти під час війни та запровадження конкретних заходів для стримування військового використання шкіл. Поява такого документу багато в чому була зумовлена саме широкою розповсюдженістю випадків атакування шкіл як військових об'єктів в зонах бойових дій в усьому світі. Підтримуючи Декларацію, держави зобов'язуються відновити доступ до безпечної освіти та розвивати системи освіти, які будуть чутливими до конфліктів і сприятимуть повазі між соціальними та етнічними групами. Декларація є основою для співпраці та обміну інформацією, і країни, які її схвалили, регулярно зустрічаються для перегляду виконання Декларації.

По-друге, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права людини є багатостороннім міжнародним договором, ратифікованим більшістю країн — членів ООН, в тому числі й Україною (*Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, 1973*). Це основоположний

міжнародно-правовий документ у галузі міжнародного захисту економічних, соціальних і культурних прав та основних свобод людини.

По-третє, це Конвенція про права дитини, яка гарантує особам віком до 18 років право на освіту (*Конвенція ООН про права дитини, 1989*). З метою поступового досягнення цього права держави мають зробити початкову освіту обов'язковою та доступною безкоштовно для всіх; зробити середню освіту доступною для кожної дитини; зробити вищу освіту доступною всім залежно від здібностей; та вжити заходів щодо заохочення регулярного відвідування шкіл та зниження показників відсіву.

В опитуванні шкільних працівників Салтівського району (дослідження було здійснено за допомоги методу онлайн-опитування. Всього було опитано 1023 респондента, що становить 72% від генеральної сукупності – 1416 педагогічних працівників 33 шкіл Салтівського району м. Харкова.) на запитання «Хто, на Вашу думку, має відповідати за безпеку учнів під час їхнього перебування у закладі освіти під час воєнного стану?»⁵ були отримані такі відповіді: абсолютна більшість респондентів зазначила, що передусім відповідальність несе адміністрація закладу освіти (57%); 46% респондентів пікреслили, що відповідальність має нести вчитель, 44% - адміністрація населеного пункту, 43% - батьки школярів, 26% - Міністерство освіти і науки України, 23% - адміністрація області. Звертає на себе увагу велика кількість респондентів, які завагались з відповіддю, – 20%, що вказує на складність компетентного оцінювання цієї проблеми в умовах надзвичайності ситуації, що склалась.

Важливими коментарями, які робили респонденти у пункті «Інше» та які розширюють наше розуміння особливостей ставлення суб'єктів освітнього процесу до проблеми відповідальних за безпеку в навчальному процесі, стали такі: «Балансоутримувач (адміністрація району, управління освіти району (балансоутримувач тимчасового укриття)», «МОН + військова адміністрація, які надають дозвіл на очне навчання», «Людина, яка підписує наказ про проведення уроків в офлайн-режимі». Тобто, з одного боку, відповіді на зазначене питання свідчать про розуміння шкільними працівниками власної відповідальності за безпеку під час навчального процесу, а з іншого боку, вказують на визнання освітянами того факту, що ця відповідальність є суттєво обмеженою в надзвичайних умовах і в кінцевому рахунку не може обмежуватися рішеннями власне колективу закладу освіти.

Тож, не випадково серед коментарів на вище зазначене питання містились і досить скептичні коментарі щодо можливості гарантії безпеки в навчальному процесі в умовах, що склалися, і заклик не перекладати відповідальність за цю ініціативу виключно на шкільний колектив: «Дітям не місце у закладі у такий час»; «Якщо є варіант прильоту ракети від рашистів, то чому повинен відповідати колектив школи? Не треба проводити очні уроки, якщо не можна попередити лихо масового масштабу».

⁵ Враховуючи те, що питання було з сумісними альтернативами (респондент міг обрати декілька альтернатив), загальна сума відповідей перевищує 100%.

Отримані дані свідчать про високий ступінь усвідомлення освітянами відповідальності за безпеку дітей у закладах освіти в умовах воєнного стану. Важливим показником цього є те, що за частотою обрання беззаперечними «лідерами» у питанні визначення відповідальних за безпеку у школах стали альтернативи «адміністрація закладів освіти і «вчителі», тобто безпосередні учасники освітнього процесу. В цьому сенсі коментарі респондентів до цього питання, присвячені здебільшого вираженню скептичного ставлення до можливості організації освітнього процесу в офлайн-форматі в Харківському регіоні, також свідчить на користь відповідального ставлення освітян до цієї проблеми і зважену оцінку наявного потенціалу освітніх закладів Харківщини гарантувати безпеку дітей.

Освітяни зазначили й важливість налагодження співпраці закладів освіти з батьками у питаннях безпеки, про що свідчили відповіді респондентів на питання щодо шляхів підвищення розуміння батьками спільної із закладом освіти відповідальності. Розробка чітких критеріїв оцінки готовності закладу освіти до безпечного перебування дітей у школі і демонстрація цієї готовності споживачам освітніх послуг, інформування і батьків, і дітей щодо небезпек під час воєнного часу, а також розробка чіткого алгоритму перебування в укритті та інформування про це дітей, батьків та вчителів (саме ті альтернативи, які частіше за інші обирались респондентами) виглядають найважливішими кроками, здійснення яких, насправді, і свідчить про готовність освітнього закладу виступати гарантом безпеки дітей під час навчального процесу в умовах війни.

Те, що адміністрацію закладів освіти в якості відповідальної за безпеку в навчальному закладі найбільш часто згадували саме директори шкіл, свідчить про високий ступінь усвідомлення ними власної відповідальності за безпеку. Сучасні умови пред'являють до керівників особливі вимоги – набуття вміння приймати управлінські рішення у нестандартних ситуаціях, з огляду на наявні ресурси, брати відповідальність за збереження життя та працездатність учасників освітнього процесу. За таких умов зростає необхідність здійснення всебічної підтримки та допомоги адміністративній ланці закладів освіти, що, з нашої точки зору, має включати до себе посилення юридично-правової допомоги та організаційного забезпечення реалізації зумовлених війною нововведень у навчальному процесі та позанавчальних компонентах функціонування закладу, психологічну підготовку і психологічний супровід роботи колективу й особисто керівника з урахуванням його підвищеної відповідальності в кризових ситуаціях. Крім того, для оптимізації управлінських процесів доцільним може бути організація тренінгових курсів з відпрацювання кейсів, де учасники тренінгів обмінюються досвідом розв'язання непересічних питань і моделюють дії у надзвичайних ситуаціях.

Список використаних джерел та літератури:

The Safe Schools Declaration. 2015. Доступно на: [Safe Schools Declaration – An inter-governmental political commitment to protect students, teachers, schools, and universities from the worst effects of armed conflict \(protectingeducation.org\)](https://www.protectingeducation.org/)

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, 1973.
Доступно на: [Міжнародний пакт про економічні, соціал... | від 16.12.1966 \(rada.gov.ua\)](#)

Конвенція ООН про права дитини. Доступно на: [Конвенція ООН про права дитини | UNICEF](#)

Contact information:

Кутирєва Віра, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, міжнародний дослідник, кафедра соціології, філософський факультет, Університет Любляни (Словенія)

e-mail: vera.kutyreva@karazin.ua

Kalynyak O., Kozachenko O.

Ivan Franko National University of Lviv

Калиняк О., Козаченко О.

Львівський національний університет імені Івана Франка

**ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DISTANCE LEARNING AND
FACE-TO-FACE EDUCATION IN THE PERCEPTIONS OF STUDENTS IN
LVIV**

**ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА ОЧНОГО НАВЧАННЯ
В УЯВЛЕННЯХ СТУДЕНТІВ М. ЛЬВОВА**

Background: The coronavirus pandemic and the war of russia against Ukraine have contributed to the transformation of the educational system in Ukraine. Most higher education institutions operate in conditions of either distance or hybrid learning formats. However, in the relatively peaceful city of Lviv, there are conditions for the functioning of traditional face-to-face education.

Purpose: To identify the most significant advantages and disadvantages of distance and face-to-face learning as perceived by students in Lviv.

Methods: An original empirical sociological study titled “New Educational Practices in Ukraine” was conducted using an online survey among students in Lviv (N=470).

Results: Among the advantages of face-to-face learning, students most frequently mention its ability to provide full socialization. However, they also highlight that face-to-face learning consumes more time. The key advantage of distance learning is its independence from location, while its main disadvantage is perceived lower quality compared to face-to-face learning.

Conclusion: Students’ assessments of the advantages and disadvantages of distance and face-to-face learning in Lviv are primarily influenced by their perceptions

of educational quality, the importance of socialization and communication, time and space organization, and the balance between learning and work.

Keywords: distance learning, face-to-face learning, students, learning format.

Пандемія коронавірусу та війна росії проти України посприяли трансформації освітньої системи в Україні у різних проявах. На сьогоднішній день більшість закладів вищої освіти в Україні працюють в умовах дистанційного чи змішаного формату навчання. В умовах «тилового» Львова є умови для функціонування як денної, так і дистанційної чи змішаної форми навчання, проте часто існує ситуація коли в межах одного закладу вищої освіти одночасно функціонують різні формати навчання, які легітимізовані як серед студентів, викладачів, так і серед керівництва ЗВО.

В рамках авторського дослідження, що проводилося серед студентів м. Львова в лютому-березні 2024 року методом онлайн опитування (N=470), було поставлено низку питань про нові освітні практики. Один з блоків анкети стосувався переваг та недоліків дистанційного та очного формату навчання. Оскільки змішане навчання поєднує два попередні формати, то окремих питань щодо нього не передбачалося.

Питання були поставлені таким чином, що студенти повинні були обрати три переваги та недоліки очного чи дистанційного навчання. Серед переваг очного навчання опитані студенти міста Львова найчастіше вказують такі позиції:

- очне навчання забезпечує більш повноцінну соціалізацію (56%),
- очне навчання дає більш яскравий досвід студентського життя (47%),
- очне навчання є більш якісне ніж дистанційне (46%),
- очне навчання дає можливість кращої комунікації з викладачем (38%),
- очне навчання створює умови для дружби (31%),
- очне навчання дає змогу зав'язати ділові соціальні контакти (30%),
- очне навчання тримає в потрібному тонусі (27%),
- очне навчання краще розвиває «софт скіли» (26%),
- очне навчання дає змогу відчувати атмосферу навчання у вищій школі (17%).

Окрім того, можемо сформулювати перелік недоліків очного навчання в уявленнях опитаних студентів міста Львова:

- очне навчання забирає більше часу (78%),
- очне навчання не дозволяє поєднувати навчання та роботу (63%),
- очне навчання викликає більшу втому ніж дистанційне (52%),
- очне навчання вимагає більше грошей (42%),
- очне навчання є небезпечним в умовах війни (31%),
- очне навчання не дає змогу розвиватися поза межами здобуття освіти (27%),
- очне навчання ускладнює «халяву» (15%),
- очне навчання є застарілою формою навчання (8%).

Серед переваг дистанційного формату навчання респонденти найчастіше виділяють такі пункти:

- дистанційне навчання не залежить від місця знаходження (73%),
- дистанційне навчання дозволяє краще організувати свій час (69%),
- дистанційне навчання дає можливість поєднати навчання на роботу (60%),
- дистанційне навчання дає змогу функціонувати освіті в складних умовах (війна, ковід) (45%),
- дистанційне навчання дає більше часу на саморозвиток (40%),
- дистанційне навчання фінансово економніше (29%),
- дистанційне навчання дозволяє «халаявити» (12%),
- дистанційне навчання розвиває технічні навички (10%).

Якщо розглядати недоліки дистанційного формату навчання, то опитані студенти найчастіше зазначають такі:

- дистанційне навчання є менш якісним ніж очне (47%),
- дистанційне навчання обмежує соціалізацію (44%),
- дистанційне навчання не передбачає повноцінної практичної роботи (39%),
- дистанційне навчання не дає збудувати дружні відносини з одногрупниками (38%),
- дистанційне навчання не дає змогу відчувати «справжнє студентське життя» (34%),
- дистанційне навчання «розслабляє» (34%),
- дистанційне навчання перешкоджає комунікації з викладачем (25%),
- дистанційне навчання обмежує розвиток «софт скілів» (13%).

Отже, результати емпіричного дослідження свідчать про те, що серед переваг очного навчання опитані студенти найчастіше вказують, що воно забезпечує повноцінну соціалізацію, натомість серед його недоліків виділяють те, що очне навчання забирає більше часу. Найважливішою перевагою дистанційного навчання є те, що воно не залежить від місця знаходження, а серед недоліків – менш якісний характер (в порівнянні з очним). Переваги чи недоліки дистанційного/очного формату навчання в оцінках студентів міста Львова найбільшою мірою визначаються через уявлення про якість навчання, важливість соціалізації та комунікації, організації часу та простору та поєднання навчання та роботи.

Contact information:

Kalynyak Oryslava – PhD, associate professor, Chair of Sociology, Ivan Franko Lviv National University, oryslava.kalynyak@lnu.edu.ua

Kozachenko Olha – PhD, associate professor, Chair of Sociology, Ivan Franko Lviv National University, olha.kozachenko@lnu.edu.ua

Калиняк Орислава – к. соц. наук., доцент, доцент кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка, oryslava.kalynyak@lnu.edu.ua

Козаченко Ольга – к. соц. наук., доцент кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка, olha.kozachenko@lnu.edu.ua

Rudenko Y.

Scientific supervisor: **Lapan T.**, Candidate of historical sciences,
associate professor of the Department of Sociology
Ivan Franko National University of Lviv

Руденко Ю.

Наук. керівник: **Лапан Т.**, Кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри соціології
Львівський національний університет імені Івана Франка

**MENTAL HEALTH: THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT AND ITS
MODERN INTERPRETATIONS IN SOCIOLOGY**
**МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я: РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ ТА ЙОГО СУЧАСНІ
ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В СОЦІОЛОГІЇ**

Background: The concept of mental health has evolved from psychiatric and psychological perspectives, transitioning from pathologies to include positive aspects of mental well-being. In sociology, mental health is viewed as a result of social conditions and cultural factors influencing individual psychological states.

Purpose: This article aims to explore the evolution of the concept of mental health in sociology, including its development and contemporary interpretations. The goal is to examine various approaches to understanding mental health from a sociological perspective, analyzing their impact on social systems and individual behavior, and to highlight the importance of integrating psychological and sociological perspectives to develop comprehensive strategies for supporting mental health in modern society.

Methods: To achieve this aim, techniques such as literature review, examination of scientific research and concepts, as well as the synthesis of information from various sources are utilized. A systematic review and comparative analysis methodology is employed to understand different theoretical approaches to mental health in sociology.

Results: The analysis reveals that mental health is seen as the outcome of interaction between individuals and their social environment. Various theoretical approaches to understanding this concept are noted, including structural-functionalism, symbolic interactionism, and critical theory.

Conclusion: The importance of integrating psychological and sociological approaches to understanding mental health is emphasized. It is proposed to develop a more comprehensive approach to researching this concept, comparing internal and external factors influencing mental well-being.

Keywords: Mental health, sociology, positive psychology, social conditions, cultural factors, theoretical approaches.

Ментальне здоров'я завжди привертало увагу науковців та практиків у різних галузях. Цей термін широко використовується у психіатрії, психології та соціології для опису стану психічного благополуччя та емоційної стабільності особистості. За визначенням ВООЗ, ментальне здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, при якому людина може

реалізувати власні здібності, протистояти звичайним життєвим стресам, продуктивно працювати і робити внесок у суспільне життя (Преамбула до Конституції ВООЗ, 1946). Протягом останніх десятиліть розвиток поняття психічного здоров'я у соціології пройшов шлях від простого розгляду внутрішніх факторів до більш комплексного розуміння, що враховує вплив соціальних умов та культурних факторів на психічне становище особистості. Ментальне здоров'я відіграє важливу роль у сучасному суспільстві, здійснюючи вплив на якість життя та загальне благополуччя населення.

Поняття ментального здоров'я має складну історію розвитку, яка відображає еволюцію наукових та соціокультурних уявлень про нього. Початково, ментальне здоров'я розглядалося переважно з психіатричної перспективи, яка акцентувала увагу на патологічних аспектах і розладах. Однак з часом з'явилося більш широке розуміння, що враховує не лише відхилення від норми, а й позитивні аспекти психічного стану та функціонування. У 20-му столітті психіатри та психологи почали звертати більшу увагу на поняття емоційного благополуччя, самореалізації та задоволення від життя. Це дало поштовх для розвитку позитивної психології та дослідження факторів, які сприяють психічному добробуту. З соціологічного погляду, ментальне здоров'я розглядається як продукт соціальних взаємодій, культурних норм та структур. Такий підхід відображає вплив соціальних умов на психічне становище та добробут і підкреслює необхідність системних соціальних змін для покращення психічного здоров'я.

Поняття ментального здоров'я розглядається з різних наукових точок зору, включаючи психологічну та соціологічну. З психологічної перспективи, ментальне здоров'я визначається як стан психічного благополуччя і емоційної стабільності особистості. Наприклад, дослідження Гарвардського університету (Breslau et al., 2011) показало, що дитячі травми можуть впливати на ментальне здоров'я у подальшому житті. З іншого боку, з соціологічної точки зору, ментальне здоров'я розглядається як продукт соціальних взаємодій та культурних норм. Наприклад, дослідження Ірвінга Гоффмана показали, що стигма, пов'язана з психічним здоров'ям, може впливати на спосіб, яким люди сприймають інших та себе самих, що може відобразитися на їхньому психічному стані (Goffman, E., 1963). Психологічне визначення психічного здоров'я зазвичай акцентується на внутрішніх процесах і станах особистості, таких як емоційна стабільність та психічне благополуччя. У той час як соціологічне визначення розглядає взаємодію особистості з її соціальним оточенням, культурними нормами та стереотипами. Ці дві перспективи можуть доповнювати одна одну, сприяючи глибшому розумінню ментального здоров'я та його формування.

Українські дослідження також вносять важливий внесок у розуміння ментального здоров'я з соціологічної точки зору. Наприклад, дослідження Київського міжнародного інституту соціології показало, що соціальні та політичні події можуть впливати на рівень психічного стресу у населення. Дослідження Київського міжнародного інституту соціології у 2019 році досліджувало рівень ментального здоров'я серед населення України під час

періоду соціально-політичних змін у країні (KMIS, 2019). Результати показали, що підвищений рівень стресу, тривоги та депресії спостерігався у тих регіонах, де відчувалося більше напруження та нестабільність, зокрема у зоні конфлікту на сході України. Це дослідження відображає, як соціальні фактори, такі як конфлікт та нестабільність, можуть впливати на ментальне здоров'я населення. Такі дослідження стимулюють розуміння важливості соціального контексту для збереження та покращення психічного благополуччя людей. Інше цікаве дослідження, проведене Національним університетом "Києво-Могилянська академія" у співпраці з Українською гілкою Міжнародної асоціації "Відновлення миру", досліджувало вплив війни на ментальне здоров'я учасників бойових дій та їх родин у контексті подій на сході України (Kyiv-Mohyla Peace Restoration Branch, 2019). Дослідження виявило, що учасники бойових дій та їх родини мали значно вищий ризик розвитку посттравматичного стресового розладу та інших психічних проблем у порівнянні з населенням, що не було прямо залученим до конфлікту. Це дослідження підкреслює важливість розуміння психологічних наслідків воєнних конфліктів та необхідність надання психологічної підтримки та реабілітації для учасників бойових дій та їх родин.

Однак, необхідно зазначити, що ментальне здоров'я - це більше, ніж просто відсутність психічних розладів. Воно також містить позитивні аспекти, такі як емоційна стабільність, задоволення від життя та відчуття щасливого життя. Наряду з соціологією, психологія вносить важливий внесок у розуміння психічного здоров'я, зокрема через розвиток позитивної психології. Сучасні дослідження в цій області підкреслюють важливість позитивних аспектів, таких як задоволення від життя та емоційна стабільність, у забезпеченні психічного благополуччя.

Отже, розуміння ментального здоров'я з соціологічної перспективи вимагає комплексного аналізу взаємодії між особистісними та соціальними факторами, що впливають на психічне становище і емоційне самопочуття. Інтеграція різних наукових підходів дозволяє отримати більш повне розуміння цього складного феномену та розробити ефективні стратегії підтримки психічного здоров'я в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел та літератури:

Преамбула до Конституції Всесвітньої організації охорони здоров'я, затверджена на Міжнародній конференції з питань охорони здоров'я, Нью-Йорк, 19-22 червня 1946 року; підписана 22 липня 1946 року представниками 61 країни (Архівні документи Всесвітньої організації охорони здоров'я, №. 2, стор. 100), введена в дію 7 квітня 1948 року.

Breslau, J., Lane, M., Sampson, N., Kessler, R.C. (2011). Mental disorders and subsequent educational attainment in a US national sample. *Journal of Psychiatric Research*, 45(2011), 721–727. doi:10.1016/j.jpsychires.2010.11.006.

Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

KMIS (2019). Дослідження Київського міжнародного інституту соціології.

Kyiv-Mohyla Peace Restoration Branch (2019). Дослідження впливу війни на психічне здоров'я учасників бойових дій та їх родин.

Contact information:

Rudenko Yurii, a student of the Sociology department at Ivan Franko National University of Lviv, yurii.rudenko@lnu.edu.ua

Kovalisko N., Mikula A.

Ivan Franko National University of Lviv

Коваліско Н., Мікула А.

Львівський національний університет імені Івана Франка

**INTELLECTUAL MIGRATION IN THE CONTEXT OF MIGRATION
CHANGES DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА МІГРАЦІЯ В КОНТЕКСТІ МІГРАЦІЙНИХ ЗМІН В
УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Introduction. Intellectual migration is a real problem for most countries in the world today. The only difference is that some countries are recipients of highly qualified specialists, while others are donors. This problem is particularly acute and painful for countries with a colonial past, political repression and forced resettlement, including Ukraine, which has been losing the human resources of its intellectual elite for many years. Moreover, the Russian invasion of Ukraine in 2014 has further exacerbated the loss of intellectual potential, where young people are an exceptional socio-demographic and the most mobile group. Therefore, identifying the migration potential and further intentions of young people should be a component of the strategy for national security, recovery and development of Ukraine in the post-war period.

The purpose of the article is to analyze the destructive and constructive determinants of migration changes in the conditions of the Russian-Ukrainian war, including intellectual migration, caused by the influence of various objective circumstances of the further development of military operations and subjective factors (intentions, expectations, motivation for return/non-return of migrants).

Results. The destructive changes caused by the war have led to a decrease in Ukraine's population and problems in human capital formation, according to the analysis of migration changes. In addition, the exodus of intellectual potential is an obstacle to the development of a competitive environment that results in social transformations in the country. The analysis of the dynamics of intellectual migration processes shows that this phenomenon is by no means new for Ukraine. Moreover, Ukraine's colonial position as part of several empires has determined the migration of Ukrainian intellectuals in different periods of history. The emigration of intellectuals became one of the destabilizing factors for the economic development of Ukraine and the reduction of its institutional potential. However, the mobility of intellectuals should

not be restricted, especially under the conditions of war in Ukraine, because this can harm the scientific system as a whole. Rather, it will contribute to the formation of a competitive scientific environment in the future by developing academic mobility as a tool for raising the professional level of Ukrainian scientists. In particular, the article examines the possibilities for the academic mobility of Ukrainian students in different European universities during the period of war.

Conclusions. Summarizing the results of the research, this is important to note that one of the main reasons for refugees to return into Ukraine will be the security situation. The duration of the armed conflict will significantly affect the motivation of refugees and internally displaced persons to return to their homes. Reasons for return include: family reunification; problems, challenges (risks) in finding affordable and comfortable housing abroad; difficulties with employment; lack of personal financial resources and social security restrictions; limitations of the administrative system of a particular country or within Ukraine; specific EU policies on refugees from Ukraine, etc.

Keywords: migration, "brain drain", the migration crisis, intellectual migration, academic mobility, educational migration, migrational changes

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена тим, що на різних історичних етапах процеси міграції були спричинені економічними та політичними мотивами, і найбільших масштабів набирали в роки революційних та воєнних потрясінь. Інтенсивність міграційних процесів почала активно зростати ще у 2014 році, у зв'язку з подіями Євро-Майдану і початком російської окупації на Донбасі та Кримському півострові, що зумовили велику хвилю масових переселень жителів сходу та півдня у інші регіони країни. Більше того, впродовж останніх десяти років набирає обертів не лише внутрішня, але й зовнішня міграція українців, яка досягла свого піку після початку повномасштабного вторгнення у березні-квітні 2022 року.

Впродовж 2022-2024 рр. європейські університети максимально спростили умови участі українських студентів в академічній мобільності: збільшили фінансування для України, а також ввели у дію спрощену процедуру конкурсного відбору для того, щоб молодь з найбільш небезпечних регіонів України могла самостійно звертатися до європейських університетів із проханням про прихисток. (Штефанко, 2022)

Війна в Україні суттєво порушила базові передумови відтворення звичного соціального порядку. Трансформація цих передумов (інституційних, матеріальних, демографічних, геополітичних, заняттєвих), своєю чергою, спричинила (і продовжує спричинювати) динаміку міграційних змін і набуття ними специфічних для воєнного стану рис. Під час аналізу виявилось, що за характером впливу на соціальний устрій логічно розрізняти передумови, які викликають як деструктивні/руйнівні, так і конструктивні/сприятливі зміни. Проаналізуємо кожну з передумов і гіпотетично окреслимо зміст детермінованих нею міграційних змін.

Деструктивні міграційні зміни. Повномасштабне вторгнення на територію України актуалізувало перед державою низку критично важливих завдань, серед яких збереження життя і здоров'я громадян, інтелектуального потенціалу країни та уникнення демографічної катастрофи. Експерти Департаменту з економічних і соціальних питань ООН оприлюднили прогноз динаміки скорочення населення. Як очікується, населення України стрімко зменшуватиметься і до 2050 року чисельність у кращому випадку становитиме 36 млн це з урахуванням Криму і Донбасу) (оптимістичний сценарій). У гіршому випадку – 31 млн (песимістичний сценарій). Висновок міжнародних організацій цілком співпадає з висновками українських вчених. Зниження чисельності населення України до 36 млн до 2050 року фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень (ІДСД) ім. М. Птухи НАН України прогнозували ще у 2008 р. (Центр Разумкова, 2018).

Війна спричинила небачену *хвилю внутрішньої і зовнішньої міграції*, що суттєво вплинуло на структуру зайнятості. Наймасштабнішою для ХХІ сторіччя стала українська міграційна криза, яка увійде в історію як найбільша за своїми масштабами, географією охоплення, кількісними показниками. За даними Управління Верховного комісара у справах біженців Організації Об'єднаних Націй, лише за перші півтора місяця від початку гарячої фази нинішньої російсько-української війни свої домівки залишили 11,4 млн. українців (РБК-Україна, 2022).

До повномасштабної фази війни міграційні потоки створювали трудові мігранти (майже 1,2 млн 2021 року, за даними Міжнародної організації з міграції) і внутрішньо переміщені особи (ВПО) з тимчасово окупованих територій Криму, Донецької та Луганської областей (1,5 млн осіб на січень 2022-го), тобто загалом близько 3 млн. Під час тотальної фази війни, обсяг групи мігрантів значно коливався: за оцінками жовтня 2022 року, місце проживання змінили 12 млн, серед них 5 млн (70% з яких жінки та діти) виїхали за кордон і 6,7 млн перемістилися в межах України, отримавши статус ВПО. Окрім того, 1,2 млн осіб знаходилися на окупованих територіях. У вересні 2023 року, загальна кількість мігрантів зменшилася (до 9,1 млн осіб): за даними Євростату, чисельність біженців з України, які мають статус тимчасового захисту ЄС, становила понад 4,1 млн, а кількість ВПО, за даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, — майже 5 млн. Очікуваним наслідком такої міграції стають значні зміни у структурі зайнятості та, відповідно, у територіальній (регіональній і поселенській) соціальній структурі населення. Переміщення робочої сили та релокація бізнесів, закладів освіти й культури зі Східного і Південного регіонів до Центрального і Західного спричинює зміни в економічному статусі цих регіонів (як переважно індустріальних чи сільськогосподарських, великих чи менших університетських і наукових центрів) (Симончук, 2024).

Міграція жінок та дітей в часі війни призводить як до демографічної кризи, так й *інтелектуальних втрат*. Серед українок, які виїхали, більшість – близько 60–70% має вищу освіту, що робить їх конкурентоспроможними на ринку праці і збільшує шанси адаптуватись в країнах перебування. Європейський Союз надав

українським вимушеним переселенцям право на проживання та роботу в усіх 27 країнах ЄС впродовж 3 років. Вони також мають право на соціальні виплати, медичну допомогу та доступ до шкільної освіти. Крім цього, багато компаній евакуювали свій персонал за кордон, також спричинивши інтелектуальний «відтік мізків». Особливо це характерно для ІТ-компаній, які в останні роки заробляли величезний експортний виторг для України.

Проблема неповернення як біженців, так і трудових мігрантів є також однією з деструктивних змін та стала актуальною вже через кілька місяців від початку широкомасштабної російської агресії, коли стали зрозумілими колосальні обсяги міграційних втрат України внаслідок війни. Зараз дискусії щодо перспектив неповернення громадян України інтенсифікувались.

Суттєвим чинником неповернення біженців є міграційні наміри, очікування, які є різними та будуть залежати від низки факторів, які впливатимуть на міграційну мотивацію:

- тривалість війни (чим довше триватиме війна, тим менша вірогідність повернення мігрантів);
- масштаби руйнувань, зокрема, втрата житла в Україні (що вищий рівень руйнувань, тим менше шансів повернутися);
- політична ситуація в Україні в контексті окупації частини територій Росією (мігранти повертатимуться на вільні території в Україну та менша вірогідність повернення на окуповані території);
- економічні перспективи України, включаючи зусилля щодо відновлення та їх швидкість (з меншою ймовірністю біженці повернуться до нижчого рівня життя і з більшою ймовірністю повернуться, якщо буде чітка стратегія та результати відновлення України);
- сімейний стан та місцезнаходження інших членів сім'ї, зокрема, вимушена розлука з членами сім'ї чи їх втрата під час війни (мігранти менш схильні повертатися, якщо є втрата близьких та рідних);
- етнічна приналежність (українці рідше повертатимуться на окуповану територію, не в останню чергу через страх переслідування);
- тривалість перебування в ЄС (що довше біженці перебуватимуть у ЄС, тим менша ймовірність того, що повернення буде реальним варіантом);
- правовий статус мігрантів у ЄС та пов'язана з ним політична ситуація (чим менш стабільний їхній статус, тим вища ймовірність повернення);
- інтеграція в приймаючу спільноту, місто та країну, особливо щодо ринку праці й житла, системи освіти та опанування мовою (чим краще інтегровані мігранти та їхні діти, тим нижча ймовірність повернення);
- сприйняття мігрантами життя в ЄС (чим більш позитивно вони оцінюють життя в приймаючій країні, тим більша ймовірність того, що вони залишаться) (Пищуліна, 2023).

Скорочення чисельності громадян України, зміна її соціально-демографічної структури, міграція та неповернення створюють численні ризики для економіки та національної безпеки країни. Численні оприлюднені дослідження останнім часом доводять, що у разі неповернення значної частини

громадян України в разі ускладниться повоєнне відновлення країни й ситуація може стати незворотною.

Слід відзначити, що повернення біженців багато в чому залежить від безлічі різних змінних, може мати незліченні траєкторії та сценарії розвитку. Насамперед масштаби, швидкість і стійкість повернення можуть залежати від політики приймаючих країн. Отже, створені війною деструктивні зміни призводять до зменшення населення України та низки проблем, пов'язаних з відтворенням та формуванням людського капіталу. Крім цього, відтік інтелектуального потенціалу унеможливорює розвиток конкурентоспроможного середовища, що призводить до суспільних перетворень в усіх сферах всередині країни.

Конструктивні міграційні зміни. Війни виснажують матеріальні та людські ресурси країни й порушують соціально-економічний порядок, але водночас часто сприяють появі нових технологій, ресурсів, акторів, що призводить до відновлення або навіть модернізації довоєнного ладу. Цьому сприяють, наприклад, продуктивні технологічні зміни у виробництві й комунікаціях, отримання міжнародних ресурсів і технологій тощо.

Для прикладу, після початку повномасштабного вторгнення закордонні інституції та університети почали створювати різні можливості академічної мобільності для українських студенток та науковців з України. Їм пропонують продовжити навчання у західних університетах або взяти участь у різноманітних освітніх програмах. У деяких країнах (наприклад, у Польщі чи Литві) також скасовують або відтермінують для українок плату за навчання та проживання у гуртожитках. Уряди окремих країн (наприклад, Чехії чи США) виділяють додаткову фінансову підтримку на потреби українських студенток і запроваджують стипендії для українок. У деяких країнах існують окремі програми, орієнтовані на студенток та аспіранток з України — наприклад, програма «Солідарні з Україною», за допомогою якої можна продовжувати навчання в Польщі. Деякі університети розробляють адаптивні програми українською мовою для біженок з України. Наприклад, Варшавський університет Collegium Civitas розробив адаптовані програми з українською мовою навчання для студентів першого року навчання. З-поміж мережі європейських університетів частина намагаються підтримувати студенток, викладачок та науковців не лише в академічному полі, але також організовують і гуманітарну допомогу. Наприклад, у французькому Université Paris Cité пропонують психологічну допомогу студенткам, які вже дісталися Франції, а також збирають харчові продукти та предмети гігієни, одяг, лікарські засоби для відправлення в Україну (CEDOS, 2022).

У рамках Східного партнерства, питання міграції та мобільності розглядалось у форматі тематичної платформи «Мобільність і міжлюдські контакти», орієнтованої переважно на студентів, викладачів, науковців, молодь, митців та діячів культури. Завданням платформи є розгляд питань культури та молоді; освіти, наукових досліджень та інновацій; міграції та інтегрованого управління кордонами. На цих тематичних платформах, які проводяться

щонайменше двічі на рік, здійснюється обмін досвідом між країнами-партнерами щодо проведених внутрішніх реформ та налагоджуються зв'язки між експертами з цих країн. Ініціативи отримують підтримку від різних донорів, міжнародних фінансових інститутів та приватного сектору. (Пищуліна, 2023)

Припинення війни, розвиток економіки та відновлення інфраструктури та житла є основними чинниками, які сприятимуть поверненню українців додому. При цьому чинник обмеження перебування з боку країн-реципієнтів стоїть відразу після безпеки за рівнем важливості для переміщених осіб там. Ще одним показником того, що українські біженці сприймають свою міграцію як тимчасову, є, наприклад, надання переваги багатьма українськими батьками варіанту продовження онлайн навчання своїх дітей в українських школах. Для прикладу, наприкінці 2022 р. в Чехії таким чином навчалася 40% українських учнів початкової школи та половина учнів середньої школи. У Польщі, законодавство якої розглядає онлайн-навчання в українській школі як рівну альтернативу фізичному відвідуванню школи, кількість дітей-біженців у місцевих школах не перевищує однієї третини, а 28% продовжували навчатися онлайн в українських школах. (Europejskie Centrum Rozwoju Kadr, 2022)

Перша причина, через яку цілком реально рано чи пізно чекати потужної хвилі *повернення*, полягає в тому, що самі біженці, вочевидь, мотивовані повернутися додому. Інформаційна цінність соціологічних опитувань щодо намірів повернення біженців, можливо, і обмежена, але точно вселяє оптимізм. Головною причиною називають возз'єднання з родиною. Повертаються здебільшого ті мігранти, у кого виникли проблеми із працевлаштуванням та пошуком житла за кордоном, а також ті, в кого вдома залишилися літні родичі. Перепоною при працевлаштуванні в більшості випадків є мовний бар'єр, який не дозволяє біженцям отримувати кваліфіковану роботу за своїм фахом. Переважно існують пропозиції некваліфікованої роботи в сфері послуг. При цьому переважна чисельність як жінок, так і чоловіків мають вищу освіту та навряд чи готові погоджуватися на будь-яку роботу. Ті, хто був мотивований як трудовий мігрант – вже мали відповідну роботу ще до початку активних бойових дій. Окрім того, низка соціологічних досліджень підтверджують, що для вимушених мігрантів головною проблемою є питання безпеки. Біженці з зони бойових дій найбільше готові повертатися з-за кордону, але в безпечніші регіони, за умови надання допомоги з житлом, працевлаштування та фінансової підтримки. При цьому ті, хто вже повернувся, вказують на складні умови у місцях повернення.

Підводячи підсумки, слід відзначити, що подальша динаміка міграційних процесів залежатиме від певного розвитку подій, включаючи як несприятливі, так і сприятливі умови. *За несприятливих умов* (продовження інтенсивних воєнних дій, збільшення числа мобілізованих, подальших людських і матеріальних втрат, зростання потоків міграції, зменшення міжнародної допомоги) ймовірними є значне збільшення груп економічно неактивного населення, зокрема з числа військових і цивільних осіб з інвалідністю, та й таких економічно активних груп як демобілізованих військовослужбовців, безробітних

й, відповідно, подальше скорочення і переструктурування різних груп зайнятого населення.

Інтелектуальна міграція висококваліфікованих фахівців, науковців відбувається передусім із двох найважливіших причин – з міркувань безпеки та бажання професійної самореалізації в кращих соціально-економічних умовах. Сьогодні, в часі війни, є ризики повторити гіркий досвід минулого – втратити науковий потенціал у зв'язку з масовою еміграцією. Адже нові університети, зведені за найкращими стандартами, після перемоги та відбудови пошкоджених міст, не вартуватимуть нічого без талановитих викладачів. Як і нові лікарні – без кваліфікованих медиків, а оборонні концерни – без фахових розробників. Очевидним є той факт, що втрати освітньо-наукового потенціалу призведуть до суттєвих економічних втрат. Отже, основними деструктивними міграційними змінами було визначено: демографічні та міграційні втрати, наслідком яких є «відтік мізків» та проблема повернення мігрантів.

За сприятливих умов (завершення війни у найближчі рік-два, повернення з-за кордону значної частки мігрантів, швидкі темпи відбудови економіки, зокрема завдяки ресурсній допомозі колективного Заходу в межах «Програми з відновлення України») поступово відбуватиметься скорочення «інших активних груп» (шляхом демобілізації особового складу ЗСУ та працевлаштування безробітних, зокрема через «Армію відновлення країни»). Відповідно, повернуться вимушені мігранти, що використовуючи досвід перебування в приймаючих країнах, стануть рушійним інтелектуальним та трудовим потенціалом для подальшої відбудови України після війни. Отже, до конструктивних міграційних змін слід віднести: розбудову системи захисту біженців відповідно до європейських стандартів; зростання співпраці з європейськими університетами; спільні проекти України та ЄС у рамках Східного партнерства; протидію нелегальній міграції; розвиток інфраструктури інтегрованої охорони кордону; боротьбу з корупцією та організованою злочинністю тощо.

Список використаних джерел та літератури:

Пищуліна, О. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства. 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf/>

Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Центр Разумкова. 2018. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf/

Симончук, О. Соціальна структура українського суспільства під впливом повномасштабної війни: концептуальні та емпіричні пошуки. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2024. № 1, С.38–39

Через війну свої домівки покинули 11,4 млн українців, – ООН. *РБК-Україна*. 2022 URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/voyny-svoi-doma-pokinuli-11-4-mln-ukraintsev-1649511897.html/>

Штефанко Ю. Міжнародна академічна мобільність у період війни: Національний Еразмус+ офіс в Україні. *Студентський меридіан*. 2022. URL: <https://meridian.kpnu.edu.ua/2022/04/01/mizhnarodna-akademichna-mobilnist-u-period-viiny-natsionalnyi-erazmus-ofis-v-ukraini-informuie/>

Cedos: Освіта українських біженок за кордоном URL. 2022. URL: https://cedos.org.ua/researches/osvita-ukrayinskyh-bizhen_ok-za-kordonom-24-lyutogo-20-chervnya/

Rozporządzenie w sprawie kształcenia dzieci z Ukrainy. — Europejskie Centrum Rozwoju Kadr. 2022. URL: https://ecrkbialystok.com.pl/index.php/aktualnosci_sg/865-rozporzadzenie-w-sprawie-ksztalcenia-dzieci-z-Ukrainy/

Contact information:

Kovalisko Natalia – Doctor of Sciences in Sociology, Professor at the Department of Sociology, Faculty of History, Ivan Franko National University of Lviv, kovalisko@mail.lviv.ua

Mikula Anastasiya – PhD student, Ivan Franko National University of Lviv, Anastasiya.Mikula@lnu.edu.ua

Коваліско Наталія - доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, kovalisko@mail.lviv.ua

Мікула Анастасія - аспірантка кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка, Anastasiya.Mikula@lnu.edu.ua

Tereshchyn O.-Z., Savka V.
Lviv Polytechnic National University
Терещин О.-З., Савка В.

Національний університет «Львівська політехніка»

THE INFLUENCE OF MILITARY CONFLICTS ON FAMILY AND MARITAL RELATIONS **ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ НА СІМЕЙНО-ШЛЮБНІ СТОСУНКИ**

Background: Military conflicts are one of the most acute problems of our time, which has a profound and multifaceted impact on all social orders of society, including family and marital relations. Military actions lead to separation, loss, changing social roles in the family and economic burden, all of which together affect the stability and quality of family ties. This problem requires in-depth analysis, because understanding the mechanisms of its impact on society and developing effective strategies to support victims can help families adapt and maintain relationships in extreme conditions.

Purpose: The purpose of this article is to analyze the impact of military conflicts on the quality of family-marital relations by identifying the main problems and

challenges faced by families. This will make it possible to develop scientifically based recommendations for the support and strengthening of family ties in the conditions of a military conflict.

Methods: Determining the impact of the military conflict and its consequences on people's lives, we relied on the methodological provisions of P. Shtompka's concept of social trauma. Changes in family and marital relations of the modern family, caused by various social factors, were analyzed in the works of Ukrainian sociologists I. Prybytkova, N. Lavrynenko, V. Pichi, Yu. Yakubova, V. Savka, N. Umanets and others, however, considering to a qualitatively new situation caused by military events, they need a certain rethinking.

Conclusions: Military conflicts have a significant impact on family-marital relations, causing both crisis phenomena and processes of adaptation and strengthening of family ties, albeit in different forms than usual. They always have a complex character. This means that, despite certain losses, the modern family is able to overcome difficulties, reformatting in accordance with the conditions and finding options for maintaining relations between its members that are adequate to the situation.

Keywords: family and marital relations, military conflicts, family, adaptation, extreme conditions.

Військові конфлікти мають значний вплив на всі аспекти життя людей, включаючи й сімейно-шлюбні стосунки. Дослідження показують, що війна може призвести до:

• **Підвищення рівня стресу та тривоги через екстремальні умови:** Переживання війни може призвести до посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії та інших проблем з психічним здоров'ям. Ці проблеми можуть негативно впливати на комунікацію та емоційну близькість у стосунках. При цьому цей травмуючий чинник може виявлятися і тоді, коли жоден із членів сім'ї не є безпосереднім учасником бойових дій, чи жертвою вимушеного переселення тощо. Таким чином, хоча і різною мірою, всі члени суспільства зазнають психологічних травм від війни.

• **Фізична розлука:** Війна призводить до розлуки членів сім'ї, коли один або кілька членів сім'ї мобілізовані, або змушені евакуюватися. Це може призвести до почуття самотності, ізоляції та туги.

• **Економічні труднощі:** Війна може призвести до втрати роботи, зниження доходів та нестачі ресурсів. Це може створити додатковий стрес для сімей і призвести до конфліктів.

• **Зміна гендерних ролей:** Війна може призвести до зміни гендерних ролей у сім'ї. Жінки змушені взяти на себе більше відповідальності за домогосподарство та догляд за дітьми, і це порушує, наприклад, усталену систему сімейного лідерства.

Російська агресія проти України, яка розпочалася ще у 2014 році та набула відкритого і повномасштабного характеру від 24 лютого 2022 року, перервала природний процес життєдіяльності та розвитку української родини, змінила

умови її життєдіяльності, загострила наявні і спровокувала нові проблеми і ризики. Загибель великої кількості людей (військовослужбовців і цивільного населення), вимушена масова міграція всередині країни та за її межі стали причинами деформації та часткової дезорганізації демографічних та соціально-економічних процесів. У цих умовах надважливо зрозуміти проблеми та ризики для української сім'ї, яка є базовою інституцією суспільства, а також її роль у цих екстремальних умовах.

Екстремальні ситуації, включно з воєнними конфліктами, породжують події, незнайомі нам у повсякденному житті. Сильний вплив цих подій та високий рівень викликаного ними стресу часто призводять до травматичних реакцій у людей, перешкоджаючи їхній здатності адаптуватися до нових умов. Це впливає на сім'ї, ставлячи їх перед викликами адаптації та виживання в непростих обставинах.

Американський соціолог Р. Мертон виділив п'ять форм адаптації, які визначені культурними цілями та засобами, які використовують для їхнього досягнення (Мертон, 1992) а український дослідник О. Донченко, у дечому користуючись класифікацією форм адаптації Р. Мертона, запропонувала п'ять типів адаптивної поведінки (Донченко, 1994) Тому пропоную розглянути «Таблицю 1».

Форми адаптації Р. Мертона і типи адаптивної поведінки О. Донченка

Форми адаптації за Р. Мертоном	Цілі	Засоби	Типи адаптивної поведінки з О.Донченком
Конформність - особистість поділяє цілі нової культури та суспільства, намагається досягати їх загальноприйнятими у новому суспільстві засобами.	+	+	Ідентифікація - найпоширеніший тип виживання у (новому) соціумі, ототожнення себе з більшістю, наслідування більшості, соціальний конформізм, поведінка поступли во-компромісна: "Я" з більшістю.
Інновація - особистість засвоює цілі суспільства, але досягає їх інституційно забороненими, невизнаними, проте часто ефективними методами	+	-	Маргіналізація - тип поведінки, якому притаманна егоцентрична орієнтація, протистояння "тотальній односторонне дентовлення задоволення інтересів псевдозаконними засобами, поведінка

			нонконформна, негативістська: "Я" з тими, хто проти більшості»
Ретритизм (ескейпізм) – особистість заперечує домінуючі цілі та засоби їхнього досягнення, квазіадаптується та існує "паралельно" до суспільства.	-	-	Індивідуалізація - тип поведінки характерний ухилянням від проблеми загалом, зі сподіванням, що все вирішиться само по собі, поведінка нон- конформна та самовідгороджувальна: "Я" сам по собі.
Бунт - особистість активно заперечує загально визнані суспільством норми, цілі та засоби їхнього досягнення, пропонуючи одночасно свої власні, намагається не пристосуватися до соціальної та культурної структури, а змінити її.	+-	+-	Девіація - тип поведінки, що передбачає визнання невідповідності суспільству і неможливість протистояти його стереотипам, поведінка агресивно-саморуїнівна: «Я проти всіх».
Ритуалізм - особистість не сприймає норми, цілі та цінності суспільства, але, намагається діяти відповідно до його інституційних норм, "грати за правилами".	-	+	Інвестиція - тип поведінки, який найбільше відповідає потребам соціуму, його характеризує прагматична, конструктивна взаємодія, поведінка колаборативна: "Я" з тими, в кого ще є здоровий глузд.

Травматичний вплив війни на суспільство провокує появу великої кількості *дистантних сімей*, члени яких тривалий час перебувають у розлуці один з одним. Це сім'я, котра офіційно вважається повною, але сімейні стосунки в ній набувають специфічного характеру, оскільки члени родини не практикують звичних взаємодій. У сучасній науковій літературі феномен дистантної сім'ї як сім'ї, члени якої тривалий час із різних причин проживають на відстані один від одного, аналізували Я. Гошовський, Ф. Мустаєва, В. Торохтій, І. Трубавіна. (<https://social-science.uu.edu.ua/article/1062>) Проте, дистантні сім'ї, які з'явилися в сучасній Україні в результаті війни, мають ряд якісно відмінних характеристик.

Передусім це недобровільність вибору членами сім'ї саме такої форми реалізації сімейних стосунків. У мирних умовах дистантні сім'ї виникали як переважно добровільний вибір їхніми членами форми адаптації до несприятливого, проте не екстремального соціального, чи економічного середовища, або як спосіб задоволення специфічних потреб членів таких сімей. При тому, як правило, цей варіант організації сімейних стосунків мав тимчасовий характер, окрім випадків, коли подружжя свідомо обирало для себе саме такий стиль сімейного співжиття, мотивуючись власними уявленнями про індивідуальну свободу, чи іншими подібними причинами. В екстремальних умовах війни дистантні сім'ї стають спробою зберегти звичні сімейні стосунки. При тому під загрозою перебувають не лише ці взаємини, але і життя членів сім'ї. Очевидно, що комунікаційні засоби сучасного суспільства (телефон, соціальні мережі та інші форми зв'язку) до певної міри послаблюють такий розрив, але в жодному випадку не знімають проблеми повністю.

Ще однією формою адаптації сучасної сім'ї до викликів часу, виступають так звані сімейні групи – об'єднання автономних сімей родичів, які прийшли на зміну складним багатопоколінним сім'ям. (Савка В.Є., Уманець Н.А., 2008р.). Якщо у мирних умовах вони виникали як засіб нарощення соціального потенціалу нуклеарних сімей, то в умовах війни їхнє формування часто стає вимушеним варіантом виживання для сімей, які втратили, чи тимчасово позбулися можливості повноцінної взаємодії із одним із членів сім'ї.

Дослідження Т. Алексеєнко, засвідчують, що трансформація умов сім'ї найпомітніша у таких видах змін: структурних, мотиваційних, ціннісно-орієнтаційних, міжособистісних, процесуальних, субкультурних (табл. 4). (https://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/11_40_2020/pedagog/Bulletin_11_40_Pedagogika_Protas.pdf)

Таблиця 4

Структурні	Збільшення кількості неповних сімей; зменшення народжуваності в сім'ях; функціонування нових форм сімейного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; реструктуризація сімей;
Процесуальні -	Якість виконання сімейних функцій і сімейних ролей (неоднозначна)
Мотиваційні	Зміни у мотивації батьків до виконання батьківських
Ціннісно- орієнтаційні	Зрушення в уявленнях про батьків і дітей, про сім'ю, в ієрархії цінностей сімейного життя. Вироблення нових сімейних традицій
Міжособистісні	Суб'єкт-суб'єктна взаємодія батьків між собою і з дітьми все більше набуває ознак демократизації, партнерства, конкурентності.

Субкультурні	Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів, інтернет-мережі та ЗМІ на цінності сім'ї та моделі поведінки батьків і дітей
--------------	---

На основі проведеного аналізу, розроблено ряд рекомендацій для підтримки та зміцнення сімейних зв'язків:

1. **Психологічна підтримка:** Надання доступу до психологічної допомоги для членів сім'ї, що дозволить краще справлятися зі стресом та адаптуватися до нових умов.

2. **Комунікаційні платформи:** Забезпечення доступу до засобів зв'язку, які допомагають підтримувати емоційний зв'язок між членами сім'ї, які перебувають на відстані.

3. **Освітні програми:** Розробка та впровадження освітніх програм для сімей про методи адаптації та вирішення конфліктів в умовах стресу.

4. **Соціальна підтримка:** Забезпечення соціальної підтримки сім'ям, які потерпають від економічних труднощів, пов'язаних з воєнними діями. При тому, слід мати на увазі що держава не завжди повинна виступати єдиним донором такого роду підтримки. Важливу роль тут повинні відігравати і місцеві громади і близькі родичі, формуючи вже згадані сімейні групи.

Воєнні конфлікти мають значний вплив на сімейно-шлюбні стосунки, викликаючи як кризові явища, так і процеси адаптації та зміцнення сімейних зв'язків, хоча і у відмінних від звичних формах. Вони завжди мають комплексний характер. Це означає що, незважаючи на певні втрати, сучасна сім'я здатна долати труднощі, переформатовуючись відповідно до умов та знаходячи адекватні ситуації варіанти підтримання стосунків між своїми членами.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку конкретних програм допомоги та підтримки для сімей, що знаходяться в зонах воєнних конфліктів, а також на більш деталізоване вивчення довготривалого впливу воєнних дій на структуру та функціонування сімейних відносин.

Список використаних джерел та літератури:

Савка В.Є., Уманець Н.А. (2008) Сім'я та соціум: проблеми взаємодії - Львів: Видавництво НУ «Львівська політехніка»

Merton R. (1938) Social Structure and Anomie// American Sociological Review.Vol.3, pp. 672-682

Донченко Е. (1994) Концепції соціальної психіки суспільства. Стаття друга: Соціетальні стани // Філософ. і соціол. думка. – № 3-4.

URL:

https://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/11_40_2020/pedagog/Bulletin_11_40_Pedagogika_Protas.pdf (дата звернення: 18 березня)

URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1062> (дата звернення: 18 березня)

Contact information:

Tereschyn Olia – Student, Department of Sociology and Social Work,
tereschyn2000@gmail.com

Savka Victor – Phd, Department of Sociology and Social Work,
savka123@ukr.net

Kuba Y.

Scientific supervisor: **Shkoliar M.**, candidate of political sciences
Lviv Polytechnic National University

Куба Я.

Наук. керівник: **Школяр М.**, кандидатка політичних наук
Національний університет «Львівська політехніка»

**SPECIFIC MEASURES OF DECOMMUNIZATION AND DERUSSIFICATION
OF PUBLIC SPACE IN MODERN UKRAINE
СПЕЦИФІКА ЗАХОДІВ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ ТА ДЕРУСИФІКАЦІЇ
ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

Background: Decommunization is a complex and dynamic process, which consists of the rejection of Soviet ideologies, the formation of new traditions, self-education, and the creation of a new imaginary community. In the context of Ukrainian society, this is also support for Ukrainian-language media and information resources. The study of the problems of decommunization and de-Russification measures in modern Ukraine is a topical issue because the full-scale invasion of Russia into Ukraine exacerbated the problem of identity in the public space.

Purpose: Investigate measures of de-communization and de-russification of public space in modern Ukraine.

Methods: The method of secondary analysis, the method of synthesis and specification of information, the method of generalization, as well as the method of comparison.

Results: The activation of decommunization and de-Russification measures is already bearing fruit because during 2 years of large-scale war, the public and relevant local bodies did not stand aside and the results of their work are presented in the previously mentioned study "Transparent Cities" by TRANSPARENCY INTERNATIONAL Ukraine. Therefore, the names of streets in the cities of the Center, East, and South-East of Ukraine underwent the biggest changes in the period from 2022 to 2023. While the cities of Western Ukraine experienced most of the changes before this period, however, with the beginning of a full-scale war, certain toponyms were also adjusted.

Conclusion: Decommunization is a system of measures aimed at banning the use of symbols of communist ideology in Ukraine both in symbolic and physical space. De-Russification can be considered a phenomenon aimed at prohibiting the assignment of names to geographical objects in Ukraine that glorify, perpetuate, promote, or symbolize the Russian Federation. However, it is important to emphasize the

importance of an objective assessment by specialists of the appropriate level of objects subject to decommunization or de-Russification measures, because there is a great need to distinguish between ideological and propaganda objects of public space that are permeated with Soviet narratives, and works of art by Ukrainian authors that were created during the Soviet era days and were forced to meet the requirements of a totalitarian state and create within it.

Keywords: de-Russification, decommunization, public space, full-scale war, toponyms.

Російсько-українська війна поставила на порядок денний низку суспільно-важливих питань для українського суспільства, як от мовне питання, процеси адаптації ВПО та інші. Серед них і декомунізаційні та дерусифікаційні заходи у всіх сферах життя українців. Повномасштабне вторгнення 2022-го року стало черговим поштовхом до вивчення цих процесів та їх актуалізації, зокрема і у межах публічного простору.

За трактуванням Трансперенсі Інтернешнл Україна, **декомунізація** — це система заходів, спрямованих на заборону використання символів комуністичної ідеології в Україні як у символічному, так і у фізичному просторі. Початкові етапи цього явища спостерігалися після здобуття Україною незалежності, а також частково за каденції колишнього президента Віктора Ющенка. Проте системність декомунізації набула силу у 2015 році з прийняттям закону “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” (TRANSPARENCY INTERNATIONAL Ukraine, 2023).

Щодо феномену **дерусифікації**, представники Трансперенсі Інтернешнл Україна зазначають, що він є досить новим, а тому чіткого визначення йому іще не було надано.

Однак, якщо звертатись до Проекту Закону про внесення змін до Закону України "Про географічні назви", дерусифікацією можна вважати явище, що має на меті заборону присвоювання географічним об'єктам в Україні назв, що звеличують, увіковічують, пропагують, або ж символізують російську федерацію (Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про географічні назви", 2022).

З початком війни рф проти України яскравою ознакою антиукраїнської окупаційної політики росіян на захоплених територіях стало зросійщення публічного простору, відновлення радянської топоніміки, встановлення пам'ятників комуністичним діячам, тощо (Менська, 2023).

Водночас «по нашу сторону барикад» посилена декомунізація, розпочата після російського вторгнення, спричинила нову хвилю витіснення з публічного простору пам'ятників радянської епохи. Неприйняття образу радянського солдата, який асоціюється українському соціуму з росією, має глибоке історичне коріння, як стверджує О. Рішняк. Таким чином, новий етап російської агресії проти України викликав хвилю внутрішнього спротиву і гніву, що стимулювали процес демонтажу певних пам'ятників, а також сприяли ухваленню відповідних

управлінських рішень. Міністерство культури та інформаційної політики України висловило свою позицію щодо пам'ятних об'єктів, пов'язаних з історією та культурою росії й СРСР, вказавши, що "очищення публічного простору від маркерів імперських претензій на українські землі має супроводжуватися глибшим переосмисленням цієї частини української історичної та культурної спадщини та формуванням відповідних наративів на рівні суспільства" (Рішняк, 2022; Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про географічні назви" щодо деколонізації топонімії та впорядкування використання географічних назв у населених пунктах України, 2022).

В. Смолій та О. Ясь також зазначають, що декомунізаційні процеси розвиваються найбільше у межах публічного простору, насамперед у сфері зовнішньої символіки, топоніміки, демонтажу радянських пам'ятників, меморіальних стел, архітектурних елементів, тощо. Однак, вчені також підкреслюють, що важливим є контрольоване проведення заходів декомунізації та дерусифікації, адже у іншому випадку, недбалі дії потенційно можуть призвести до збіднення нашої культурно-історичної спадщини. Також ними відзначається роль об'єктивної оцінки творчої спадщини українських вчених, літераторів, митців за радянської і старої імперської доби, згадується важливість залучення до цієї оцінки фахівців відповідного соціогуманітарного профілю. Важливо зазначити, що В. Смолій та О. Ясь вважають мовно-етнічну належність певного твору чи його автора критерієм, що не може розглядатися як однозначний, а лише як такий, що продукує винятково чорно-білу палітру (Смолій & Ясь, 2022).

За результатами дослідження "Прозорі міста" із початком широкомасштабної війни в 33 містах України було перейменовано близько 2200 топонімів. Зокрема, змінили були внесені у назви вулиць, бульварів, площ, скверів, районів і навіть озер та теплоходів. Найбільшого впливу процесу декомунізації зазнали Київ, Вінниця, Кривий Ріг, Кам'янське, Суми, Кременчук та Черкаси. Тоді як у містах на заході України змін у топоніміці було менше. Однак це пов'язано із тим, що декомунізаційні та дерусифікаційні заходи там почалися раніше, до початку повномасштабної війни (TRANSPARENCY INTERNATIONAL Ukraine, 2023).

Цікаво, що після російського вторгнення в Україну кілька країн, таких як Польща, Чехія, Литва, Латвія, Швеція та Канада, висловили свою солідарність з нами, змінивши назви вулиць та площ, де знаходяться російські дипломатичні представництва. Ці вулиці тепер мають такі назви, як "Українських героїв", "Вільної України" або "Героїчного Маріуполя". Це показує, наскільки важливою є символіка назв наших вулиць, навіть якщо попередні назви не були радянськими чи комуністичними, тут уже розпочинається феномен дерусифікації (TRANSPARENCY INTERNATIONAL Ukraine, 2023).

Отже, у висновку варто зазначити, що активізація проведення заходів декомунізації та дерусифікації уже дає свої плоди, адже впродовж 2 років широкомасштабної війни громадськість та відповідні місцеві органи не стояли осторонь та результати їх роботи подані у згаданому раніше дослідженні

“Прозорі Міста” TRANSPARENCY INTERNATIONAL Ukraine. Однак, важливо підкреслити значення об’єктивної оцінки фахівцями відповідного рівня об’єктів, що підлягають декомунізаційним заходам, адже існує велика потреба у розмежуванні ідеологічно-пропагандистських об’єктів публічного простору, що просякнуті радянськими наративами, і творів мистецтва українських авторів, що були створені за радянської доби та були змушені відповідати вимогам тоталітарної держави та творити у ній.

Список використаних джерел та літератури:

Дерусифікація та декомунізація назв: як змінюються українські міста - Transparency International Ukraine. (2023, 19 січня). Transparency International Ukraine - Знизити рівень корупції. <https://ti-ukraine.org/research/derusyifikatsiya-ta-dekomunizatsiya-nazv-yak-zminyuyutsya-ukrayinski-mista/>.

Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії, Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про географічні назви" щодо деколонізації топонімії та впорядкування використання географічних назв у населених пунктах України № 3005-IX (2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-IX#Text>.

Rishniak, O. (2022). Cultural Heritage in a Military Conflict: International Experience of the Second Half of the Twentieth - the Beginning of the Twenty-First Centuries and the Ukrainian Present Time. *Ukrains'kij istorichnij žurnal*, (4), 159–173. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.159>.

Менська, О. А. (2023). Особливості державної політики України у сфері охорони культурної спадщини в умовах змін в ідеології та законодавстві. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, (3), 9-15.

Smolii, V., & Yas, O. (2022). Ukrainian Sociohumanities of War Times: Challenges, Prospects, Opportunities. *Ukrains'kij istorichnij žurnal*, (4), 55–70. <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.055>.

Contact information:

Yana Kuba – student of the Sociology and Social Work Department of Lviv Polytechnic National University, yana.kuba.so.2020@lpnu.ua.

Kovalenko M.

Scientific supervisor: **Shkoliar M.**, candidate of political sciences
Lviv Polytechnic National University

Коваленко М.

Наук. керівник: **Школяр М.**, кандидатка політичних наук
Національний університет «Львівська політехніка»

SOCIAL NETWORKS IN THE FORMATION OF THE IDENTITY SYSTEM OF MODERN STUDENT YOUTH DURING THE WAR СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ ІДЕНТИТЕТІВ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Background: Today's student population is a generation that has grown up in the digital revolution. New media, including social networks, mobile applications and online platforms, are an integral part of their lives. These media have a significant impact on the formation of young people's social identity. Today, they are the centre of social space, enabling complex multidimensional interactions between all participants. One of these dimensions is the communicative one, in the process of which a number of different identities are constructed (cultural, ethnic, national, political, social and many others). The formation of a system of identities through social media is also influenced by the peculiarities of society. Today, social media reflects and broadcasts Ukraine at war.

Purpose: To explore the actual aspects of the formation and reflection of the system of identities of modern Ukrainian youth in social networks.

Methods: Sociological analysis of identity is an important tool for understanding the complexities of modern society. It delves into the complex ways in which individuals perceive themselves and their position in the world, and how these perceptions shape their behaviour and interactions. Analysing scientific articles, synthesising different studies into a coherent whole, comparing and identifying similarities and differences between processes and phenomena, and deduction. Empirical methods include analysis of secondary data.

Results: The analysis of the study of social identities shows that modern youth are facing these changes during the war through social media. In fact, every user of social media is gradually building their own identity system. This often happens unconsciously. For example, based on the groups in which a person participates, communicates or publishes information, we can assume with whom they identify at a given moment. They begin to present themselves as volunteers, military personnel, those who help organise fundraising, or things to support the frontline.

Conclusion: The study has shown that understanding identity in sociological discourse is a complex and multifaceted process, which is influenced not only by existing theoretical concepts, but also by social and cultural trends. Particular attention is paid to social networks through the prism of identity formation and change.

Keywords: Identity, social networks, media, student youth, war.

Ідея ідентичності є центральною для соціології і залишається однією з найбільш складних та актуальних тем. Питання класифікації, структури і рівнів ідентичності, а також вплив різних соціальних ідентичностей є предметом інтенсивного наукового дослідження. Соціологічне дослідження ідентичності розширило її предметне поле, надаючи нове соціальне значення. Соціологи розглядають ідентичність як соціальний конструкт, що може бути спостереженим емпірично, досліджують вплив соціальних інститутів на її формування та встановлюють взаємозв'язки між різними типами ідентичностей. Представники символічного інтеракціонізму, який став одним з перших напрямків, що вивчали ідентичність, цікавляться процесом становлення та розвитку ідентичностей у процесі взаємодії. Вони вважають, що в процесі соціалізації та соціальної взаємодії люди набувають певні символи, які впливають на формування їх особистості та визначають їх соціальні дії та поведінку. Така взаємодія призводить до зміни ідентичності. Засновник символічного інтеракціонізму Дж. Х. Мід, хоча не використовував термін "ідентичність", відображав його зміст у понятті "самість" (Self). Він розглядав самість як результат соціальної взаємодії, де кожна людина сприймає себе так, як її бачать інші. Це підкреслює комунікативну природу ідентичності, де взаємодія з іншими визначає уявлення про себе. Таким чином, ідентичність і соціальна взаємодія постійно взаємодіють одна з одною (Mead, 1934).

Ідентичність визначає місце, орієнтацію та поведінку людини в соціальній структурі і може бути як індивідуальною, так і колективною. Сучасні дослідження розглядають різноманітні види ідентичності, такі як особистісна, культурна, етнічна, національна, громадянська, релігійна, професійна, нарративна та інші. На думку українських дослідників Н. Й. Черниш, М. О. Шульги, І. О. Кресіної, загальна ідентичність складається з окремих «ідентитетів», які різноманітні за сферами прояву й спрямованостями. (Шульга, 2002, Кресіна, 1998).

Загалом, у сучасних соціологічних теоріях, що досліджують ідентичність, основний акцент робиться на тому, як вона змінюється і розвивається з часом, особливо через призму теорії соціального простору. Соціологи також докладно описують роль та значення ідентичності в сучасній культурі і визначають, яке значення вона має у соціальних відносинах.

Сучасна студентська молодь - це покоління, яке виросло в епоху цифрової революції. Нові медіа, включаючи соціальні мережі, мобільні додатки та онлайн-платформи, є невід'ємною частиною їхнього життя. Ці медіа мають значний вплив на формування соціальної ідентичності молодих людей. Сьогодні вони є центром соціального простору, уможливаючи складні багатовимірні взаємодії між усіма учасниками. Одним із таких вимірів є комунікативний, у процесі якого конструюється низка різноманітних ідентичностей (культурна, етнічна, національна, політична, соціальна та багато інших). Фактично, кожен користувач соціальних мереж поступово вибудовує власну систему ідентичності. Часто це відбувається несвідомо. Наприклад, виходячи з того, в яких групах людина бере

участь, спілкується чи публікує інформацію, можна припустити, з ким вона себе ідентифікує в конкретний момент.

Сучасна молодь знаходиться у більш жорсткій конкуренції за формування власної ідентичності, ніж будь-яке із попередніх поколінь. Якщо раніше цей процес визначався сімейним вихованням, пізніше - релігійними впливами, а з часом й іншими соціальними інститутами, то на сьогодні це медіа, а саме – соціальні мережі. У потоці різноманітних прикладів, які пропонуються для наслідування "лідерами думок", особистість намагається наблизити свою реальну ідентичність до ідеальної, нормативної, але водночас розширити відстань між реальною та "негативною" ідентичністю. Навіть ті ж самі представники символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Ч. Кулі, Є. Гофман), відзначали, що особистість відчуває боротьбу між чотирма видами ідентичності: реальна ідентичність (я сьогодні); ідеальна ідентичність (яким я хочу бути); негативна (яким я не хочу бути) і пропонована ідентичність (набір образів, які індивід демонструє іншим людям для того, щоб вплинути на оцінку ними своєї ідентичності). (Goffman, 1959).

Залежно від того, чим живе суспільство в той чи інший момент, які теми є популярними, соціально схваленими чи засудженими більшістю, може змінюватись система ідентитетів, трансформуватись кожен із перелічених вище видів ідентичності. Сьогодні для молоді референтними групами є волонтери, військові, ті, хто допомагає в організації збору коштів та допомоги для підтримки фронту. Війна в Україні актуалізує проблему самовизначення молоді, яка відбувається в умовах загрози життю та непевного майбутнього. Компанія Kantar провела опитування тінейджерів 13–19 років, причому дві третини з них — неповнолітні. Загалом у дослідженні взяли участь 600 молодих людей з Києва, Львова, Одеси та Дніпра, а також невеличких міст і селищ. Майже три чверті (73%) підлітків найбільше хвилює війна: спричиняє тривожність та страх за майбутнє. Серед проблем, пов'язаних із повномасштабною збройною агресією, на першому місці страх за життя близьких та своє (38%), що знайомий підліткам ще з часів пандемії COVID-19. А ще невизначеність майбутнього (12%) та відсутність світла/інтернету/зв'язку (11%). Непокоїть війна загалом, сирени, вибухи, повітряні тривоги, обмеження через комендантську годину. Особливо молодь хвилюється за близьких чи друзів у ЗСУ. Також респонденти писали, що їх хвилюють вибухи в інших містах, боляче читати про загиблих. Якщо покоління зумерів в інших країнах не дуже переймається політикою, то в Україні підлітки активно вболівають за долю країни, переживають навіть за людей з інших регіонів. До слова, саме після 24 лютого 2022 року 6% української молоді вирішили обрати військову спеціальність. Такі цифри дають чітко усвідомити, що навіть для мирного населення контент на військову тематику може деформувати думку, поведінку та самоідентифікацію людини. (Клуб Добродіїв, 2023)

На сьогоднішній день спостерігається перевага соціальної ідентичності над особистісною. Вплив віртуальних соціальних спільнот і медійного контенту призводить до зростання потреб у визнанні, схваленні та належності. Якщо

раніше ці потреби задовольнялися через взаємодію з найближчим оточенням і обмеженою кількістю контактів, то тепер, за посередництвом медіа, соціальний простір розширився до глобальних масштабів, а кількість "друзів" в мережі може перевищити населення планети, оскільки одна особистість може мати кілька акаунтів та представляти різні ідентичності. Необхідно враховувати також такі фактори-явища інформаційного простору, як групи осіб, що публікують численні коментарі з певними (не завжди правдивими) повідомленнями та проплачені публікації, які формують ілюзорні "громадські думки" і визначають маркери ідентичності. Це ускладнює та викривлює процес формування ідентичності як непрофесійними, так і професійними мовцями, хоча вони повинні бути спрямовані на соціалізацію молодого покоління.

Одним із варіантів тлумачення ідентичності пов'язаний із самооцінкою. Сьогодні далеко не кожен (особливо студент чи підліток) може критично оцінити себе, тому часто звертається до думки інших, що не завжди дає позитивний результат. Соціальні мережі є одним із полів взаємодії, де люди можуть вільно висловлювати свої погляди щодо тих чи інших фото, постів, а також отримувати коментарі у свою сторону. Згідно з опитуванням 1500 користувачів, проведеним благодійним фондом Score, понад половина молодих людей у віці 18-34 років зазначили, що соцмережі змушують їх відчувати себе непривабливими. Дослідження 2016 року, проведене в Університеті штату Пенсільванія, показало, що перегляд чужих селфі занижує самооцінку, оскільки користувачі порівнюють себе з фотографіями людей у найщасливіший момент їхнього життя. А жінки зазвичай негативно порівнюють себе із селфі інших жінок, як виявили дослідники з Університету Стретклайда в штаті Огайо та Університету штату Айова. Утім, на самооцінку погано впливають не тільки селфі інших користувачів. Опитування тисячі користувачів Facebook зі Швеції виявило, що загалом жінки, які проводять багато часу в цій соцмережі, відчують себе менш щасливими та впевненими. Дослідники дійшли висновку: "Користувачі Facebook порівнюють своє життя з кар'єрними досягненнями та щасливими стосунками інших людей, і такі порівняння часто бувають не на користь себе". Проте одне невелике дослідження виявило, що перегляд свого акаунта замість фотографій інших людей здатен підвищити почуття власної гідності. Такі дослідження спростовують думку про те, що соціальні мережі не лише формують ідентичність, думку про себе, оцінку себе, але і можуть змінювати її упродовж життя індивіда (Браум, 2018).

Ідентичність – тягле, когерентне у часі уявлення про себе, як тотожне самому собі. Сьогодні для українців актуальним є визначення власної національної ідентичності. Національна ідентичність – відчуття належності людини до певної держави чи нації. Усвідомлення початку війни на Донбасі та пам'ять про ці події впливає на ставлення багатьох людей до власної держави. Воно ж впливає на формування сприйняття себе українцями. У порівнянні з 2011 роком, у 2021 році на 20% зросла кількість людей, які пишаються тим, що вони українці. Сьогодні ця цифра – 82%. Це говорить про те, що наші втрати, наші дії, наша усвідомленість, робота громадянського суспільства не даремні.

Дослідження доводить те, що національна ідентичність є дуже важливим питанням сьогодення, що досить широко розповсюджене у соціальних мережах. Чимало сварок на цю тему можна спостерігати під різними фото- чи відеопостами і на сторінках користувачів (Близнюк, 2023).

Список використаних джерел та літератури:

Шульга, М. (2000). Маргінальність як криза ідентичності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, №3, с. 166-170.

Кресіна, І. (1998). Українська національна свідомість і сучасні національні процеси. Етнополітичний аналіз. Київ, с. 83-89.

Stanford Encyclopedia of Philosophy. "Personal identity" 2023 URL: <https://plato.stanford.edu/entries/identity-personal/>

Близнюк, Є. (2023). Війна на Донбасі та національна ідентичність: як змінилися українці. URL: [https://24tv.ua/viyna-donbasi-natsionalna-identichnist-yak-zminilisya-garyachi-novini_n1745758](https://24tv.ua/viyna-donbasi-natsionalna-identichnist-yak-zminilisya-ukrainci-novini_n1745758)

Браум, Дж. (2018). Як соцмережі впливають на наш настрій, сон, психічне здоров'я і стосунки. BBC Future. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-42693578>

«Клуб Добродіїв» за підтримки Plan International. (2023). Чим українські підлітки особливі: велике дослідження тинейджерів під час війни. URL: https://znayshov.com/News/Details/chym_ukrainski_pidlitky_osoblyvi_velyke_dosli_dzhennia_tyneidzheriv_pid_chas_viiny#google_vignette

Kupiak U., Myshok R.

Lviv Polytechnic National University

Купяк У., Мишок Р.

Національний університет «Львівська політехніка»

SUBJECT-OBJECT STRUCTURE OF CYBERBULLYING IN THE GAMING ENVIRONMENT

СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНА СТРУКТУРА КІБЕРБУЛІНГУ У ГЕЙМЕРСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Background: Nowadays, when the virtual world is becoming an increasingly integral part of our lives, the problem of cyberbullying in gaming is becoming particularly acute. This phenomenon, which was once limited to online communication, has now made its way into the gaming sphere, where millions of people spend hours of their leisure time every day.

Purpose: Based on the theoretical analysis of the available scientific literature, to determine the features of the subject-object structure of cyberbullying in the gaming environment.

Methods: General scientific methods of the theoretical level are used: the method

of comparing opinions, the method of theoretical research of Ukrainian and foreign researchers, sociologists in particular.

Results: The subject of cyberbullying is a gamer who commits aggressive actions. Toxic behavior can be caused by certain personal traits of the gamer, as well as the specifics of the game and/or the player's environment. When considering the target of cyberbullying, it is worth analyzing the characteristics of the victims, the possible consequences of cyberbullying in the gaming environment, and strategies for avoiding/overcoming the situation of harassment. When studying witnesses, it is worth paying attention to their motivation to protect or not to protect the victim of cyberbullying, which can be very different.

Conclusion: Analyzing the subject-object structure of cyberbullying is an extremely important area that will not only allow us to better understand the problem, but also to create more effective strategies to combat this problem and a safe playing space.

Keywords: cyberbullying, gaming environment, cyberbully, victim, victimization, witness.

У сучасному суспільстві, де віртуальний простір стає дедалі щільніше інтегрованим у наше життя, питання кібербулінгу набуває особливої актуальності. Цей феномен, який раніше був пов'язаний з онлайн-спілкуванням, з часом проник і в геймінг, де мільйони людей щодня проводять години свого вільного часу.

В академічній літературі є спроби визначити поняття кібербулінгу у вузькому та широкому значенні. У широкому сенсі до кібербулінгу пропонують відносити всі психологічні небезпеки в середовищі інтернет, які діють як тиск, спрямований на персональну свідомість людини або групи людей і відповідають основним критеріям булінгу (навмисність, тривалість, повторюваність і нерівність). Кібербулінг у вузькому сенсі — здійснення знущань, образ і приниження в інтернеті та з використанням мереж мобільних телефонів (Коржов та Єнін, 2022, с. 106).

Кібербулінг у геймерському середовищі, як і будь-який інший вид цькування, має чітко окреслену суб'єктно-об'єктну структуру, яка включає:

суб'єкта — кібербулер-гравець, який проявляє агресивну поведінку;

об'єкта — жертва, гравець на якого спрямовуються агресивні дії;

спостерігач — гравець, що є свідком ситуації кібербулінгу.

Також, розглядаючи кібербулінг з позиції технології, можна додати ще одного учасника — третю сторону, замовників, які можуть платити користувачам, зокрема гравцям, аби ті завдяки конкретних агресивних дій досягали потрібних результатів (наприклад, поширювали ворожнечу, загострювали соціальні конфлікти тощо).

Детальніше розглянемо основні характеристики кожного елементу.

Розпочнемо із суб'єкта і для його аналізу в першу чергу варто представити причини вчинення кібербулінгу у геймерському середовищі.

Серед основних причин токсичної поведінки онлайн, зокрема кібербулінгу, у багатокористувацьких змагальних іграх є наявність конкуренції. Крім того, анонімність також визначають однією з причин кібербулінгу. Сприйняття відсутності стримувань, підзвітності та моральної відповідальності під час гри (Anker Nexø, 2024).

Ефект дезінгібіції виникає при зменшенні стурбованості стосовно самопрезентації та оцінювання інших, що виникає через анонімність в кіберпросторі. Під впливом інтернету користувачі відчують розслаблення і починають висловлюватися більш відкрито, внаслідок чого можуть втрачати чи ігнорувати звичайні обмеження у поведінці, що може привести до агресивних проявів (Ведернікова, 2021, с. 101-102). Інший аспект анонімності полягає у тому, що користувач, який може проявляти кібербулінг, не завжди може усвідомити що ображає іншого гравця, оскільки не видно його емоцій через анонімність (Ruotsalainen & Meriläinen, 2023, p. 157).

Поганий досвід у грі також може вплинути на поведінку геймерів у наступній грі та зробити їх більш агресивними по відношенню до інших гравців. Взаємодія інтенсивності та соціальної природи змагальної гри призводить до високоафективного досвіду, в результаті чого виникає своєрідна афективна петля помсти, яка постійно посилюється, а також поширює афект навколо себе.

Серед причин прояву кібербулінгу можна також зазначити вплив жорстоких відеоігор, який позитивно корелює з булінгом і кібербулінгом. Крім того, агресивність та моральна ідентичність пом'якшували цей зв'язок. Зокрема, цей зв'язок був сильнішим серед тих, хто мав високий та низький рівень агресивності, і слабшим серед тих, хто мав високий та низький рівень моральної ідентичності (Teng et al., 2020).

Варто зазначити, що багато підлітків вважають, що інтернет-жарти неоднозначні, і їм важко визначити, чи це булінг, чи звичайний гумор. Водночас в деяких іноземних дослідженнях було виявлено, що агресивний гумор є важливим предиктором вчинення кібербулінгу. Ці дослідження показують, що при вивченні поведінки учнів щодо кібербулінгу необхідно також звертати увагу як на судження учнів про поведінку булінгу, так і на їхні власні стилі гумору, яким вони надають перевагу (Huang et al., 2023).

Ще одним предиктором кібербулінгу є наявність у його суб'єкта депресивних станів. Люди з депресивними симптомами можуть використовувати кіберагресію як механізм подолання негативних емоцій. Переживання депресії може призвести до низької самооцінки, почуття безнадійності та дратівливості, що може сприяти агресивній поведінці онлайн (Eun Jahng, 2024).

Також серед причин прояву кібербулінгу можна визначити статеві відмінності. Чоловіки можуть бути більш схильні до участі в кіберагресії через традиційні гендерні норми та очікування, які, як правило, пов'язують агресивну поведінку з маскулінністю. Чоловіки більш схильні до ризикованої поведінки в інтернеті та участі в ігрових онлайн-спільнотах, де агресивна поведінка є більш поширеною. Ці онлайн-середовища можуть сприяти або посилювати агресивні

тенденції чоловіків, що призводить до підвищення ймовірності участі в кібер-агресії (Eun Jahng, 2024). Свідки кібербулінгу (52%) та кібержертви (56%) сходяться на думці про переважання чоловічої статі у сприйнятті особистості кібербулера, зображуючи образ кібербулера як більш чоловічий (Stringi et al., 2022).

Беручи до уваги об'єкт кібербулінгу, коли ми розглядаємо його з позиції жертви, то варто охарактеризувати риси постраждалих, можливі наслідки від кібербулінгу у геймерському середовищі та стратегії уникнення/подолання ситуації цькування.

Розпочнімо з основних рис жертв кібербулінгу. Опитування щодо віктимізації в інтернеті зосереджені на виявленні спільних рис гравців, які найчастіше стають жертвами токсичної поведінки в конкурентних багатокористувацьких онлайн-іграх, таких як стать та етнічна приналежність (Anker Nexø, 2024). Розглянемо основні риси жертв.

Стать є м'яким фактором ризику з невеликою значущістю. Отже, представники обох статей можуть бути жертвами онлайн-нападів на рівних умовах, хоча є незначні ознаки більшої залученості жіночої статі. Однак більша або менша поширеність однієї статі в показниках кібервіктимізації, як видається, опосередкована культурними факторами (Lozano-Blasco et al., 2023). Жінки частіше страждають від кібербулінгу, ніж чоловіки. Незалежно від статі респондентів, особливо чоловіча поведінка часто згадувалася в цих контекстах. У той час як чоловіки частіше розглядали свою негативну поведінку та поведінку інших чоловіків як наслідок незрілості, з якої потрібно "вирости", жінки та небінарні гравці, з іншого боку, вважали сексизм та мізогінію чоловіків найбільшою проблемою (Ruotsalainen & Meriläinen, 2023, p. 154).

Серед рис також можна виділити вік. Різні дослідження показують, що на пізній підлітковий вік припадає найвищий рівень кібервіктимізації, який зростає з віком. Європейський континент демонструє внутрішнє культурне розмаїття кожної європейської країни. У Бельгії отримані дані, подібні до північноамериканських, оскільки більше випадків кібервіктимізації спостерігається в ранньому підлітковому віці. Таким чином, незважаючи на невелику різницю, виявлену на основі віку, існує велике розмаїття результатів, причому північноамериканська культура є єдиною, яка сприяє поясненню вікових відмінностей у кіберзалякуванні (Lozano-Blasco et al., 2023).

Варто зазначити, що етнічна та расова приналежність жертви кібербулінгу може суттєво впливати на досвід та наслідки. З одного боку, жертви, які належать до меншинних груп, можуть бути більш схильними до кібербулінгу через упередження та дискримінацію. З іншого боку, наслідки кібербулінгу можуть бути більш серйозними для жертв з меншинних груп, оскільки вони можуть відчувати себе ще більш ізольованими та маргіналізованими.

Жертви кібербулінгу задля захисту вдаються до певних стратегій уникнення чи подолання ситуації кібербулінгу. Серед таких стратегій можна виділити вихід з відеоігор. Багато жінок уникали онлайн-ігор через минулий негативний досвід або навіть через те, що вважали, що в мережі вони частіше піддаються

переслідуванням. Гра в однокористувацькі ігри або особисте спілкування з друзями розглядалося як безпечніша альтернатива, яка запобігає проблемам ще до того, як вони можуть початися (Cote, 2017).

Слід додати, що серед опитаних жінок відмова від гри з незнайомцями була також одним із найпоширеніших способів уникнути проблем під час багатокористувацької гри. Ця стратегія популярна, тому що гравці вважають, що незнайомці більш схильні до домагань, ніж друзі. Наприклад, респонденти вважали, що незнайомці гірше реагують на помилки, допущені під час гри. Друзі, з іншого боку, більш схильні вирішувати проблеми спокійно, переорієнтовуватися і пробувати знову (Cote, 2017).

Крім того, можна виділити маскування гендеру, тобто ретельне управління атрибутами аватарки та використання голосового чату, щоб інші гравці не розпізнали гендерну ідентичність поза мережею. Майже всі гравці, які обговорювали свої ігрові псевдоніми, наприклад, говорили про те, як важливо, щоб інші гравці сприймали їх як гендерно нейтральні (Cote, 2017). Коли жінки розкривають свою гендерну приналежність, їхні стратегії переходять від уникнення домагань до їх припинення або пошуку способів відмахнутися від них. Для цього багато жінок покладаються на свої навички та досвід. Деякі з них використовували свої навички агресивно. Коли гравці домагалися їх, вони висміювали це як заздрість і вказували на те, що їхня історія в іграх або рівень майстерності перевершує рівень негативного гравця.

Свідоме набуття агресивних рис характеру – останній спосіб подолання, до якого часто вдавалися інформантки. Учасниці стверджували, що, показуючи чоловікам, що вони можуть як приймати образи, так і відповідати на них, завойовує їхню повагу. Коли це відбувалося, образи припинялися або перетворювалися з серйозних домагань на більш жартівливі. Сарказм мав схожий результат, залучаючи союзників, які знаходили його смішним і відганяли переслідувачів, які не зрозуміли жарту (Cote, 2017).

Якщо розглядати позицію свідків кібербулінгу, то варто зазначити, що вони відіграють важливу роль у динаміці цього явища, адже їхні дії та реакції можуть впливати на його перебіг. Стратегії поведінки свідків може полягати в байдужості та бездіяльності, уникненні середовища в якому відбувається цькування, сприянні кібербулінгу, спробі припинення кібербулінгу, активній підтримці жертви в процесі й після токсичної ситуації в геймерському середовищі. Тобто, з одного боку, підтримка агресивних дій в грі з боку свідків може ще більше загострити ситуацію та негативний вплив від кібербулінгу. З іншого боку, стаючи на бік жертви, інші гравці можуть швидко припинити цькування. У цих випадках важливим фактором є мотивація захищати чи не захищати жертву кібербулінгу і вона може бути вкрай різною. Це питання потребує додаткового вивчення та аналізу, чого наразі в українському соціологічному дискурсі ще не спостерігається. Тобто, на нашу думку, це перспективний напрямок для дослідження.

Аналіз суб'єктно-об'єктної структури кібербулінгу є вкрай важливим напрямком, який дозволить краще розуміти проблему, механізми, що лежать в

основі цього явища та технології, мотивацію людей, які вчиняють агресивні дії відносно інших. Не менш важливим є отримання інформації щодо вразливості людей у віртуальному середовищі, в онлайн іграх зокрема, та розуміння впливу свідків на хід подій. Все це допомагає створювати більш ефективні стратегії боротьби з цією проблемою та безпечний ігровий простір.

Список використаних джерел та літератури:

Ведернікова, А. О. (2021). Кримінологічна характеристика кібербулінгу та його видів. *Інформація і право*, 3(38), 99–108. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3\(38\).243813](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.3(38).243813)

Коржов, Г., & Єнін, М. (2022). Соціологічні виміри кібербулінгу: сутність, наслідки, стратегії подолання. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2022 / 4. <https://stmm.in.ua/archive/article.php?issue=2022-4&contentId=2202247>

Anker Nexø, L. (2024). Toxic Behaviours in Esport: A Review of Data-Collection Methods Applied in Studying Toxic In-Gaming Behaviours. *International Journal of Esports*, 1(1). Retrieved from <https://www.ijesports.org/article/127/html>

Cote, A. C. (2017). “I Can Defend Myself”: Women’s Strategies for Coping With Harassment While Gaming Online. *Games and Culture*, 12(2), 136–155. <https://doi.org/10.1177/1555412015587603>

Eun Jahng, K. (2024). Factors influencing South Korean early Adolescents’ cyber aggression. *Children and Youth Services Review*, 158, 107483. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2024.107483>

Huang, C. L., Alimu, Y., Yang, S. C., & Kang, S. (2023). What you think is a joke is actually cyberbullying: The effects of ethical dissonance, event judgment and humor style on cyberbullying behavior. *Computers in Human Behavior*, 142, 107670. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.107670>

Lozano-Blasco, R., Quilez-Robres, A., & Latorre-Coscolluela, C. (2023). Sex, age and cyber-victimization: A meta-analysis. *Computers in Human Behavior*, 139, 107491. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107491>

Ruotsalainen, M., & Meriläinen, M. (2023). Young video game players’ self-identified toxic gaming behaviour: An interview study. *Eludamos: Journal for Computer Game Culture*, 14(1), 147–173. <https://doi.org/10.7557/23.7270>

Stringi, A., Dioguardi, G., & Caretti, V. (2022). Problematic internet use (piu) and cyberbullying in adolescence. Victimization, risky behaviour and perception of phenomenon among peers: a research. *Rassegna Italiana di Criminologia*, 16(4), 290–302. Scopus. <https://doi.org/10.7347/RIC-042022-p290>

Teng, Z., Nie, Q., Zhu, Z., & Guo, C. (2020). Violent video game exposure and (Cyber)bullying perpetration among Chinese youth: The moderating role of trait aggression and moral identity. *Computers in Human Behavior*, 104, 106193. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.106193>

Contact information:

Kupiak Uliana – Student, Department of Sociology and Social Work, uliana.kupiak.so.2021@lpnu.ua

Myshok Romana – PhD, Lecturer, Department of Sociology and Social Work,
romana.r.myshok@lpnu.ua

Potapov A.

Scientific supervisor: **Pachkovskyy Y.**, associate professor
Ivan Franko National University of Lviv

Потапов А.

Наук. керівник: **Пачковський Ю.**, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

IMPRINTING AS THE BASIS OF PROPAGANDA ІМПРИНТИНГ ЯК ОСНОВА ПРОПАГАНДИ

Background: Nowadays many events in the world astonish with their cruelty. However, not everybody considers them as such. Many individuals even help such aggressive regimes as Russia or Iran. Why do people sympathize with such regimes? Most of them are influenced by propaganda around us, both at home and outside. Propaganda and fake news become an integral part of our daily lives.

Purpose: to determine whether imprinting can provoke propaganda.

Methods: Method of analysis, method of thought comparison, method of theoretical and empirical exploring of blighty and foreign sociologists were used.

Results: Imprinting may, in fact, influence our choices even if we do not understand it consciously.

Conclusion: As we are subconsciously guided to certain choices, authorities should closely monitor the information given to people for their of good and safety.

Keywords: imprinting, behaviors, content, propaganda.

В час коли інформація є легкодоступною, кожен має гаджет, який надає можливість споживати її в майже безмежному обсязі, а платформи мотивовані робите все, щоб перегляди збільшувались, важливо зрозуміти як ця інформація впливає на нас і чи завдає вона нам шкоди. Якщо це так, то потрібно розуміти, як і що з цим робити.

Майже всі підлітки, діти та навіть дорослі мають соціальні мережі, які дають швидкий дофамін, або як його ще називають дешевий дофамін (Сердюк, 2023). Що змушує актора повертатись раз за разом, до перегляду не важливо чи це Тік Ток, Instagram, чи будь-яка інша платформа, однак алгоритми деяких мереж ми можемо прорахувати, інших же ні. Також великою проблемою тут і зараз стає популяризація діп фейків, діп войсів і інших технології за допомогою штучного інтелекту, які можуть створювати фейк контент у великих кількостях незалежно на якість, і тим більша правдивість. На правду, треба визнати, що мало хто в це дійсно вірить, звісно є такий прошарок людей, малоосвічених які просто не мають освіти, або люди які хочуть бути обдуреними, проте існує зовсім інша

проблема. Так звісно така пропаганда й інформаційна атака не повпливає на людину, яка має базові знання чи знання з медіа грамотності, однак вона впливає на іншу хибу людину, це когнітивні викривлення. В нас є їх багато і формуються вони по різному, проте в час фаст-фуд контенту є одне, що створює небезпеку і це імпринтинг.

Сам імпринтинг був відкритий такий вченим етнологом, як К. Лоренцом (Lorenz, 1935) і стосувався він каченят. Хоч і перекладається він буквально, як запис. Термін пояснював чому деякі види (слідкував він за качками) мали закономірність до того, що вони перетворюють на материнський об'єкт перше сприйняття живої чи неживої істоти. Так чи так цю концепцію почали використовувати в психології, а також в організаційній теорії.

Спочатку розглянемо теорію організацій, для якої імпринтинг є ключовим поняттям для пояснення того, як минуле впливає на нашу майбутню поведінку і теперішні наші вибори (Marquis, 2013).

Перша праця Артура Стічкомба, (Arthur Stinchcombe's 1965) стала першим поясненням, того чому структури фірми чи студентських братств, в основі своєї структури базуються на початкових принципах, які були закладені ще в основі й ці принципи відігравали первинну роль, хоч автор і не використовував поняття імпринтингу у своїй роботі, проте після цієї праці почалось використання цього поняття. Досліджувався навіть вплив характерів та поведінки ведення і заснування фірм в кременевій долині, і те який слід він залишає, навіть коли засновник йде з фірми (Baron, Burton & Hannan, 1999).

Проте таке пояснення не відображає повноту всього спектру і має дуже великі логічні пробіли, такі як: чому ми не можемо змінити один імпринтинг іншими, чи ці принципи залишаються, бо вони ефективні, чи їх просто неможливо реформувати, проте найбільшим питанням є те, що не зрозуміло в який момент нова людина в фірмі починає переймати ці принципи, які в минулому місці праці були відсутні.

Більш детально і що дуже важливо, емпірично доводить Ден Аріелі з своїми співавторами (Ariely, Loewenstein & Drazen, 2003), перше що він робить це вводить поняття якоря. Якір — це те на що ми спираємось коли думаємо про, щось, неважливо це гроші, мораль чи політичні погляди. Ці якорі й створюють в нашій голові довільний зв'язок, ми навіть не помічаємо цих якорів в цьому і є небезпека.

Проте, як автори знайшли цей імпринтинг – це експеримент і цим вони якісно відрізняються від теорії організації. Якщо ми візьмемо статтю (Burton & Beckman, 2007), то побачимо, що її методологія — це огляд поведінки тих чи інших агентів, без ніякої закономірності, щодо того, як саме випрацьовується чи створюється імпринтинг, чи можливо цей імпринтинг вже був в тої чи іншої посадової особи, тобто практичного зиску для прогнозування і розуміння формування нам не дає.

Проте проведений експеримент має для нас більшу цінність. Сам експеримент складався з того, що проводився свого роду аукціон між студентами МІТ, вони мали написати ціну яку вони готові були заплатити за той чи інший

товар: клавіатура, вино, книжка тощо. Однак перед тим як почати цей аукціон, на листку паперу зверху вони мали написати дві останні цифри їхньої страховки, після експерименту студенти були опитані, чи вплинули ці дві цифри на їх вибір майже всі відповіли, що ні.

Проте результати показали зовсім інші результати. Студенти які мали найбільші останні дві цифри 80-99 ставили найбільші ставки, а в тих хто цифри були найменшими 01-20, давали найнижчі ставки. Різниця між їхніми ставками була 216%-346%, автори показали, що навіть випадкові дві цифри, які не мають жодного відношення і будують в нашій голові цей довільний зв'язок.

Тобто навіть випадкові дві цифри можуть сформувати ставлення до чогось, навіть в такому здавалось раціональному процесі, як витрата грошей, також ми можемо простежити, як наші минулі вибори, чи навіть гіпотетичні минулі вибори змінюють наші рішення (Simonsohn, & Loewenstein, 2006), показує як навіть просто знання про сам ринок, змінює наш вибір на зовсім іншому ринку зі схожими товарами. Звісно якір може і змінитись, однак його залишки залишаються, питання в тому хто створює ці якорі, і чи можуть нас змусити вірити й робити, те що нам навіть може не подобатись (Ariely, Loewenstein & Drazen, 2006). Тому повертаючись до наших Tik Tok-ів, і інших фаст-фуд контенту. Кожен раз коли ми дивимось швидкі відео, або навіть просто прогортаючи їх в нескінченній стрічці, ми ловимо якісь якорі, щодо якоїсь теми навіть, якщо ми цього не бажаємо навіть, якщо можемо вважати протилежне тим більше з тою кількістю з якою ФСБ робить ботів і підставні відео, ця пропаганда бере до того ще й масовістю, тобто ми постійно в зоні небезпеці так, як новини відбуваються кожного дня, і кожного дня заходячи в ці стрічки ми беремо якусь інформацію, яка ставить нам якорі, які можливо можуть не так добре втримуватись, проте вони залишаються, коли ми вже починаємо аналізувати повну статтю, чи норму закону якір який нам був залишений, не завжди чесними методами й чесними блогерами, якщо не ботами, вже на нас впливає і на наш вибір, а в часи війни це дуже небезпечно, оскільки впливає не тільки на настрої всередині України, а також на сприйняття, громадян дружніх до нас країн, які також можуть формувати свій аналіз не правильно, через цей якір. Особливо важливо виділити групи дітей та підлітків, бо вони ще легше піддаються цим якорям, які вони чують в соцмережах, через те, що не мають базової медіаграмотності чи знань про світ, їм легше повірити в підставні відео, чи неправдиві популістські факти. Проте діти, і підлітки які на початок лютого 2022 року не могли голосувати, зможуть голосувати на наступних виборах, і дуже велике питання чиї якорі залишаться в їх голові.

Список використаних джерел та літератури:

Ariely, Dan & Loewenstein, George & Prelec, Drazen, 2006. "Tom Sawyer and the construction of value," *Journal of Economic Behavior & Organization*, Elsevier, vol. 60(1), pages 1-10, May.

Ariely, Dan, George Loewenstein, and Drazen Prelec. "Coherent arbitrariness": Stable demand curves without stable preferences." *The Quarterly journal of economics* 118.1 (2003): 73-106.

Baron, J. N.; Burton, M. D.; Hannan, M. T. (1999). "Engineering bureaucracy: the genesis of formal policies, positions, and structures in high-technology firms"

Burton, M. D., & Beckman, C. M. (2007). Leaving a Legacy: Position Imprints and Successor Turnover in Young Firms. *American Sociological Review*, 72(2), 239-266

Lorenz K. *Companions as factors in the bird's environment* / K. Lorenz. – Harvard University Press, 1935. – 441 p.

Marquis, Christopher and Tilcsik, András, *Imprinting: Toward A Multilevel Theory* (March 1, 2013). *Academy of Management Annals*, 7: 193-243, 2013., Harvard Business School Organizational Behavior Unit Working Paper No. 13-061, Rotman School of Management Working Paper No. 2198954, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2198954>

Simonsohn, Uri ; Loewenstein, George. / *Mistake #37* : The effect of previously encountered prices on current housing demand. In: *Economic Journal*. 2006 ; Vol. 116, No. 508. pp. 175-199.

Stinchcombe, A. L. (1965). "Social Structure and Organizations". In March, J. G. (ed.). *Handbook of Organizations*. Vol. 7. Chicago: Rand McNally & Co. pp. 142–193.

Сердюк, П. П. "Денисов СФ." *ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ* (2023): 35.

Contact information:

Potapov Andriiy — student of Sociology department of Ivan Franko National University of Lviv, andriiy.potapov@lnu.edu.ua

Yuriy Pachkovskyy — scientific advisor, associate professor yuriy.pachkovskyy@lnu.edu.ua

Makar M., Savka V.

Lviv Polytechnic National University

Макар М., Савка В.

Національний університет «Львівська політехніка»

CONSTRUCTING SOCIAL REALITY IN THE CONTEXT OF POST-TRUTH: THE CASE OF ARTWORK BY NIKITA TITOV ON SOCIAL MEDIA

КОНСТРУЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ПОСТПРАВДИ: НА ПРИКЛАДІ ЗОБРАЖЕННЯ ХУДОЖНИКА НІКІТИ ТІТОВА В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ

Background: The digital era has expanded the possibilities of image communication, with illustrations allowing for the expression of complex ideas without

words and providing viewers with the freedom of interpretation, thus creating a platform for post-truth. Bystritskyi explains that post-truth is the presence of various subjective truths, where each truth is not absolute but belongs to a specific community (Bystritskyi, 2018). Post-truth can be considered the construction of an alternative reality, as in the postmodern era, society does not seek or discover truth but constructs it, creating a separate reality for comfortable perceptions (Vysotskyi, 2018). With the escalation of military actions, social media has become a platform for strategic communication and information exchange, contributing to survival and state security.

Purpose: To determine how citizens create, model controversial social constructs, and identify truth based on the illustrations of Nikita Titov.

Methods: To obtain empirical data, the research was approached through social constructivism, employing quantitative content analysis methods. The first stage focused on the artistic posters of N. Titov from the full-scale invasion to the present day, while the second stage analyzed comments from subscribers on the post-truth illustrations of N. Titov. The image was published on June 15, 2023, on Facebook (https://www.facebook.com/photo.php?fbid=6319399404793827&set=a.128256677241495&type=3&locale=uk_UA).

Results: The study comprised two stages:

1. Analysis of N. Titov's artistic posters.
2. Analysis of comments from subscribers on the post-truth illustrations of N. Titov.

The first stage revealed that Nikita Titov skillfully reflects empathy for the current state of society through symbols, figures, colors, and graphics. He incorporates graphic illustrations into floral and fairytale colors, symbolizing the future, love, and family. He integrates hands, symbolizing unity, and uses city and battalion names, words for motivation and gratitude, as well as religious symbols to demonstrate faith in victory, sometimes adding English inscriptions to address an international audience.

In the second stage of the study, three clearly defined social constructs of truth perception in the image were identified: "For Zelensky", "For unity in politics", "Pro-Russian position".

Conclusion: In conclusion, the creation of social constructs and the determination of truth depend on individual values. Post-truth can become a manipulative tool if the manipulator synchronizes their own idea with the individual's need and vision; otherwise, it may result in aggression and a fall from grace.

Keywords: social construct, post-truth, image, poster, Russo-Ukrainian war, full-scale invasion.

У сьогоднішній день ідея правди втратила фундаментальну цінність, спричинивши тло неоднозначності для маніпуляцій. Постправа стала новою реальністю, епохою, політичним інструментом, дозволом обирати будь-що та мати право доводити абсолютність власних закладених сенсів. Широким полем для постправа стали медіа, що вправно транслюють безліч версій, трактувань подій, бажаних ракурсів, що впливають на поведінку в суспільстві та вибір пріоритетів. Є. Бистрицький визначає постправду як наявність різних суб'єктивних правд, що

не є абсолютними і належать певним спільнотам (Бистрицький, 2018). У постмодерній епосі постправди суспільство не шукає або не відкриває правду, а створює її для забезпечення комфортних відчуттів (Висоцький, 2018). Повномасштабне вторгнення росії посилює споживання інформації та комунікацію в соціальних мережах, соціальні мережі транслювали приклади поведінки корисної для держави та для збереження власного життя. Однією з платформ є фейсбук, де присутні не лише новинні спільноти, а також особисті блоги авторитетних осіб, які викликають довіру методом інформування, а також специфічною емоційною комунікацією. Зображення стало величезною частиною комунікації, вираженням власної позиції без слів, картинку можна поширювати, відповідати картинкою, і часом розказати глибше, ніж словами, оскільки це не озвучений зміст, де кожен може додумати своє і зрозуміти так, як подобається.

Комунікація в зображеннях часу російсько-української війни дуже багатогранна від мемів до емоційно травматичних ілюстрацій. Нашу дослідницьку увагу привернув творець постерів Нікіта Тітов (https://www.facebook.com/nikitavltitov?locale=uk_UA), оскільки його праці ширилися політиками та блогерами, активними громадянами в різних соціальних мережах. Ми можемо спостерігати публікації Н. Тітова від початку повномасштабного вторгнення до сьогодні, автор презентував свої праці саме у фейсбукі як візуальний щоденник війни. Нікіта Тітов народився 2 липня 1973 року в Естонії, ілюстратор-художник, закінчив Харківський педагогічний університет. Батько з Харківщини, мати з Естонії (https://gluzd.org.ua/special_projects/nikita-titov-pro-te-ia-k-vidchuv-sebe-ukraintsem-chomu-ne-ie-pereselentsem-ta-ia-k-stvoriuie-iliustratsii-pro-nynishni-podii/).

Отже, ми зробили два етапи дослідження: на першому – проаналізували 156 зображень Н. Тітова із 1134 світлин (https://www.facebook.com/nikitavltitov/photos_by?locale=uk_UA), від 24 лютого 2022 року до 8 квітня 2024 р, щоб визначити що саме в такий складний час імponує людям. У вибірку увійшли світлини, що мали найбільшу популярність за кількістю поширень та вподобань (від 4 тис.).

На другому етапі – ми проаналізували 338 коментарів до ілюстрації Нікіти Тітова в контексті постправди (*Рис. Ілюстрація в контексті постправди*) від 15 червня 2023 року для виявлення соціальних конструктів, що громадяни ідентифікують як правду. Зображення налічувало 24 поширення, 719 реакцій, з них 175 негативних, решта різного емоційного характеру, 338 коментарів із 443 (оскільки алгоритм фейсбуку приховав 105 коментарів, можливо через цензуру) (https://www.facebook.com/photo.php?fbid=6319399404793827&set=a.128256677241495&type=3&locale=uk_UA).

Перший етап дослідження продемонстрував, що Н. Тітов володіє майстерністю емпатії до поточного моменту свідомості суспільства та вміє чітко вкласти цю емоцію в зображення через певні символи, фігури, кольори, графіку. Автор зображає національні кольори, коли хоче висловити стійкість, силу України, часто на чорному тлі, що може демонструвати складність ситуації.

Жалобні та трагічні події Н. Тітов передає в червоно-чорних кольорах. Графічні ілюстрації переплітаються з іншими стилістичними роботами в квіткових та казкових кольорах - так Н. Тітов зображає квітуче майбутнє, сім'ю, любов. На зображеннях присутні руки, рукостискання, кулаки, що демонструють єдність та міцність. Вживає назви міст, батальйонів (підкреслюючи стійкість), імена (прославляючи їх), слова (мотивуючи), аббревіатури в постерах (для подяки). Присутні елементи релігії, коли потрібно показати захист країни та віру в перемогу. Є жінки, зображені стосунки між військовими та сім'єю. Часом постери англійською мовою, що означає контакт з країнами-партнерами, ворога зображає як зруйнований кремль, руйнування географічної карти росії. У працях Нікіти відсутня критика, а плакати - це джерело мотивації, надії, віри в перемогу попри усю складність. Помітна динаміка росту патріотизму та націоналізму в лійній роботі за часовий відрізок дослідження, зокрема 1 січня 2023 автор опублікував постер, на якому зображені силует та слова Степана Бандери. Ми зауважили, що найбільшу активність серед читачів викликали ілюстрації присвячені календарним святкам, що ставало оригінальним включенням привітань в контексті війни.

Проте, стали хроніку мотиваційних постерів порушило зображення від 15 червня 2023 році, що викликало резонанс в читачів та відвідувачів профілю, оскільки Н. Тітов оприлюднив допис з архівною добіркою ілюстрацій, що включав суб'єктивний постер: два чоловіками з надписами «порохоботи» і «зрадофіли» пиляють дерево-Україну. Виникла ситуація, коли відчуття автора чи свідомо позиція не співпали з аудиторією, за що автор отримав відповідну «кару» несхвальних відгуків, що якраз і стали об'єктом нашого аналізу. Другий етап дослідження продемонстрував три виражених соціальних конструкти уявлення правди на ілюстрації, ми означили ці позиції такими лейблами: «За Зеленського», «За єдність в політиці», «Проросійська позиція».

Рис. Ілюстрація в контексті постправди

«За Зеленського» - ситуація за замовчуванням для багатьох виглядала так, що Н. Тітов цим зображенням підтримує В. Зеленського та владу, відповідно зробивши ворогами України порохоботів та інших, хто є в опозиції до влади. 9% коментаторів прийняли за головну думку ілюстрації підтримку владі та одобрили її. 4% не зрозуміли, що мав на увазі Н. Тітов. 6% вважали, що влада замовила та проплатила позицію автора.

«За єдність в політиці» - 12% заперечували в зображенні підтримку влади, а вважали що допис загалом за потрібну єдність суперечних політичних сил в час війни та висвітлений в неправильному контексті. Проте 2% заперечували таке трактування, наголошуючи на свідомій актуальній позиції автора.

«Проросійська позиція» - 3% бачили зраду в українській позиції автора, бо саме ворог зовнішній руйнує Україну, а не будь-хто з політиків.

Розчарувались в авторі та його творчості – 18%, 16% отримали полотно для дискусій та обговорень політичних ідентифікацій, 15% переходили на особистісні сварки та комунікацію, 8% критикували Тітова за некомпетентність в політиці, 4% залишили незрозумілі коментарі, 3% загалом не аргументували нічого, лиш писали образливі слова.

Сам Тітов висловив пояснення до цього зображення лише 7 липня 2023 року (https://www.facebook.com/nikitavltitov/posts/pfbid0ywdkqvX3Ro5JXUTn3jpiN3hgtnz3EB1BhqNTgPXi2V2sF7a7nKvzpdnBaFUmqmQ9l?locale=uk_UA), аргументуючи, що він не має політичних симпатій до жодної політичної сили, бо є ідеалістом, а фото це має давність з 2017-18 років, коли «зелених» ще не було та й вирване з контексту. Проте в традиції ведення ілюстрованого публічного щоденника Н. Тітова є тактика поширення давніх робіт в знак актуальності сьогодення.

Аудиторія Нікити Тітова налічує 60 тис. читачів. Нікіта Тітов в одному з інтерв'ю так говорив про свою аудиторію: «Якось мені сказали, що я художник для проукраїнської частки населення. Спочатку я здивувався, бо малюю і про кохання, й на інші теми. Але потім подумав: то й слава Богу, що так є. Адже це найбільш цікава і потужна сила, яка є в Україні й якою можна пишатися. Так, я чув, що я мистецький волонтер, що мої роботи є контрпропагандою щодо Росії. Я це роблю, бо так умію і так відчуваю.

- А політичні партії до вас зверталися за плакатами?

- Я робив малюнки на прохання волонтерських організацій. До мене зверталися з приводу створення плакату пам'яті загиблих героїв. Щодо політичних партій, то як тільки з'являються якісь пропозиції, я відразу кажу, що не співпрацюю. Мені важливо бути вільним, ні від кого не залежати. До того ж, поки що не бачу такої партії, до якої хотів би примкнути. Її ще немає. Я на неї, скажімо так, чекаю (сміється).» (<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3372549-nikita-titov-hudoznik.html>).

Результати дослідження спрямовують на висновок, що Н. Тітов поки не може впливати маніпулятивно на свою аудиторію, оскільки він лише синхронізує та відображає бажання та емоції читачів («проукраїнської частки населення») дає користувацький матеріал для комунікації в соціальних мережах. Особливість

художника полягає в точному відтворенні емоції на основі інформації, як казав автор, отриманої від друзів та інтернету. Ситуація постправди з постером вказала напрямок руху творчості Н. Тітова та рекомендацію не висловлювати політичних вподобань.

Також ми можемо бачити як одне й те саме зображення створило контroversійні смисли, припускаємо, що трактування правди залежало від особистої симпатії до творчості Н. Тітова, відповідно коментатор відносно своїх емоцій та цінностей обирав комфортний варіант правди закладеної в ілюстрацію. Така ситуація описує одночасне існування різних правд, оскільки автор не означив чітко своєї позиції, це якраз і відображає феномен постправди, де вона б могла стати матіпулятивним інструментом, якби не порушила фундаментальні цінності більшої частини аудиторії Н. Тітова.

Список використаних джерела та літератури:

Бистрицький, Є., (2018) Екзистенційна істина та постправда. Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 4. 34-52. URL: <http://bystrytsky.org/existen18r.htm>

Висоцький, О. (2018). Постправда: концептуальні та праксеологічні виміри. Грані, 10 (21), 128-133.

URL: https://www.facebook.com/nikitavltitov?locale=uk_UA (дата звернення: 8 квітня 2024 року).

URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3372549-nikita-titov-hudoznik.html> (дата звернення: 8 квітня 2024 року).

URL: https://gluzd.org.ua/special_projects/nikita-titov-pro-te-iak-vidchuv-sebe-ukraintsem-chomu-ne-ie-pereselentsem-ta-iak-stvoriuie-iliustratsii-pro-nynishni-podii/ (дата звернення: 8 квітня 2024 року).

URL: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=6319399404793827&set=a.128256677241495&type=3&locale=uk_UA (дата звернення: 8 квітня 2024 року).

URL: https://www.facebook.com/nikitavltitov/posts/pfbid0ywdkqvX3Ro5JXUTn3jpiN3hgtzn3EB1BhqNTgPXi2V2sF7a7nKvzpDnBaFUmqmQ91?locale=uk_UA (дата звернення: 8 квітня 2024 року).

URL: https://www.facebook.com/nikitavltitov/photos_by?locale=uk_UA (дата звернення: 8 квітня 2024 року).

Contact information:

Makar Mariia – Student, Department of Sociology and Social Work, mariia.makar.so.2020@lpnu.ua

Savka Victor – Phd, Department of Sociology and Social Work, savka123@ukr.net

Hutsaliuk S.

Scientific supervisor: **Shkoliar M.**, candidate of political sciences
Lviv Polytechnic National University

Гуцалюк С.

Наук. керівник: **Школяр М.**, кандидатка політичних наук
Національний університет «Львівська політехніка»

**THE PHENOMENON OF COMMON REMEMBERING IN THE
TRANSFORMATION OF SOCIAL MEMORY
ФЕНОМЕН СПІЛЬНОГО ЗГАДУВАННЯ У ТРАНСФОРМАЦІЇ
СОЦІАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ**

Background: Our comprehension of historical events is not an isolated pursuit but rather a collective endeavor. Social memory, characterized by its dynamic nature, is molded by the collaborative remembrance and interpretation of past occurrences. This intricate process, contingent upon active discourse and communal experiences, undergoes continual transformation with the succession of generations.

Purpose: Explore the influence that collaborative remembering has on subsequent remembering and whether this influence leads to the formation (or further formation) of a collective memory.

Methods: Method of analysis, method of thoughts comparison, method of theoretical and

empirical exploring of blighty and foreign sociologists were used.

Results: According to sociologists, collaborative remembering, as a fundamental process, entails collaborative reconstruction and reinterpretation of events through social interaction, contributing to the active construction of social memory. The impact of self-perception is evident, as individuals' perceptions of their expertise influence the extent of their narrative contributions during collaborative remembering, while conversations wield the potential to shape individuals' recollection of events, potentially leading to the incorporation of inaccurate details, a phenomenon known as "memory contamination." Furthermore, social memory undergoes continual evolution alongside generational changes, as prevailing perspectives shift, illustrating the dynamic nature of collective memory formation.

Conclusion: Collaborative remembering is not merely a nostalgic exercise. It is a powerful tool that shapes social memory, fosters personal development, and allows societies to grapple with their past. By understanding the dynamics of shared remembering, we can harness its potential to build stronger communities and preserve historical truths.

Keywords: social memory, collaborative remembering, collective understanding, narrative unit, group dynamics.

Соціальна пам'ять - це динамічний феномен, який відображає важливі аспекти колективного сприйняття минулого та впливає на формування

ідентичності та стабільності соціальних груп (Позднякова-Кирбят'єва, 2012). Одним з основних аспектів соціальної пам'яті є її обмежений тимчасовий горизонт, що визначається можливістю доступу до колективних спогадів про конкретні події та періоди. Вчені часто використовують термін "оперативна пам'ять" для опису цієї характеристики, яка показує, що соціальна пам'ять здатна функціонувати в обмежених рамках часу та простору. Хоча вона має медіальну основу у вигляді книг, фотоальбомів або щоденників, ці ресурси не можуть значно розширити діапазон живої пам'яті (Ассаман, 2014).

Живою соціальною пам'яттю можна вважати ту, яка виявляється під час особистих розмов та спільних взаємодій, де люди обмінюються спогадами, інтерпретаціями та враженнями про минуле. Дослідники визначають цей процес як "memory talk" або "conversational remembering", що вказує на активний характер формування та розширення соціальної пам'яті в процесі міжособистісної комунікації (Olick & Rodemann, 2010).

Спільне згадування - це процес, у якому люди разом відтворюють та переосмислюють події, досвід або знання через соціальну взаємодію. Воно включає участь кількох осіб, які вносять власні точки зору, спогади та інтерпретації для створення загальної пам'яті. Цей спільний процес може відбуватися в різних соціальних контекстах, включаючи розмови, групові обговорення та колективні діяльності. За допомогою такої неформальної діалогової взаємодії минуле не лише активується, а й конструється як результат колективної роботи (Meade, Harris, Van Bergen, Sutton, & Barnier, 2018). Однак коли мережа активної комунікації розривається, зникає й спільний спогад. Тоді матеріальні об'єкти цієї спільної пам'яті, такі як фотографії або листи, стають німими слідами втраченого минулого, нездатного ожити завдяки спонтанному спогаду. Тимчасовий горизонт соціальної пам'яті не може розширитися за межі, задані активною взаємодією та комунікацією, і обмежений приблизно трьома-чотирма поколіннями (Prokopenets, 2020). У контексті українського суспільства, насиченого трагічними подіями, спільне згадування стає важливим предметом дослідження.

Спільне згадування є важливим аспектом розвитку особистості та самосвідомості впродовж життя. По-перше, учасники, які слухають, а також ті, хто бере активну участь у діалозі, роблять суттєвий внесок у формування спільних спогадів. По-друге, історії, які розповідаються, істотно впливають на формування особистості. Людські переконання про себе впливають на те, як і що вони згадують у соціальних контекстах, а також на процес відтворення подій під час розмов, що, у свою чергу, може впливати на подальше сприйняття себе (Pasupathi, Alderman & Shaw, 2007).

Відповідно до Хірста та його колег, головний вид внеску у спільне згадування - це нарративна одиниця. Ці одиниці сприяють розширенню історії, надаючи деталі щодо подій та їх значення. Один з чинників, що передбачає, хто стає нарративною особою, може бути пов'язаний із самосприйняттям (Manier & Hirst, 1996). Можна припустити, що люди вносять більший внесок у нарратив про спільну подію, коли вони брали активну участь у цій події (тобто, коли вони

сприймають подію як "свою", або коли вони вважають, що володіють особистісними характеристиками, такими як експертність або інтерес).

Це припущення підтверджує дослідження, проведене Університетом Юти серед 21 пари одностатевих друзів, які дружать протягом 5,9 років. Під час експерименту друзі брали участь у грі Sims, розподілені на ролі "гравець" та "спостерігач". Результати вказують на те, що гравці активніше беруть участь у розмовах, а самосприйняття експертизи впливає на обсяг наративної мови. Розповіді спостерігачі з вищою самооцінкою експертизи були інформативніші, містили більше специфічних наративних деталей. Висока експертиза спостерігача пов'язана з меншим обсягом розповідей гравця, що може впливати на сприйняття навичок гравця. Крім того, чим більше спостерігач розповідає про досвід гри, тим вищою є кінцева самооцінка навичок гравця (Pasupathi, Alderman & Shaw, 2007).

Ще одне дослідження, яке демонструє, як розмови сприяють формуванню соціальної пам'яті, зосереджене на двох ключових чинниках:

- **Нерозділені передгрупові спогади:** дослідження показало, що люди спочатку мають суттєво різні спогади. У дослідженні 1. члени сім'ї поділилися в середньому лише 18% оповідних одиниць у своїх передгрупових спогадах. Це підкреслює індивідуальний характер спогадів учасників перед груповою дискусією.

- **Забруднення постгрупових спогадів:** розмови можуть призвести до значного збільшення перекриття пам'яті. Дослідження 2. показало, що учасники розпізнають більше контрастних деталей після групового обговорення. У середньому 72% принаймні однієї версії критичних деталей спливали під час групових переказів. (Cuc, Ozuru, Manier & Hirst, 2006). Таким чином, спільні розмови збагачують колективну пам'ять, але можуть також призводити до "забруднення" пам'яті, коли деякі деталі додаються під час обговорення, а не відповідають оригінальній події.

Так, історія британського журналіста Гарета Джонса, який першим розповів у 1932–1933 роках про голод в Радянській Україні, стала історією зрадника в росії. Натомість широкого розголосу набули оповіді-спростування Волтера Дюранті, кореспондента «Нью-Йорк таймс» у Москві, який заперечував факт голодомору та отримав Пулітцерівську премію за опис прогресивного суспільства.

Динаміка пам'яті суспільства суттєво визначається через зміну поколінь, що відбувається приблизно кожні тридцять років. Кожна така зміна призводить до помітного зрушення у профілі спогадів у суспільстві. Перспективи, які раніше були домінуючими або вважалися представницькими, поступово відходять від центру уваги та переходять до периферії. При аналізі цих змін виявляється, що разом із зміною домінуючого покоління розпливається певна атмосфера надій та страхів, акумульованого досвіду та цінностей, і їхнє місце займають інші настрої та установки. Зміна покоління має значущий вплив на оновлення суспільної пам'яті, особливо важливої для подальшої обробки травматичних чи образливих спогадів (Prokopets, 2020).

Наприклад, як згадувалось раніше, Радянські очільники з 1930-х років і аж до розпаду Союзу послідовно заперечували факт Голодомору. Вони намагалися змусити українців забути про нього, а світ переконати у тому, що причиною голоду 1932–1933 років були “продовольчі труднощі”. На це спрямували колосальні зусилля пропагандистського апарату. Попри це, сьогодні ці події визнані міжнародним співтовариством та багатьма країнами як одна з найбільших трагедій ХХ століття. Це сталося внаслідок декількох факторів:

- З розпадом Радянського Союзу в 1991 році в Україні відбулася демократизація суспільства, що дало можливість вільного вивчення історії та розкриття раніше засекречених документів, включаючи матеріали про Голодомор. Це дозволило вченим, історикам та громадським діячам звернути увагу на цю трагедію та почати активну дискусію та дослідження.

- Активна робота української діаспори сприяла підвищенню свідомості про Голодомор у світі, що також сприяло поширенню інформації про цю трагедію в самій Україні.

- Визнання Голодомору як геноциду українського народу Верховною Радою України у 2006 році стимулювало подальше вивчення та відкрите обговорення цієї теми в українському суспільстві.

Дослідження формування соціальної пам'яті в контексті воєнних подій в Україні мають важливе значення сьогодні. Вони допомагають зрозуміти, як різні групи та покоління сприймають та інтерпретують військові події та їхні наслідки, вказати на те, які чинники сприяють консолідації або розколу суспільства навколо певних історичних подій. Розуміння ролі наративних осіб та інших факторів дозволяє визначити способи впливу на процеси конструювання пам'яті, щоб забезпечити правдиве сприйняття минулого в умовах воєнних конфліктів та постконфліктного відновлення.

Отже, спільне згадування впливає на формування соціальної пам'яті через створення спільних спогадів та дискусій. Однак обмеженість пам'яті та можливе "забруднення" несе загрозу для її стійкості. Крім того, зміна поколінь визначає динаміку соціальної пам'яті, дозволяючи суспільству адаптуватися до нових реалій та переосмислювати історію.

Список використаних джерел та літератури:

Cuc, A., Ozuru, Y., Manier, D., & Hirst, W. (2006). On the formation of collective memories: The role of a dominant narrator. *Memory & Cognition*, 34, 752-762.

Manier, D., & Hirst, W. (1996). Remembering as communication: A family recounts its past. In D. C. Rubin (Ed.), *Remembering our past* (pp. 271–290). New York: Cambridge University Press

Meade, M. L., Harris, C. B., Van Bergen, P., Sutton, J., & Barnier, A. J. (Eds.). (2018). *Collaborative remembering: Theories, research, and applications*. Oxford University Press.

Olick, J. K., & Rodemann, J. (2010). Das soziale Gedächtnis. *Gedächtnis und Erinnerung: Ein interdisziplinäres Handbuch*, 109-114.

Pasupathi, M., Alderman, K., & Shaw, D. (2007). Talking the talk: Collaborative remembering and self-perceived expertise. *Discourse Processes*, 43(1), 55-77.

Prokopets, M. (2020). ARCHETYPES OF CULTURAL MEMORY IN THE WORKS OF A. ASSMAN. *Norwegian Journal of Development of the International Science*, (48-2), 52-54.

Ассман, А. (2014). Довга тінь минулого. Меморіальна культура та історична політика. *Новий Літературний огляд*.

Позднякова-Кирбят'єва, Е. Г. (2012). Концептуалізація поняття і явища соціальної пам'яті. *Вісник Міжнародного слов'янського університету. Сер.: Соціологічні науки*, (15, № 1-2), 15-20.

Contact information:

Sofia Hutsaliuk – student of the Sociology and Social Work Department of Lviv Polytechnic National University, sofia.hutsaliuk.so.2020@lpnu.ua

**SOCIAL WORK UNDER WARTIME REGIME: CHALLENGES AND
WAYS TO OVERCOME**
**СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ
І ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ**

Yevdokymova I.

V. N. Karazin Kharkiv National University

Євдокимова І.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

PROBLEMS OF SOCIAL SERVICES IN THE RISK SOCIETY
**ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ В СУСПІЛЬСТВІ
РИЗИКУ**

Background: Clarifying the place and role of social services in a risk society is an important scientific task, the solution of which will allow us to better understand modern society and offer practical guidelines for preventing the negative consequences of the changes taking place in it.

Purpose: To determine the role and problems of activity of social services in a risky society based on theoretical analysis of scientific literature and empirical research.

Methods: To achieve the goal, the methods of theoretical analysis, as well as the analysis of empirical data, were used.

Results: Social services are one of the tools of society's response to risks. Historically, such organizations were created in response to the "obvious" risks of industrial society. In a post-industrial society there are many "hidden" and "new" risks which such organizations are not always ready to deal with.

The war has become a source of many new risks for social services in Ukraine. On the one hand, it has generated highly probable negative consequences for the activities of these organizations in the form of destruction of premises, loss of staff, equipment, funding, stress and exhaustion among employees, etc. But on the other hand, the war also generates new risks for different categories of the population of Ukraine, including traditional recipients of social services, and forms new risk groups with their own difficult life circumstances, which should be helped by social services as one of the social mechanisms of response to them.

Conclusions: Social services as a component of the social protection system have become a permanent attribute of modern society and one of its mechanisms for responding to risks. The Covid-19 pandemic and the war have become events that can and should change the activities of public social services in Ukraine. For more than five years these organizations have been facing new risks, which has significantly complicated their operations. The best prepared social services for such situations can only be those that have a proper system of response to risk situations, prepare social

workers in advance to act in such situations, and apply risk management and risk communication practices by the management system.

Keywords: risk, risk society, social service, risk management, risk assessment, sociology.

В сучасній соціології особливого значення набувають питання безпеки та ризику, що обумовлено тими соціальними змінами, які ми спостерігаємо в багатьох країнах світу та необхідністю попередження їх небажаних наслідків для людини, соціальних груп та суспільства загалом.

Війна в Україні значно збільшила кількість соціальних ризиків й призвела до актуалізації багатьох з них. Соціальні служби є організаціями, діяльність яких спрямована на роботу ними. Слід відзначити, що питанням ролі соціальних служб в суспільстві ризику майже не приділяється уваги з боку закордонних та вітчизняних науковців. Але з'ясування місця та ролі соціальних служб в суспільстві ризику є важливим науковим завданням, вирішення якого дозволить краще зрозуміти сучасне суспільство та запропонувати практичні орієнтири для попередження негативних соціальних наслідків від змін, які в ньому відбуваються.

Перехід до індустріальної стадії розвитку ознаменувався появою в суспільстві раціональних уявлень про світ, серед яких певне місце зайняли ідеї ризику. Поняття ризику стало використовуватися в різних сферах і напрямках досліджень. До найбільш поширеного визначення ризику можна віднести його розуміння як ймовірних негативних наслідків людської діяльності, яких слід уникнути.

Усвідомлення ризику стало основою для появи певних реакцій на нього в суспільстві, які умовно можна поділити на формування практик та наукових теорій. Наукове осмислення ризику пройшло певний етап в своєму розвитку, який позначився в формування міждисциплінарних підходів до його аналізу, виникненням об'єктивістського та конструктивістського підходів до його вивчення, а також формуванням теорій «суспільства ризику». Сучасні практики реагування на ризик є доволі численними та включають в себе різні типи страхування, напрями ризик-менеджменту, соціальний захист, стратегічне планування тощо.

Соціальні служби також можуть розглядатись в якості одного з інструментів реагування суспільства на ризики, адже діяльність таких організацій спрямована на групи, які часто позначають як «групи ризику» або ті соціальні групи, які завдяки своєму становищу, є носіями можливих небажаних наслідків для себе, інших членів суспільства та суспільства загалом. До того ж важливою складовою таких організацій традиційно була та є профілактична робота щодо запобігання виникненню небажаних подій або ризиків в житті людей, соціальних груп та суспільства загалом.

Історично такі організації створювались у відповідь на «явні» або «очевидні» ризики індустріального суспільства, які були зрозумілими з точки зору їх носіїв, джерел виникнення, не викликали сумніву щодо їх існування,

характеристик та способів роботи з ними. В умовах постіндустріального суспільства ситуація змінюється, виникає багато «прихованих» та взагалі «нових» ризиків, в тому числі глобального характеру, до роботи з якими такі організації не завжди є готовими.

Війна стала джерелом багатьох нових ризиків для соціальних служб в Україні. З одного боку, вона згенерувала високоїмовірні негативні наслідки власне для діяльності цих організацій у вигляді руйнувань приміщень, втрати персоналу, обладнання, фінансування, появи стресу та виснаження у працівників тощо. Але з іншого боку війна також генерує й нові ризики для різних категорій населення України, в тому числі й для традиційних отримувачів соціальних послуг, формує нові групи ризику зі своїми складними життєвими обставинами, допомогу у подоланні яких повинні надавати соціальні служби як один з суспільних механізмів реагування на них.

В цій складній ситуації державні соціальні служби в Україні, як і під час пандемії від Covid-19, випрацьовують механізми реагування на нові виклики під час самовідданої напруженої праці на межі своїх можливостей. В той же час не на всі нові ризики соціальні служби можуть реагувати вчасно та адекватно завдяки латентного або невидимого характеру певних ризиків, відсутності розуміння щодо способів реагування на них.

Очевидно, що найбільш підготовленими закладами соціального обслуговування до таких ситуацій можуть стати ті, де створена належна система реагування на ризикогенні ситуації, завчасно здійснюється підготовка соціальних працівників до дій у таких ситуаціях, в яких застосовуються практики ризик-менеджменту та ризик-комунікацій з боку системи менеджменту.

Contact information:

Yevdokymova Iryna – Candidate of Sociological Science (PhD in Sociology), Associate Professor, Head of Sociology of Management and Social Work Department; V. N. Karazin Kharkiv National University, i.yevdokimova@karazin.ua

Baistruk S., Makukh O.
Lviv Polytechnic National University

Байструк С., Макух О.
Національний університет «Львівська політехніка»

**PECULIARITIES OF SOCIAL WORK IN UKRAINE AT THE PRESENT
STAGE IN RELATION TO CHILDREN AND FAMILIES UNDER MARTIAL
LAW**
**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЩОДО ДІТЕЙ ТА СІМЕЙ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Background: In war zones, the role of social workers in supporting children and families becomes extremely important due to the difficult conditions resulting from military conflicts. They face the risk of injury and stress, loss of loved ones, limited access to basic needs, and may experience social and psychological insecurity due to being in a military conflict.

Purpose: Based on a literature review and personal observations, to identify the roles of social workers in areas where hostilities are taking place.

Methods: The theoretical research method consisted of analyzing documents based on the works of scientists who studied social work.

Results: The analysis of literary sources and our own observations confirmed that the challenges facing society change our perception, give rise to practices that we will use to assert our national consciousness.

Conclusion: Thus, the results of the study indicate that war has become a challenge for people, and social workers play an integral role in providing social support to children and families in war zones.

Keywords: Social workers, social work, social services, military operations, war.

Окупація українських територій, анексія Криму, повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну та введення воєнного стану стали серйозним випробуванням для суспільства, державної політики, зокрема соціального захисту населення на його вразливих груп.

Основою соціальної допомоги тим, хто опинився у важких життєвих обставинах, є соціальна робота та надання соціальних послуг. Основна мета соціальних послуг полягає у наданні допомоги людям, які опинилися у скрутному становищі та не можуть самостійно справитися з цим (Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері, 2022).

Соціальна робота в умовах воєнного стану в Україні має свої особливості.

По перше, це завжди травматичний вплив війни на дітей та сім'ї. Війна створює стресові умови, які травмують дітей та руйнують родинні та соціальні зв'язки. Діти та сім'ї, які зазнали травматичних подій, можуть потребувати психологічної допомоги та підтримки (Герило та ін., 2028).

По друге, необхідно звернути увагу на евакуацію та переміщення. Воєнна діяльність змушує дітей та їх сім'ї вимушено евакуюватися або переміщатися зі своїх домівок. Це може призвести до втрати житла, роботи та рідних людей. Соціальні працівники виконують важливу місію, допомагаючи сім'ям знайти нові місця проживання, адаптуватися до нових умов, інтегруватися в середовище.

Також це доступ до освіти та медичної допомоги, адже війна може нейтралізувати доступ до освіти та медичної допомоги для дітей та сімей, особливо в зоні бойових дій. Соціальні працівники, зазвичай, сприяють забезпеченню цих послуг через спеціальні програми та проекти.

Соціальна робота покликана убезпечити дітей від бродяжництва та гендерного насильства. У воєнний час збільшується ризик дитячого бродяжництва, від так соціальні працівники можуть займатися виявленням та захистом таких дітей, а також розвитком програм їх реінтеграції в суспільство (Гендерно зумовлене насильство в Україні. Аналіз вторинних даних, 2022).

Виникає і потреба у гуманітарній допомозі, тому соціальні працівники беруть участь у залученні та розподілі гуманітарної допомоги, координації допомоги для найбільш вразливих груп.

Ще одним важливим напрямом соціальної роботи є протидія та запобігання насильству. Соціальні працівники здійснюють інформаційно-просвітницьку, психосоціальну та соціальну роботу з протидії та запобігання сімейному насильству, а також надають підтримку жертвам. Звичайно такі обставини та особливості професійної діяльності вимагають від соціальних працівників гнучкості, вміння співпрацювати з іншими гуманітарними організаціями та владними структурами, а також емпатії та чутливості до потреб та страждань дітей та сімей у воєнний час (Захист прав та інтересів дітей і жінок в умовах воєнного стану, 2022).

Також соціальні працівники здійснюють соціальний супровід. В його основу закладено модель «ведення випадку» або «соціальної роботи з індивідуальним випадком», що допомагає, зокрема, інтеграції в середовище та громаду.

Надзвичайні ситуації унеможливають задоволення значної частини потреб населення і суттєво впливають на благополуччя людини, родини, громади. Таку ситуацію люди переживають по-різному. Одні з них «витримують тимчасове потрясіння через втрату чи потенційно травматичні події надзвичайно добре, без видимого порушення їхньої здатності функціонування на роботі чи в близьких стосунках». Вони відновлюються, використовуючи свої власні методи копінгу, які формують і підтримують зовнішнє середовище. Друга група потребує лише базової підтримки для поліпшення благополуччя. У третьої групи з'являються більш серйозні проблеми з психічним здоров'ям (або залишаються ті самі проблеми, що існували раніше), які потребують спеціалізованої підтримки.

Тому реагування на переживання надзвичайних ситуацій суттєво відрізнятиметься в кожному окремому випадку, оскільки кожна людина

переживатиме одну й ту саму подію по-різному і має різні ресурси і можливості для того, щоб впоратися з нею.

Це охоплює широкий спектр дій, спрямованих на підтримку та захист прав дітей та сімей в умовах кризи. У військових зонах соціальні працівники відіграють критичну роль у забезпеченні підтримки дітям та сім'ям.

Їхня робота спрямована на забезпечення безпеки, психологічної підтримки та матеріальної допомоги. Саме у такий надзвичайний час важливе питання захисту дітей від всіх форм насильства (гендернозумовлене насильство, насильства в сім'ї, насильства над дітьми) та жорстокого поводження, актуальними стають питання різних форм узалеженень, як з боку дітей, так і батьків/оточення, погіршується криміногенна ситуація. Вирішити ці та пов'язані з ними питання фахівцю психологічної служби неможливо одноосібно. Навіть спільна діяльність всього колективу закладу освіти може бути недостатньою для розв'язання проблеми. Саме в цьому випадку ми говоримо про педагогіку партнерства та міжсекторальну взаємодію.

Комісар Ради Європи з прав людини наголошує, що негайної уваги потребує одна з уразливих категорій людей в Україні – жінки та діти, а також особи з інвалідністю багато з яких не змогли, не встигли чи навіть не захотіли евакуюватися, а деякі загинули через наслідки війни, через неможливість отримати належну медичну допомогу (Меморандум «Про наслідки війни в Україні для сфери захисту прав людини», 2022).

У нинішній ситуації особливо порушуються права жінок у районах, де тривають військові дії, які зазнали або перебувають під високим ризиком сексуального насильства та інших зловживань з боку російських військовослужбовців, які не мають доступу до рятувальних служб, люди похилого віку та інваліди, що залишаються на небезпечній території України через обмежену мобільність, які стали жертвами домашнього насильства, вагітні жінки, жінки, які годують грудьми, жінки-військовослужбовці, які ризикують потрапити в полон, медичний персонал, жінки, які вживають наркотики та спиртні напої, інфіковані ВІЛ чи СНІДом. Багато з них не мають доступу до елементарної гуманітарної допомоги (Бориченко, 2022).

Соціальні працівники в Україні відіграють важливу роль у забезпеченні соціальної справедливості та допомозі тим, хто найбільше потребує підтримки, а особливо на окупованих територіях. Вони працюють з метою забезпечення соціального захисту, інтеграції та поліпшення якості життя різних верств населення.

Соціальні центри є місцями, де громадяни можуть отримати різні види соціальних послуг. Це можуть бути послуги допомоги в організації побуту, реабілітаційні послуги, професійна підготовка та розвиток, а також заняття зі здоров'я, збереження та соціальної адаптації. Соціальні центри часто співпрацюють з іншими установами та організаціями, щоб забезпечити повний спектр послуг для громадян (Гусак та ін., 2018). Один з ключових аспектів діяльності центрів полягає у створенні безпечного та прихильного середовища для всіх учасників. Ці центри надають людям можливість зустрічатися та

спілкуватися з іншими, висловлювати свої потреби та проблеми. Вони створюють можливості для побудови соціальних зв'язків, взаємодії та підтримки між різними членами громади (Гусак та ін., 2018).

Крім того, такі центри забезпечують різноманітні соціальні послуги, включаючи консультації та психологічну підтримку, освітні та професійні програми, медичні та юридичні консультації, а також соціальні заходи та програми. Вони сприяють вирішенню особистих проблем, засвоєнню нових навичок та впровадженню позитивних змін у житті. Усі ці аспекти роботи соціальних центрів сприяють підвищенню якості життя соціально вразливих груп населення, підтримці їхньої самореалізації та активної участі в суспільстві. Конституція України визначає людину як найвищу соціальну цінність (Гусак та ін., 2018).

У військових зонах роль соціальних працівників у підтримці дітей та сімей набуває особливого значення через надзвичайні умови, в яких вони перебувають.

Захист та підтримка

1. **Забезпечення безпеки:** Соціальні працівники забезпечують безпеку дітей та сімей у військових зонах, координуючи евакуацію та надання захисту.

2. **Психологічна підтримка:** Вони надають психологічну допомогу, сприяють подоланню стресу та травм, з якими зіштовхнулися діти та сім'ї внаслідок військових дій.

3. **Надання освітніх та розважальних можливостей:** Соціальні працівники допомагають забезпечити доступ дітей до освіти та розважальних програм навіть у військових зонах.

Забезпечення життєвих потреб

1. **Надання гуманітарної допомоги:** Вони координують розподіл їжі, води, медичних засобів, а також життєво важливих ресурсів для дітей та сімей.

2. **Створення умов для нормального життя:** Соціальні працівники допомагають створити умови для життя військових сімей, включаючи проживання, медичний догляд та соціальну підтримку.

Захист прав дітей

1. **Моніторинг та захист від рекрутації:** Вони відстежують та захищають дітей від рекрутації до військових чи залучення до воєнних дій.

2. **Боротьба з дитячою працею:** Соціальні працівники працюють над усуненням дитячої праці та захистом прав дітей у військових зонах.

У військових зонах також можуть перебувати діти та старші люди з обмеженими можливостями. Через нестабільну ситуацію в таких зонах, діти та старші люди з обмеженими можливостями можуть знаходитися в особливо вразливому стані. Розуміючи це, соціальні працівники відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні їхніх потреб та підтримці.

Отже, в результаті дослідження, ми підтвердили та з'ясували, що українське суспільство переживає надзвичайно складні виклики. Під впливом соціальних ризиків опинилися усі, починаючи від дітей чисельністю 1,5 млн осіб, закінчуючи людьми похилого віку, оскільки спостерігаємо застосування зброї до мирного населення. Особливості соціальної роботи в умовах воєнного стану

включають гнучкість, мобільність та вміння швидко адаптуватися до змінних обставин. Крім того, важливою є співпраця з іншими службами та організаціями, яка дозволяє забезпечити комплексну підтримку та надати необхідні ресурси для вирішення проблем.

Список використаних джерел та літератури:

Бориченко, К. В. (2022). Окремі аспекти здійснення соціального захисту вагітних жінок в Україні в умовах воєнного стану. *Видавничий дім «Гельветика»*.

Гендерно зумовлене насильство в Україні. Аналіз вторинних даних. (2022). URL: ukraine-gbv-sdr-27522-final-format-amended-ukr.pdf. (дата звернення: 14.04.2024).

Захист прав та інтересів дітей і жінок в умовах воєнного стану. (2022). *Дніпро.ДДУВС*.

Меморандум «Про наслідки війни в Україні для сфери захисту прав людини». (2022) Страсбург. 08.07.2022 URL: <https://www.coe.int/uk/web/commissioner/-/the-commissioner-publishes-her-memorandum-on-the-human-rights-consequences-of-the-war-in-ukraine>

Герило, Г., Гніда, Т, Корнієнко І., Луценко, Ю. (2018). Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів. *УНМЦ практичної психології і соціальної роботи*.

Гусак, Н, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко. (2017). Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс. *Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»*

Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. (2022). URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html>

Contact information:

Sofiia Baistruk – Student, Department of Sociology and Social Work, baystryk2016@gmail.com

Oksana Makukh - PhD of Political Sciences, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, oksana.y.makukh@lpnu.ua

Kuzmina M., Kuzmin V.
National University "Zaporizhzhia Polytechnic"

Кузьміна М., Кузьмін В.
Національний університет «Запорізька політехніка»

**SOCIAL WORK IN THE SPHERE OF EMPLOYMENT IN UKRAINE IN
MODERN CONDITIONS**
**СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СФЕРІ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ В
СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Background: The study examines the current state and main aspects of social work in the context of providing employment in Ukraine.

Purpose: The study is aimed at a thorough analysis of the theoretical foundations of social work, as well as consideration of the influence of social, economic and cultural factors on the functioning of the employment system.

Methods: The main attention is paid to the analysis of the institutional and organizational structure of social work in the field of employment, the determination of theoretical aspects of interaction with other branches of the social sphere and power.

Results: The key concepts, theories and models defining the functions and tasks of social work in the field of employment, in particular in the context of supporting vulnerable population groups, were determined. Aspects of the influence of political, economic and socio-cultural factors on the development of social work in the field of employment are noted. Possible ways of improving social programs to increase employment and social integration of the population are considered

Conclusion: In modern conditions, social workers in the field of employment play a key role in supporting vulnerable groups, such as youth, the elderly, and people with disabilities. Ensuring equal opportunities and taking into account needs helps to raise the quality of life of these groups and reduce social inequality. Cooperation between government, the public sector, business and social workers in the field of employment is important. It is also important to ensure sufficient resource potential for the implementation of programs and initiatives aimed at improving the situation on the labor market and ensuring social justice. Social workers must adapt their strategies to changes in labor market requirements, as well as help social work clients acquire new skills and adapt to new realities.

Keywords: social work, sphere of employment, modern conditions, client of social work.

Сучасна сфера соціальної роботи у сфері зайнятості в Україні є невід'ємною частиною системи соціального захисту та важливим інструментом розв'язання проблем безробіття та соціальної вразливості. На фоні економічних викликів та соціокультурних змін, які відбуваються в країні, соціальна робота стає стратегічною галуззю, спрямованою на підтримку гідного працевлаштування та розвитку професійної майстерності населення. Однією з ключових функцій соціальної роботи у сфері зайнятості є сприяння соціальній інтеграції різних

соціальних груп, зокрема молоді та людей, які довго не можуть знайти роботу (Kucher, 2018, p.17). Здійснюючи індивідуальний підхід до кожного клієнта, соціальні працівники активно працюють над виявленням та розв'язання проблем, які перешкоджають їхньому успішному включенню в ринок праці.

Уміле використання сучасних технологій та аналіз ринкових тенденцій є ще однією важливою складовою успішної соціальної роботи в галузі зайнятості. Розробка інноваційних програм, направлених на підвищення кваліфікації та розвиток нових навичок, дозволяє ефективно відповідати на виклики сучасного ринку праці та забезпечувати сталість трудових ресурсів. Також, невід'ємною частиною соціальної роботи є також взаємодія з роботодавцями та створення партнерських відносин. Забезпечення відкритої комунікації, розвиток програм корпоративної соціальної відповідальності та підтримка позитивного підходу до зайнятості, — стають головними аспектами успішної реалізації соціальних проектів.

Сучасний стан соціальної роботи в Україні в контексті забезпечення зайнятості можна розглядати з кількох ключових аспектів. Українські служби зайнятості активно сприяють процесу працевлаштування, надаючи різноманітні послуги, включаючи професійні поради, підтримку у пошуку роботи та підготовку до співбесід (Pidvalna, 2022, p.97). Окрім того, соціальні працівники взаємодіють із людьми, які потребують особливої уваги, щоб визначити їхні потреби та забезпечити адекватну допомогу. Необхідно також враховувати економічні та соціальні виклики, з якими стикається Україна, такі як безробіття, особливо серед молоді та вразливих груп населення. Тому, соціальна робота в контексті зайнятості відіграє ключову роль у підтримці цих груп, сприяючи їхньому соціальному й економічному включенню, а саме: надання консультацій, психосоціальної підтримки та організацію тренінгів для розвитку навичок, які полегшують доступ на ринок праці (Cherneta, Bielkina-Kovalchuk, 2021, p.239).

На нашу думку, також у важливому контексті також стоїть розвиток програм та ініціатив, спрямованих на підвищення рівня освіти та кваліфікації робочого населення, а зміцнення співпраці між урядовими органами, громадським сектором та міжнародними партнерами у сфері соціальної роботи сприятиме ефективнішому розв'язанню проблем, пов'язаних із забезпеченням зайнятості в Україні.

Відзначимо, що вплив соціальних, економічних та культурних факторів на функціонування системи зайнятості визначається комплексом скоординованих чинників, що формують контекст ринку праці. Соціальні аспекти, такі як демографічна структура населення та рівень освіти, визначають готовність працівників до ринкових викликів та можливість швидко адаптуватися до змін в економічному середовищі, а саме економічні умови впливають на умови праці, створюючи або обмежуючи можливості для працевлаштування (Slozanska, 2018, p.211). Високий рівень безробіття чи економічна нестабільність призводять до зменшення попиту на працю та зростання конкуренції серед працівників. З іншого боку, економічний розвиток може створити нові можливості та сектори зайнятості.

Також, й культурні чинники впливають на уявлення про працю, стандарти професійної поведінки та взаємодії на робочому місці. Різноманіття культур може визначати підходи до роботи, комунікації та ставлення до робочого процесу. При цьому, розуміння культурних особливостей є важливим елементом успішної взаємодії між роботодавцями та працівниками. На нашу думку, узгодження взаємодії цих факторів визначає реалії функціонування системи зайнятості в Україні. Врахування цього комплексу чинників дозволяє ефективно реагувати на виклики та розробляти стратегії покращення ринку праці, сприяючи стабільності та розвитку суспільства.

У сфері соціальної роботи в галузі зайнятості відзначається значущим аспектом інституційної структури, де ключовою установою є Державний центр зайнятості. Цей орган відіграє важливу роль у регулюванні ринку праці та наданні послуг безробітним. Організаційна структура Державного центру зайнятості містить різні підрозділи, такі як відділ пошуку роботи, відділ професійної реабілітації та навчання, а також відділ соціального захисту. Кожен з цих відділів спрямований на вирішення конкретних завдань, пов'язаних із забезпеченням ефективної інтеграції осіб у суспільство через здобуття роботи (Yatsenko, Lytvushko, 2023, p.254).

Також, важливим є вдосконалення соціальних програм для підвищення зайнятості та соціальної інтеграції населення є вагомим завданням для покращення якості життя та сприяння сталому розвитку суспільства. Науковці та аналітики пропонують ключові напрямки для вдосконалення таких програм:

- Розробка програм, спрямованих на врахування індивідуальних потреб та особливостей різних груп населення (молодь, люди похилого віку, особи з інвалідністю).

- Забезпечення індивідуального планування та підтримки для кожного учасника програми.

- Запровадження навчальних та професійних програм, які враховують потреби ринку праці та сприяють розвитку сучасних навичок.

- Співпраця з підприємствами для визначення ключових компетенцій, які вони очікують від працівників.

- Забезпечення додаткових послуг, включаючи консультування, психосоціальну допомогу та доступ до ресурсів.

- Створення механізмів для активної взаємодії з роботодавцями та адаптації програм під їхні вимоги.

- Регулярна оцінка потреб ринку праці для актуалізації програм та курсів.

- Запровадження системи моніторингу та оцінки ефективності програм для постійного вдосконалення.

- Залучення стейкхолдерів та експертів для забезпечення об'єктивного аналізу результатів (Cherneta, 2023, p. 147).

Отже, сучасна Україна стикається з рядом соціально-економічних викликів, серед яких є й проблема безробіття. Спільні зусилля уряду, громадських організацій та соціальних працівників у сфері зайнятості набувають важливого значення для забезпечення ефективних інструментів підтримки та інтеграції

працівників на ринок праці. Зростання глобалізації, технологічні зміни та економічні труднощі впливають на структуру зайнятості. Соціальні працівники мають пристосовувати свої стратегії до змін у вимогах ринку праці, а також допомагати людям у набутті нових навичок та адаптації до нових реалій.

Також, соціальні працівники у сфері зайнятості відіграють ключову роль у підтримці вразливих груп, таких як молодь, люди похилого віку, люди з обмеженими можливостями. Забезпечення рівних можливостей та врахування потреб допомагає підняти якість життя цих груп та зменшити соціальну нерівність. Важливою є співпраця між урядом, громадським сектором, бізнесом та соціальними працівниками у сфері зайнятості. Також важливо забезпечити достатній ресурсний потенціал для впровадження програм та ініціатив, спрямованих на покращення ситуації на ринку праці та забезпечення соціальної справедливості.

Список використаних джерел та літератури:

Kucher, H. M. (2018). *Teoriia i praktyka sotsialnoi roboty u silskykh rehionakh* [Theory and practice of social work in rural regions. Social development of rural regions: monograph]. *Sotsialnyi rozvytok silskykh rehioniv: monohrafiia. Uman: VPTs «Vizavi»*. 16–24.

Pidvalna, Yu. (2022). *Osoblyvosti sotsialnoi roboty ta sotsialnoho obsluhovuvannia molodykh simei* [Peculiarities of social work and social services for young families]. *Vvichlyvist. Humanitas*. № 1. 94–100.

Slozanska, H. I. (2018). *Sotsialna robota v terytorialnii hromadi: teorii, modeli ta metody*. Monohrafiia [Social work in the territorial community: theories, models and methods. Monograph]. Ternopil: TNPU imeni V. Hnatiuka. 382.

Cherneta, S. Yu. (2023). *Teoriia ta praktyka pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty do nadannia sotsialnykh posluh* [Theory and practice of training future specialists in social work to provide social services]. *Dysertatsiia. d-ra ped.nauk. Poltava*. 546.

Cherneta, S. Yu., Bielkina-Kovalchuk, O. V. (2021). *Pidhotovka fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty do profesiinoi diialnosti z nadannia sotsialnykh posluh* [Training of social work specialists for professional activity in the provision of social services]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: «Pedahohika. Sotsialna robota»*. (2(49)). 236–240.

Yatsenko L., Lytvyshko O. (2023). *Normatyvno-pravove rehuliuвання sotsialnoi polityky v suchasni Ukraini* [Normative and legal regulation of social policy in modern Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*. № 1 (52). 252-256.

Contact information:

Kuzmina Maria - Ph.D in specialty 231 "Social work", Associate professor of the department of social work of the National University "Zaporizhzhia Polytechnic", mari.gorodko@gmail.com

Viktor Kuzmin - Ph.D in Sociology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work of the National University "Zaporizhzhia Polytechnic", kuzmin2v@gmail.com

Butylina O.

V. N. Karazin Kharkiv National University

Бутиліна О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

**POSSIBILITIES AND LIMITATIONS OF BUILDING AN EMPLOYER'S
HR BRAND IN SOCIAL SERVICES
МОЖЛИВОСТІ Й ОБМЕЖЕННЯ ПОБУДОВИ HR-БРЕНДА
РОБОТОДАВЦЯ В СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБАХ**

Background: The employer's HR brand is a powerful factor in attracting and retaining specialists in organizations. Development and popularization of the social service employer brand is an urgent task. This is justified by the need to ensure the quality of social services and solve personnel problems. The development of the employer's brand corresponds to the general trends of labor market changes and management development. Changes are observed in the work of social services, which form restrictions and create opportunities for the formation and development of one's own brand.

Purpose: To determine and assess the possibilities and limitations of building an employer's HR brand in social services.

Methods: The methods of theoretical generalization and empirical methods of analysis were used in a form of a questionnaire survey of leading specialists and heads of social services in the city of Kharkiv and the region. The research was carried out within the scope of the scientific topic of the Department of Sociology and Social Work of the Faculty of Sociology of V. N. Karazin Kharkiv National University "Actual directions of management of social services" (state registration number 0121U108311)

Results: On the basis of theoretical and empirical analysis, some disadvantages in the work of social services were identified, which inhibit the construction and promotion of the brand. These are insufficient funding, low status of the profession, imperfect personnel management system, etc. Also opportunities that should be used are partnership relations of the organization with stakeholders, information channels, favorable internal climate, etc.

Conclusions: There are a number of obstacles in the work of social service employer branding, but at the same time, there are certain opportunities and strengths that need to be developed.

Keywords: social service, employer's HR brand, social service management, social work specialist.

Актуальним напрямом менеджменту соціальних служб у сучасних умовах має стати побудова сильного бренду роботодавця, завдяки якому до організацій будуть залучатись молоді та досвідчені фахівці. За умови дефіциту кадрів та значного перевантаження штатних працівників у соціальних службах загострюється питання забезпечення якості соціальних послуг. Отже, формування ефективного колективу та утримання кваліфікованих працівників стає важливим завданням менеджменту.

При побудові HR-бренда роботодавця в соціальних службах ми стикаємось із головною проблемою – низький рівень престижу професії соціального працівника в уявленнях потенційних працівників соціальних служб. Робота не приваблює оскільки існує невідповідність між ступенем важкості роботи та рівнем матеріальної винагороди за працю. Молоді фахівці, які отримали професію соціального працівника, вже під час навчання усвідомлюють масштаби емоційного і фізичного навантаження, які будуть покладатись на їх плечі.

Визначимо бар'єри та можливості побудови бренду роботодавця в соціальних службах. Одразу зазначимо, що відмінною рисою, яка і буде визначати ці особливості є некомерційний характер діяльності організацій та переважно комунальна форма власності, відповідно, їх обмежене фінансування:

1) ***Хто має займатись розробкою бренду роботодавця?*** На це питання Ольга Добжинська - Employer Brand and Communications Manager у Belkins. Дає наступну відповідь: «Займатися employer branding повинен той, хто має для цього постійну мотивацію, компетенцію та реальну пристрасть. Це гра в довгу, яка не обмежується проведенням однієї кампанії чи замовленням брендovаних чашок. Це щоденний моніторинг воронки залучення кандидатів, регулярне оновлення матеріалів, оптимізація кампаній та багато інтерперсональної комунікації. Ідеально створення проєктної групи, до якої входять представники HR, PR та маркетингу» (Бренд роботодавця, 2023).

Для соціальних служб «мінус» - відсутність у штаті посади HR, PR-менеджерів та фахівців з маркетингу. Немає фахівців, які б могли професійно реалізовувати завдання зовнішнього і внутрішнього брендингу роботодавця.

«Плюс»: співпраця деяких організацій соціальної сфери із навчальними закладами, які готують фахівців для галузі, власні активні та зацікавлені співробітники, які за умови короткострокової підготовки (сертифікатні програми, курси підвищення кваліфікації, тренінги відповідної тематики) могли б ініціювати та реалізовувати цю роботу. Втім, варто пам'ятати про ризики такого залучення, адже це буде вимагати перегляду деяких посадових інструкцій чи інші організаційні рішення!

2) ***Як сформувати ціннісну пропозицію та що з нею робити далі?***

Для створення ціннісної пропозиції роботодавця потрібно виконати 5 кроків:

1. Проаналізувати, куди рухається організація, та визначити стратегію (чи є така стратегія?). Наприклад, мета може бути — найняти фахівців або знизити плінність кадрів. Від цього залежатимуть очікування та вимоги до людей.

2. Зрозуміти, чого хочуть кандидати та співробітники. Щоб запропонувати найвигідніші умови для кандидатів, потрібно визначити, чого саме вони хочуть і шукають. Можна провести інтерв'ю з працівниками (зокрема з тими, хто вже пішов із компанії).

3. Розробити платформу ціннісної пропозиції. На цьому етапі розробляється пропозиція для співробітника чи кандидата.

4. Зрозуміти, як цікаво та креативно донести цю пропозицію.

5. Вибрати канали комунікації, визначити цільову аудиторію та манеру комунікації з нею (Бренд роботодавця, 2023).

Результати дослідження, проведеного співробітниками кафедри соціології управління та соціальної роботи соціологічного факультету імені В.Н. Каразіна у межах наукової теми кафедри «Актуальні напрями менеджменту соціальних служб» у жовтні 2023 р. (Звіт про науково-дослідну роботу, 2023) показали наявність проблем у системі менеджменту державних соціальних служб. Так, якщо говорити про стратегію організації, то лише третина співробітників соціальних служб зазначили, що вони знають про неї і намагаються реалізувати (рис. 1). Можна припустити, що значна кількість фахівців не ознайомлена з цілями та завданнями організації щодо персоналу (якщо такі є!).

Рисунок 1. Розподіл відповідей на питання: «Чи є у Вашій організації стратегічний план (стратегія) діяльності?», n=68, кількість відповідей

«мінус» - відсутність/недостатність навичок і досвіду проведення досліджень персоналу (опитування, інтерв'ювання тощо) у менеджерів соціальних служб та ширше – моніторингу потреб та інтересів працівників; малоефективний кадровий менеджмент у цілому.

«плюс» - співпраця і залучення до реалізації різних програм і проєктів представників волонтерських організацій та інші недержавні структури, міжнародні фонди та зарубіжні партнери. За рахунок такої взаємодії можуть вирішуватись певні кадрові проблеми та, головне, відбувається проникнення практик (цінностей, візій та стратегічних завдань) у державні соціальні служби, що сприятиме розвитку власного HR-бренда роботодавця.

3) **Як зробити працівників амбасадорами бренду компанії?**

Важливо, щоб на трьох рівнях - емоційному, технологічному та функціональному - людина отримувала хороший досвід роботи в організації:

• На емоційному рівні: знала, що в компанії сильний менеджмент, прозорість в ухваленні рішень, нетоксична атмосфера загалом.

• На функціональному рівні: щоб описане в «вимогах до кандидата» відповідало тому, чим людина насправді займається в організації. При цьому важливо, щоб у неї були можливості для розвитку.

• На технологічному рівні: щоб фахівцеві було цікаво продовжувати працювати в організації (Бренд роботодавця, 2023).

Співробітник має бути готовий рекламувати організацію. Якщо ж він чимось незадоволений, рекомендувати організацію потенційному кандидату навряд чи вдасться, бо він сам у неї не вірить.

З цих трьох параметрів на користь соціальних служб говорить тільки перший компонент, і то частково:

«плюс» - переважно позитивна атмосфера у трудових колективах, взаємна підтримка і доброзичливі стосунки. Довести цю тезу можна наступним питанням, яке було поставлене респондентам у межах загаданого вище дослідження (рис. 2).

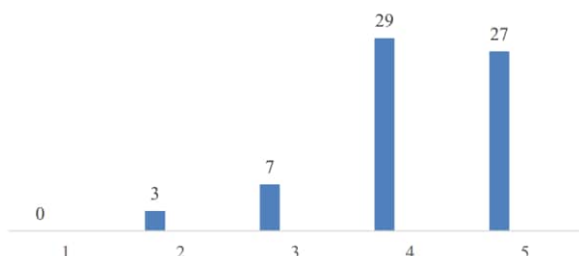

Рисунок 2. Розподіл відповідей на питання: «Як би Ви оцінили соціально-психологічний клімат у колективі Вашої організації за п'ятибальною шкалою, де «1» - негативна (ворожа, конфліктна, виснажлива тощо), а «5» - позитивна (доброзичлива, спокійна, стабільна тощо), n=68, кількість відповідей

«мінус» - при цьому, говорити про сильний менеджмент, прозорість в ухваленні рішень не доводиться, так само, як і про показники функціонального та технологічного рівнів.

Слабкою стороною державних соціальних служб є не дуже активне використання різних каналів комунікації із стейкхолдерами (рис. 3), майже відсутність PR-капаній та маркетингової політики.

Рисунок 3. Розподіл відповідей на питання «Чи має Ваша організація власні інформаційні ресурси в мережі Інтернет?», n=68, кількість відповідей

Висновки:

Формування бренду роботодавця – є складною і комплексною задачею.

Робота над створенням ціннісної пропозиції та образу організації як роботодавця в очах потенційних працівників вимагає ґрунтовного аналізу наявної ситуації, потреб та інтересів співробітників, шляху працівника в організації. До розробки HR-бренду роботодавця необхідно долучати пересічних співробітників організації.

У роботі з формування бренду роботодавця соціальної служби існує ряд перешкод, але в той же час, є певні можливості та сильні сторони, які необхідно використовувати.

Список використаних джерел та літератури:

Бренд роботодавця: хто має його будувати та з чого почати. (2023) Retrieved from <https://laba.ua/blog/3342-brend-rabotodatelya-kto-dolzhen-ego-stroit-i-s-chego-nachat>

Звіт про науково-дослідну роботу «Актуальні напрями менеджменту соціальних служб» (№ держреєстрації 0121U108311) / Харківський нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2023. 128 с.

Contact information:

Butylina Olena – Candidate of Sociological Science (PhD in Sociology), Associate Professor, Associate Professor of Higher Education Institution of Sociology of Management and Social Work Department; V. N. Karazin Kharkiv National University, butylina@karazin.ua

Sakharuk Y., Klos L.

National University "Lviv Polytechnic"

Сахарук Ю., Клос Л.

Національний університет «Львівська політехніка»

THE ROLE OF SOCIAL WORKERS IN HEALTHCARE РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Problem statement: In contemporary healthcare systems, the role of social workers is increasingly recognized as indispensable for addressing complex health-related challenges. Social workers play a vital role in bridging the gap between medical services and social support, advocating for vulnerable populations, and promoting holistic well-being. With the evolving landscape of healthcare and the growing recognition of social determinants of health, understanding the multifaceted contributions of social workers in healthcare settings becomes imperative. This problem statement aims to explore the diverse roles and contributions of social workers

in healthcare, highlighting their impact on patient outcomes, healthcare delivery, and community health initiatives.

The aim of this research is to investigate the multifaceted role of social workers in healthcare, examining their contributions to patient care, healthcare delivery systems, and community health initiatives.

Methods: This study employed a theoretical approach to analyze and organize scholarly literature, concepts, and theories pertinent to the role of social workers in healthcare. Additionally, empirical methods were utilized to gather and analyze data through observations and surveys conducted among various stakeholders, including healthcare professionals, patients, and community members.

The research findings suggest that social workers play a vital role in addressing psychosocial needs, facilitating access to healthcare services, and advocating for patients' rights. They also contribute to interdisciplinary collaboration, care coordination, and the development of holistic patient-centred care plans.

Keywords: Social work, healthcare, patient care, psychosocial support, interdisciplinary collaboration.

У сучасному світі роль соціальних працівників у сфері охорони здоров'я стає все більш актуальною та значущою. Вони відіграють важливу роль у забезпеченні пацієнтів не лише медичною допомогою, але й психосоціальною підтримкою, сприяючи їхньому фізичному та емоційному благополуччю. Високий рівень професійності та емпатії соціальних працівників визначає не лише якість медичного обслуговування, а й успішність реабілітації пацієнтів, які потребують медичної допомоги.

Для розуміння внеску соціальних працівників у галузь охорони здоров'я та розробки оптимальних стратегій їхньої діяльності, необхідне проведення детального дослідження. Це дозволить визначити основні аспекти їхньої ролі та способи оптимізації їх впливу на якість та доступність медичних послуг. Від результатів такого дослідження залежатиме подальший розвиток сфери охорони здоров'я та збереження здоров'я нації.

У практично однаковий період часу в США та Англії почалася робота соціальних працівників у галузі охорони здоров'я, що було пов'язане з впровадженням ідей "селетментів" та заснуванням Будинків поселенців. В Англії, починаючи з 1894 року, соціальні працівники почали діяти в якості "благодійників" в лікарнях, де вони вирішували питання, що стосувалися розподілу безкоштовних медичних послуг, та надавали соціальну підтримку пацієнтам у різних аспектах їхнього життя. Згодом їхня діяльність розширилася на інші медичні заклади, де вони бралися за розв'язання питань, пов'язаних з психічним здоров'ям, старінням, інвалідністю та смертю, та забезпечували соціальну підтримку та покращення здоров'я громади (1).

Здоров'язбережувальні функції покладені на соціальних працівників законодавством України. Так, відповідно до закону України "Про соціальні послуги" передбачено перелік базових соціальних послуг, до яких входить, зокрема догляд вдома, денний догляд, соціальна профілактика, фізичний

супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору (2). Крім того окремо виділяються соціальні послуги для осіб з проблемами з психологічним здоров'ям, що передбачено наказом Міністерства соціальної політики України № 1901 від 17.12.2018 року та випробувано Державний стандарт соціальної послуги соціально-психологічної реабілітації осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин, відповідно до наказу Міністерства соціальної політики України № 1275 від 03.09.2018 р.

Виділяють два види діяльності соціальних працівників в сфері охорони здоров'я – профілактичний та патогенетичний.

Перший - профілактична медико-соціальна робота, яка передбачає проведення заходів з попередження соціально залежних порушень соматичного, психічного і репродуктивного здоров'я, а також спрямована на формування здорового способу життя та забезпечення соціального захисту прав громадян у сфері охорони здоров'я та інших аспектах.

Другий - патогенетична медико-соціальна робота, що включає організацію медико-соціальної допомоги, проведення медико-соціальної експертизи та соціальної роботи в різних галузях медицини та охорони здоров'я.

Соціальні працівники аналізують життєвий досвід людей у контексті їхнього здоров'я та захворювань, оцінюючи вплив соціальних, економічних, політичних та екологічних умов на цей процес. Здоров'я та хвороба розглядаються як складові соціального досвіду, що пов'язані з ідентичністю, взаєминами та можливостями людини. Діяльність соціальних працівників у галузі охорони здоров'я базується на принципах поваги до невід'ємної цінності та гідності кожної особи, їхнього права на самовизначення, підтримки участі та виявлення та розвитку їхніх сильних сторін (3, с. 7).

Згідно з Міжнародною федерацією соціальних працівників, головною метою діяльності соціальних працівників у сфері охорони здоров'я є розвиток ініціатив, спрямованих на зміцнення здоров'я та мінімізацію ризиків для громадян. Ці цілі досягаються через проведення навчальних програм здоров'я, спрямованих на підвищення самосвідомості та активної участі у вирішенні питань, пов'язаних із здоров'ям. Спираючись на концепцію "салютогенезу" — процесу створення та підтримки здоров'я, соціальні працівники та інші спеціалісти акцентують увагу на позитивних аспектах, які сприяють зміцненню здоров'я та розвитку особистості. Вони звертають увагу на сильні сторони індивіда та можливості використання їх для досягнення особистісного розвитку та підвищення якості життя (4, с. 333).

Сьогодні соціальні працівники активно залучаються до розвитку і підтримки здоров'я, використовуючи різні методи, включаючи фандрайзинг та співпрацю з благодійними фондами. У цьому контексті вони допомагають збирати кошти для медичних закладів, оснащення обладнанням, проведення досліджень та надання медичних послуг. Такі ініціативи є не лише джерелом фінансування, а й сприяють підвищенню самооцінки та самостійності у справах здоров'я для індивідів та громад. Націленість на концепцію "салютогенезу"

дозволяє соціальним працівникам зосередитися на сильних сторонах та розвитку позитивних аспектів, що сприяють зміцненню здоров'я та підвищенню якості життя. Вони також здійснюють індивідуальну соціальну роботу з клієнтами, надаючи допомогу у вирішенні конкретних проблем здоров'я. Ці зусилля спрямовані на підтримку та профілактику захворювань, зокрема ВІЛ/СНІДу, через співпрацю з недержавними організаціями, що забезпечує успішні результати і поліпшення життя кінцевих користувачів.

Зробивши аналіз сучасної ролі соціальних працівників у сфері охорони здоров'я, можна визначити їхню велику важливість у забезпеченні медичної допомоги та психосоціальної підтримки для пацієнтів. Високий рівень професіоналізму і співчуття, що виявляють соціальні працівники, суттєво впливає на якість медичної допомоги та успішність реабілітації пацієнтів.

Для кращого розуміння внеску соціальних працівників у сферу охорони здоров'я та розробки оптимальних стратегій їхньої діяльності, необхідно провести докладне дослідження. Це дозволить визначити основні аспекти їхньої ролі та способи оптимізації їх впливу на якість та доступність медичних послуг. Від результатів такого дослідження залежатиме подальший розвиток сфери охорони здоров'я та збереження здоров'я нації.

Також важливо відзначити, що у період розвитку соціальної роботи в галузі охорони здоров'я в США та Англії виникли нові підходи та методи роботи, які вже виявили свою ефективність. Соціальні працівники відіграють ключову роль у збереженні та зміцненні здоров'я націй через свою професійну та емпатичну діяльність.

Список використаних джерел та літератури:

Клос Л.Є., Назар Н.І. Соціальна робота у сфері громадського здоров'я (американський досвід). Педагогіка і психологія професійної освіти: наук.-метод. журнал. Львів. 2016. № 4. С. 122–133.

Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>. (дата звернення: 01.04.2024).

The Social Work and Health Inequalities Network. URL http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_84833-10.pdt. (дата звернення 10.04.2024 р.)

Glanz K. Health behaviour and health education: theory, research, and practice / Karen Glanz, Barbara K. Rimer, and K. Viswanath, editors. - 4th ed. - Published by Jossey-Bass: A Wiley Imprint; 989 Market Street, San Francisco, CA 94103-1741 590 p.

Contact information:

Yurii Sakharuk - graduate student at the Department of Sociology and Social Work, National University "Lviv Polytechnic", mr.sakharukyurii@gmail.com

Ridkodubska H.
Khmelnytskyi National University

Рідкодубська Г.
Хмельницький національний університет

**PREVENTION OF OCCUPATIONAL BURNOUT AMONG SOCIAL
SECTOR WORKERS
ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ
СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ**

Background: As a result of large-scale intrusion, the number of individuals falling into categories such as internally displaced persons, homeless, victims of destroyed housing, orphans, persons with disabilities, etc., has significantly increased. Social workers, through their professional competencies in selecting appropriate forms and methods of communication, motivation, and providing comprehensive support, may undermine the emotional and psycho-emotional resilience of even the most balanced professional due to constant exhaustion.

Purpose: To analyze the state of research on the issue and outline the main ways of preventing professional burnout among social workers.

Methods: The theoretical research method involved analyzing scientific works used to study and systematize knowledge on the given issue.

Results: we consider the «professional burnout» of social workers as a multidimensional phenomenon manifested in psycho-physiological and personal reactions to complex professional situations.

Conclusion: it is important for future social workers to be prepared to manage their psychological discomfort, utilizing self-regulation strategies, support, and preserving their own emotional health, mastering self-regulation, stress prevention, and professional burnout prevention strategies. Acquiring such skills is important not only for their own well-being but also for quality and effective interaction with clients.

Keywords: professional burnout, social worker, professional burnout prevention

The issue of professional burnout is pertinent across all human-to-human professions. This is understandable, as the provision of professional assistance is inherently emotionally charged, with outcomes typically measured solely by qualitative indicators that often fail to account for the psycho-emotional dynamics of interaction. The distinctiveness of the professional activities within the social sector is characterized by a high volume of interpersonal contacts, which, in turn, shape the psychological state of the worker in the social sphere and may lead to emotional strain and the onset of stress conditions. In 1974, the term «staff burn-out» was introduced by American psychiatrist Herbert Freudenberger. (**Freudenberger, H. J. (1974)**)

In XX c, American researcher Christina Maslach introduced the concept of «emotional burnout» into scientific discourse. Instead of the term «staff burn-out,» the scholar proposed the usage of «burnout» (cessation of burning). In her own research,

Maslach writes : «...emotional burnout, which is the cause of professional burnout, is the price of empathy...»(**Maslach, C., & Leiter, M. P.** (2017)

We endorse the scientific standpoint of N. Perhaylo, which posits: «the syndrome of professional burnout among social sector professionals is a destructive factor that not only diminishes the productivity of workers, indicating professional regression and dissatisfaction with self-realization, but also jeopardizes their physical and psychological health. Moreover, it poses a danger to clients seeking social services» (**Перхайло Н. А.** (2016)

The professional activity of a social sector worker involves assisting clients through support, rehabilitation, or resocialization. As we observe, the key aspect of professional interaction with clients is engagement. The quality of a social worker's response to stressful events determines their susceptibility to being categorized as individuals with burnout syndrome.

A substantial body of research has been devoted to understanding the causes contributing to «burnout» and its consequences for individuals and their health. We concur with scholars' assertions that «stress and burnout are significant factors in the onset of physical and psychosomatic illnesses» (**Gold Y., Roth R.** (2005), p. 255).

Many researchers (H. Maslach, G. Freudenberg) in their own studies argue that one of the most significant factors of professional burnout can be considered empathy. It is precisely empathy that serves as a criterion for the professional orientation towards the profession of "social worker," enabling each client to be oriented towards understanding, emotional warmth, and awareness of the significance of their own experiences in professional interaction with a worker in the social sphere.

The effectiveness of «professional burnout» prevention, in our opinion, is determined by a combination of interrelated features as:

- creating a positive psycho-emotional attitude towards the professional activities of social workers;
- stimulating self-development and self-improvement of social workers to enhance the significance of their professional activities;
- intra-health conditions for the implementation of preventive measures (forming a healthy lifestyle among social workers, the ability to rest, switch, and maintain a positive attitude).

The high level of responsibility accompanying the work of a social worker can also create psychological discomfort. They bear the responsibility for assisting people in difficult situations and ensuring their well-being. This can lead to feelings of fear making mistakes or failures, as well as concerns about whether they can truly help their clients.

Therefore, considering all these factors, it is important for future social workers to be prepared to manage their psychological discomfort, utilizing self-regulation strategies, support, and preserving their own emotional health, mastering self-regulation, stress prevention, and professional burnout prevention strategies. Acquiring such skills is important not only for their own well-being but also for quality and effective interaction with clients.

Therefore, based on the analysis of our research materials, we consider the «professional burnout» of social workers as a multidimensional phenomenon manifested in psycho-physiological and personal reactions to complex professional situations.

Список використаних джерел та літератури:

Freudenberger, H. J. (1974). "Staff Burn-Out". *Journal of Social Issues*, 30(1), 159-165.

Gold Y., Roth R. (2005) *Teachers Managing Stress and Preventing Burnout: the Professional Health Solution*: Taylor & Francis e-Library p. 215

Maslach, C., & Leiter, M. P. (2017). "Understanding the burnout experience: recent research and its implications for psychiatry". *World Psychiatry*, 16(2), 103–111.

Selye H, (1936) A syndrome produced by diverse nocuous agents. *Nature*, 138:32.

Перхайло Н. А. (2016) Попередження професійного вигорання майбутніх фахівців соціальної сфери *Педагогіка та психологія*, 112-117

Contact information:

Hanna Ridkodubska Doctor of pedagogical science Department of Social Work and Social Pedagogy Khmelnytskyi National University annaridkodubskaa@gmail.com

Kotowski B.

Jan Kochanowski University of Kielce

BURNOUT RATES AMONG SOCIAL WORKERS

Background: Burnout among social workers in the context of the war in Ukraine may be the result of stress related to humanitarian activities and traumatic experiences. Constant exposure to the suffering and needs of people affected by crisis can lead to mental and emotional exhaustion. Lack of material and non-material support and excess responsibilities may increase the risk of burnout. Difficulty in dealing with one's own emotions and the inability to delegate responsibility may lead to feelings of helplessness and hopelessness. Constantly experiencing work problems and the lack of opportunities to rest may lead to chronic fatigue and frustration and, in the long run, to burnout among employees, thus reducing the quality of services provided and increasing employee turnover in the social sector.

Purpose: Discussion of the report from our own empirical research on the burnout syndrome among social workers who currently work professionally with social welfare clients.

Methods: Own empirical research conducted using a questionnaire among people working as a social worker.

Results: –Social workers feel the possibility of burnout - 72.2%. Among the research group of social workers currently practicing their profession, 67% of people clearly notice symptoms of burnout in their work environment.

Conclusion: People practicing the profession of social worker are particularly vulnerable to burnout.

Keywords: burnout, crisis, personality, social worker

Burnout is a phenomenon that can affect anyone. The type of work performed does not matter. The phenomenon of burnout among social workers in Poland deserves special attention. Due to constant stress, responsibility for performing one's tasks and direct contact with other people - clients of aid institutions, social workers are particularly likely to experience burnout. Of course, the employee's personality traits, interpersonal skills and the ability to find a balance between private, everyday life and professional life are also important here. The appearance of burnout is a process spread over time and does not appear suddenly. It is a phenomenon influenced by many heterogeneous factors and, as a consequence, may result in symptoms such as depression, fatigue, indifference, aggression, emotional and mental exhaustion. In the current period of armed conflict on the territory of Ukraine, in which social changes are taking place at a significant pace and problems are growing, a social worker is much more exposed to stressful and crisis situations. Currently, according to the provisions of the Social Assistance Act of 2004, a social worker may be a person who has a diploma from a college of social services workers or has completed studies in the field of social work (i.e. first- or second-cycle higher education studies in the field of social work). Moreover, this profession can be performed by a person who, by December 31, 2013, has completed higher education in a specialization preparing for the profession of a social worker in one of the following fields: pedagogy, special education, political science, social policy, psychology, sociology, family sciences (Krajewski 2019). A social worker has numerous duties to fulfill as part of his profession, which are performed towards people under his care from various backgrounds (Krasiejko 2011: 77).

The term "professional burnout" is metaphorical, but it seems to perfectly capture the essence of the exhaustion of strength experienced by employees as a result of highly stressful working conditions (Mańkowska 2017: 28). Burnout is a "syndrome of emotional exhaustion, depersonalization and a reduced sense of personal achievement that may occur in people working with other people in a certain way" (Makara-Studzińska 2020: 20), which is characterized by "a decrease in the employee's energy level, appearing as a result of being overwhelmed by the problems of others. This condition concerns people who, as part of their professional work, enter into interpersonal relationships that are highly emotionally charged" (Sęk 2021: 12). Burnout can be analyzed in three dimensions (Hreciński 2016: 17): emotional exhaustion (feelings of emotional strain, exhaustion of emotional resources, which may cause, for example, personal conflicts in the workplace), depersonalization (reduced sense of competence, productivity at work, impaired performance, inability to cope

with work demands), decreased sense of personal achievement (when there is a lack of social support and opportunities for professional development).

There are five stages in the burnout process (Makara-Studzińska 2020: 49): physiological stage - persistent malaise, back pain, loss or sudden improvement in appetite, drowsiness, extreme fatigue; social stage - experiencing uncertainty, irritation in interpersonal contacts, distancing oneself; intellectual stage - disorders in the sphere of logical thinking, speech and writing; psychoemotional stage - feeling of boredom, lack of sense of responsibility, disregard for tasks, responsibilities and deadlines; spiritual stage - loss of faith in fundamental principles and values.

On the one hand, personality traits that may increase the likelihood of introverted burnout in a social worker include (Stawiarska 2016: 61) immature personality, low/low self-esteem, passivity and uncertainty in contacts with people, withdrawal from contacts and dependence on other people. On the other hand, people with extroverted traits, who are predominant in establishing interpersonal contacts and being open to other people, will experience burnout more difficultly.

Burnout prevention combined with special attention to specific personality traits of social workers has been used in the assessment of psychological risk in the workplace. Eliminating or modifying employees' stress factors is a basic element of prevention because it reduces the number of new tensions. Secondary prevention involves teaching them how to deal with stressful situations. Tertiary prevention deals with the treatment of employees who have suffered as a result of exposure to stress, and its goal is to reduce the problem that has occurred after experiencing stress. Primary prevention concerns the work situation, secondary and tertiary prevention focuses on the employee, changing or treating him (Mańkowska 2020: 66).

Professional burnout among social workers and others may occur among people with introverted and extroverted personality traits, regardless of age, seniority, place of work and current geopolitical situation. Experiencing burnout is undoubtedly a risk factor among people who work as social workers.

Our own research conducted in 2023 shows that social workers feel they may be at risk of burnout (n=72.2%). Among the research group of social workers currently practicing their profession, 67% of people clearly notice symptoms of burnout in their work environment, which is characterized by a lack or decrease in motivation to work as well as discouragement from working with people. According to the respondents, mobbing (90%) and intimidation in the workplace (89%) are the material (too low salary, bad work tools) and non-material (stress, many responsibilities, lack of free time) sources of this state of affairs. Research has shown that social workers do not know how to deal with the symptoms of burnout. They also do not know where they can go for help and support in the event of a personality crisis.

Список використаних джерел та літератури:

- Herciński P. (2016), *Wypalenie zawodowe nauczycieli*, wyd. Difin, Warszawa.
- Krajewski T. (2019), Komentarz do art. 151 [w:] R. Górna, A. Lisowski, R. Kopania, T. Krajewski (red), *Ustawa o pomocy społecznej. Komentarz*, wyd. C. H. Beck, Warszawa.

Krasiejko I. (2011), *Praca socjalna w praktyce asystenta rodziny. Przykład podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach*, wyd. „Śląsk”, Katowice.

Makara-Studzińska M. (2021), *Wypalenie zawodowe*, wyd. ME-KOMP, Warszawa.

Mańkowska B. (2017), *Wypalenie zawodowe. Źródła, mechanizmy, zapobieganie*, wyd. Harmonia, Gdańsk.

Sęk H. (2021), *Wypalenie zawodowe*, wyd. PWN, Warszawa.

Stawiarska P. (2016), *Wypalenie zawodowe w perspektywie wyzwań współczesnego nauczyciela*, wyd. Difin, Warszawa.

References in English

Herciński P. (2016), *Wypalenie zawodowe nauczycieli*, wyd. Difin, Warszawa.

Krajewski T. (2019), Komentarz do art. 151 [w:] R. Górna, A. Lisowski, R. Kopania, T. Krajewski (red), *Ustawa o pomocy społecznej. Komentarz*, wyd. C. H. Beck, Warszawa.

Krasiejko I. (2011), *Praca socjalna w praktyce asystenta rodziny. Przykład podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach*, wyd. „Śląsk”, Katowice.

Makara-Studzińska M. (2021), *Wypalenie zawodowe*, wyd. ME-KOMP, Warszawa.

Mańkowska B. (2017), *Wypalenie zawodowe. Źródła, mechanizmy, zapobieganie*, wyd. Harmonia, Gdańsk.

Sęk H. (2021), *Wypalenie zawodowe*, wyd. PWN, Warszawa.

Stawiarska P. (2016), *Wypalenie zawodowe w perspektywie wyzwań współczesnego nauczyciela*, wyd. Difin, Warszawa.

Contact information:

Doctor of Humanities, bartlomiej.kotowski@ujk.edu.pl

Soroka Y., Sadrytska S.

V. N. Karazin Kharkiv National University

Сорока Ю., Садрицька С.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

DEONTOLOGICAL ASPECTS OF THE TRAINING OF SOCIAL WORK MANAGERS

ДЕОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Background: In order to improve the training of students, the authors turn to research on online learning and the study of employers' requirements for the competencies of social work specialists.

Purpose: Focus attention on the features of deontological training of social work managers in the modern context.

Methods: The methodological basis consists of observation and generalization of the experience of teaching the course "Deontology" to students of the specialty "social work".

Results: In the updated course "Deontology" for the new educational program for the training of social work managers, it was possible to combine key knowledge of ethical norms, codes, rules of professional behavior (hard skills) with the formation of the ability to independently solve professional dilemmas, skills of critical interpretation of behavior and empathy in professional behavior (soft skills).

Conclusion: The "Deontology" course allows to combine the values, knowledge and practice of direct activity (intervention) of social work specialists into a single system of professional competencies.

Keywords: deontology, social work manager, professional competencies, soft skills, hard skills.

Досвід останніх років показав, що професійні принципи та інтеріоризовані цінності фахівців з соціальної роботи в кризових ситуаціях слугують чи не єдиним доступним орієнтиром прийняття професійних рішень. В умовах дефіциту ресурсів, відсутності стабільної комунікації з керівництвом, менеджери з соціальної роботи часто приймають рішення не стільки спираючись на правила та інструкції, скільки на власний досвід, сумління та власну систему професійних норм.

Система кризових комунікацій та система прийняття рішень, яка була притаманна діяльності менеджерів з соціальної роботи на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну поступово повертаються до усталеного і, як ми знаємо, часто не ефективного стану. Чи буде використано потенціал кризового досвіду в якості поштовху до переформатування та втілення інновацій в системі соціальної роботи, багато в чому залежить від підготовки сучасного покоління менеджерів з соціальної роботи.

Оскільки стрижнем будь якої поведінки, в тому числі і професійної, є система цінностей, норм та моральних переконань особистості, особливу увагу на нашу думку, в освітніх програмах, що розробляються для соціальних працівників та соціальних менеджерів слід приділити викладанню етики та деонтології соціальної роботи. Саме в рамках підготовки та навчання можливо об'єднати в єдину систему фахових компетенцій цінності, знання та практику безпосередньої діяльності (втручання) фахівців з соціальної роботи.

Метою викладання навчальної дисципліни «Деонтологія» є формування у студентів системи компетенцій з етичних основ соціальної роботи, а досвід викладання цього навчального курсу для майбутніх соціальних працівників та соціальних менеджерів дає можливість зробити перші висновки.

Особливістю освітньої програми «Менеджмент соціальної роботи», що викладається на соціологічному факультеті, є можливість поєднувати викладання курсу «Деонтологія» з іншими соціологічними дисциплінами, що

стимулює критичне мислення студентів, формує соціологічну уяву, сприяє системному баченню соціальних проблем та процесів. Крім того він вдало передує іншим дисциплінам професійного спрямування та закладає основи знань та навичок з етики соціальної роботи, які змістовно доповнюються в курсах «Конфліктологія», «Практикум з соціальної роботи» та інших.

Необхідність поєднати в цьому курсі викладення теоретичних (соціологічних) основ етики професійної діяльності та практичних основ професійної поведінки та спілкування зіткнулася з проблемою вимушеного переходу на он-лайн навчання (Soroka et al. 2022). Поєднання асинхронних, синхронних форм роботи зі студентами, разом із самотійною роботою, дозволяє цьому курсу бути достатньо гнучким в організації процесу викладання та сфокусувати увагу студентів на практичній значущості цієї дисципліни. Саме тому в курсі активно використовуються новітні форми організації освітнього процесу: дискусії після перегляду художніх фільмів, застосування знань у конкретних професійних ситуаціях із реальної практики сучасних соціальних служб; ігрові форми, що зменшують психологічне навантаження, побудова лекцій у формі дискусій, рефлексія стосовно отриманих знань, розбір соціальної реклами, мемів та інше.

У наповненні змісту курсу «Деонтологія» для нової освітньої програми «Менеджмент соціальної роботи» були враховані дослідження ринку праці та вимоги роботодавців в харківському регіоні (Sadrytska, S., 2022). Крім того на практичних заняттях використовуються реальні кейси з сучасної практики соціальної роботи.

Можна впевнено сказати, що курс спрямований на формування так званих «hard skills» - знань з професійної етики як системи моральних норм, вироблених у межах професійного співтовариства; знань основних фахових документів, в яких закріплюються принципи та норми професійної поведінки. Другою, але не менш важливою складовою курсу є формування навичок застосування та дотримання норм в практичній діяльності фахівців з соціальної роботи, вирішення професійних дилем, що вимагає здатності до ефективної комунікації, до порозуміння людей з різного культурного середовища. Саме тому особлива увага приділяється формуванню та розвитку «soft skills» - емпатії та розумінню потреб клієнтів, врахуванню вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей; самотійності у прийнятті професійних рішень, вмінню працювати разом над вирішенням професійного завдання.

В рамках курсу вдалося поєднати ключові для менеджерів з соціальної роботи знання про норми етики, правила та кодекси із формуванням здатності бути гнучкими, стресостійкими, здатними до самотійного вирішення професійних дилем, критичної інтерпретації та втілення етичних принципів у професійній діяльності.

Список використаних джерел та літератури:

Soroka, Y. (2022). Online Learning Methods for Effective Communication Between Teachers and Students in Tatyana Strelkova, Yuliya Soroka, Olesia

Tieliezhkina, Viktor Kauk, Aleksandr Kalmykov, Vyacheslav Grebenyuk, Mariia Piataikina, Kostiantyn Puholovok and Dmytro Vodianytskyi. Measurement Methodologies to Assess the Effectiveness of Global Online Learning. DOI: 10.4018/978-1-7998-8661-7.ch011

Sadrytska, S. (2022). Professional Competences of Social Workers: Changing Priorities in the Conditions of War. *SOCIOPROSTIR: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work*, (12), 14-23. <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-02> [inUkrainian].

Contact information:

Sadrytska Svitlana, - PhD (Sociology), Associate Professor Higher Education Institution of Sociology of Management and Social Work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, e - mail: s.sadritskaya@karazin.ua

Yuliia Soroka - Doctor of Science in Sociology, Professor, Department of Sociology, N.V. Karazin Kharkiv National University. e - mail: yuliya.soroka@karazin.ua

Holova N., Bozhok M.

Khmelnytskyi National University

Голова Н., Божок М.

Хмельницький національний університет

**SOCIAL SUPERVISION AS A FORM OF INDIVIDUAL SOCIAL WORK
WITH CHILDREN FROM RESIDENTIAL INSTITUTIONS IN
BIOLOGICAL FAMILIES**

**СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЯК ФОРМА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ІНТЕРНАТНИХ УСТАНОВ В
БІОЛОГІЧНИХ СІМ'ЯХ**

Background: At the beginning of the full-scale invasion, there were about 105,000 children in Ukrainian children's residential institutions. Since 2017, the government has started the "deinstitutionalization" reform. The main goal of which is to gradually reduce/close boarding schools, creating conditions under which orphans and children deprived of parental care would grow up not in the state system, but in the family.

Purpose: On the basis of scientific socio-psychological research, determine the features of social support as a form of individual work with children who have returned from residential institutions to the biological family.

Methods: To achieve the goal and solve the set tasks, the following research methods were used in the study: analysis of scientific literature on social support of families in difficult life situations, synthesis of scientific and methodical literature, systematization and classification (to clarify the key concepts of the study, in particular

understanding the concept of "social support"), generalization (for the purpose of forming author's conclusions and conclusions on issues of social work and reforming residential institutions),

Results: In the course of researching the mentioned problem, we found out and became confident that it is social support that is effective in the process of deinstitutionalization of children into biological families. Which allows you to effectively and mobilely follow the adaptation of the child and the difficulties that may arise in the family environment.

Conclusion: The stage of children's transition from an institutional institution to a biological family is a difficult period in which they need outside help to overcome. Such help is social support - as a form of social support, which involves the provision of a set of services, the main result of which is the change and improvement of the child's life.

Keywords: social support, family, residential institution, reformation, social worker.

На початку повномасштабного вторгнення в українських дитячих інтернатних закладах перебувало близько 105 тисяч дітей. З 2017 року уряд розпочав реформу «деінституціалізації». Головна мета якої – поетапно скоротити/закрити інтернати, створивши умови, за яких діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, росли би не в державній системі, а в родині (Вельбовець, 2019).

Інтернатна система ж існує заради самої системи, з бюджету туди надходять чималі кошти. Рідко коли на першому місці там дитина, що й не дивно, адже при таких кількостях дітей на кількість працівників системи забезпечити увагу і турботу кожному нереально. Часто дитині за життя доводиться пройти не один і не два інтернати. Якщо пощастить – потрапить у родину. Але чим старшою стає, тим нижчі її шанси відчувати батьківську опіку. У результаті росте в жорстких умовах, нерідко насильство та жорстокість і серед співмешканців, і серед працівників інтернату. Дитина не знає, що має якісь права. Без нормального дитинства, подорослішавши, вона має проблеми із соціалізацією (Фурман, 2020).

Обставини, за яких впроваджують реформу, виявилися далекими від сприятливих. 2020 рік – пандемія коронавірусу, яка показала проблемність чинної системи: коли через карантин 42 тис. дітей відправили з інтернатів назад у їхні сім'ї, лише 10% залишилися вдома. Решта повернулися до закладів, бо в родинях знову потрапили в жахливі умови антисанітарії та насильства. Це означає, що в попередні роки ніхто не працював з родинами, щоб дитині було куди повернутися. І ніхто не перевіряв стан справ у сім'ях перед тим, як відправляти туди дітей (Вельбовець, 2019).

За оцінками науковців, етап повернення дитини з інтернатної установи в біологічну сім'ю – це соціалізація та адаптація до нових умов життєдіяльності, який зокрема є ускладненим статусом дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування (Бевз, 2023).

Відповідно до зазначеного, за для підготовки та успішної адаптації до життя в сім'ї, даної категорії дітей, центри соціальних служб повинні проводити різноманітні соціально-психологічні заходи, під час яких розглядаються такі питання: соціально-правова допомога сім'ям в яку повернулася дитина з інтернатної установи; допомога у виборі професії, чи влаштуванні в освітній заклад або ж установу реабілітаційного спрямування; формування соціально-побутових умінь та навичок; соціально-психологічна підтримка та забезпечення тощо (Бевз, 2023).

Проведення соціальної роботи з дітьми з інтернатних установ, спрямована на їх соціальну і психологічну адаптацію до умов поза інтернатного проживання, підготовка до родинного життя.

Як зазначають фахівці (зокрема, А. Капська, І. Пеша та ін., А.Шеремет, Л.Романовська, Н.Голова), найбільш ефективною та оптимальною формою надання соціальної допомоги дітям з інтернатних установ є соціальний супровід, який за своїм змістом виходить за межі індивідуальної або групової соціальної роботи.

Л.Романовська, визначає, соціальний супровід, як комплексну соціальну послугу, яка спрямована на мінімізацію або подолання життєвих труднощів шляхом активізації власних ресурсів клієнта (Бевз, 2023).

Згідно з Наказом Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах», метою соціального супроводу є подолання або мінімізація життєвих труднощів та негативних наслідків чи навіть повне розв'язання проблеми особи, а також супровід

передбачає: надання соціальних послуг, реалізацію соціальної допомоги та соціальної

реабілітації відповідно до потреб проблем; консультування; соціальне виховання; юридичну, соціально – психологічну підтримку; захист, збереження та підтримку здоров'я особи; допомогу та підтримку у досягненні поставленої мети та розкритті внутрішнього потенціалу особи тощо (Бевз, 2023).

Загалом науковці визначають соціальний супровід як соціальну роботу, спрямовану на здійснення системи заходів щодо підтримки умов, достатніх для забезпечення життєдіяльності соціально незахищених верств населення з метою подолання життєвих труднощів, збереження та підвищення їх соціального статусу (Литвененко, 2020)

Також, А.Рідкодубська соціальний супровід визначає як прикладну технологію соціальної роботи, спрямовану на здійснення соціальної опіки, забезпечення, допомоги та патронажу соціально незахищених верств населення.

Соціальний супровід здійснюється щодо сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, з метою:

- надання своєчасної та цілеспрямованої допомоги (у тому числі впровадження оперативних заходів для подолання життєвих труднощів);

- здійснення комплексу заходів, спрямованих на вихід сім'ї або особи зі складних життєвих обставин, наслідки яких вони не в змозі самотійно подолати за допомогою наявних засобів та можливостей;

- створення умов для самотійного розв'язання та подолання життєвих труднощів, які можуть виникнути;

- збереження та підвищення соціального статусу сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах місяців (Бевз, 2012).

Основними ознаками соціального супроводу є комплекс послуг, що надаються: тривалість у часі; залучення до соціального супроводу в разі потреби інших фахівців; використання потенціалу суспільства; згоди користувача послуг на соціальний супровід і його активна позиція в зміні ситуації на краще спільними зусиллями місяців (Бевз, 2012).

Соціальний супровід набув широкого застосування на практиці, тому вчені: С.Мусаєва, С.Магомедова, І.Магамедова, Н.Голова виділяють такі форми його надання як: переписки, дзвінки, наставництва, надання консультацій у вирішенні соціально правових питань, сприяння в працевлаштуванні та навчанні, психологічна допомога та інші (Вельбовець, 2019).

Соціальний супровід дітей з інтернатних установ, як форма індивідуальної соціальної допомоги, здійснюється у разі необхідності розв'язання комплексу проблем вихованця. Так, згідно із Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», соціальний супровід – це робота, яка спрямована на здійснення соціального патронажу, допомоги та опіки даної категорії з метою подолання або мінімізації життєвих труднощів, збереження та підвищення соціального статусу та здійснюється до дітей, які перебувають в сім'ях та до осіб із їх числа, а також реалізується за письмовою заявою дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування(Бевз, 2021)

Соціальний супровід даної категорії дітей, за визначенням науковця К. Віщука, має наступні завдання:

- ефективно використання наявних ресурсів для створення умов швидкої адаптації дітей до навчання;

- надання допомоги батькам, щоб у подальшому вони змогли вирішувати власні проблеми самотійно;

- забезпечення партнерських стосунків між сім'єю, соціальною службою, іншими державними і громадськими установами для комплексного забезпечення прав дітей та надання їм соціально-психологічної допомоги (Фурман, 2020).

У словнику письменника та науковця В. Даля знаходимо таке тлумачення супроводу: «наявне посередництво дорослого між соціальним світом і власним життєвим світом дитини забезпечує її оптимістичне світовідчуття завдяки створенню в просторі інтернатної установи умов для соціально-емоційного благополуччя та гармонійної соціалізації особистості» (Литвиненко, 2022)

В основі організації супроводу дітей в біологічні родинни, лежать принципи, дотримання яких сприяє успішній соціально-психологічній діяльності:

- принцип інтеграції, що передбачає застосування різноманітних, форм і методів роботи;
- принцип врахування вікових особливостей;
- принцип доброзичливості при організації взаємодії з клієнтом, який полягає у прагненні зрозуміти його труднощі і проблеми, не критикуючи та не порівнюючи з іншими;
- принцип співпраці з клієнтом при подоланні ним життєвих труднощів;
- принцип довіри та конфіденційності (Бевз, 2023).

Соціальний супровід, дітей з інтернатних закладів в біологічні сім'ї, може здійснюватися в двох аспектах: по-перше, супровід як система теоретичних знань та практика, яка представляє собою профілактику і корекцію проблеми, характерної для системи в цілому на основі принципу взаємодії всіх суб'єктів супроводу, а по-друге супровід як сукупність соціальних технологій, специфіка яких обумовлена конкретними проблемами або групами проблем (Фурман, 2021)

За оцінюванням соціальних працівників, середня тривалість соціального супроводу може становити 6-9 місяців (Бевз, 2023)

Резюмуючи вище сказане, етап переходу дітей з інституаліційної установи в біологічну сім'ю, це складний період, в подоланні якого вони потребують сторонньої допомоги. Такою допомогою є соціальний супровід – як форма соціальної підтримки, яка передбачає надання комплексу послуг, головним підсумком якого є зміна та покращення життя клієнта (Фурман, 2020).

Таким чином, проблема сирітства (повного і соціального) існує в усіх країнах та спричинена різними причинами: позбавлення батьківських прав, відмова від дітей, передача на виховання родичам або стороннім людям, жорстоке ставлення, асоціальна поведінка батьків, експлуатація в сім'ї, зростання позашлюбних народжень, фінансово-економічні труднощі та соціальна дезорганізація сім'ї (Бевз, 2023). Разом з тим є багато форм та методів допомоги сім'ям в складних життєвих ситуаціях, доречне реагування яких, допоможе уникнути такого поняття, як «дитина-сирота», «дитина позбавлена батьківського піклування»

Список використаних джерел та літератури:

- Бевз, Г.М. (2012). Дитина в прийомній сім'ї: Нотатки психолога. УІСД.
- Бевз, Г.М. (2023). Приймна сім'я: методика створення і соціального супроводу. ЦСП.
- Вельбовець, Н.П. (2019). Соціальна політика і соціальна робота. Київ..
- Литвиненко, С.М. (2022). Дитина і середовище: проблеми взаємодії. РДГУ.
- Фурман, А.В. (2020). Психодіагностика особистісної адаптивності. Економічна думка.

Contact information:

Maksym Bozhok, Student, Department of Social Work and Social pedagogy, nata_golova@ukr.net

Nataliya Holova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Social Work and Social pedagogy, nata_golova@ukr.net

Kolodii H., Myshok R.

Lviv Polytechnic National University

Колодій Г., Мишок Р.

Національний університет «Львівська політехніка»

**CASE MANAGEMENT AS A MODERN PRACTICE IN THE STRUCTURE
OF SOCIAL WORK TECHNOLOGIES WITH FAMILIES IN DIFFICULT
LIFE CIRCUMSTANCES**
**КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК АКТУАЛЬНА ПРАКТИКА В СТРУКТУРІ
ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ У СКЛАДНИХ
ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**

Background: The war and its aftermath have made life much more difficult for many families, making them increasingly vulnerable. This, in turn, leads to a growing demand for social support. In such circumstances, the need to study and implement modern social work technologies becomes especially acute.

Purpose: To study the peculiarities of case management in the context of social work technologies with families in difficult life circumstances, based on theoretical analysis, in order to further study the effectiveness of its practices.

Methods: The method of theoretical analysis of normative documents and works of Ukrainian researchers who studied the technologies of social work with families in difficult life circumstances was used in the study.

Results: One of the methods of social support technology is case management. In social work, case management is seen as a method in which a social worker analyzes the needs of the client and his or her family, organizes, coordinates, monitors the process, and protects the client's interests. Case management is characterized by certain principles (individual approach), it takes place in a certain sequence with the use of various models.

Conclusion: Case management is an important method of individual work with clients whose needs have increased due to the war and other factors. The advantages of this method are that it is applicable in a wide variety of situations, is based on cooperation and consideration of the client's needs, and potentially improves the quality of social assistance. In order to improve the method, it is necessary to constantly evaluate its effectiveness by collecting the opinions of clients and professionals.

Keywords: social work, social work technologies, families in difficult life circumstances, social support, case management.

У зв'язку зі складними умовами в країні та наслідками війни, кількість сімей, які потрапили в складні ситуації, постійно зростає. Це призводить до

збільшення потреб у соціальній підтримці. У таких умовах важливість дослідження сучасних технологій соціальної роботи стає ще більш актуальною. Ці технології спрямовані на надання сім'ям, які опинилися у складних ситуаціях, всебічної підтримки, що допомагає їм адаптуватися та відновлюватися соціально. Таким чином, вивчення та використання новітніх методів соціальної роботи є необхідною складовою для ефективної допомоги цим сім'ям.

Під терміном «сім'я» розуміються особи, що спільно проживають, мають спільний побут та взаємні права й обов'язки. Здорова сім'я характеризується згуртованістю, відкритістю для встановлення нових стосунків, турботою, здатністю самостійно вирішувати завдання свого розвитку та ідентичністю. У разі відсутності вказаних ознак чи більшості з них сім'я, може вважатися неблагополучною, а у разі наявності ще й певних обставин, які особа не може вирішити самостійно, – такою, що перебуває у складних життєвих обставинах (Рудяк, 2020).

Відповідно до закону України «Про соціальні послуги» до осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, належать особи/сім'ї, які не можуть самостійно подолати негативний вплив обставин, зумовлених такими чинниками: похилий вік; часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; психічні та поведінкові розлади, у тому числі пов'язані із вживанням психоактивних речовин; інвалідність; бездомність; безробіття; малозабезпеченість; поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; жорстоке поводження з дитиною; домашнє насильство; насильство за ознакою статі; потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; шкода, заподіяна пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.

Важливим аспектом є класифікація сімей за їхніми складними життєвими ситуаціями. Перша категорія – сім'ї з дітьми – є однією з найпоширеніших. Ці сім'ї часто стикаються з великими викликами, пов'язаними з доглядом, навчанням та розвитком дітей. Друга категорія включає сім'ї, де присутні особи з інвалідністю, зокрема, діти, які стикаються з додатковими викликами у плані доступності медичних послуг та спеціалізованих програм підтримки. Третя категорія – це сім'ї, де один з членів сім'ї має алкогольну або наркотичну залежність. Такі сім'ї можуть переживати нестабільність, конфлікти та недостатній рівень самообслуговування. Нарешті, четверта категорія – це сім'ї з внутрішніми конфліктами, які можуть виникати через невирішені сімейні проблеми, нерозуміння або незгоду між членами сім'ї. Крім того, сім'ї можна класифікувати за їхньою повнотою. Повні сім'ї включають всіх членів родини, тоді як неповні можуть виникати після розлучення, втрати члена сім'ї або інших обставин. У неповних сім'ях можуть виникати проблеми з організацією опіки та підтримки (Рудяк, 2020).

Перш ніж робити детальний огляд актуальних технологій соціальної роботи з сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах, важливо чітко окреслити саме поняття технологій соціальної роботи. Технології соціальної роботи – це засоби впливу на людину з метою покращення її соціального функціонування та запобігання негативним явищам у суспільстві. Вони є систематичним процесом, що включає в себе різні методи та прийоми, які повторюються для вирішення різноманітних завдань у соціальній сфері. Ці технології не обмежуються одноразовим впливом, а є послідовність дій від постановки завдання до його вирішення. Кожна конкретна група або соціальний шар, який потребує підтримки, може мати свої специфічні методи та процедури, які складають основу спеціальних технологій соціальної роботи (Хлівнюк та Кулава, 2021).

Однією з основних технологій соціальної роботи з сім'ями, які опинились в складних життєвих обставинах є соціальний супровід. Згідно з законом України «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» соціальний супровід сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах – це комплекс заходів, що передбачає оцінку потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем, регулярні зустрічі чи відвідування отримувача послуги з метою моніторингу виконання поставлених завдань, сприяння у отриманні інших послуг, допомогу в усвідомленні значення дій та/або розвиток вміння керувати ними, навчання та розвиток навичок, спрямованих на подолання чи мінімізацію складних життєвих обставин.

Соціальний супровід сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, може включати надання комплексної персональної соціальної допомоги з урахуванням індивідуальних потреб і ресурсів, представлення інтересів сім'ї в органах управління та підприємствах, сприяння у вирішенні складних життєвих обставин та підтримку у виконанні поставлених цілей та реалізації їх внутрішнього потенціалу (Любецька, 2019).

Нормативно закріплений і основний перелік видів соціальних послуг, які є складовою практичної діяльності зі здійснення соціального супроводу, включає оцінку потреб сім'ї (особи), яка перебуває у складних життєвих обставинах; складання індивідуального плану соціального супроводу; інформування щодо питань, пов'язаних з наданням інших послуг і соціальної допомоги, включаючи надання інформаційно-освітніх матеріалів; бесіди з отримувачем соціальної послуги, членами його сім'ї, які можуть проводитися особисто або за допомогою телефонних засобів зв'язку; надання психологічної підтримки, включаючи організацію психотерапевтичних груп та психологічну корекцію; організацію та проведення сімейних групових нарад; допомогу отримувачам соціальних послуг у оформленні необхідних документів; перенаправлення отримувачів соціальних послуг до інших надавачів соціальних послуг, у тому числі для отримання спеціалізованих послуг; організацію та забезпечення діяльності груп взаємодопомоги; ведення відповідної документації, що стосується процесу надання соціальних послуг (Про затвердження Державного стандарту

соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, 2022).

Одним із методів соціального супроводу є ведення випадку або кейс-менеджмент. У соціальній роботі кейс-менеджмент розглядається як метод, за якого соціальний працівник здійснює аналіз потреб клієнта та його сім'ї, організовує, координує, відстежує процес, захищає інтереси клієнта для задоволення його потреб, а після цього проводить оцінку результатів цих заходів. Оскільки кейс-менеджмент використовується з різними групами клієнтів, в залежності від їхнього стану та проблеми обирається певна модель кейс-менеджменту, яка на сучасному етапі включає чотири основні (Савчук та Галай, 2016):

- Модель інтенсивного втручання;
- Клінічна модель;
- Зосереджена на сильних сторонах;
- Універсальна брокерська модель.

Модель інтенсивного втручання зосереджена на комплексному підході до надання допомоги. У цьому випадку важливим є спільна робота мультидисциплінарної команди та використання патерналістського підходу. Застосовуючи цю модель, соціальний працівник може виконувати роль надавача соціальних послуг. Ця модель є актуальною для осіб із проблемами психічного здоров'я, підлітків, що мають наркотичні залежність, та бездомних.

Клінічна модель кейс-менеджменту акцентує увагу на взаємовідносинах «клієнт–кейс-менеджер», оскільки у цій моделі соціальний працівник виступає у ролі терапевта. Дослідження підтверджують, що ця модель найбільше застосовується серед осіб похилого віку. Клінічна модель кейс-менеджменту також використовується у роботі з літніми людьми для зменшення кількості госпіталізацій, з особами, що виходять з установ позбавлення волі, а також з особами із проблемами опорно-рухової системи.

Модель кейс-менеджменту зосереджена на сильних сторонах, орієнтована на акцентування уваги на позитивних аспектах клієнта та їх розвитку. Ця модель базується на переконанні, що в кожній особистості є достатні внутрішні ресурси для подолання складних життєвих обставин. Успішність результату залежить від внутрішніх характеристик клієнта і від зовнішніх факторів. Соціальний працівник допомагає клієнту визначитися з власними пріоритетами та бажаними результатами щодо змін у своєму житті. Така модель є поширеною в роботі з сім'ями, що опинились у складних життєвих обставинах, та з сім'ями, які мають проблеми з вихованням дітей та потребують підвищення батьківського потенціалу.

Універсальна брокерська модель кейс-менеджменту переважно здійснює координацію послуг та сервісів для клієнта. Основний акцент робиться на задоволенні потреб клієнта та пошуку додаткових ресурсів для підтримки його життєдіяльності. Головна мета полягає в стабілізації стану клієнта, при цьому не передбачається інтенсивна взаємодія та контакт між кейс-менеджером та клієнтом.

Етапи роботи з клієнтом є однаковими в усіх моделях. Загальноприйнятими етапами кейс менеджменту є такі: встановлення контакту, оцінка ситуації клієнта, планування, реалізація плану, моніторинг та оцінювання результатів (Савчук та Галай, 2016).

Принципи роботи кейс-менеджера включають індивідуальний підхід до кожного випадку, де клієнта розглядають як унікального і залучають на всіх етапах роботи, враховуючи їхні потреби, вподобання та цілі. Кейс-менеджер визначає необхідні послуги відповідно до індивідуальних потреб клієнта, щоб уникнути складнощів у виборі послуг або їх відсутності у громаді. При цьому він орієнтується на сильні сторони клієнта, враховуючи його особистісні якості, попередній досвід та оточення. Створення партнерських стосунків між кейс-менеджером і клієнтом сприяє досягненню спільних цілей, де відповідальність за результат роботи розподіляється між усіма учасниками процесу. Кейс-менеджер враховує контекст індивідуального досвіду клієнта, розглядаючи всі аспекти його життя як важливі для успішного вирішення справи. Він також співпрацює з іншими фахівцями та організаціями для досягнення спільних цілей у кожному конкретному випадку. Крім того, кейс-менеджер працює в межах своєї компетентності й постійно вдосконалює свої знання та навички у роботі з різними категоріями населення (Тодорцева, 2020).

Кейс-менеджмент є актуальною практикою в рамках технологій соціальної роботи з сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах. Цей сучасний метод має свої плюси й мінуси і для їх виявлення варто досліджувати його використання в межах діяльності соціальних працівників у конкретних установах, наприклад, у Львівській області (це можна робити на останньому етапі проведення кейс-менеджменту). У першу чергу важливо здійснити оцінку отримання соціальних послуг безпосередньо від клієнтів установ соціальної сфери. Ще один аспект, який, на нашу думку, є не менш важливим, – це аналіз ефективності використання методу кейс-менеджменту з позиції соціального працівника. Таким чином, ми можемо дослідити думку фахівців соціальної сфери щодо того, наскільки цей метод є корисним для їхнього досвіду роботи; чи покращує він якість надання послуг у порівнянні з іншими методами; які складнощі виникають в процесі застосування такої практики. Важливо також запитати думку соціальних працівників про те, як можна покращити процедуру надання послуг в межах кейс-менеджменту, що дозволить постійно модернізувати та адаптовувати технології соціальної роботи до актуальних потреб та проблем сімей, які знаходяться у складних життєвих обставинах.

Отже, кейс-менеджмент є важливим методом соціальної роботи, що забезпечує індивідуальний підхід клієнтам з потребами, яких через безліч факторів і особливо через війну в країні виникає дуже багато. Перевага моделі кейс-менеджменту в тому, що її застосовують у різних ситуаціях, починаючи від проблем зі здоров'ям і закінчуючи сімейними кризами. Заснована на співпраці та врахуванні потреб клієнта, ця практика має потенціал для поліпшення якості соціальної допомоги. Для якісного ж застосування кейс-менеджменту в практиці соціальної роботи та задля вдосконалення цього методу, важливо

систематично проводити оцінки його ефективності, здійснюючи збір думок та відгуків від клієнтів і від фахівців установ соціальної сфери щодо корисності та можливостей покращення цієї моделі.

Список використаних джерел та літератури:

Любецька, М. М. (2019). Державне регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах (Doctoral dissertation, ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА).

Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, Наказ Міністерства соціальної політики України № 318 (2022) (Україна). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>

Про соціальні послуги, Закон України № 2671-VIII (2022) (Україна). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

Рудяк, В. О. (2020). Класифікація осіб, які потрапили у складні життєві обставини. Актуальні проблеми держави і права, (86), 197–203.

Савчук, О. М., & Галай, А. О. (2016). Кейс-менеджмент у роботі з внутрішньо переміщеними особами. Наукові записки НаУКМА, (188), 71–72.

Тодорцева, Ю. В. (2020). Кейс-менеджмент як метод соціальної роботи в процесі підготовки професійно мобільних майбутніх фахівців соціальної сфери. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, (69), 133–136.

Хлівнюк, Т. П., & Кулава, К. О. (2021). Методи соціального консультування різних категорій осіб та сімей. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, 67, 122–127. <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2021-67-122-127>

Contact information:

Kolodii Halyna – Student, Department of Sociology and Social Work, halyna.kolodii.sr.2020@lpnu.ua

Myshok Romana – PhD, Lecturer, Department of Sociology and Social Work, romana.r.myshok@lpnu.ua

Kulish N.

*Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov,
University of Manitoba, (invited scientist)*

Куліш Н.

*Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
Університет Манітоби, (запрошена вчена)*

SOCIAL INITIATIVES OF RELIGIOUS CONFESSIONS OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION OF RUSSIA СОЦІАЛЬНІ ІНІЦІАТИВИ РЕЛІГІЙНИХ КОНФЕСІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ

Background: researchers found that the war had a significant impact on the expansion of social activity of religious denominations in Ukraine. This influence can be a positive factor in the introduction of the religious factor into social reality, have a significant weight in solving social problems caused by the Russian invasion of Ukraine.

Purpose: to establish, on the basis of a study of social initiatives of religious denominations, the real state of their inclusion in the social reality of modern Ukraine, to determine the prospects of such activity.

Methods: the method of quantitative analysis established the frequency of use of the studied elements in this case of practical initiatives of religious denominations. The functional method contributed to the disclosure of the possibilities of religious communities and the definition of the spectrum of expansion of such functionality. The sociological method made it possible to learn about religious communities as a certain social system, which, on the one hand, is the object of external influences, and on the other, the subject of influence on various groups and the existence of individual people.

Results: the analysis of the studied material confirmed the deepening of the involvement of religious denominations in social activities under the conditions of the Russian invasion.

Conclusion: thus, the results of the study indicate that religious denominations are rethinking their place in the structure of Ukrainian society, expanding their participation in social activities in Ukraine. The successful implementation of social initiatives will contribute to the establishment of trust in religious communities, the involvement of a significant number of Ukrainians in the implementation of social initiatives under the auspices of the Church, the harmonization of state-church relations, and the establishment of social tolerance in society.

Keywords: russia's armed aggression, religious denominations, social activity, social initiatives, social support.

Збройна агресія Росії стала своєрідним каталізатором змін у структурі українського соціуму. В умовах важких випробувань розширила функціонал своїх можливостей релігійна царина українського суспільства. Нині обличчя більшості конфесій визначається не лише їх духовними практиками, але й

включеністю в середовище соціальних ініціатив. Як зазначає відомий протестантський богослов Михайло Черенков: “Тепер скажу прямо: війна це шанс для церкви стати Церкою” (Черенков, 2014). Саме таку позицію у переважній більшості продемонстрував релігійний загал України. Вже з перших днів російського вторгнення у лютому 2022 року, церкви та конфесії були залучені до ініціатив, не властивих релігійним інституціям, але водночас надзвичайно дієвих в контексті взаємодії релігійного чинника та суспільства: волонтерська діяльність, різноманітні види соціальної допомоги у тилу, на лінії фронту, у зоні бойових дій. Така діяльність є очікуваною від церкви, авторитетні соціологічні дослідження заявляють про те, що майже третина громадян України вважають, провідне або важливе місце в діяльності церкви, релігійного об’єднання повинно посідати соціальне служіння, допомога людям, їх підтримка (Якименко, Биченко та Міщенко, 2023).

Якісно нове спрямування діяльності релігійних конфесій в умовах війни викликає неабиякий дослідницький інтерес. Суголосність змін суспільного та релігійного середовища може свідчити про разючі трансформації у сприйнятті сутності церкви, громадянського суспільства, ментальних та світоглядних характеристик українців як віруючих, так і громадян держави. Здви́г позицій церкви у напрямку активнішої соціальної діяльності, дає підстави сподіватися на позитивні перспективи розвитку соціальної підтримки потребуючих категорії українського суспільства.

Знаковими у цьому напрямку є ініціативи ПЦУ (Православної Церкви України). Зі слів координаторки ГО “Елеос-Україна”, яка є офіційним представником соціального служіння Православної Церкви України — Наталії Гейман: “Будь-який проєкт чи діяльність Церкви та соціального служіння — це перш за все любов до ближнього, яка заснована на принципах гуманності, де людське страждання має бути вирішене де б воно не було” (Антошевський, 2024). Відтак “Елеос-Україна” ключовими напрямками своєї діяльності визначила: попередження суспільних соціально негативних явищ; реалізація програм, спрямованих на вирішення соціальних проблем у суспільстві; розбудова мережі соціального служіння в Україні та за її межами (Eleos).

Нині соціальне служіння ПЦУ охоплює роботу майже в усіх сферах життя: створення офіційних “зелених коридорів” з зони бойових дій; підтримка ветеранів, військових та їх родин; осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах; відкриття гуманітарних хабів у різних містах України; бізнес-шкіл, проєктів з професійного навчання, створення шелтерів для жінок з категорії вимушено переселених осіб; жінок, які постраждали від тортур з боку російських військових та ін. Вдалим результатом таких зусиль були проєкти “Життя має тривати” (Проєкт), “Підтримка зимівлі особливо вразливих домогосподарств на сході та півдні України” (Набори), “Плече підтримки” (Плече) та інші.

Надзвичайно цінною є діяльність волонтерського почину — “Параволан”. Евакуаційна команда, яка вивозить з “пекла на землі” наших поранених воїнів, постраждалих мирних жителів, надаючи їм першу медичну допомогу і рятуючи життя, доправляючи до лікарень (Парамедики, 2024).

У лоні ПЦУ діє важлива ініціатива “Полтавський батальйон небайдужих”. Благодійна організація розпочала свою діяльність із допомоги українським військовим в Криму, у березні 2014 року. Згодом долучилася до соціальних проєктів. Із початком російського вторгнення, крім допомоги ЗСУ, благодійна організація почала займатися і підтримкою вимушено переселених осіб. Знаковими акціями соціального спрямування були: “Тепла кофта”, “Благопральня”, “Благокава”, “Будинок Святого Миколая”; видача сертифікатів для придбання продуктів харчування; створення груп психологічної підтримки для дружин військових, які загинули та ін. (Ізотов та Ісаєнко, 2023).

Окрім вищезазначених проєктів Православна Церква України здійснює масив соціальної роботи на рівні окремих парафій, спрямованої на підтримку українського війська, потребуючих людей в умовах війни.

Російське вторгнення в Україну з новою силою активізувало соціальну діяльність Української Греко-Католицької Церкви. До масиву вже напрацьованих ініціатив додаються нові, затребувані часом, обставинами, суспільством. До прикладу, присутність УГКЦ за межами України у країнах Європи, Північної та Південної Америки дає можливість охоплювати напрями соціальної активності, які є на часі, нагальними. Зокрема Церква намагається донести правду про російську агресію у світі (Павлишин, 2023), долучається до збору коштів для українських військових у зоні бойових дій, їх родин, потерпілим внаслідок злочинних дій російських військ, допомоги переселенцям та людям вразливих категорій (Греко-католики, 2023), психологічної підтримки родинам загиблих воїнів (Лікувати, 2024), дбає про ментальне здоров'я, вселяє віру у завтрашній день (Екосоціальна, 2024).

Вагомим соціальним крилом Церкви є благодійна організація “Карітас-Україна”. Працівники Карітасу України та понад 40 місцевих організацій по всій країні щодня долучені до соціальної діяльності, щоб надавати кваліфіковану допомогу та підтримку людям у потребі; допомога внутрішньо переміщеним особам, людям у прифронтових регіонах (Карітас, 2024).

Агресія Росії, спонукала переглянути сутність позиціонування у суспільстві протестантськими спільнотами. Баптистський лідер С. Санніков закликав по новому осмислити сутність протестантського розуміння пацифізму в умовах війни, можливість віруючих «сторонитись від життя країни, коли ця країна перебуває у стані війни», на його думку є неприйнятним, оскільки «пацифізм і соціальна активність – це поняття несумісні» (Манжул, 2015). Як зазначає професор П. Павленко “Воєнна реальність завжди максимально оголює саме ті позиції віровчення, які складають неабиякі проблеми для плідного, повноцінного існування християн у «цьому світі». Ось так і в Україні під час повномасштабного російського вторгнення: чимало протестантів, які у мирний час були активними пацифістами, усвідомлюють, що їхній пацифізм неприйнятний у справедливій оборонно-визвольній війні” (Павленко, 2024). Свідченням практичної зміни світогляду є включеність в контекст всеукраїнського опору значної частини протестантських деномінацій. Так, за 500 днів повномасштабного вторгнення, Адвентистськими церквами здійснено 1 700

евакуаційних рейсів та вивезено з небезпечних районів майже 94 тисячі осіб. У 307 громадах прийняли вимушено переселених осіб, вісім мільйонів осіб отримали допомогу від громад та церковних організацій. Потребуючим цивільним та військовим було надано 219 тонн медичних засобів, та 231 тонн засобів гігієни (Річна, 2023). Віруючі Церкви Християн Віри Євангельської евакуювали з гарячих точок 178 809 людей, 267 992 були прийняті транзитом, 78 672 осіб розміщено у спорудах конфесії, 198 332 — отримують щоденне харчування. Церква при підтримці закордону надала потребуєчим 216 031 тонн гуманітарної допомоги, віруючі конфесії виготовили 3 500 печей для обігріву, закупили 684 електрогенератори. Конфесія активно створює кризові центри підтримки постраждалих від війни, сімей, які втратили рідних, дітей сиріт, ветеранів війни та ін. (Робота 2023).

Пожвавили соціальну діяльність іудеї в Україні. Як зазначають представники іудаїзму: «Релігійна функція єврейської общини відійшла сьогодні в Україні на другий план, а на перший вийшла соціальна, яка, насправді, завжди була важливою для неї» (Лихачев). Волонтерські ініціативи єврейських громад належать не лише рядовим мирянам, але й рабинам (Чурікова, 2023).

Таким чином, російська агресія прискорила процеси входження релігійних спільнот у сферу соціальної дійсності. Значна частина релігійних конфесій заявляє про себе, як потужну силу спрямованість якої зосереджена не лише на підтримці морального духу, стійкості, надії, але включеності у життєво-важливі суспільно-корисні, соціальні проекти та ініціативи.

На нашу думку, зазначена проблематика має потужні перспективи для дослідницького пошуку стосовно форм, напрямків, принципів побудови соціальних ініціатив у їх конфесійному та міжконфесійному виявах, значимості та соціальних і духовних наслідків.

Список використаних джерел та літератури:

Антошевський Т. (2024). “Робити свою справу і бути християнами, незважаючи ні на що”, — розмова з Наталею Гейман про соціальне служіння Церкви в умовах війни. URL : https://risu.ua/robiti-svoyu-spravu-i-butihristiyanami-nezvazhayuchi-ni-na-shcho--rozmova-znataleyu-gejman-pro-socialne-sluzhinnya-cerkvi-v-umovah-vijni_n146872 .

Вячеслав Лихачев. Почему украинская еврейская община оказалась эффективной в условиях войны. URL : <https://vaadua.org/news/vyacheslav-lihachev-pochemu-ukrainskaya-evreyskaya-obshchina-okazalas-effektivnoy-v-usloviyah>

Греко-католики відкрили п’ятиповерховий соціальний центр у Хмельницькому (2023). URL : https://risu.ua/greko-katoliki--vidkrili-pyatipoverhovij-socialnij-centr-u-hmelnickomu_n141520

ELEOS в Україні URL : <https://eleos.com.ua/pro-nas/eleos-v-ukraini/>

Екосоціальна ініціатива Посади дерево миру (2024). URL : <https://ugcc.ua/data/rozpochalasya-cherгова-hvylyya-ekosotsialnoy-initsiatyvy-posady-derevo-myru-4642/>

Ізотов І. Ісаєнко С. 10 років "Полтавському батальйону небайдужих": як змінювалося волонтерство організації. URL : <https://suspilne.media/poltava/650366-10-rokiv-poltavskomu-bataljonu-nebajduzh-ak-zminuvalosa-volonterstvo-organizacii/>

Карітас України активно відновлює водопостачання у постраждалих від війни громадах (2024). URL : <https://caritas.ua/news/karitas-ukrayiny-aktyvno-vidnovlyuye-vodopostachannya-u-postrazhdalych-vid-vijny-gromadah/>

Лікувати рани війни: в УГКЦ провели пізнавально-реабілітаційний тур для вдів і матерів загиблих воїнів (2024). URL : <https://ugcc.ua/data/likuvaty-rany-viynu-v-ugkts-provely-piznavalno-reabilitatsiynyy-tur-dlya-vdiv-i-materiv-zagyblyh-voyniv-4576/>

Манжул В. Протестантизм в Україні 2014 року. Події, тенденції, виклики, перспективи (2015). URL : <https://www.chve.org.ua/2014-pidsumky/>

Набори утеплення для вразливих родин допоможуть пережити зиму. URL : <https://eleos.com.ua/nabory-uteplennya-dlya-vrazlyvyh-rodyn-dopomozhut-perezhyty-zymu/>

Павленко П. (2024). Протестанти України і справа Перемоги. URL : https://risu.ua/protestanti-ukrayini-i-sprava-peremogi_n145283#sdfnote23sym

Павлишин Н. (2023). Українська молодь прийшла на Хресну дорогу з Папою у вбранні з портретами українських дітей, вбитих під час війни з росією. URL : <https://dyvensvit.org/wyd/1039833>.

Парамедики ПЦУ рятують життя в зоні бойових дій (2024). URL : <https://df.news/2024/01/30/paramedyky-ptsu-riatuiut-zhyttia-v-zoni-bojovykh-dij>

Плече підтримки: всебічна допомога потребуючим та постраждалим від війни в Україні. URL: <https://eleos.com.ua/opora-vsebichna-dopomoga-potrebuyuchym-ta-postrazhdalym-vid-vijny/>

Проект “Життя має тривати” — потрапив у топ -100 кращих ініціатив. URL : <https://eleos.com.ua/proyekt-zhyttya-maye-tryvaty-potrapyv-u-top-100-krashhyh-initsiatyv/>

Річна нарада Адвентистської церкви в Україні 2023: день перший (2023). URL : <https://adventist.ua/news/ukraine/richna-narada-adventystskoi-tserkvy-v-ukraini-2023-den-pershyi> .

Робота церкви в час війни — доповідь під час звітно-виборчої конференції УЦХВС (2023). URL : <https://www.chve.org.ua/video-zvit-viyna-23>.

Черенков М. (2014). Евангельские протестанты в условиях войны: кем быть, что делать? URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovyia/26726-evangelskie-protestanty-v-usloviyax-vojny-kem-byt-hto-delat.html>

Чурикова Н. Історія Ребе Моше Асмана, який волонтерить для України та Ізраїлю (2023). URL: <https://www.holosameryky.com/a/istoriya-rebe-moshe-asmana-yaky-j-volontery-t-dlya-ukrayiny-ta-izrayilyu-video/7320778.html>

Якименко Ю., Биченко А., Міщенко М. (2023). Українське суспільство, держава і церква під ча війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні — 2023. URL : <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/19/2023-Religiya-F.pdf>

Contact information:

Kulish Nataliia — Doctor of Philosophy, Department of Philosophy, Social and Humanitarian Sciences and Physical Education, dobre3009@gmail.com

Povkh N., Kozak M.

Lviv Polytechnic National University

Повх Н., Козак М.

Національний університет «Львівська політехніка»

**IMPLEMENTATION OF SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF
CHILDREN DURING WAR IN UKRAINE
РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ В УМОВАХ
ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

Background: the war and its consequences significantly affected the implementation of social and legal protection of children, which significantly affected the possibility of ensuring compliance with social and legal norms and ensuring appropriate protection of children in general, which undermined the protection and well-being of children.

Purpose: on the basis of a theoretical analysis, to identify the problems that have arisen in Ukraine regarding the social and legal protection of children in wartime conditions

Methods: the research used the method of theoretical analysis of regulatory documents and the works of Ukrainian researchers who investigated the issue of implementation of social and legal protection of children

Results: investigated the main problems of the implementation of social and legal protection of children in the conditions of war in Ukraine, including illegal removal, loss of documents, impossibility of adoption

Conclusion: general situation with social and legal protection of children in the context of the military conflict in Ukraine is serious and requires immediate attention. To solve these problems, it is necessary to coordinate the efforts of state and non-governmental organizations, as well as the active support of international partners. Ensuring the rights and well-being of children must be a priority, and for this, effective strategies and programs aimed at protecting their rights, ensuring social and legal protection and providing the necessary support must be developed and implemented. It is also important to ensure access to education, medical care and other necessary services for all children, and to pay special attention to those who have lost parental care or found themselves in a conflict zone

Keywords: social and legal protection, adoption, children's rights.

Діти є найбільш соціально незахищеною категорією суспільства. Нестабільна політична та соціально-економічна ситуація в нашій країні призвели до різкого зростання кількості сімей з структурною та соціально-економічною дезорганізацією, а умови війни істотно вплинули на можливість забезпечення дотримання соціально-правових норм та забезпечення відповідного захисту дітей в цілому чим підірвали захист та добробут дітей.

Захист прав дитини – це багатогранний процес, який спрямований на те, щоб надати дитині право на безпеку та розвиток її особистості.

Соціально-правовий захист дітей визначається як комплекс взаємодії державних і неурядових організацій щодо соціального та законодавчого закріплення прав дітей. Він є ключовою складовою системи, спрямованою на забезпечення добробуту та безпеки. Пріоритетом є не лише захист особистих та соціальних прав дітей, але і гарантування їхнього права на сім'ю, належні умови життя, освіту та здоров'я (Роєнко 2020).

Реалізація соціально-правового захист вимагає взаємодії багатьох суб'єктів, включаючи державні та неурядові організації, з метою розроблення і впровадження ефективних програм і стратегій, спрямованих на підтримку дітей. Крім того, необхідно забезпечити постійний моніторинг і оцінку ситуації з прав та соціального захисту дітей для своєчасного виявлення проблем і розроблення відповідних заходів.

Основним завданням соціального захисту є створення таких умов, щоб кожна дитина мала можливість розвиватися фізично, інтелектуально, емоційно та соціально належним чином. Такий підхід не лише забезпечить добробут окремої дитини, але і сприятиме побудові сильного та процвітаючого суспільства в цілому, основою яких є пріоритет дитини, гарантування особистих та соціальних прав, право на здоров'я, освіту, повноцінне харчування, необхідність привернення уваги до фізичного і духовного розвитку (Сімакова, & Малишко, 2023).

З початком повномасштабної російської агресії питання забезпечення соціально-правового захисту дітей стало надзвичайно важливим, оскільки вплив війни на дітей є особливо руйнівним. Військові дії вплинули на життя як дітей, які проживали в біологічних родинах так і тих, які були під опікою держави. Десятки тисяч дітей, які перебували в закладах, повернули у сім'ї, багатьох поспіхом одразу з початком війни, не перевіряючи стан функціонування таких родин, можливість батьками належним чином виконувати свої обов'язки стосовно дітей. Багато хто з них не отримав належної турботи та захисту. Це вплинуло на психосоціальний добробут усіх дітей. Значна кількість дітей була вирвана зі своїх домівок, розлучена з батьками та опікунами, стикнулася з відсутністю батька через мобілізацію для участі у військових діях. Окремо слід наголосити, що багато хто з дітей став свідком або навіть пережив фізичне та сексуальне насильство. (<https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/war-ukraine-creating-child-protection-crisis>).

Проблемою, пов'язаною з реалізацією соціально-правового захисту дітей, що виникла в зв'язку з військовими діями є втрата батьківської опіки внаслідок

різних обставин, зокрема смерті батьків, полону, залишення батьків на окупованій території.

За даними Дитячого фонду ООН, через збройну агресію проти України, більше 4,8 мільйона українських дітей змінили своє місце проживання, з них близько 2,5 мільйона дітей переселилися у інші регіони, а інші виїхали за кордон. Це значною мірою ускладнило процес забезпечення належного соціально-правового захисту цих дітей, зокрема тих, що покинули межі нашої країни.

З початку повномасштабного вторгнення, за даними української влади більше 19 546 випадків вивезення дітей вдалось зафіксувати офіційно, через звернення батьків чи опікунів, та тільки 386 дітей вдалось повернути додому, що дає нам можливість стверджувати про ще одну проблему – порушення прав дітей через їх незаконне вивезення, як наслідок, неможливість надати їм належний соціальний захист і піклування. Це порушує основні принципи міжнародного права та права на захист дітей, які гарантуються різними міжнародними конвенціями та угодами (Укрінформ, 2023).

Аналіз статистичних даних, проведений на засіданні круглого столу Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики продемонстрував прогалини в діяльності соціальних служб, зокрема щодо обліку дітей, які мають відповідний статус. Станом на кінець 2022 року кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки замість зростання (що відбувається у всіх країнах, де мають місце воєнні дії), зменшилась на 8 тисяч осіб. Гостро стоїть питання обліку дітей на тимчасово окупованій території.

Рис.1. Динаміка зменшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні. (https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/235378.html)

Через проблему у функціонуванні ЄІАС «Діти», яка не охоплює на даний час 30 відсотків території України вести валідний облік дітей, соціально незахищених категорій практично не можливо. (https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/235378.html).

Станом на серпень 2023 цифри дещо змінились, в Україні налічувалось близько 70 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при цьому з них 69% - діти, позбавлені батьківського піклування (Штокалюк 2023).

Проте, найбільшою проблемою зараз є розлука дітей із батьками внаслідок воєнних дій, за даними Національної соціальної сервісної служби України (станом на 1 квітня 2023 року) багато дітей залишилися без опіки батьків із різних причин:

- 496 дітям надано цей статус внаслідок перебування батьків на окупованих територіях та там, де ведуться бойові дії;
- 17 дітей стали позбавленими батьківського піклування в результаті того, що їхні батьки зникли безвісти;
- у 9 дітей батьки є військовополоненими і перебувають на території держави-агресора;
- батьки 4 дітей були незаконно ув'язненими російською владою;
- 83 дитини набули такого статусу через відсутність документального підтвердження факту смерті своїх батьків (Штокалюк Ю. 2023).

Аналізуючи існуючі дані, можемо зробити висновок про ще одне утруднення в діяльності служб у справах дітей, яке пов'язане з відсутністю документів, зокрема серед дітей, що опинилися без батьківського піклування. Це стало серйозною перешкодою для реалізації соціально-правового захисту дітей, адже втрата цих документів унеможлиблює ідентифікацію статусу дитини та може призвести до труднощів у її влаштуванні до відповідних установ та форм виховання. Що говорить про необхідність розроблення та впровадження спеціальних програм та механізмів для відновлення документів дітей та їхньої ідентифікації. Крім того, важливо підтримувати співпрацю між різними установами та організаціями для ефективного вирішення цієї проблеми та забезпечення належного захисту прав та добробуту дітей під час військових конфліктів.

Початок повномасштабного вторгнення призвів до значного погіршення становища дітей, зокрема через переміщення та знищення закладів тимчасового влаштування. За даними статистики 64% таких закладів у зв'язку із загрозою життю і здоров'ю своїх вихованців були вимушені змінити своє місце функціонування. 23% з них були вимушені переміститися у більш безпечні регіони України, а 41% евакуювалися за кордон. Ще 13% закладів частково функціонують в Україні, а частково за її межами. Та на жаль, приміщення і будівлі 14 закладів були зруйновані внаслідок бойових дій (Кияниця 2022).

Варто врахувати, що початок війни призвів до зупинення процесу усиновлення, так як в регіонах, де ведуться активні бойові дії, служби у справах дітей та суди не можуть належним чином функціонувати та у повній мірі здійснювати свої повноваження. З огляду на це процес усиновлення став неможливим ані за звичайною, ані за пришвидшеною процедурою. Наразі цей процес уже відновлюється, проте все ще виникає багато проблем, зокрема через відсутність достовірної інформації стосовно батьків внутрішньо-переміщених дітей та важкість підтвердження статусу дитини (Белуга, 2022).

Військові дії також суттєво вплинули на роботу служб у справах дітей. Збільшення навантаженості служб стало наслідком збільшення кількості категорій дітей, які потребують підтримки та захисту. Це включає дітей, що були

переміщені внаслідок конфлікту, які тепер повернулися та знову потрапили на облік служби у справах дітей.

Зростання кількості документів та питань, які потрібно вирішувати, створює значні труднощі для служб у справах дітей. Вони повинні ефективно впоратися з великим обсягом роботи, забезпечуючи не лише захист прав та добробут дітей, але і враховуючи їхні особливі потреби та індивідуальні обставини. Така ситуація потребує не лише збільшення ресурсів та фінансування для служб у справах дітей, але й розвинення ефективних стратегій та підходів до роботи з цією вразливою групою.

В березні 2024 року Кабінетом міністрів прийнята постанова, яка направлена на посилення деяких аспектів соціального захисту дітей, зокрема передбачено запровадження тимчасову фінансову допомогу на дітей, щодо яких встановлено факт відсутності батьківського піклування та які тимчасово влаштовані в сімейні форми опіки, у розмірі 2,5 прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку на кожну дитину, для дітей з інвалідністю — 3,5 прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку на кожну дитину. (<https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-provazhennia-diialnosti-z-usynovlennia-ta-vlashtuvannia-ditei-syrit-ditei-pozbavlenykh-batkivskoho-pikluvannia-i220324-331>)

Таким чином загальна ситуація з соціально-правовим захистом дітей в контексті воєнного конфлікту в Україні є серйозною та потребує негайного уваги. Для вирішення цих проблем необхідна координація зусиль державних та неурядових організацій, а також активна підтримка міжнародних партнерів. Забезпечення прав та добробуту дітей має бути пріоритетом, і для цього потрібно розробити та впровадити ефективні стратегії та програми, спрямовані на захист їхніх прав, забезпечення соціально-правового захисту та здійснення необхідної підтримки. Важливо також забезпечити доступ до освіти, медичної допомоги та інших необхідних послуг для всіх дітей, а особливу увагу приділити тим, хто втратив батьківське піклування або опинився в зоні конфлікту.

Список використаних джерел та літератури:

Белуга, Ю. М. (2022). Основні аспекти пов'язані з усиновленням в умовах воєнного стану.

Два місяці війни в Україні призвели до «кризи захисту дітей надзвичайних масштабів» URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/war-ukraine-creating-child-protection-crisis>

Деякі питання провадження діяльності з усиновлення та влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, соціального захисту дітей, залишених без батьківського піклування. (2024) URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-provazhennia-diialnosti-z-usynovlennia-ta-vlashtuvannia-ditei-syrit-ditei-pozbavlenykh-batkivskoho-pikluvannia-i220324-331>

Кияниця, З.П. (2022) ДІТИ І ВІЙНА В УКРАЇНІ: про забезпечення прав дитини у закладах тимчасового влаштування дітей в період війни

Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики звернеться до Прем'єр-міністра України з проханням особисто втрутитись у проблемну ситуацію із захистом дітей, які залишилися без батьківської опіки. (2023) URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/235378.html

Роєнко, С. (2020). Соціально-правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Соціальна робота та соціальна освіта,

Сімакова, С. І., & Малишко, І. В. (2023). Міжнародно-правове регулювання соціального захисту безпритульних та бездоглядних дітей в умовах війни

Укрінформ, (2023). З початку повномасштабного вторгнення в Росію були вивезені близько 4,8 мільйона жителів України, з них понад 700 тисяч – діти. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3742632-u-rosii-zaavlaut-so-vivezli-ponad-700-tisac-ukrainskih-ditej.html>

Штокалюк, Ю. (2023) Війна і сирітство: скільки дітей в Україні залишилися без батьків та як змінився рівень їхнього усиновлення. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/viyna-i-siritstvo-skilki-ditey-v-ukrayini-zalishilisya-bez-batkiv-ta-yak-zminivsia-riven-yihnego-usinovlennya.html>

Contact information:

Povkh Natalia– student of the Sociology and Social Work Department of Lviv Polytechnic National University, nataliia.povkh.sr.2020@lpnu.ua

Kozak Marta - Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Sociology and Social Work Department of Lviv Polytechnic National University, marta.y.kozak@lpnu.ua

Hudzenko Y.

V. N. Karazin Kharkiv National University

Гудзенко Є.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ORGANIZATION OF THE CENTER FOR COMPLEX REHABILITATION OF MILITARY PERSONNEL WITH DISABILITIES ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕНТРУ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Backgrounds: The russian-Ukrainian war has resulted in a significant number of servicemen and women who have been injured and disabled. Upon returning home, these servicemen and women face numerous physical, psychological and social challenges. To ensure their full reintegration into society and improve their quality of life, it is necessary to provide access to comprehensive rehabilitation services. Establishing a centre for comprehensive rehabilitation of servicemen with disabilities is an important step in addressing this issue. This centre should become a place where

servicemen with disabilities can receive not only medical care, but also psychological, social and professional support.

Purpose: to define the concepts of military personnel with disabilities and comprehensive rehabilitation, describe the need to create a center for comprehensive rehabilitation of military personnel with disabilities and its directions.

Methods: The study of the organization of the center for complex rehabilitation of military personnel with disabilities was carried out by analyzing existing research, studying the works of scientists, as well as using the method of analysis of Internet resources, systematization and generalization of data.

Results: Having analyzed the need to create a comprehensive rehabilitation center for military personnel with disabilities and the direction of the center, it was proved that this is relevant based on current circumstances.

Conclusion: Thus, the results of the study show that it is time to create a modern centre for comprehensive rehabilitation of servicemen with disabilities. The diversity of the rehabilitation process will help military personnel with disabilities to be included in society, help them meet all their needs and contribute to a barrier-free life, which will have a positive impact on the entire Ukrainian society.

Keywords: military with disabilities, organization, social work, social service, complex rehabilitation.

У сучасних реаліях, коли Україна знаходиться у стані війни і відчайдушно бореться із ворогом, не обходиться без людських жертв. Багато людей отримують каліцтва через бойові дії, але в більшості потерпають саме наші військові. Отримавши інвалідність внаслідок війни, вже демобілізовані військові стикаються з безліччю перешкод та бар'єрів. Для них постає нове завдання: адаптуватися до нового життя, до нових умов. Це не суто медичний аспект, а йдеться про всі сфери життя. Тому допомога повинна бути системною. Сьогодні в Україні функціонують лише центри з медико-психологічної та іноді соціальної реабілітації. Наша держава не була підготовлена до цієї проблеми. Тільки зараз починає усвідомлюватись важливість комплексного підходу до реабілітації військових з інвалідністю.

Метою тез є обґрунтування необхідності створення центру комплексної реабілітації для військових з інвалідністю та опис його основних напрямків.

Говорячи про організацію центру комплексної реабілітації військових з інвалідністю, варто розумітися на основних поняттях. *Хто такі військові з інвалідністю?*

Військових з інвалідністю можна визначити як осіб, які приписані до Збройних Сил чи інших військових формувань і мають ступінь інвалідності внаслідок травми чи захворювання, отриманої під час служби в армії або внаслідок неї.

Що являє собою комплексна реабілітація та які її складові?

Комплексна реабілітація - це системний підхід до відновлення та покращення фізичного, психічного та соціального становища людини, яка

пережила труднощі, такі як хвороби, травми, або інші обставини, що вплинули на її функціонування у суспільстві.

Якщо розглядати це поняття через призму соціальної роботи, то комплексна реабілітація орієнтована на роботу з різними аспектами життя військового, включаючи такі складові як фізичне здоров'я, психічний стан, освіту, трудову діяльність, а також соціальні відносини (родина, друзі, колеги).

В чому ж полягає необхідність створення центру комплексної реабілітації військових з інвалідністю та які його напрямки?

Організація центру комплексної реабілітації для військових з інвалідністю є важливим та необхідним заходом, бо військові, які отримали інвалідність під час служби, потребують спеціалізованої та індивідуалізованої підтримки для повернення до повноцінного життя. Визначивши далі напрямки центру комплексної реабілітації, буде зрозуміло необхідність такої системної роботи:

1. Медичний напрямок: зазвичай першою необхідністю для військового є налагодження його фізіологічного та фізичного самопочуття, тому такий центр може надати доступ до висококваліфікованих лікарів, фахівців і сучасного обладнання, що сприяє швидкому відновленню фізичного здоров'я;

2. Психологічний напрямок: важливим аспектом реабілітації є психологічна підтримка для військових, які можуть стикатися з посттравматичним стресовим розладом та іншими психічними проблемами. Центр може забезпечити консультування психолога, групові сесії та інші методи лікування;

3. Професійний напрямок: для військових, які втратили здатність до служби в армії, важливо надати можливості для отримання нових професійних навичок та перекваліфікації. Центр комплексної реабілітації може організувати навчальні програми, тренінги та підтримку у пошуках роботи;

4. Соціальний напрямок або напрямок соціалізації: військові часто після повернення зі служби, а особливо отримавши інвалідність, потребують адаптації та соціалізації. Це стосується інтеграції їх у суспільство, повернення до взаємодії з оточуючими. Центр може сприяти створенню сприятливого середовища, де вони можуть взаємодіяти з іншими і знаходити підтримку в групі;

5. Окремий напрямок слід виділити для сімей військових. Бо родина військового з інвалідністю також потребує уваги і допомоги, члени сім'ї переживають стресові стани. Центр може сприяти психосоціальній підтримці сімей військових. Це допомагає у подоланні труднощів, з якими стикаються сім'ї ветеранів з інвалідністю, надання їм інформації про догляд, організацію побуту та правильної поведінки із військовим, який отримав інвалідність;

6. Останнім і не менш важливим є напрямок оцінки потреб військових та моніторинг якості надання їм послуг та допомоги. Для ефективності надання послуг комплексної реабілітації в центрі повинна здійснюватися робота над оцінкою потреб військових, проводити дослідження і робити висновки, які допоможуть вдосконалити роботу центру.

Отже, підбиваючи підсумки вищевикладеного, можна стверджувати, що на часі є створення сучасного центру комплексної реабілітації військових з

інвалідністю. Різностямованість реабілітаційного процесу допоможе військовим з інвалідністю бути включеними у суспільство, допоможе задовольняти всі свої потреби та буде сприяти безбар'єрному життю та життю без перешкод, що в подальшому буде позитивно впливати на все українське суспільство.

Список використаних джерел та літератури:

Multidisciplinary approach in military rehabilitation and recovery. MSA. URL: <https://militaryspouseafcp.org>.

Типове положення про центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю : від 09.08.2016 р. № 855. Дата оновлення : 18.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1209-16#n15>.

Contact information:

Hudzenko Yelyzaveta - Student, Department of Sociology of Management and Social Work, mirnovaliza423@gmail.com

Klimczyk-Miśtał K.

Jan Kochanowski University of Kielce

REFLECTION ON THE FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN FAMILY DURING THE WAR: POSSIBILITIES OF SUPPORT AT THE LOCAL LEVEL

REFLEKSJA NAD FUNKCJONOWANIEM UKRAIŃSKIEJ RODZINY W CZASIE WOJNY: MOŻLIWOŚCI WSPARCIA NA PŁASZCZYŹNIE LOKALNEJ

Background: The ongoing armed conflict in Ukraine is disrupting the lives of millions of people. This situation can be a source of traumatic experiences. Many families found themselves in a very difficult situation, which from day to day were forced to abandon the existing everyday life, to temporarily separate from their loved ones and to change their place of residence.

Purpose: The aim of this study was to reflect on the functioning of Ukrainian families during the war in their homeland, as well as to show the possibilities of support at the local level, which can be an example of the activities carried out in the city of Kielce.

Methods: The text analyses the literature and previous studies dealing with the issue of the war in Ukraine and the impact of the armed conflict on personal and family life. It then reviewed examples of local support for Ukrainian citizens in Kielce and pointed out the benefits of such initiatives.

Results: The situation of Ukrainian citizens affected by the war is special. Many of them were forced to leave their country, which was an unexpected event. They had no plans to live in their new place of residence. Uncertainty was associated with taking

up a job, finding a place to live, language barrier. Previous studies show that people feel fear for their loved ones in Ukraine, fear for the fate of their homeland, ignorance of the language and customs of their new place of residence, as well as experiencing traumatic stress. Faced with the challenges that accompany the problems of people fleeing the war in Ukraine, Poland undertakes various measures aimed at providing support to this group. Local activities play an important role, such as those carried out in the city of Kielce. Since the beginning of the war in Ukraine – Kielce has initiated a number of forms of assistance for people experiencing the consequences of the war, involving state institutions, non-governmental organizations and the local community.

Conclusion: War is a destructive time that interferes with the lives of millions of people. Families experiencing the armed conflict in Ukraine are exposed to many undesirable consequences, which makes it necessary to take measures aimed at improving their quality of life and strengthening their functioning in different areas in the new place of residence. Cooperation at the institutional and social level is the foundation of the proposed actions and may influence their effectiveness.

Keywords: family, war in Ukraine, forms of support for families experiencing war

Inwazja Rosji na Ukrainę, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 roku wpłynęła w destrukcyjny sposób na funkcjonowanie milionów ludzi, pozbawiając ich nieoczekiwanie dotychczasowego życia. W kryzysowej sytuacji znalazło się wiele rodzin, które rozdzielone przez wojnę zmuszone były do budowania swojej codzienności na nowo, często w miejscach przedtem nieznanach. Szacuje się, że Ukrainę w wyniku konfliktu zbrojnego mogło opuścić nawet 8 mln osób, a większość tej grupy stanowią kobiety i dzieci (forsal.pl, 2024). Dane Eurostatu wskazują, że na terenie Unii Europejskiej w październiku 2023 roku liczba obywateli Ukrainy, objętych ochroną tymczasową – przekroczyła 4,162 mln osób. Wśród głównych krajów Unii Europejskiej, w których obywatele Ukrainy przebywają znajdują się Niemcy - 1, 176 mln osób, Polska - 0,957 mln osób oraz Czechy - 0, 364 mln osób (studium.uw.edu.pl, 2023).

Analizując sytuację uciekających przed wojną w Ukrainie należy podkreślić, że znacząco różni się ona od tej, którą doświadczają cudzoziemcy migrujący z wyboru. Kluczowa staje się bowiem obawa o życie, zarówno własne, jak i najbliższych. Obywatele Ukrainy opuszczając swoją ojczyznę niejednokrotnie nie posiadali podstawowych przedmiotów życia codziennego, konkretnych planów na przyszłość, wybranego miejsca zamieszkania, czy perspektyw w zakresie aktywności zawodowej. Zdarzało się, że nie byli przygotowani na życie w innej kulturze, czemu mogła towarzyszyć bariera językowa, niekiedy całkowicie uniemożliwiająca komunikację (Lisowska i Łojko, 2022). Zamiast bagażu dóbr materialnych wyposażeni byli w bagaż traumatycznych doświadczeń, podszytych lękiem i niepewnością.

Osoby, które z uwagi na konflikt zbrojny w Ukrainie, zmuszone były do zmiany miejsca dotychczasowego zamieszkania, podlegają szeregu wyzwań o charakterze kulturowym, ekonomicznym, infrastrukturalnym oraz społecznym. Są narażone na bezrobocie, ograniczenia związane z dostępnością mieszkań na wynajem, ale przede

wszystkim nierzadko oddzieleni od swoich najbliższych. Aktywne uczestnictwo w różnych obszarach życia społecznego w nowym miejscu pobytu może być utrudnione (Baszczak i in., 2023). Wobec niniejszych aspektów konieczne staje się stwarzanie możliwości w zakresie profesjonalnej pomocy na gruncie finansowym, psychologicznym, medycznym i edukacyjnym. Wymaga to zaangażowania różnych podmiotów - zarówno instytucji państwowych, organizacji pozarządowych, ale również całego społeczeństwa (Lisowska i Łojko, 2022).

Obawy, jak i potrzeby osób, uciekających przed wojną w Ukrainie są szczególne, o czym świadczą dotychczas realizowane w tym zakresie badania. W jednym z nich, realizowanych wśród grupy ukraińskich uchodźców wojennych, przebywających na terenie Polski, Niemiec i Irlandii skoncentrowano się na najważniejszych potrzebach i obawach, towarzyszących tej społeczności. Respondenci do potrzeb zaliczali znalezienie pracy, pomoc materialną, długoterminowy wynajem mieszkania, pomoc medyczną, możliwość uczestnictwa w kursach językowych, skorzystanie z przedszkola lub żłobka dla dzieci, możliwość kontaktu z bliskimi, pomoc prawną, wsparcie psychologiczne, a także rehabilitację. Badani natomiast do głównych obaw zaliczyli: strach o pozostałych w ich kraju bliskich, obawę o losy ojczyzny, trudności materialne, nieznajomość języka, a także brak wiedzy odnośnie tego, jak przyjmie ich społeczność zamieszkująca dany kraj. W Polsce wiosną 2022 roku realizowano badania, których celem było zmierzenie traumy wojennej skalą RHS-15. Ustalono wówczas, że trzech na czterech uchodźców doświadcza zaburzeń wywołanych stresem traumatycznym (Baszczak i in., 2023).

Odnosząc się do sytuacji ukraińskich rodzin – warto zauważyć, że mogą one doświadczać zarówno czasowej niepełności, jak i konsekwencji determinowanych migracją. Dodatkowe problemy może generować fakt, że rozłąka nie jest wynikiem przemyślanej i długo planowej decyzji, a nagłej konieczności i nierzadko „jedynym wyborem”. Badania Zofii Kawczyńskiej-Butrym dowodzą, że długotrwała rozłąka może w pewnym stopniu wpłynąć w sposób pozytywny na relacje rodzinne, łagodząc dysonanse, wygłuszając różnice i uzmysławiając, jak ważna jest obecność bliskich osób. Niestety częściej jednak obserwuje się niepożądane konsekwencje długotrwałej rozłąki, a wśród nich wyróżnić można wzrost dynamiki rozwodów, niższy wskaźnik urodzeń, wzrost wskaźnika urodzeń dzieci pozamażeńskich, zwiększenie liczby napięć rodzinnych, pogorszenie materialnego i duchowego dobrostanu. Rozłąka z bliskimi może stanowić jeden z najbardziej dotkliwych elementów, które przerywają rutynę dnia codziennego ukraińskich rodzin. Wiedza dotycząca skutków rozdzielenia rodzin przymusowych migrantów powstaje przede wszystkim na gruncie psychologii. Badawcze wskazują, że separacja rodzin może determinować wiele długotrwałych skutków wśród których można wymienić objawy zespołu stresu pourazowego, depresję, lęk i bezsenność (Kopczak-Wirga i in., 2023).

Wobec wyzwania determinowanych trudnościami powstałymi w związku z koniecznością ucieczki przed konfliktem zbrojnym, konieczne staje się poszukiwanie rozwiązań, które wspierałyby uchodźców wojennych na płaszczyźnie lokalnej. W niniejszym opracowaniu zaprezentowane zostaną formy pomocy, które realizowane są na terenie miasta Kielce i mogą poprawiać funkcjonowanie ukraińskich rodzin. W

pomoc świadczoną dla obywateli Ukrainy na terenie Polski zaangażowane są zarówno instytucje państwowe, jak i organizacje pozarządowe. Na terenie Kielc wsparcie uzyskać można w Świętokrzyskim Urzędzie Wojewódzkim, gdzie znajduje się Punkt Receptyjny, ale również w Miejskim Ośrodku Pomocy Rodzinie, który świadczy wsparcie w postaci pomocy społecznej i pracy socjalnej. W mieście działania podejmuje również Stowarzyszenie Integracja Europa-Wschód w ramach, którego uciekający przed wojną w Ukrainie mogą skorzystać z Punktu Informacyjnego Inteuro, a zarazem liczyć na pomoc prawną, psychologiczną oraz informacje dotyczące uzyskania zakwaterowania, czy wyżywienia. Wsparcie o charakterze materialnym i żywieniowym zapewniane jest także z ramienia Caritas Diecezji Kieleckiej poprzez Punkt Pomocy dla Uchodźców z Ukrainy (wupkielce.praca.gov.pl).

Na rzecz obywateli Ukrainy w Kielcach, jak i na terenie całego województwa świętokrzyskiego do końca 2023 roku realizowano projekt, pn. „Świętokrzyskie dla Ukrainy”, który powstał w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014-2020, współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Społecznego. Przez 16 miesięcy trwania niniejszego projektu wsparciem objęto ponad 2100 osób z Ukrainy, a przede wszystkim kobiety, dzieci i osoby starsze (swietokrzyskie.pro). Powołano wówczas Centrum Pomocy Uchodźcom, świadczące obywatelom Ukrainy wachlarz różnorodnych form wsparcia. Przykładami pomocy były wówczas: pomoc socjalno-bytowa, praca socjalna, poradnictwo prawne, usługi tłumaczeniowe, rodzinne wsparcie psychologiczne i terapeutyczne, kursy języka polskiego dla osób dorosłych, rekreacja oraz opieka nad dzieckiem lub osobą wymagającą tego w sytuacji, gdy uczestnik projektu korzysta z innej formy pomocy (swietokrzyskie.pro).

Osoby, które nieoczekiwanie zostały zmuszone do zmiany dotychczasowego życia, w nowym miejscu pobytu mogą odczuwać niepewność i barierę komunikacyjną. W konsekwencji może prowadzić to nawet do izolacji społecznej. Niezwykle ważna staje się więc integracja na gruncie społecznym, co może sprzyjać podnoszeniu jakości życia niniejszej grupy. Warto podkreślić znaczenie funkcjonujących na terenie Kielc - Domu Ukraińskiego oraz Domu Polsko-Ukraińskiego. Pierwsze z wymienionych miejsc powstało, jako projekt Stowarzyszenia im. Jana Karskiego w Kielcach z myślą o ukraińskich matkach i ich dzieciach (kielce.eu). Dom Polsko-Ukraiński natomiast realizuje swoją działalność z inicjatywy Stowarzyszenia „Nadzieja Rodzinie” przy współpracy z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Rodzinie w Kielcach. Celem placówki jest wsparcie Ukraińców oraz osób wykluczonych społecznie lub zagrożonych wykluczeniem społecznym, zamieszkujących na terenie Kielc i okolic (dpu.or.pl). Wymienione Domy zmierzają głównie do integracji osób, które cierpią wskutek wojny w Ukrainie z kielecką społecznością lokalną. Istotna staje się także ich aktywizacja na płaszczyźnie społecznej i zawodowej. Sami uczestnicy niniejszych miejsc mogą realizować się i wykazywać własną inicjatywę, a zdobyte doświadczenia, pasje i kompetencje przekształcać w dowolne formy działania i wzajemnie się wspierać. Wsparcie świadczone w Domu Polsko-Ukraińskim organizowane jest zarówno dla osób dorosłych, jak i dzieci, które mogą wziąć udział w różnych zajęciach (np. warsztaty plastyczne, zajęcia z języka angielskiego). Ponadto kluczowa staje się

współpraca ze środowiskiem instytucjonalnym (np. Kluby Młodzieżowe „Wolna Strefa”), a także tworzenie przestrzeni na spotkania ze specjalistami i konsultantami (dpu.org.pl). Dom Ukraiński daje uczestnikom wiele szans na realizację własnych pomysłów i prowadzenie różnorodnych form aktywności (np. gry i zabawy, zajęcia kulinarne, nauka języka polskiego) (kielce.eu). Działania te, a także określanie instytucji mianem „domu” wskazują na podejmowanie starań w kierunku znalezienia przestrzeni, która będzie utożsamiana przez beneficjentów konkretnych form wsparcia z ciepłem, spokojem i bezpieczeństwem, które powinny stanowić fundamenty każdego domu. W odniesieniu do osób uciekających przed wojną w Ukrainie staje się to szczególnie istotne.

Konflikt zbrojny rozgrywający się od 2022 roku w Ukrainie drastycznie zmienił dotychczasowe życie milionów ludzi. W nowej, zupełnie nieoczekiwanej sytuacji znalazło się wiele rodzin, które doświadczając rozdzielenia zmuszone są funkcjonować w nieznanym dotąd warunkach. Ważne jest zatem niesienie szeroko pojętej pomocy humanitarnej, a także poszukiwanie rozwiązań na płaszczyźnie lokalnej, które będą sprzyjać podnoszeniu jakości życia obywateli Ukrainy w nowym miejscu pobytu. Ukazane w niniejszym opracowaniu działania realizowane w Kielcach stanowią przykłady dobrych praktyk, które mogą wspierać rodziny doświadczające brutalnych konsekwencji wojny i wzmacniać je w budowaniu swojej codzienności w nowych warunkach. Należy zarazem podkreślić, że oprócz zaangażowania instytucji publicznych, czy pozarządowych o rezultatach podejmowanych inicjatyw decyduje również wkład społeczeństwa w niniejsze rozwiązania.

Piśmiennictwo:

Baszczak Ł., Wincewicz R., Zyzik R. (2023). Polacy i Ukraińcy-wyzwania integracji uchodźców. Warszawa.

Kopczak-Wirga A., Kasperska-Kurzawa K., Wirga T. (2023). Z dala od domu. Doświadczanie zmian w relacjach rodzinnych przez ukraińskie uchodźczynie przebywające w Polsce. Family Forum, 535-555.

Lisowska K., Łojko M. (2022). „Pod wspólnym dachem”. Adaptacja kulturowa dzieci z Ukrainy w Polsce. Studium przypadku. Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze, 614 (9), 58-67.

Netografia:

Projekt „Świętokrzyskie dla Ukrainy”, Informacje o projekcie, Miasto Kielce, www.swietokrzyskie.pro/informacje-o-projekcie-3/

Ukraiński dom” powstał w Kielcach. To świetlica dla dzieci i dorosłych, www.kielce.eu/pl/aktualnosci/ukrainski-dom-powstal-w-kielcach-to-swietlica-dla-dzieci-i-doroslych.html

www.wupkielce.praca.gov.pl/-/17660890-pomoc-dla-obywateli-ukrainy-w-woj-swietokrzyskim

www.dpu.org.pl

www.forsal.pl/gospodarka/demografia/artykuly/9475076,ukrainska-demografia-runela-rosyjska-nadal-trzyma-sie-stabilnie.html

www.studium.uw.edu.pl/po-ponad-pol-roku-znowu-rosnie-liczba-ukrainskich-uchodzcow-w-polsce/
www.swietokrzyskie.pro/podsumowano-projekt-swietokrzyskie-dla-ukrainy

Contact information:

Klimczyk-Miśtał Karolina – Doctor, Department of Social Problems and Social Work, Institute of Pedagogy, Faculty of Pedagogy and Psychology, Jan Kochanowski University in Kielce, karolina.klimczyk-mistal@ujk.edu.pl

Puzyrova O.

V.N. Karazin Kharkiv National University

Пузырьова О.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

SITUATIONAL APPROACH TO THE MANAGEMENT OF SOCIAL SERVICE DURING THE WAR IN UKRAINE
СИТУАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Background: The study of social service management is conditioned by the need to develop mechanisms for adapting the internal environment of this organization to the risks, threats and challenges posed by the external environment, as well as to use new opportunities that arise for them.

Purpose: To substantiate the situational approach to the management of the social service, which functions in the war conditions.

Methods: Analysis, synthesis and generalization.

Results: The situations that arise in management depend on the security situation, economic and political factors, the psycho-emotional state of the organization's employees, the level of social tension, etc. Taking them into account in management activities makes an organization more flexible and adaptive. The principles of situational management and crisis management outline a model for managing a social service in wartime.

Conclusions: The management of social service in the context of war in Ukraine is changing. The challenges faced by organizations require the development of flexible management models based on identifying the specifics of situations and choosing appropriate methods of work.

Keywords: Social service, management of the social service, war in Ukraine, situational approach to management of the social service.

Воєнні умови, обумовлені російською військовою агресією, для всієї системи соціального захисту населення і, зокрема, соціальних служб, стали новим викликом. Нинішні обставини життя українського суспільства вимагають

постійного та динамічного впровадження змін, пристосування до доволі непередбачуваних, невизначених, часом небезпечних для життя умов, а отже – гнучкого й адаптивного менеджменту для можливості підтримки функціонування соціальних служб і виконання обов’язків, покладених на них державою.

Разом з необхідністю пристосування до нестабільних, непередбачуваних і об’єктивно ризикових обставин, для соціальних служб сформувались ще й передумови трансформації системи менеджменту.

Наукові праці у галузі вивчення системи менеджменту соціальної служби присвятили такі українські дослідники, як: Колбіна Л. А., Тимошко Г. М., Монастирський Г. Л., Песоцька О. П. тощо. Розкриття проблематики розвитку, сутності та специфіки ситуаційного підходу до управління здійснено в межах наукових досліджень та тематичних робіт закордонних і вітчизняних науковців, а саме: Р. Моклера, Д. Міллера, Д. Отлі, Р. Акоффа та інших; Бондаря О. В., Василенко В. О., Стоян К. С., Макаров А. С. тощо.

Хоча проблематиці менеджменту соціальних служб приділено досить значна частина дослідницької уваги, проте його специфіка у воєнних умовах – це якісно новий напрямок досліджень, який потребує подальшої розробки з урахуванням інтенсивності змін у нашому суспільстві.

Соціальна служба належить до відкритого типу організацій. Система менеджменту в ній уявляє сукупність пов’язаних та взаємозалежних інструментів впливу на зовнішнє та внутрішнє середовище організації, що забезпечує досягнення нею визначеної мети та реалізацію конкретних завдань, обумовлених зміною ресурсів і можливостей.

Система елементів, діяльність яких орієнтована на досягнення організаційних цілей завдяки послідовному виконанню певних завдань у галузі соціального захисту населення, називається внутрішнім середовищем соціальної служби. Однак, функціональна динаміка, що уявляє внутрішній трудовий простір цієї соціальної організації, не може існувати окремо від взаємодії із зовнішнім оточенням і піддається його впливу. Відповідно, усі змінні, які не належать до безпосереднього внутрішнього складу системи соціальної служби, але прямо чи опосередковано, на мікро- чи макрорівні впливають на її внутрішнє становище, представляють зовнішнє середовище соціальної служби (Колбіна, 2017).

У межах зовнішнього середовища соціальної служби постійно виникають ситуації, які часто бувають безпрецедентними, непередбачуваними, кризовими та такими, що можуть значною мірою змінити основні аспекти трудової діяльності великої кількості працівників підрозділів служби, її функціонування загалом або навіть поставити питання щодо подальшого її існування. Соціальна служба, її функціонування та можливість розвитку постійно перебувають під впливом зовнішніх обставин і ситуацій, в яких вона опиняється. На такі зовнішні аспекти впливу управлінському механізму організації потрібно оперативно реагувати, приймати відповідні управлінські рішення та реалізовувати управлінські дії, що будуть сприяти ефективному пристосуванню організації до

нових умов існування. Нині соціальні служби стикаються із раніше недослідженими обставинами трудової діяльності, які потребують уміння знаходити найбільш дієві підходи до вирішення проблемних моментів і організації менеджменту. Тому необхідне використання методів, які будуть найбільш відповідними та ефективними у різних ситуаціях – в конкретних умовах і у певні часові проміжки.

«Будь-яка людська ініціатива ситуаційно визначена, але й одночасно – формує ту чи іншу ситуацію. <...> Ситуацію, у якій ми діємо, ми не обираємо довільно. <...> Як би людина до цього не ставилася, діяти ситуація примушує її у будь-якому випадку. Проте як їй (*прим. людині*) слід вчинити, вона (*прим. ситуація*) їй не вказує. Так, виникає онтичне своєрідне положення: ситуація, в котрій опиняється людина, – це для неї одночасно свобода та несвобода, примус і простір для дії. Ситуація є примусом до прийняття рішення загалом, натомість свобода полягає у виборі яким саме буде це рішення» (Hartmann, 1935).

Ситуаційний управлінський підхід використовує головне поняття - «ситуація» (від франц. та англ. situation; в перекладі з латинської означає «сукупність обставин» або «становище»). Саме засади ситуаційної школи управління дозволяють досліджувати менеджмент із точки зору ситуацій, які потенційно здатні визначати діяльність організації. З позиції ситуаційного менеджменту, ситуація представляє собою події чи конкретну сукупність обставин, які значно впливають на функціонування та розвиток організації в певному часовому періоді і відповідно яких необхідно планувати досягнення поставлених цілей.

Ситуація висуває певні вимоги до існування, окреслює можливості вирішення проблемних моментів і, разом з цим, робить ухвалення рішення невідворотним кроком. Навіть за умови бездіяльності та відсутності реакції на ситуативні умови, вона впливатиме на діяльність організації, проте очевидно, що у вигляді хаотичного та негативного розвитку подій. Завдяки такому розумінню своєрідної неочікуваності, невизначеності та необхідності здійснення волевиявлення у вигляді ухвалення управлінських рішень при виникненні різних ситуацій – стає можливим розуміння використання ситуаційного підходу в управлінні соціальною службою й на зовнішньому, й на внутрішньому рівні її функціонування.

Сутність ситуаційного підходу до менеджменту соціальної служби, яка працює в умовах війни, в тому, що його реалізація активує її адаптаційний потенціал та сприяє пристосуванню до зовнішніх змін, загроз та викликів, що сформовані воєнними умовами життя українського суспільства. Це стає можливим завдяки тому, що в межах цього підходу збалансовується внутрішній стан організаційної системи за умов різних ситуацій, повертається відповідність, взаємозв'язок та функціональність як окремих структурних елементів, так і соціальної служби в цілому. Відбувається управлінське та організаційне пристосування до конкретних обставин, сукупності подій і умов, що в певний проміжок час, на короткостроковій чи довгостроковій основі, визначатимуть і

значно впливатимуть на загальне становище та можливість функціонування соціальної служби (Стоян та Макаров, 2013).

Ситуаційне управління має на меті здійснення безпосереднього об'єднання практичного управлінського досвіду роботи з різними ситуаційними моментами та науково обґрунтованими методами (Стоян та Макаров, 2013). По-перше, використання таких методів, прийомів, методик необхідне для дослідження цих ситуацій, що передбачає збір, аналіз та систематизацію фактичної інформації про них. По-друге, наукові управлінські розробки у подальшому постають основою для адаптації управлінського апарату та організації в цілому до таких ситуацій. Крім того, пошук взаємозв'язку між практичним досвідом і науково обґрунтованими методами вирішення ситуаційних проблем є базою для моделювання й прогнозування схожих ситуацій у майбутньому та відповідних управлінських реакцій для якнайефективнішої роботи з ними й нейтралізації їх можливого негативного впливу на функціонування й розвиток соціальної служби.

Варто зазначити, що ситуаційний менеджмент можна вважати розвідувальним підходом щодо методичного вирішення проблемних питань, з якими стикається внутрішня система соціальної служби. Його розвідувальна специфіка допомагає реалізовувати управлінські рішення з огляду на характеристики та особливості кожної конкретної ситуації, які переважно походять із зовнішнього простору оточення та обумовлюють необхідність адаптації служби до нових умов функціонування (Гаєвський, 2012; Ляшенко, 2018). Варто також зауважити, що ситуації можуть формуватись не тільки зовнішнім оточенням, але й породжуватися власне соціальною службою. Це можуть бути такі ситуаційні моменти, як: конфлікти в трудовому середовищі, зміни соціально-психологічного клімату в колективі, неправильний розподіл різноманітних організаційних ресурсів, неефективна організація трудової діяльності чи умов праці тощо.

Крім того, важливим напрямом управлінської роботи при використанні ситуаційного підходу є кризовий менеджмент (антикризове управління). Так, кризовий менеджмент є одночасно діяльністю, процесом та інструментом, орієнтованим на подолання проблемних (кризових) ситуацій, які вже виникли та перешкоджають нормальному функціонуванню організації, або потенційно загрожують процесам, що відбуваються в її внутрішньому середовищі.

Кризові ситуації, які впливають на діяльність соціальної служби, можуть походити як із зовнішнього середовища, так і виникати в межах її внутрішнього простору. В нинішніх умовах воєнного життя українського суспільства зміст цих ситуацій залежать від безпекової ситуації, економічних і політичних чинників, психоемоційного стану співробітників організації, рівня соціальної напруженості тощо.

Саме тому, в контексті ситуаційного підходу до управлінської діяльності потрібно використовувати засади кризового менеджменту.

Отже, сучасні умови функціонування соціальної служби – це постійні виклики, ризики, інноваційні заходи діяльності та перманентна потреба у

адаптації до ситуацій різного роду. Ситуації, які виникають у зовнішньому й внутрішньому середовищах організації породжують необхідність в ухваленні й реалізації відповідних ситуативних рішень. Так чи інакше, ситуації, специфіку яких визначає воєнний стан в українському суспільстві, вимагають невідкладного реагування та активних дій для зменшення їх негативного впливу на організацію і співробітників, або для пошуку і використання нових можливостей розвитку.

Список використаних джерел та літератури:

Hartmann, N. (1935). Zur Grundlegung der Ontologie / Dritten Teil: Die Gegebenheit des Realen Seins, II. Abschnitt. Die emotional-transzendenten Akte, 32. Kapitel. Die Innere Aktivität und Freiheit. Berlin : De Gruyter. 342 p.

Гаєвський Б. А. Соціальне управління: підручник. / Б. А. Гаєвський, О. Б. Гаєвська. Київ : КНЕУ, 2012. 256 с. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/20014/Gaievska_256.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 14.04.2024).

Колбіна Л. А. Менеджмент соціальної роботи: навч. посіб. Одеса : видавець Букаєв В. В., 2017. 417 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/636/1/Колбіна%20Менеджмент%20Соц.роб.pdf> (дата звернення: 12.04.2024).

Ляшенко Р. В. Основні підходи до управління в бізнесі. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Сер. Економічні науки. 2018. № 12 (64). С. 296-301. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-71> (дата звернення: 14.04.2024).

Стоян К. С., Макаров А. С. Ситуаційний підхід до формування системи управління підприємствами сфери послуг. *Економіка та менеджмент: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку*. 2013. т. 4. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgment/tom4/57_Stoyan.htm (дата звернення: 13.04.2024).

References:

Hartmann, N. (1935). Zur Grundlegung der Ontologie / Dritten Teil: Die Gegebenheit des Realen Seins, II. Abschnitt. Die emotional-transzendenten Akte, 32. Kapitel. Die Innere Aktivität und Freiheit. Berlin : De Gruyter. 342 p.

Haevskii B. A. Sotsialne upravlinnia : pidruchnyk / B. A. Haevskii, O. B. Haevska. Kyiv : KNEU, 2012. 256 s. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/20014/Gaievska_256.pdf?sequence=3&isAllowed=y (data zvernennia: 14.04.2024). [In Ukrainian].

Kolbina L. A. Menedzhment sotsialnoi roboty : navch. posib. Odesa : vydavets Bukaev V. V., 2017. 417 s. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/636/1/Колбіна%20Менеджмент%20Соц.роб.pdf> (data zvernennia: 12.04.2024). [In Ukrainian].

Liashenko R. V. Osnovni pidkhody do upravlinnia v biznesi. *Naukoviy zhurnal "Molodyi vchenyi"*. Ser. Ekonomichni nauky. 2018. № 12 (64). S. 296-301. DOI:

<https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-71> (data zvernennia: 14.04.2024). [In Ukrainian].

Stoian K. S., Makarov A. S. Sytuatciinyi pidkhid do formuvannia systemy upravlinnia pidpnyemstvamy sfery posluh. Ekonomika ta menedzhment: perspektyvy intehrattcii ta innovatciinoho rozvytku. 2013. t. 4. URL: http://confcontact.com/2014_04_25_ekonomika_i_menedgnt/tom4/57_Stoian.htm (data zvernennia: 13.04.2024). [In Ukrainian].

Contact information:

Olha Puzyrova - master student of Sociology Faculty, Department of Sociology of Management and Social Work of V.N. Karazin Kharkiv National University, puzyreva.olga13@gmail.com

Redkina H., Zuevska M.

Dniprovsk state technical university

Редькіна Г., Зуєвська М.

Дніпровський державний технічний університет

**SOCIALISATION OF A CHILD IN A FOSTER FAMILY IN UKRAINE IN
THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR
СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДИТИНИ У ПРИЙОМНІЙ РОДИНІ В УКРАЇНІ В
КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Background. In the conditions of the war, the problems of socialization of orphans and children deprived of parental care not only did not lose their relevance, but also became particularly acute. For objective reasons, the number of orphans and children deprived of parental care is increasing. Orphans remain one of the most socially neglected and least psychologically protected communities in our country.

Purpose. Carry out a holistic scientific analysis of the problem of socialization of a child in a foster family.

Methods: A complex of interrelated methods was used to obtain representative and reliable data, which made it possible to obtain a structured analysis of the study in a logical sequence. In the course of writing the work, the following general scientific methods were used: systematic, analytical, comparative methods.

Results: The formation of the child's socialization and humane relationships in the foster family is a condition for the optimization of the entire system of social, individual, and psychological factors that determine relations in the "foster parents – children" system and regulate the social institution of the foster family.

Conclusion: For the effective organization of the adoptive family institute, where parents act in a professional position, it is necessary to introduce specially organized means of socio-psychological diagnosis, training and education of adoptive parents in

the early stages of creating adoptive families (selection and training of candidates for adoptive parents).

Keywords: socialization, child, orphan, adoptive family, guardians, adoptive parents, family-type orphanage.

Соціалізація є одним з головних чинників розвитку дитини. Для розвиненого суспільства соціалізація дітей, які позбавлені батьківства, є важливою державною справою.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень підтверджує, що питання соціалізації дітей, які позбавлені батьківства, підготовка їх до самостійного життя та діяльності потребує наукового осмислення та пропозицій шляхів рішення цієї проблеми (Полторацька, 2010). Особливо проблема актуалізується в Україні, яка воює, й постійно втрачає не тільки військових, а й цивільних громадян.

Особливості соціалізації дитини на сучасному етапі визначаються насамперед тим, що цей процес відбувається у несприятливих умовах війни, загальної соціально-економічної кризи суспільства на фоні суперечливих світових тенденцій глобалізації та технократизації. Серед чинників соціалізації підростаючих поколінь поглибленого наукового вивчення вимагають ті з них, які можна цілеспрямовано вдосконалювати з метою ефективного застосування у навчально-виховному процесі в загальноосвітній школі, починаючи вже з перших класів (Золотухіна, 2019).

Існує певна закономірність: чим раніше і довше дитина залишається без батьківської опіки, тим складніше відбувається її соціалізація у дорослому житті. Адже життя без родини, в умовах тривалої соціальної ізоляції, у замкнутому колективі, в якому перебувають вихованці інтернатів, обмежують розвиток особистості дитини. Такі діти мають труднощі з засвоєнням соціальних ролей, у них практично відсутнє уявлення про модель родини, а також дуже низька мотивація до інтелектуального та морального самовдосконалення (Деснова, 2008). Окрім того, феномен сирітства має і правові наслідки: порушується конституційне право дитини на сімейне виховання та батьківське піклування. Таке право є також одним з основних прав дитини, проголошених Конвенцією ООН про права дитини (Конвенція ООН про права дитини, н.д.).

Останнім часом державна політика України та суспільства у цілому, спрямовані на реалізацію права дитини проживати та виховуватись у родині.

Станом на кінець 2023 року в Україні було 45936 дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування. 7415 з них були зареєстровані протягом 2023 року. Про це повідомило Міністерство соціальної політики (Кузьменко та Железняк, 2024).

Кількість сиріт і неповнолітніх, які позбавлені батьківського піклування з тих чи інших причин, змінювалася впродовж останніх 3 років: у 2021 році таких дітей було всього 48089; у 2022 році менше – 42611; у 2023 році цифра зросла до 45936 (Кузьменко та Железняк, 2024).

У відомстві навели і статистику, скільки дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування додавалося в реєстрі за один рік: 2021 рік – 7096; 2022 рік – 6433; 2023 рік – 7415 (Кузьменко та Железняк, 2024). Тобто, наприклад, із 45936 дітей, які зареєстровані як такі, що позбавлені батьківського піклування станом на 2023 рік, з'явилися на обліку Мінсоцполітики протягом лише 2023 року (Кузьменко та Железняк, 2024).

За даними Національної соціальної сервісної служби України у період з 24 лютого 2022 року по 1 квітня 2023 року регіональні служби у справах дітей виявили 8512 дітей, які з тих чи інших причин залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного часу. З них 1476 дітей стали сиротами у зв'язку з обставинами військової агресії РФ проти України (Штокалюк, 2023).

За даними Національної соціальної сервісної служби України (станом на 1 квітня 2023 року) статус «позбавлений батьківського піклування» за різними формами втрати батьків отримали багато дітей: внаслідок перебування батьків на окупованих територіях чи там, де ведуться бойові дії, 496 дітям надано такий статус; 17 дітей позбавлені батьківського піклування через те, що їхні батьки зникли безвісти; у 9 дітей батьки є військовополоненими та перебувають на території держави-агресора; батьки 4 дітей незаконно ув'язнені російською владою; 83 дитини набули такого статусу через документальну непідтвердженість факту смерті своїх батьків (Штокалюк, 2023).

Окрім того, починаючи з 24 лютого 2022 року, у зв'язку з агресією РФ, 219 дітей, які втратили батьківське піклування з причин смерті або загибелі батьків, отримали статус дитини-сироти (Штокалюк, 2023).

Раніше заступник міністра соціальної політики України Назар Танасиши зазначив, що зараз понад 15000 дітей в Україні потребують усиновлення, перебуваючи на відповідному обліку. Частина з цих 15000 вже мають прийомні родини або перебувають у родинах опікунів і також мають право бути усиновленими (Кузьменко та Железняк, 2024).

За останні вісім років рівень усиновлення знизився. Якщо у 2014 році загальна кількість усиновлених дітей з інтернатів, дитячих будинків та притулків становила 1358, то за весь 2022 рік та 1 квартал 2023 року їх було усиновлено лише 435 (Штокалюк, 2023).

В Україні розвиваються сімейні форми влаштування таких дітей, серед них: усиновлення, прийомна родина, дитячий будинок сімейного типу (ДБСТ) та ін. Найбільш розповсюдженою серед форм влаштування дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування, є прийомна родина (Ільницька, 2018).

Від інших форм сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування (опіка, усиновлення), що існують в Україні, прийомна родина відрізняється, перш за все, тим, що держава надає сім'ї, яка бере на виховання дитину (дітей), матеріальну та соціальну підтримку. Необхідною умовою створення таких сімей є підготовка кандидатів до соціальної ролі вихователів прийомних дітей, що забезпечується проходженням ними системи відповідної підготовки (попередня робота з кандидатами, проходження тренінг-курсу тощо) (Савченко, 2013).

Через це актуальними стають проблеми прийомної родини, що пов'язані з інтеграцією дитини-сироти у прийомну сім'ю, подальшим її супроводом та професіоналізацією прийомних батьків, оскільки від того, як будуть вирішуватися ці проблеми, у першу чергу, залежить адаптація та майбутнє життя дітей, які виховуються у прийомних сім'ях (Савченко, 2013).

На нашу думку, існує дві основні функції у діяльності прийомних батьків: батьківська та професійна. Будь-яка професійна діяльність, у тому числі діяльність прийомних батьків, потребує постійного підвищення рівня професійної кваліфікації.

З метою вирішення вищевказаних проблем, було проведено експертне опитування на тему: «Механізми соціалізації дитини в прийомній родині».

У результаті теоретичного аналізу та практичного виділення проблем, які виникають під час функціонування прийомних сімей, можна виділити 5 основних проблемних напрямків їхнього функціонування: проблеми батьківської ідентифікації; проблемні взаємостосунки між кровними та прийомними дітьми; диференціація батьківських установок до кровних та прийомних дітей; проблеми узгодженості батьківських позицій батька та матері; особливості взаємодії з соціальними інститутами та найближчим оточенням (Савченко, 2013).

Виходячи з цього, слід звернути увагу на два основних аспекти, що пов'язані з таким професійним розвитком. Перший – проблеми, які відображають регламентацію діяльності прийомних батьків, питання оплати праці, організаційні та правові питання. Другий – питання психологічної підготовки та освіти прийомних батьків.

Актуальним у вирішенні вищезазначених проблемних моментів у функціонуванні прийомних родин є організація групових занять у формі тренінгів, схожих на ті, які проводяться з прийомними батьками на етапі їхньої підготовки. Ці заняття мають бути присвячені вирішенню найбільш актуальних конфліктних ситуацій, які виникають у прийомних сім'ях.

Для вирішення організаційних моментів по проведенню вказаних тренінгів, можна створити мікрогрупи, що будуть складатися з прийомних батьків, які проживають в одному районі міста: учасники таких груп відвідують вже існуючі курси для прийомних батьків, які є обов'язковими, та у них є досвід групової роботи саме у такому складі; учасники таких груп достатньо знайомі, тому у такій мікрогрупі сформованим є високий рівень довіри один до одного; спільна професійна діяльність створює зацікавленість один до одного та надає змогу за допомогою аналізу роботи інших прийомних батьків вносити певні корективи в особисту діяльність; формується професійна ідентичність та повага до себе як професіонала у ході регулярної взаємодії з колегами. Такі групи, за допомогою створення рефлексивного середовища сприятимуть вирішенню соціально-психологічних проблем діяльності прийомних батьків та усвідомлення шляхів їхнього вирішення.

Додатково було проаналізовано причини, що виділяють самі прийомні батьки, які повернули дітей-сиріт до дитячих установ: не подобається

зовнішність, розвиток, поведінка дитини; багато проблем зі здоров'ям; погана спадковість (на думку самих прийомних батьків); прийомна дитина негативно впливає на рідних дітей; у родині почалися серйозні конфлікти через прийомних дітей; невпевненість в особистій компетентності як прийомного батька / матері.

Таким чином, проаналізувавши теоретичні аспекти конфліктних ситуацій, які виникають у ході функціонування прийомних сімей та практично виділивши проблеми взаємовідносин у структурі прийомних сімей та причини відмов від прийомних дітей, можна запропонувати механізм усвідомлення подружжям прийомного батьківства та своїх основних функцій – батьків та батьків-вихователів. У залежності від ситуацій, які виникають у прийомних родинах, та враховуючи позиції, які займають батьки у вирішенні конфліктних ситуацій у сім'ї, прийомні батьки будуть виконувати ролі батьків та батьків-вихователів, що сприятиме усвідомленню своєї позиції прийомного батька / матері. Загалом, підвищення професійної кваліфікації прийомних батьків та їхнє усвідомлення власної професійної позиції є визначальною умовою забезпечення повноцінного процесу соціалізації вихованців.

Технології соціальної підтримки з прийомними родинами не мають принципових відмінностей з погляду змісту практичної роботи соціального працівника. Але спеціалісти центрів соціальних служб для молоді, які працюють за цим напрямом, мають враховувати дві обставини: по-перше, батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу більше завантажені, ніж прийомні батьки (це пов'язано з більшою кількістю вихованців у родині); по-друге, деякі батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу не дуже охоче контактують із спеціалістами центрів соціальних служб для молоді (Ільницька, 2018).

Отже, технології соціалізації у прийомній родині включають ряд методів та підходів, які спрямовані на інтеграцію дитини в нове сімейне середовище. Ось деякі з них:

1. Соціальна робота з прийомною родиною. Родина є природним середовищем для дитини і вплив батьків на виховання та життя дитини є домінуючим, оскільки саме у сім'ї формуються світогляд, морально-естетичні ідеали, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтири дитини (Молодиченко. 2012).

2. Соціальний супровід прийомної родини. Цей процес включає зустрічі батьків із соціальним працівником, який вивчає, протягом зустрічей, умови виховання дитини, надає допомогу у вирішенні проблем, які виникають у процесі виховання, залучає до роботи з прийомною родиною прийомною родиною інших фахівців соціальної підтримки (Молодиченко. 2012).

3. Надання комплексу соціальних послуг, до якого входять соціально-економічні, юридичні, соціально-педагогічні, психологічні, соціально-медичні, інформаційні види послуг (Молодиченко. 2012).

4. Співпраця з біологічною родиною, до якої входить встановлення та підтримка відносин з членами біологічної сім'ї, якщо це не суперечить інтересам дитини.

Ці технології спрямовані на забезпечення гармонійного розвитку дитини в прийомній родині та її успішної адаптації в суспільстві. Важливо пам'ятати, що кожна дитина є унікальною, і підходи до її соціалізації можуть варіюватися в залежності від її індивідуальних потреб та обставин.

Список використаних джерел та літератури:

Деснова, І. (2008). Виховний потенціал сучасної сім'ї в Україні. *Дошкільна освіта*. 1 (19). 20-24.

Золотухіна, А. (2019). *Соціалізація креативної особистості молодшого школяра*. (Кваліфікаційна робота). Кривий Ріг.

Ільницька, Ю. (2018). *Змістовно-предметне поле діяльності соціальних служб для молоді*. (Кваліфікаційна робота магістра). Тернопіль.

Конвенція ООН про права дитини (н.д.). Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/convention-full>

Кузьменко, Ю., & Железняк, А. (2024). В Україні майже 46 тисяч дітей, позбавлених батьківського піклування – Мінсоцполітики. *Суспільне. Новини*. 28.03. Режим доступу: <https://susplne.media/715984-v-ukraini-majze-46-tisac-ditej-rozbavlenih-batkivskogo-pikluvanna-minsocpolitiki/>

Молодиченко, О. (2012). Дитячі будинки сімейного типу як спосіб вирішення проблеми сирітства в Україні. *Людина в силовому полі влади та ідеологій : XV Всеукраїнська наукова конференція для студентів і молодих науковців 27-28 квітня 2012 року*. Львів : Інститут релігії і суспільства Українського Католицького університету. 149-161.

Полторацька, Т. (2010). Психологічні особливості особистісних переживань дітей-сиріт. *Вісник студентського наукового товариства*. 6. 1. 240-243.

Савченко, А. (2013). Проблеми прийомної сім'ї на сучасному етапі. *Науковий пошук молодих дослідників. Соціально-гуманітарні науки. Збірник наукових праць студентів*. 6. 111-115.

Штокалюк, Ю. (2023). Війна і сирітство: скільки дітей в Україні залишилися без батьків та як змінився рівень їхнього усиновлення. *Юридична Газета online*. 26 травня. Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/viyna-i-siritstvo-skilki-ditey-v-ukrayini-zalishilisya-bez-batkiv-ta-yak-zminivsia-riven-yihnogo-usi.html>

Contact information:

Redkina Hanna – Ph.D. in Political Sciences, Associate Professor, Department of Sociology, annainred@gmail.com

Zuevska Marija – Student, Department of Sociology, annainred@gmail.com

Lukianenko R.
*Territorial center of social services
of Dergachi city council "Berehynia"*

Лук'яненко Р.
*Територіальний центр соціального обслуговування
Дергачівської міської ради "Берегиня"*

STATE POLICY IN THE FIELD OF PROVIDING SOCIAL SERVICES TO VETERANS: CURRENT STATE, PROBLEMS AND WAYS OF SOLUTIONS ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ВЕТЕРАНАМ: ПОТОЧНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Actuality: Due to the long-term aggression of the Russian Federation, a significant segment of the population - military personnel and members of their families - will need specialized social support. The same applies to civil society, which, in turn, will require the reintegration of the above-mentioned persons into the community of the community. In order to improve the quality of life and social stability, the authorities need to implement a single clear, effective, comprehensive approach to the provision of social services that will support these people.

Purpose: to investigate the state policy in the field of providing social services to veterans (military personnel).

Methods: The content analysis consisted in the analysis of the legislation on the provision of social services and the practices of the implementation of experimental services. For a detailed understanding of the problem, a systematic approach was used to compare practices.

Results: The analysis of state policy allows us to confirm the unsystematic nature of government approaches in the formation of the sphere of provision of specialized social services to veterans and their family members.

Conclusion: Thus, the results of the study indicate that social services for veterans/demobilized and their family members are currently being conducted, mainly in the format of an experiment due to differences in the vision of social security of several central executive authorities. At the same time, there is a lack of initiative in this matter on the part of local self-government bodies, which could use the available resources of social institutions.

Keywords: social services, adaptation, veterans, families of military personnel.

Державну політику у якійсь сфері, перш за все, можна дослідити за вмістом нормативних документів. В Україні головним профільним нормативним документом, який визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО) є Закон «Про соціальні послуги». Згідно нього, соціальні послуги, спрямовуються на: соціальну

профілактику, соціальну підтримку, соціальне обслуговування. (Про соціальні послуги, 2019)

Серед найрозповсюдженіших надавачів соціальних послуг у громадах є територіальні центри соціального обслуговування; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; центри надання соціальних послуг (які функціонально об'єднують завдання та роботу вищезазначених двох закладів в одному); центри реабілітації осіб з інвалідністю; будинки-інтернати для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю (в основному регіональні).

Найбільш затребуваними і тими, що надаються у громадах послугами є: комплексні - догляд вдома, соціальна адаптація, кризове втручання; прості соціальні послуги - інформування, консультування, посередництво, представництво інтересів тощо; допоміжні послуги - натуральна допомога, транспортна послуга. (Реєстр надавачів соціальних послуг, 2024)

У зв'язку з розв'язанням повномасштабної агресії російської федерації проти України, дуже актуальним постає питання надання якісних соціальних послуг ветеранам війни, частина яких зтикатиметься не тільки з випадками фізичного каліцтва, а й з наслідками посттравматичного синдрому. Феномен ситуації в тому, що російська федерація веде агресію ще з 2014 року, хоча в українських правових актах вона називається «збройною агресією», на відміну від теперішньої (з лютого 2022 року) «військової агресії». І, відповідно, ветерани проведення антитерористичної операції - АТО (з 2018 року – операції об'єднаних сил – ООС) нічим не відрізняються від теперішніх ветеранів. Всі вони – учасники бойових дій (УБД) з подібними потребами у соціальних послугах з профільним підходом саме до цих категорій. І, не дивлячись на те, що учасники бойових дій незалежної України почали з'являтися ще 10 років назад, комплексного стратегічного бачення по наданню соціальних послуг саме ветеранам з їх потребами у державі досі немає. Також відсутнє бачення по роботі з сім'ями ветеранів, що є необхідною складовою успішної адаптації УБД в цивільне життя.

На наш погляд, передумов подібної ситуації є декілька.

По-перше, як ми вже і згадували, первинним правовим і орієнтуючим документом у наданні соціальних послуг є Закон України «Про соціальні послуги», який створювався як проактивний, тобто той, який може діяти і визначати надання послуг у будь-якій критичній ситуації і допомагати навіть у новітніх викликах. Проте на виконання закону і досі не були розроблені всі необхідні підзаконні акти, зокрема Постанови Уряду та накази Мінсоцполітики.

По-друге - відсутність наступництва в профільних центральних органах влади, за що повинен відповідати державний секретар, інститут якого був покликаний розмежувати політичні і адміністративні посади і задумувався перш за все з метою забезпечення інституційної пам'яті в роботі Міністерств (посада з'явилась наприкінці 2016 року). З 2016 р. змінилось 4 Міністрів та слід за ними, як не дивно, 4 державних секретарів, що означає відсутність наступництва у роботі Мінсоцполітики. Це дуже ускладнює вироблення єдиних підходів до організації державної політики в якійсь зі сфер соціальної допомоги.

По-третє - утворення у листопаді 2018 року Міністерства у справах ветеранів України шляхом реорганізації Державної служби України у справах ветеранів (Кабінет Міністрів України, 2018), до якого у вересні 2019 року було приєднано Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, а у березні 2020 року було скасовано об'єднання Міністерств. Мінветеранів створювався як «головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності (далі - ветерани), членів сімей таких осіб і членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України (далі - члени сімей ветеранів)». Здавалось би - профільний центральний орган виконавчої влади повинен повністю покрити першочергові потреби, можливо, у синергії з іншими Міністерствами. Але, нажаль, цього не сталось. Його спіткала та ж проблема, що і Мінсоцполітики – відсутність наступництва політики, розуміння проблем ветеранів та шляхів їх вирішення. З моменту створення змінилось 4 міністрів (зараз очільник взагалі не призначений) і 3 державних секретарів. Нефункціональність центрального органу можливо прослідити проаналізувавши вміст нормотворчості та публічності (Табл. 1)

Рік видання	Кількість прийнятих наказів з основної діяльності (виходячи з номеру останньо прийнятого, що доступний на електронному ресурсі Міністерства)	Кількість доступних для ознайомлення наказів з основної діяльності (по джерелам)		
		Електронний ресурс Міністерства у справах ветеранів (станом на 23.03.2024 р.)	Електронний ресурс Верховної Ради	Система інформаційно-правового забезпечення “Ліга:Закон” v.9.4.1 (оновлення станом на березень 2024 р.)
2018 рік	4	4	4	0
2019 рік	124	19	4	4
2020 рік	243	25	18	23
2021 рік	267	16	18	22
2022 рік	223	10	18	19
2023 рік	343	9	18	18

2024 рік	0	0	0	0
----------	---	---	---	---

Табл. 1. Аналіз кількості прийнятих та висвітлених нормативних актів
Мінветеранів
(у розрізі років) (Міністерство у справах ветеранів України, 2018-2024)
(Верховна Рада України, 2018-2024)

Лише в одному документі нормативному документі згадуються соціальні послуги, а саме щодо створення ветеранських просторів - «юридичних осіб, створених та зареєстрованих в установленому порядку з метою надання допомоги та соціальних послуг ветеранам, членам їх сімей, що має конкретно визначене та пристосоване до цього приміщення», та і то розрахований на період до 2023 року. (Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення та діяльності ветеранських просторів, 2020). У жодному з регуляторних актів не йдеться про розвиток надання саме соціальних послуг.

Через відсутність єдиної концепції щодо допомоги ветеранам та їх сім'ям, в Україні склалась ситуація що перешкоджає запровадженню та організації ефективної політики.

Спроба оцінити систему соціального захисту ветеранів була закладена порядком згідно Постанови КМУ від 10.06.2022 року N 663. (Про затвердження Порядку проведення комплексного огляду системи соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України, 2022). Але жодний звіт недоступний для ознайомлення.

Були також намагання організувати психологічну реабілітацію та реадaptaцію ветеранів у 2019-2022 рр, але управління державними коштами було неефективне згідно звіту Рахункової палати. (Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, 2023)

Своє бачення щодо надання послуг ветеранам Міністерство реалізувало в 2023 році у вигляді експериментального проекту - створенні інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя. (Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя, 2023). На кінець 2023 року проект було реалізовано у 10 громадах (Кабінет Міністрів України, 2023). Зміст витікає з назви і пропонує, на наш погляд, дискримінаційний підхід «рівний-рівному» - це коли виключно демобілізований учасник бойових дій, обраний на кокурсній основі у громаді, після трьотижневого навчання у відповідному навчальному закладі (в Харківській області це Національний університет ім. Каразіна) може надавати послуги. Але це не соціальна послуга! Тим не менш деякі громади почали впроваджувати її саме в соціальних закладах (територіальних центрах соціального обслуговування, центрах надання соціальних послуг), що, на нашу думку, є необґрунтованим через невластивість підходів до надання цієї послуги

в соціальних установах у баченні Мінветеранів. Послуга фінансується за кошти державного бюджету. 19 березня 2024 р. в.о. міністра у справах ветеранів Олександр Порхун анонсував здійснення повного перезавантаження цієї послуги. (Міністерство у справах ветеранів України, 2024)

В кооперації Мінохорони здоров'я та Мінсоцполітики у 2023 р. впровадилась експериментальна послуга, згідно якої пацієнтів, які проходять реабілітацію, забезпечать допомогою соціального працівника, що сприятиме ранньому виявленню складних життєвих обставин пацієнта та підвищує ефективність роботи з їх подолання і мінімізації наслідків (Міністерство охорони здоров'я, 2023).

Наступний експериментальний проєкт Мінсоцполітики реалізується в колаборації з Міністерством оборони, а саме надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил, який сприятиме наданню психосоціальної підтримки військовослужбовцям та членам їх сімей, запобіганню виникненню складних життєвих обставин у військовослужбовців та членів їх сімей, забезпеченню раннього виявлення таких обставин. Крім того, відповідні фахівці є й в ТЦК та СП. (Служба соціальної підтримки сімей військовослужбовців, 2023). Експериментальний проєкт реалізується до кінця 2023 року в не більше п'яти, а у 2024 році в не більше 35 визначених Міноборони батальйонах (дивізіонах) визначених військових частин (підрозділів) Збройних Сил на території України за рахунок державного бюджету. (Про реалізацію експериментального проєкту із запровадження договірної форми надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил, 2023).

Також вищезазначені Міністерства у 2023 р. реалізували пілотування програми соціальної підтримки для військовослужбовців і їхніх близьких, метою якого було сприяння фізичному та психологічному відновленню учасників, налагодженню взаєморозуміння між військовими та їхніми близькими, адаптації до цивільного життя (Міністерство соціальної політики, 2023).

У Міністерства соціальної політики, як головного органу, який реалізує політику у сфері надання соціальних послуг, бачення щодо надання послуг і комплексних і простих виражається у прийнятому Наказі від 23.06.2020 № 429 (Про затвердження Класифікатора соціальних послуг, 2020) та відповідних державних стандартах, де адресно “учасники бойових дій” згадані у Наказі 18.05.2015 № 514, який передбачає «комплекс заходів, що здійснюються протягом строку, необхідного для процесу активного гармонійного пристосування осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, ... до змінених умов соціального середовища, спрямованих на усунення/пристосування обмежень життєдіяльності для підтримки соціальної незалежності, збереження та продовження їхньої соціальної активності» (Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації, 2015). Цей же підхід виражений і у Постанові КМУ від 21 червня 2017 р. № 432. (Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які

звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей, 2017)

Висновки. На наш погляд нині єдиної державної політики щодо соціальної допомоги учасникам бойових дій та членам їх сімей не існує, а проводиться точкові спроби експериментально виявити підходи, які найбільш ефективно повинні допомогти. Через існування вкрай неефективного Мінветеранів, яке є «профільним» в формуванні ветеранської політики, Мінсоцполітики також не проводить зваженої політики у цьому напрямі. Також постійною проблемою є недофінансування галузі, особливо, в період багаторічної військової агресії.

На наш погляд існують наступні шляхи вирішення наявних проблем. Необхідно:

державним органам влади:

- об'єднання функціонально Мінсоцполітики та Мінветеранів для зменшення видатків та проведення більш виваженої єдиної політики у сфері надання соціальних послуг;

- дослідження кращих практик міжнародного досвіду та недержавного сектору по наданню соціальних послуг учасникам бойових дій;

- дати можливість навчатись цивільним спеціалістам соціальної сфери навчатись роботі з ветеранами за кошти платників податків нарівні з демобілізованими особами;

органам місцевого самоврядування:

- в умовах обмежених бюджетних ресурсів використовувати наявні інструменти і ресурси, зокрема територіальні центри соціального обслуговування (центри надання соціальних послуг), так як ці інституції є у майже кожній громаді (у вигляді власного комунального закладу, спільного чи шляхом соціального замовлення), та послугу з соціальної адаптації, яка є дієвим комплексним інструментом адаптації, реінтеграції, посередництва, консультування, інформування та супроводу;

- організувати відповідне підвищення кваліфікації фахівців соціальної сфери.

Список використаних джерел та літератури:

Верховна Рада України. (2018-2024). Отримано з <https://mva.gov.ua/ua/acts-search>

Кабінет Міністрів України. (2018). Отримано з <https://web.archive.org/web/20190214061322/https://www.kmu.gov.ua/ua/news/presentation-ministerstva-u-spravah-veteraniv>

Кабінет Міністрів України. (2023). Отримано з www.kmu.gov.ua/news/ministerstvo-u-spravakh-veteraniv-pidsumky-2023

Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів. (2023). Отримано з https://komspip.rada.gov.ua/news/main_news/76398.html

Міністерство охорони здоров'я. (2023). Отримано з <https://moz.gov.ua/article/news/pacientiv-jaki-prohodjat-reabilitaciju-zabezpechat-dopomogoju-socialnogo-pracivnika>

Міністерство соціальної політики. (2023). Отримано з <https://www.msp.gov.ua/news/22758.html>

Міністерство у справах ветеранів України. (2018-2024). Отримано з <https://mva.gov.ua/ua/acts-search>

Міністерство у справах ветеранів України. (2024). Отримано з <https://mva.gov.ua/ua/news/minveteraniv-zvituyue-za-misyac>

Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації. (2015). Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text>

Про затвердження Класифікатора соціальних послуг. (2020). Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>

Про затвердження Методичних рекомендацій щодо створення та діяльності ветеранських просторів. (2020). Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0008917-20#Text>

Про затвердження Порядку проведення комплексного огляду системи соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України. (2022). Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/663-2022-%D0%BF#Text>

Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей. (2017). Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text>

Про реалізацію експериментального проекту із запровадження договірної форми надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил. (2023). Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1050-2023-%D0%BF#Text>

Про реалізацію експериментального проекту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя. (2023). Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text>

Про соціальні послуги. (2019). Отримано з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

Реєстр надавачів соціальних послуг. (2024). Отримано з <https://www.msp.gov.ua/content/reestr-nadavachiv-socialnih-poslug.html?PrintVersion>

Служба соціальної підтримки сімей військовослужбовців. (2023). Отримано з <https://www.pidtrymka.in.ua/post/socialna-pidtrimka-viyskovih-ta-yihnih-ridnih-bazuvatimetsya-na-mizhsektoralniy-na-mizhvidomchiy-vzaiemodiyi-riznih-vidomstv>

Contact information:

Roman Lukianenko – Director, Territorial center of social services of Dergachi city council "Berehynia", abrahas1@gmail.com

Kupnovytskyi N., Shapovalova T.
National University "Lviv Polytechnic"

Купновицький Н., Шаповалова Т.
Національний університет «Львівська політехніка»

**INTERNATIONAL STANDARDS ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH
DISABILITIES AS A RESULT OF HOSTILITIES
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ
ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ**

Problem statement: The international community is actively focusing on protecting the rights of persons with disabilities. The activity of human rights monitoring and oversight bodies, in general, aims to ensure the observance of the rights of persons with disabilities, eliminate discrimination, and promote the inclusive participation of these individuals. During wartime, persons with disabilities become even more vulnerable due to a series of challenges they face and may become subject to additional discrimination or negative treatment. Often, measures for notification, evacuation, and provision of temporary shelter are developed without considering the needs of persons with disabilities, which may require an individualized approach. Therefore, it is necessary for governments at all levels to work together with civil society to address the needs of persons with disabilities in situations arising from armed conflict.

The research aim is to study the peculiarities of international protection of persons with disabilities in conditions of armed conflict.

Methods: The theoretical research method involved a detailed analysis of texts of international agreements, conventions, declarations, and resolutions relating to the rights of persons with disabilities as a result of armed conflict. The empirical method, which consisted of statistical analysis of data, allowed gathering objective information about the number of military disabled persons, their socio-economic status, and access to medical and other services, providing a deeper understanding of the situation and identifying key issues.

Research findings: The study confirmed the importance of guaranteeing the rights of persons with disabilities, especially during periods of armed conflict. Identified deficiencies in legislation require immediate improvement to create a safe environment for this group of individuals.

Keywords: vulnerable categories of persons, protection, armed conflict, human rights, persons with disabilities.

Питання захисту прав осіб з інвалідністю визначено у численних міжнародних актах, таких як Декларація про права розумово відсталих осіб (1971 р.), Декларація про права інвалідів (1975 р.), Всесвітня програма дій стосовно людей з інвалідністю (1982 р.), Стандартні правила ООН забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю (1993 р.), Європейська соціальна хартія (переглянута) (1996 р.) та інше. Ключовим моментом стало прийняття у 2006 році Конвенції про права осіб з інвалідністю, що націлене на захист прав та гідності всіх осіб з інвалідністю. Мета цієї Конвенції полягає у сприянні повному і рівному здійсненні всіма інвалідами їхніх основних прав і свобод. Дія Конвенції поширюється на осіб із стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які можуть зазнавати перешкод у повному і ефективному участі в суспільному житті через різноманітні бар'єри. Ця Конвенція гарантує низку прав і свобод, таких як право на життя, рівність перед законом, доступ до правосуддя, свободу особистості та недоторканність, відсутність катувань та жорстокого поводження, свободу від експлуатації та насильства, повагу до фізичної та психічної цілісності, свободу переміщення та громадянство, свободу висловлення думки та доступ до інформації, тощо (Про права осіб з інвалідністю, 2006).

Особи з інвалідністю зазнають труднощі у доступі до базових послуг, таких як медична допомога, водопостачання, житло, харчування тощо, особливо в умовах бойових дій. Ці труднощі поглиблюються, коли вони змушені втікати зі свого звичайного середовища через загрозу безпеки, втрату допоміжних засобів пересування та незнайомість з новими умовами. Часто медико-соціальна допомога недоступна, або нерівномірно доступна через відсутність відповідних служб, або недостатню інформацію про доступні послуги (Міжнародне гуманітарне право та особи з інвалідністю, 2017).

Міжнародне гуманітарне право вимагає, щоб учасники збройних конфліктів поважали осіб з інвалідністю, забезпечували їх захист і сприяли їх соціальній інтеграції. Це означає, що на міжнародному рівні укладені договори, які мають на меті запобігти виникненню інвалідності через застосування певних видів зброї та зменшити загрозу, яку вони становлять. Ці договори також передбачають надання необхідної допомоги жертвам. Положення міжнародного гуманітарного права, що захищають цивільних осіб та інвалідів у воєнних конфліктах, мають застосовуватися без будь-якої дискримінації (Міжнародне гуманітарне право та особи з інвалідністю, 2017).

Незважаючи на зусилля, спрямовані на створення відповідного правового базису для захисту прав осіб з інвалідністю у ситуаціях ризику, такі особи все ще залишаються дуже вразливими.

Наприклад, евакуація людей з інвалідністю під час збройних конфліктів - складний процес. Розлади опорно-рухової системи ускладнюють планування маршрутів та темпу пересування, а наявність бар'єрів на дорогах робить самостійну евакуацію майже неможливою. Люди зі сенсорними порушеннями, такими як сліпота чи порушення слуху, можуть не отримати інформацію про евакуаційні маршрути через нездатність читати листівки або чути оголошення.

Особи з розумовими розладами можуть не розуміти важливість стандартних попереджень (С. Devanda, S. Rau Barriga, Pr G. Quinn, J. E. Lord, 2017).

Деякі форми інвалідності виникають внаслідок того, що люди стають біженцями або внутрішньо переміщеними особами. Наприклад, нерозірвані міни та інші вибухові пристрої призводять до поранень або смерті дітей, які шукають притулок або проживають у зоні конфлікту. Ці наслідки можуть впливати на їхнє здоров'я ще протягом багатьох років після завершення збройних дій. Відповідно, у своїх звітах Комітет з прав осіб з інвалідністю наголошує на тому, що національна законодавча база у цій області не є достатньою або не є належною.

У звіті, який представив експертний склад, що діяв за правилами Московського механізму ОБСЄ, висвітлено проблеми, з якими стикаються особи з інвалідністю під час збройних конфліктів в Україні з 24 лютого 2022 року. Ця група, насамперед, стала однією з найбільш вразливих в результаті конфлікту. Зазначено, що багато з них залишаються в небезпечних районах, оскільки не мають можливості чи не бажають евакуюватися. Інформація від неурядових організацій та волонтерів свідчить про обмеженість можливостей масової евакуації осіб з інвалідністю. Також відзначено, що існують проблеми доступності притулків та інформаційних ресурсів для них. Така ситуація призводить до випадків насильства над цією групою (Порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, 2022).

Отже, забезпечення основних прав і свобод осіб з інвалідністю, особливо під час збройних конфліктів, має велике значення через їхню вразливість. Проблеми доступу до оповіщення, евакуації, бомбосховищ та гуманітарної допомоги серйозно вражають цю групу, поглиблюючи їхню ізоляцію. Національне законодавство має недоліки у цій сфері, що потребує вдосконалення, зокрема стосовно безпеки та підтримки осіб з інвалідністю в ситуаціях, спричинених бойовими діями. Покращення в цьому напрямку має сприяти створенню безпечного середовища для життя цієї категорії осіб і запобігати їхньому подальшому травмуванню.

Список використаних джерел та літератури:

Конвенція про права осіб з інвалідністю, 2006 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (Дата звернення 27.03.24)

Міжнародне гуманітарне право та особи з інвалідністю. Консультативна служба з міжнародного гуманітарного права, 2017

URL: <https://www.icrc.org/en/document/ihl-and-persons-disabilities> (Дата звернення 28.03.24)

Порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені в Україні з 24 лютого 2022 року. URL: <https://www.ejiltalk.org/violations-of-international-humanitarian-and-human-rights-law-war-crimes-and-crimes-against-humanity-committed-in-ukraine-since-24-february-2022-summary-of-the-report-by-a-mission-of-experts-under-t/> (Дата звернення 28.03.24)

C. Devanda, S. Rau Barriga, Pr G. Quinn, J. E. Lord. Захист цивільних осіб з обмеженими можливостями під час конфліктів. НАТО РЕВЮ, 2017.

URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2017/12/01/protecting-civilians-with-disabilities-in-conflicts/index.html> (Дата звернення 28.03.24)

Contact information:

Nazar Kupnovytskyi - graduate student at the Department of Sociology and Social Work, National University "Lviv Polytechnic", kupnovytskyinazar@gmail.com

Tyurina T., Diachok I.

Lviv Polytechnic National University

Тюріна Т., Дячок І.

Національний університет «Львівська політехніка»

**TO THE PROBLEM OF NEUTRALIZATION OF THE CONSEQUENCES OF
POST-TRAUMATIC SYNDROME IN MILITARY PERSONNEL AND
VETERANS**

**ДО ПРОБЛЕМИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ НАСЛІДКІВ
ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СИНДРОМУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ТА ВЕТЕРАНІВ**

Background: The war in Ukraine caused psychological trauma to many soldiers and veterans, which threatens their spiritual, mental, social and physical health.

Purpose: To reveal the essence of the concept of psychological trauma, to analyze the causes that cause it (in the context of the impact of war on the psyche of an individual), to consider the possibilities of neutralizing the consequences of post-traumatic syndrome in military personnel and veterans.

Methods: The theoretical research method consists in the analysis of relevant psychological, pedagogical, philosophical scientific literature on the problem being studied.

Results: One of the directions of neutralization of post-traumatic syndrome is proposed through the spiritual and moral improvement of the personality of military personnel and veterans through the appropriate educational and educational activities of a social worker and a veterans assistant.

Conclusion: Special professional educational training of social workers and assistants of veterans by including in the content of their education relevant special courses aimed at the spiritual, moral, mental, and social improvement of the individual will contribute to more effective training of future social workers and assistants of veterans to work with military personnel and veterans in conditions of martial law and during the post-war recovery of Ukraine. Special professional educational training of social workers and assistants of veterans by including in the content of their education

relevant special courses aimed at the spiritual, moral, mental, and social improvement of the individual will contribute to more effective training of future social workers and assistants of veterans to work with military personnel and veterans in conditions of martial law and during the post-war recovery of Ukraine.

Key words: martial law, psychotraumatic events, military personnel, veterans, PTS, mental health, social worker, veterans, assistant.

Психотравмівними вважаються події, що загрожують як фізичному існуванню людини, так і її духовному, психічному, соціальному і фізичному здоров'ю. Перебування в зоні бойових дій, загибель чи смерть близьких людей, побратимів, мирного населення; картини смерті, поранень і людських страждань; суїциди і вбивства – це реальність українських військових, що часто призводить до психічних травм та важкої посттравматичної реабілітації.

У психологічній науці спостерігається неоднозначне ставлення до наслідків пережитих травматичних подій. Такі дослідники як В. Франкл та Дж. Каплан розглядали психотравмуючі ситуації та обумовлені ними страждання одночасно і як джерело небезпеки психічного здоров'я, і як джерело потенційних позитивних здобутків для особистості. Зокрема Франкл у своїй книзі «Людина у пошуках справжнього сенсу», зумів яскраво проілюструвати значення пережитих психотравмуючих ситуацій й пов'язаних з ними страждань для знаходження справжнього сенсу життя. Дослідник переконує, що обумовлені психотравмуючою ситуацією страждання часто дають змогу людині проявити внутрішню свободу волі зробити новий вибір та знайти сенс життя. (Frankl V., 2004).

Так, війна може зруйнувати в людині людину, її духовно-душеву складову, а може, навпаки зробити сильною, мудрою, очистити від усього зайвого, наносного, зовнішнього, трансформувати її свідомість до духовних висот. Це школа духовного становлення в дії чи саморуйнування та самознищення, оскільки війна активізує в людині її найважливіші особистісні якості.

Надзвичайно актуальними, на наш погляд, у цьому контексті є роздуми, ...міркування щодо природи війни загалом та її впливу на людську психіку від головного капелана Оперативного командування Схід Збройних Сил України Дмитра Поворотного «Вбий війну в собі, інакше вона вб'є тебе!».

Ми поділяємо погляди автора, за словами якого: «Не можна тілом повернувшись з війни жити з нею в душі, бо навіть тоді, коли ти переміг ворога на війні, війна переможе і вб'є тебе, і треба докласти всі фізичні, моральні, а особливо, духовні сили, щоб перемогти війну в собі. Наскільки ти опираєшся війні в собі - настільки ти людина. Це найважче, але саме це справжня перемога - перемогти не тільки ворога на війні, а і перемогти війну в собі. Це справжнє повернення додому! Проклятий, хто привів війну в свій дім, приречений, хто лишив війну в собі! ... Вбий війну в собі, інакше вона вб'є тебе! (Поворотний, 2018).

Щоб звести до мінімуму руйнівні наслідки травмуючих ситуацій, сприяти збереженню психічного здоров'я, необхідна психологічна допомога та

Тюріна Т. Г. Роль соціально-гуманітарних дисциплін у процесі духовно-морального і патріотичного виховання студентів першого курсу спеціальності Соціальна робота (кафедра соціології та соціальної роботи НУ «Львівська Політехніка»). // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць / Гол. редактор Г. П. Шевченко. Вип. 3 (107). Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. 234 с. С. 183-203.

Frankl V. Man's Search For Meaning: The classic tribute to hope from the Holocaust. - London. Sydney. Auckland. Johannesburg: Rider, 2004. - 160 p.

Contact information:

Tyurina Tamara – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Sociology and Social Work, tamaratyurina@yandex.ua

Diachok Ivanna – Student, Department of Sociology and Social Work, ivannadiachok@icloud.com

Sakharuk O., Shapovalova T.
National University "Lviv Polytechnic"

Сахарук О., Шаповалова Т.
Національний університет «Львівська політехніка»

**DEFENDING TRUTHFUL INFORMATION DURING WAR TIME:
STRATEGIES TO DISINFORMATION AND CYBER THREATS
ЗАХИСТ ПРАВДИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС: СТРАТЕГІЇ
ПРОТИСТОЯННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА КІБЕРЗАГРОЗАМ**

Problem statement: In today's world, information plays a crucial role in military and political conflicts, often serving as an effective tool for security and influence. The strategy of hybrid warfare involves not only military actions but also active use of informational manipulation to influence public opinion and undermine internal order within a country. This requires people to have the ability to analyze and critically perceive information in order to avoid manipulation and retain the ability to form their own opinions. In our time, information has become a key instrument in modern military and political conflicts. It can determine the outcome of a war or crisis without resorting to military action, through manipulation of public opinion and highlighting internal contradictions. This strategy is typical of hybrid wars, where military actions are just one component. In this context, it is important to have a high level of information literacy to analyze and critically evaluate received information. This ability allows individuals to form their own opinions and not become victims of manipulation.

The aim of this research is to explore the unique aspects of ensuring information security during a military conflict.

Methods: The theoretical method of research was used to analyze and systematize scientific works, concepts, and theories related to the protection of truthful information

during wartime conflict. This method also helped to study the fundamental regularities that can be identified as a result of such analysis. The empirical method involves collecting and analyzing factual data obtained through observations and surveys among civilians, military personnel, and experts in information security.

The research findings revealed that contemporary threats to information security represent a global challenge requiring systematic action. To counter these threats, effective institutions and international cooperation are essential. This will not only enable responses to disinformation but also foster information literacy and resistance to international information aggression.

Keywords: cybersecurity, information security, information attacks, protection, and internal and external threat sources.

Військова безпека держави означає захист життєво важливих національних інтересів у військовій сфері для запобігання загроз від війни, військової агресії та інших нападів, використовуючи військову потужність (Остроухов В.В., Петрик В.М., Присяжнюк М.М., 2010).

У сучасному світі проблема пропаганди та дезінформації має велике значення, особливо в контексті гібридної війни між Росією та Україною. Російська пропаганда активно втручається в українські справи, спрямовуючи свої зусилля на дестабілізацію ситуації. Це стає серйозною загрозою не лише для внутрішньої стабільності, а й для міжнародних відносин і репутації України на світовій арені.

Ситуація станом на сьогоднішній день вимагає детального аналізу та розробки стратегій протидії дезінформації, які б забезпечили інформаційну безпеку та повернули довіру до надійних джерел інформації. Україна, як учасник геополітичних процесів, знаходиться у центрі цього протистояння і відіграє важливу роль у формулюванні стратегій та інструментів реагування на виклики. Російська пропаганда в контексті конфлікту з Україною впливає на громадську думку та формує інформаційний простір. Використані методи, такі як поширення фейкових новин та емоційна маніпуляція, спрямовані на створення сприятливого образу для Росії в українському та міжнародному співтоваристві. Однак їх маніпулятивний характер піддає сумніву довіру до джерел інформації, контрольованих Росією, що впливає на міжнародні відносини та внутрішню політику.

З метою забезпечення інформаційної безпеки в Україні, була прийнята «Доктрина інформаційної безпеки України», що затверджена Указом Президента України від 25.02.2017 року (Про Доктрину інформаційної безпеки України, 2017). У зв'язку з сучасними воєнними умовами, Рада національної безпеки і оборони України прийняла рішення 18 березня 2022 року щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану, визначивши це як пріоритетне питання національної безпеки. Україна також створила Центр протидії дезінформації при РНБО, який надає актуальну інформацію та події у цій сфері на своєму веб-сайті (Про реалізацію єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану, 2022).

Забезпечення інформаційної безпеки у Збройних силах вважається однією з ключових складових національної безпеки держави. Захист інформаційних ресурсів військових є пріоритетом для фахівців у цій галузі. Для ефективної протидії загрозам необхідно спочатку ідентифікувати та класифікувати їх за джерелами, характером та ступенем небезпеки. Джерела загроз можна розділити на внутрішні та зовнішні, іноді в одному явищі можуть співіснувати обидва типи джерел. Наприклад, коли зовнішня дія транслюється через операторів, що діють усередині країни, використовуючи новітні електронні засоби поширення інформації.

Збройні сили стикаються з серйозною загрозою у вигляді спрямованого впливу на моральний дух військовослужбовців через фальсифікацію фактів військової історії та інші спроби створення соціальної напруги. Ця загроза часто виникає через засоби масової інформації, які прагнуть ескалації конфліктів. У деяких випадках навіть взаємодія військових з журналістами може бути використана для спеціального маніпулювання ними, що може підірвати бойовий дух особового складу.

Додатковою серйозною загрозою є можливість внесення неправдивої інформації у систему відстеження можливої атаки, що може спричинити недооцінку реальної загрози та спрацювання систем ППО через неправдиву надіслану інформацію противником. Навіть уявні загрози можуть мати серйозні наслідки, тому що в минулому такі ситуації майже призвели до початку ядерної війни, хоча зараз цей ризик зменшився, але він залишається.

Суттєвим викликом також є недостатня розвиненість законодавства, яке регулює захист інформації та протидію новим загрозам. Багато явищ у сфері інформаційної безпеки досі не враховані в законодавчих актах, що ускладнює прийняття заходів щодо відповідальності за будь-які дії або діяльність, яка може завдати шкоди інформаційній безпеці Збройних Сил та самим військовослужбовцям. Проте ці аспекти активно розвиваються, і приймаються законодавчі акти, які регулюють використання військової техніки та технологій, що можуть використовуватися в армії.

У зв'язку з воєнним станом в Україні, уряд прийняв певні правові зміни, спрямовані на керування інформацією в умовах війни. Ці зміни охоплюють обмеження поширення небезпечної інформації, вдосконалення процедур щодо збору доказів та встановлення відповідальності за розповсюдження неправдивої інформації. Наприклад, було прийнято закон про кримінальну відповідальність за незаконну фото- та відеофіксацію дій Збройних Сил під час воєнного стану. Також внесені зміни до Кримінально-процесуального кодексу, що спрощують слідчі дії та надають право слідчому фіксувати комп'ютерні дані під час обшуку без відповідного дозволу (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, 2022).

українською політичною ареною базується на комплексному підході. Вона включає в себе низку ключових аспектів:

- Підвищення рівня медіаграмотності населення через освітні програми, що навчають критично оцінювати інформацію та відрізняти фейки від достовірних джерел.
- Підтримка розвитку незалежних медіа та онлайн-ресурсів, що поширюють об'єктивну та достовірну інформацію.
- Запуск проти-пропагандистських кампаній та використання соціальних медіа для розповсюдження правдивої інформації та викриття фейків.
- Розвиток міжнародного співробітництва для обміну досвідом та спільної боротьби з дезінформацією.
- Покращення технологічних заходів для захисту від кібератак та маніпуляцій інформацією.

Ця стратегія спрямована на створення ефективного механізму протидії дезінформації та пропаганді, що забезпечує доступ до об'єктивної та достовірної інформації для громадян, що допомагає їм приймати обґрунтовані рішення та підтримувати стійку громадянську позицію.

Отже, у зв'язку з поточною ситуацією, обговорення та аналіз методів пропаганди, а також стратегій протидії дезінформації в контексті російської агресії стають дуже важливими для подальшого зміцнення інформаційної безпеки та збереження демократичних цінностей в Україні та за її межами. Важливо підкреслити, що Україна активно працює над зміцненням правдивої інформації та протидією пропаганді та дезінформації, які спрямовані на підірвання стабільності та суверенітету. Незважаючи на складність цього процесу, зусилля України свідчать про готовність зміцнювати інформаційну безпеку та підтримувати достовірну інформацію.

Список використаних джерел та літератури:

Остроухов В.В., Петрик В.М., Присяжнюк М.М. (2010) Інформаційна безпека (соціально правові аспекти): підручник. Київ: КНТ.

Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України від 25. 02. 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (Дата звернення 10.04.24)

Про реалізацію єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану»: Указ Президента України від 19. 03. 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152/2022#Text> (Дата звернення 10.04.24)

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (Дата звернення 11.04.24)

Contact information:

Oleh Sakharuk - graduate student at the Department of Sociology and Social Work, National University "Lviv Polytechnic", Saharukoleg1@gmail.com

Bordiyau Y.

Director of Lviv Regional Center of Social Services

Бордіян Я.

Директор Львівського обласного центру соціальних служб

THE ROLE OF THE COMMUNITY IN THE DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF SOCIAL SERVICES, ORGANIZATION OF SUPPORT FOR FAMILIES WITH CHILDREN, AND PREVENTION OF INSTITUTIONALIZATION OF CHILDREN
РОЛЬ ГРОМАДИ В РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ, ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ З ДІТЬМИ, ПОПЕРЕДЖЕННЯ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ

Background: Social orphanhood, as a social phenomenon, has existed for quite a long time, but it has become increasingly acute in recent decades, particularly due to parental evasion or refusal to fulfill their parental responsibilities towards their minor child

Purpose: Outline the main factors of social orphanhood in modern society, identify the community's influence on preventing of institutionalization of children.

Methods: The method of factual analysis (evaluation, comparison) and the method of describing facts relevant to the research (observations).

Results: According to sociologists, the institutionalisation of children is caused by the low level of the community's role in the development of social services, the lack of the sufficient number of social work professionals (hereinafter referred to as SWPs), funding, methods of encouraging people to work as SWPs and identify families in difficult life circumstances, and the imperfection of mechanisms for preventing the institutionalisation of children and working with such families.

Conclusion: At the present stage, the role of the community in the development of the social services system is important, as it helps to prevent social orphanhood and, as a result, to prevent the institutionalisation of children at any age.

Key words: social services, social orphanhood, prevention of institutionalization of children, social support, social work professional.

В даний час соціальне сирітство в Україні набуває істотних масштабів і стає ширше, ніж біологічне. Соціальне сирітство охоплює 85% всіх дітей, які залишилися без піклування батьків. Відповідно до визначення, соціальне сирітство являє собою явище, при якому діти залишаються без батьківського піклування та піклування при живих біологічних батьках. Досить часто батьків або позбавляють батьківських прав, або вони самі відмовляються від виховання власних дітей [2].

Сьогодні Україна внаслідок війни переживає нову хвилю сирітства. Кількість дітей, які стають сиротами або втрачають батьківське піклування, зростає. Так, відштовхуючись від статистики, лише за період з 12 серпня 2022

року по 13 січня 2023 року кількість дітей без батьківської опіки збільшилася на 3265 [6].

Причини виникнення соціального сирітства досить великі. Вони включають в себе падіння моральності серед молоді, поширення алкоголізму і наркоманії, відсутність реальної підтримки з боку держави, тощо. Сирітство та соціальне сирітство обумовлене багатьма причинами: загибеллю батьків, втратою батьків, розлукою дітей і батьків, ухиленням або відстороненням батьків від виконання своїх обов'язків щодо неповнолітньої дитини, зниження виховного потенціалу сімей [1].

Сучасний стан українського суспільства, що характеризується складними політичними, соціально-економічними процесами, повномасштабним військовим вторгненням росії мають надзвичайно сильний вплив на життя і добробут сімей. Війна, соціальні й сімейні кризи та процеси зумовили розпад багатьох сімей та втрати дітьми своїх батьків [6].

Саме тому соціальне сирітство є однією з найбільш актуальних і пріоритетних проблем для держави.

Основними причинами виникнення соціального сирітства [9] є зниження ролі сім'ї у вихованні дітей, внаслідок:

- зниження уваги з боку держави до інституту сім'ї;
- низький рівень матеріального благополуччя значної кількості сімей;
- бажання перекласти виховання дитини на інших (державні установи, родичі і т. д.);
- насильство і жорстоке ставлення щодо дітей.

Велика кількість соціальних сиріт досить тривалий час залишаються невиявленими, їх прийнято називати «домашніми» сиротами [10].

Дана форма сирітства визнається науковою літературою, в тому випадку, коли неповнолітні діти і підлітки проживають спільно з батьками, але при цьому не отримують від них необхідної батьківської турботи і опіки. Все частіше це стає причиною безпритульності і асоціальної поведінки дітей і підлітків [10].

Одним з актуальних і соціально значущих завдань, що стоять перед українською державою сьогодні, є пошук шляхів зниження соціального сирітства і підвищення ефективності його профілактики. Це насамперед можна досягнути через превентивну роботу, а саме введення посад фахівців із соціальної роботи [8].

Фахівець із соціальної роботи – це працівник центру соціальних служб (центру надання соціальних послуг), що має необхідну фахову підготовку та кваліфікацію, спеціалізується на здійсненні соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, які опинилися у складних життєвих обставинах та проживають у закріпленій за ним територіальній громаді [7].

Фахівець із соціальної роботи може:

- відновити функції сім'ї для подолання складних життєвих обставин;
- забезпечити надання комплексної допомоги у процесі подолання складних життєвих обставин;

•забезпечити здійснення соціального супроводу сімей з дітьми , які перебувають в складних життєвих обставинах, дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування [3].

Таблиця 1.

Інформація щодо кількості ФСР у Львівській області станом на 01.01.2024

р.

Затверджена штатна чисельність ФСР	244
Фактично працюючі	187
Потреба ФСР згідно розрахунку	521

Таблиця 2.

Інформація щодо кількості ФСР у територіальних громадах станом на 01.01.2024р.

Загальна кількість громад	73
Кількість громад, в яких відсутні ФСР	17
Кількість громад, в яких обов'язки виконують інші працівники	14
Кількість громад, в яких не має працівників, які здійснюють соціальну роботи	3

Потребу фахівців із соціальної роботи розраховано Львівським обласним центром соціальних служб відповідно до методичних рекомендацій щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей, затверджених наказом Мінсоцполітики України від 30 грудня 2020 року № 868 «Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей» .

Інструменти та процедури попередження інституалізації дитини (англ.gatekeeping):

- механізми раннього виявлення дитини, яка може потребувати допомоги;
- наявність в територіальній громаді постійного фахівця соціальної роботи, який буде здійснювати превентивну роботу з сім'єю;
- протокол направлення до служб у справах дітей, центрів надання соціальних послуг, інших суб'єктів соціальної роботи, інших надавачів соціальних послуг недержавного сектору;
- міжвідомча співпраця для визначення найкращих інтересів для сім'ї та дитини;
- індивідуальне планування ведення випадку - індивідуальний план супроводу;
- контроль ведення випадку та коригування індивідуального плану [5].

Принцип превентивності має бути спрямований на профілактику, а саме на виявлення та підтримку сімей, які опинились у складних життєвих обставинах - вважаємо, що це відповідатиме інтересам дитини, якщо немає ризику зловживання, нехтування чи експлуатації дітей [11]. Тому у Львівській області більше 15 років функціонують спеціалізовані установи (відділення), а саме:

➤ відділення матері та дитини (м. Дрогобич), для тимчасового проживання жінок на сьомому-дев'ятому місяці вагітності та матерів з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися в складних життєвих обставинах, що перешкоджають виконанню материнського обов'язку;

➤ відділення соціального гуртожитку (Яворівський район) для тимчасового проживання та соціальної адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, осіб з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років;

➤ відділення притулку для жінок і дітей, які постраждали від домашнього насильства (м. Трускавець) для надання постраждалим жінкам та дітям місця безпечного тимчасового цілодобового перебування та комплексної допомоги на основі оцінки їхніх потреб та індивідуального підходу з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та соціального становища (психологічні, соціально-побутові, соціально-медичні, інформаційні, юридичні та інші послуги) ;

➤ відділення соціально-психологічної допомоги (м. Львів) для надання соціальних послуг особам, які внаслідок стихійного лиха, учинення стосовно них злочину, збройних конфліктів, насильства у сім'ї, торгівлі людьми або реальної загрози їх вчинення, перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть подолати їх самостійно, в тому числі ВПО.

Також, слід зазначити, що важливим фактором є наявність у Львівській області альтернативних форм влаштування для дітей, а саме:

- 44 дитячих будинків сімейного типу;
- 74 прийомних сім'ї, в яких виховуються 436 дітей;
- 11 патронатних сімей, де проживає 21 дитина.

Важливе завдання у вирішенні проблеми соціального сирітства полягає у пошуку, розробці та використанні технологій профілактики соціального сирітства, визначені системи заходів, які могли б протидіяти прогресуючим масштабам соціального сирітства. Комплексність проблеми профілактики соціального сирітства, складність її об'єктів і суб'єктів, необхідність при обмеженому об'ємі соціальних ресурсів одержання максимально значимого і ефективного результату – все це вимагає технологізації профілактики соціального сирітства [4]. Виділено пріоритетні механізми, які дозволяють створити універсальну модель профілактики соціального сирітства: розвиток сімейних форм виховання – акцент тут має робитись на підтримці, зміцненні сім'ї, підвищенні її соціального статусу і виховного потенціалу, сприяння розвитку сімейних форм опіки і виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; створення центрів соціальної підтримки сімей з дітьми

– пріоритетним завданням має підвищення спроможності родини стосовно забезпечення дитини належним доглядом і вихованням.

Враховуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що соціальне сирітство залишається однією з невирішених проблем українського суспільства. Актуальними надалі залишаються питання забезпечення доступності й адресності послуг в територіальній громаді, попередження, обмеження та послаблення факторів ризику, корекція поведінки батьків, пов'язаної з загрозою здоров'ю та соціальному добробуту членів сім'ї, максимальної мінімізації вилучення дітей із сім'ї та потрапляння їх до інституційних закладів, тощо. Окрім цього, є необхідним та доцільним створення послуги патронатного вихователя на рівні територіальних громад Львівської області.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боднарчук О. І. Ефективність нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. ; МОН України; НУ ОЮА. – Одеса : Юрид. л-ра, 2014. – Вип. 73. – С. 316-321.
2. Галатир А. Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2011. № 3. С. 10-14.
3. Деінституціалізація. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Deinstitutionalizaciya.html>
4. Дубич К. (2022). Актуальні проблеми сім'ї як об'єкта соціальної політики та соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*, (6), 3–9. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.1>
5. Комар І.В., Петришин Р.А. Розвиток сімейних форм виховання як напрям соціальної політики в Україні на сучасному етапі. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. № 6 (11). 2022.
6. Миколук С. (2022). Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога. *Ввічливість. Humanitas*, (3), 61–68. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.9>
7. Про затвердження Типової посадової інструкції фахівця із соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю. Затвердженою Міністерством України у справах сім'ї молоді та спорту від 23.12.2009 N 4410h <https://zakon.rada.gov.ua/>
8. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. 2. За заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.
9. Яремчук В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема. *Вісник психології і соціальної педагогіки*. 2012. № 9. С. 187-193.
10. Ящук Л. П. Сучасне розуміння соціального сирітства та значення територіальної громади як фактору соціалізації. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 81-88.
11. <https://www.unicef.org/ukraine/>

Contact information:

Yaroslav Bordiyan - Director of Lviv Regional Center of Social Services, PhD in Public Administration, <bordiyan@ua.fm>

**CONTENT AND FEATURES OF SOCIAL WELFARE IN THE STRUCTURE
OF SOCIAL POLICY OF UKRAINE**
**ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В
СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

Vakulenko S.

V. N. Karazin Kharkiv National University

Вакуленко С.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

**SOCIAL SERVICES FOR SINGLE-PARENT FAMILIES IN TODAY'S
CONDITIONS**
**СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ МОНОБАТЬКІВСЬКИХ СІМЕЙ В
УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ**

Background: In Ukraine, as in other European countries, the family and parenthood forms have pluralized in recent decades. In addition, the full-scale war resulted in the deaths of many men and women, both combatants and civilians, leaving many children without one or both parents. Thus, the practice of raising and supporting children by single mothers/fathers will continue to spread in our country. For such families, support and assistance from society are important, particularly, through quality social services provision.

Purpose: To theoretically ground the possibilities of a client-centered approach usage to provide social services for single-parent families.

Methods: The methods of scientific research included comparative analysis and generalization. The author used information from open sources, expert opinions, and data from the State Statistics Service of Ukraine.

Results: As the analysis result, it was found that today the practice of social services provision to single-parent families is still dominated by a paternalistic model, which emphasizes subsidies and benefits. Instead, the author believes that the more promising one is the model of “participation”, in which the client cooperates with a specialist through the joint formation of goals and objectives, identification of resources, and ways to achieve the goals. This model is based on the client-centered approach, which has recently become widespread in Ukrainian social services.

Conclusion: The work on the social services system organization for single-parent families in Ukraine seems important and relevant in modern social practice, especially during the war. It is necessary to constantly update programs and services, adjusting them to new realities and needs of the community.

Keywords: single-parent families, family policy, social services, social work, client-centered approach.

Поширення такого типу сім'ї як монобатьківські сім'я є наслідком модернізації сім'ї та шлюбу як соціальних інститутів. Під модернізацією мається на увазі процес соціокультурних змін, пов'язаний із переходом від традиційних, жорстко контрольованих цінностей і моделей поведінки до базових цінностей, що визначаються особистісною автономією, вподобаннями й ставленням до процесів, які відбуваються в сфері шлюбно-сімейних відносин. Для сім'ї модернізація означає перехід від єдиної – традиційної – моделі до різноманіття сімейних форм, від домінування системи соціального контролю до переважно внутрішньосімейних, індивідуальних способів розв'язання проблем. Відтак можемо говорити не лише про плюралізацію форм шлюбних об'єднань, але й про плюралізацію форм батьківства. Соціальні норми, що протягом тривалого часу забезпечували безпосередню пов'язаність народження дитини/дітей із укладанням офіційного шлюбу, перетворилися на більш гнучкі та в результаті соціальні інститути шлюбу й батьківства автономізувалися один від одного, взаємозв'язки між ними набули більш складного характеру. Проявом такого ускладнення є, наприклад, тенденція до все більшої обумовленості самотнього батьківства свідомим вибором особистості. Саме тому в сучасному суспільстві монобатьківські сім'ї треба сприймати як звичне явище.

В Україні, як і в інших європейських країнах, в останні десятиліття спостерігається плюралізація форм сім'ї та батьківства. Крім того, наслідком повномасштабної війни є загибель багатьох чоловіків і жінок, як тих, що брали участь у бойових діях, так і цивільних, через що багато дітей залишилися без одного з батьків, або ж навіть без обох. Отже, практика утримання та виховання дітей самотніми матерями/батьками поширюватиметься і в нашій країні. Згідно з даними Державної служби статистики України, частка індивідуальних домогосподарств, у яких проживали діти віком до 18 років, що не мали одного чи обох батьків, у загальній кількості домогосподарств із дітьми в 2021 році становила 17,9%. При цьому абсолютну більшість із них (94,7%) становили материнські монобатьківські сім'ї, частка дітей, що не мали обох батьків, становила лише 2,4% (Соціальні та демографічні характеристики домогосподарств, 2021). Для таких сімей важливою є підтримка й допомога з боку суспільства, зокрема, через надання якісних соціальних послуг.

Підтримка сімей із дітьми перетворюється на важливе завдання сімейної політики більшості розвинених країн, а допомога самотнім матерям/батькам – на її складову. Сімейна політика щодо монобатьківських сімей реалізується через поєднання матеріальної підтримки таких сімей (виплати на тривалій основі, найчастіше щомісячні, одноразові гранти при народженні, податкові пільги та різноманітні негрошові форми підтримки), заходів зі сприяння зайнятості батьків, соціальних послуг із догляду за дитиною тощо. Зайнятість розглядається як головний інструмент підвищення рівня доходів таких сімей, тому значні зусилля докладаються для повернення дорослих членів сім'ї на ринок праці, підвищення їхньої кваліфікації, а відтак розширення можливостей для пошуку необхідного робочого місця. Особлива увага надається розширенню можливостей щодо поєднання зайнятості та виховання дітей через запровадження

флексибільних форм і графіків зайнятості, різних варіантів відпусток, системи соціальних послуг із догляду за дитиною. Важливим аспектом сучасної сімейної політики є запровадження гендерної рівності в сфері зайнятості, що надає можливість зниження ризику бідності для самотніх матерів і їхніх сімей.

За роки незалежності в межах сімейної політики українська держава накопичила досвід певних заходів щодо сімей із дітьми. Використання механізму матеріальної підтримки обумовлене підвищеним ризиком бідності для сімей із дітьми, зокрема, для монобатьківських сімей. Так, вітчизняні дослідники найчастіше акцентують увагу на матеріальних проблемах монобатьківських сімей. Те, що ця категорія сімей має, як правило, низький рівень доходів, є наслідком двох чинників. Перший – це проблеми, пов’язані з необхідністю догляду за дитиною/дітьми. Їхнє вирішення нерідко визначає те, що самотня матір вимушена працювати неповний робочий час і, відповідно, отримувати більш низьку заробітну плату в порівнянні з іншими працівниками. Інший чинник – це проблеми, пов’язані з рівнем освітньої, професійної та кваліфікаційної підготовки жінок. У випадку ж високого рівня професійної активності жінок загострюється ще одна характерна проблема монобатьківських сімей – поєднання професійної та материнської ролей і зростання на цьому тлі складнощів у вихованні дитини/дітей. В зв’язку з цим ще в 1993 році було ухвалено Закон України «Про державну допомогу сім’ям з дітьми», яким передбачена допомога від держави серед інших типів сімей також і сім’ям самотніх матерів.

Зважаючи на закордонний досвід, однією з найважливіших сфер сучасної сімейної політики є система соціальних послуг із догляду за дитиною. Як зазначають дослідники (Курило І. та ін., 2023), декілька років тому відбулися спроби розширення поля сімейної політики з метою подолання зосередженості лише на виплатах і матеріальній допомозі в напрямі розширення її можливостей за рахунок надання соціальних послуг сім’ям. Зокрема, з використанням такого механізму як покриття частини коштів, витрачених батьками на соціальні послуги по догляду за дитиною. Як приклад можна згадати соціальну програму «Муніципальна няня», запроваджена в 2019 році, в рамках якої здійснюються щомісячні адресні виплати батькам чи опікунам, які користуються платними послугами по догляду за дітьми. На думку експертів, цей механізм є корисним не тільки для батьків як споживачів послуги, але й відіграє свою позитивну роль для функціонування ринку праці, оскільки створює додаткові можливості для детінізації зайнятості в сфері догляду за дітьми, а також для розвитку приватних дошкільних закладів, адже за рахунок коштів програми батьки потенційно можуть знизити витрати на оплату послуг подібних закладів на 10–15% (Гладун О.М. та ін., 2020). З початком повномасштабних бойових дій держава продовжила надавати цю послугу, але вона була переорієнтована на найбільш вразливі сім’ї, тобто кількість сімей, що могли на неї претендувати, була зменшена. Йдеться про сім’ї, в яких батьки чи опікуни виховують дитину до 3-х років, що потребує особливого догляду, або ж про сім’ї, в яких один із батьків чи опікунів мають інвалідність. Дитина до 3-х років, що потребує особливого

догляду, це дитина: з інвалідністю; дитина, яка хвора на тяжкі перинатальні ураження нервової системи; має рідкісні орфанні, онкологічні, онкогематологічні захворювання; має тяжкі психічні розлади; має цукровий діабет I типу; яка отримала тяжку травму; яка потребує трансплантації органа, паліативної допомоги та ін. Компенсація виплачується в розмірі однієї заробітної плати, встановленої станом на 1 січня відповідного року. Звісно, така послуга може поширюватися й на частину монобатьківських сімей, що відповідають зазначеним критеріям, але, як розуміємо, їхній відсоток є доволі невеликим.

Потреби монобатьківських сімей у соціальних послугах також безпосередньо пов'язані із родинними стосунками (матір/батько – дитина/діти), мікрокліматом у сім'ї, стосунками з найближчим соціальним оточенням. Враховуючи це, існує необхідність у наданні батькам з таких сімей інформаційно-консультативних послуг, послуг сімейного психолога, розширення навичок батьків щодо вирішення кризових і подолання стресових ситуацій (особливо з огляду на стан війни), розв'язання психологічних і педагогічних проблем.

Загалом в Україні станом на зараз в практиці надання соціальних послуг будь-якій групі сімей домінує так званий «дефіцитний підхід», згідно з яким сім'я розглядається як носій певних патологій, проблем і дисфункцій. На ньому ґрунтується патерналістська модель надання соціальних послуг, що робить акцент на виплатах і пільгах і за якої сім'я виступає в пасивній ролі споживача соціальних послуг. Натомість більш перспективним і ефективним видається підхід, орієнтований на сильні сторони клієнта, за якого члени сім'ї розглядаються як суб'єкт, спроможний розв'язувати власні проблеми самостійно, якщо отримує достатній обсяг підтримки й власної відповідальності. Це модель «участі», в межах якої клієнт співпрацює із фахівцем через спільне формування цілей і завдань, визначення ресурсів і шляхів досягнення поставлених цілей. Результатом є успішна соціальна адаптація клієнта, підвищення його спроможностей, мобілізація ресурсів. Наприклад, для монобатьківських сімей як можливе джерело залучення ресурсів можна розглядати коло осіб, які можуть виступати як специфічна неофіційна мережа підтримки, що охоплює як далеких родичів чи знайомих, так і осіб, поєднаних спільним місцем проживання (місцева громада), спільним статусом (наприклад, ВПО), спільною діяльністю (групи за інтересами, батьківські групи, що існують при загальноосвітніх закладах) тощо.

Отже, робота щодо організації системи соціальних послуг для монобатьківських сімей в Україні видається важливою та актуальною в контексті сучасної соціальної практики, особливо в умовах війни. Необхідно постійно оновлювати програми та послуги, підлаштовувати їх під нові реалії та потреби громад.

Список використаних джерел та літератури:

Hladun, O. M. (Ed.). (2020). *Population of Ukraine Demographic Trends in Ukraine in 2002–2019*. Kyiv: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy [in Ukrainian].

Kurylo, I., Aksonova, S., Havryliuk, O. «et al.» (2023). *People Ukraine. Essays about Demographic State of the Country in the First Thirty Anniversary Independence*. Kyiv: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy [in Ukrainian].

Osipova, I. I. (Ed.). (2021). *Social and Demographic Characteristics of Households of Ukraine*. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine [in Ukrainian].

Contact information:

Vakulenko Svitlana – Candidate (Ph.D.) level in Sociology, Associate Professor, Department of Sociology of Management and Social Work, s.vaculenko@karazin.ua

Siryi E., Sira O.

*USU named after Mykhailo Drahomanov
Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine*

Сірий Є., Сіра О.

*Український державний університет ім. М. Драгоманова,
Інститут соціології НАН України*

**PROBLEMS OF YOUTH IN PROFESSIONAL SELF-FULFILLMENT IN
VIEW OF SYSTEMIC SOCIAL FACTORS
ПРОБЛЕМИ МОЛОДІ У ФАХОВІЙ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ З ОГЛЯДУ НА
СИСТЕМНІ СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ**

Background. This material is devoted to the possibilities of professional self-realization of young people in the problem of employment and the analysis of its social factors. The study of the problems of youth employment is determined not only by the low level of its competitiveness in the labor market, the lack of necessary practical experience, work experience in the profession, but also by access to relevant public resources (economic, legal, social), the level of its economic, social and cultural capital.

Purpose. Challenges in the labor market and educational services require the study and development of updated approaches to solving this problem. However, unlike institutional and market-conjunctural factors, which are the subject of attention of economists, statisticians, managers, the range of social problems is integrated by a higher level of diversity and entropy of social factors and social variables. Therefore, there is a constant need to substantiate and clarify problems and factors regarding the choice of young people in the professional sphere and forms of self-employment in modern conditions.

Methods. Analytical methods, systemic, strategic and program-targeted approaches are used to solve the project tasks for the study of processes and phenomena

occurring in the youth segment of the labor market and Ukraine, and methods of logical analysis are used.

Results. In the process of research, it was shown that the study of the problems of employment and professional choice of young people, their self-employment and entrepreneurship is permanent, and actualizes, in turn, the identification of problems of educational resources, the use of additional educational resources (in particular, non-formal education), solutions (at least - reduction) of dialectical contradictions with the employer, implementation of professional preferences, opportunities for career growth of young people and other challenges arising in the youth labor market.

Conclusion. The generation of the problem of ensuring employment of young people is caused not only by the low level of their competitiveness in the labor market, the lack of necessary practical experience, work experience in the profession, but also by the access of young people to relevant public resources (economic, legal, social), the level of their economic, social and cultural capital, as well as inadequate assessment of objective conditions and employment opportunities in accordance with one's profession and preferences. It is shown that non-formal education is indeed an important factor for self-realization and integration of students in education. And in view of modern realities - the challenges of war, the demand for non-formal education as an additional resource for formal education is growing even more.

Keywords: social inclusion, professional determination, social factors of the employment problem, market of educational services, educational problems, employer, non-formal education.

Переважна більшість випускників різних профілюючих навчальних закладів, котрі виходять на ринок праці стикаються віч-на-віч з проблемою працевлаштування. І проблема тут не тільки у відсутності державного прогнозування потреб економіки. Проблеми молоді у пошуках роботи починаються з того, що можна назвати опікунством з боку батьків, яке часто-густо приймає нав'язливу форму та визначальний фактор якого часто нівелює освітньо-професійні преференції підлітка. Інша проблема генерується і з системи вищої освіти. Цілком справедливими є нарікання про невідповідність змісту фахової освіти сучасним ринковим викликам, що освітній процес у ВНЗ не цілком належним чином відповідає до вимог та потреб сучасності (це багато чого стосується різних технологічних спеціальностей). Це один з аспектів того, що існує певна невідповідність між рівнем технологічних засобів підготовки спеціаліста у ВНЗ, вимогами роботодавця та сучасних викликів ринку.

Однак, не можна однозначно сказати, що проблема цих протиріч криється тільки від непродуманої життєвої стратегії молодої людини, проблем рівня якості освітніх послуг та іншого. Існують суттєві проблеми і зі сторони роботодавця (як суб'єкта дії), що не менш є важливим. Роботодавець, як правило, хоче «зараз і вже», а тому, процедура перенавчання – це додаткове навантаження для нього, неприйнятність, незручність тощо. Якщо раніше ця проблема у державних підприємствах, які та той час переважали, суттєво не сприймалася, то зараз такої можливості «не перейматися» цими проблемами – немає.

Така реальність не зовсім до вподоби молодому спеціалісту, і є джерелом напруженості. В освіті постійно впроваджується багато інновацій, комунікаційних технологій. Однак, на думку фахівців, на неналежному рівні здійснюється так званий фаховий супровід, і відсутня відповідальність ВНЗ перед державою за рівень підготовки спеціаліста (на замовлення цієї держави), який, як виявляється не завжди потрібний на ринку праці. Як показує досвід, раніше існував тристоронній договір між навчальним закладом, студентом і підприємством, яке зацікавлене взяти спеціаліста-випускника. З цим, по-перше, випускник знав, що його чекають; він загалом ознайомлений зі специфікою виробничого закладу, колективу тощо. Зараз, як відмічають фахівці – такого супроводу немає. Всі основні гравці цієї соціальної взаємодії виходять виключно зі спеціальних потреб, і залучені у полі неформальних інституцій.

Щодо освіти за контрактом, то це вже інша ситуація. Держава тут мало що втрачає і не вмішується у регулювання ринку праці, залишаючи йому більші можливості самореалізації. Проблеми щодо працевлаштування існують незалежно від рівня освіти. Однак, практика показує, що «молодь після інституту», як правило характеризується завищеною самооцінкою впевненістю. І як правило, це і створює їй певний психологічний дискомфорт. Її сподівання і очікування стосовно змісту праці, специфіки роботи – не справджуються. А тому, підвищена самооцінка і фахова негнучкість стає також джерелом напруженості молоді.

Потрібно враховувати і регіональну та спеціалізаційну специфіку: рівень поширеності потреб на ту чи іншу професію чи діяльність, економічні, територіальні та інфраструктурні характеристики і специфіки регіону. Крім того, фахівці відмічають підвищення пасивності серед молоді, щоб щось шукати.

Питання чи проблема досягання конкурентоспроможності молоді на ринку праці завжди характеризувалося властивою діалектичністю та перманентністю як з зовнішніх соціальних макро- та мезо-чинників (швидкозмінності соціального світу), так і мікросоціальних чинників. Зі зміною професійної сегментації ринку, попиту на різні професії виникають нові виклики на ринку праці. Ні відповідні інституції, ні сам агент (суб'єкт) зайнятості не в стані взаємно синхронно вирішувати постійно виникаючі проблеми зайнятості. Це є притаманністю ринку.

Звісно, це окрема тема для аналізу складних діалектичних стосунків між роботодавцем і пошукачам. Однак у контексті завдань нашого дослідження ми розглядаємо цю проблему як джерело перешкод у процесі професійного визначення та самореалізації. У такому випадку – проблем доступу до ресурсу зайнятості, на рівні із таким, як: доступ (можливість) на здобуття освіти, отримання кредитів, інформаційного супроводу, ринкових можливостей тощо. Наші обстеження (оцінки експертів, аналіз наукових джерел) у таких випадках вбачають можливість виходу з цієї ситуації у зміщенні акцентів у бік пошукача роботи. І одна із альтернативних способів у певному вирішенні цієї проблеми – розширення фахових можливостей.

Один із важливих блоків розв'язання цієї проблеми – неформальна освіта, яка є важливим аспектом інтеграції фаховості молоді, і має готувати людину до швидких змін. Загалом, попит на неформальну освіту, у зв'язку із введенням дистанційного навчання, спричинено певними факторами, такими як: наявність вільного часу у студентів, незадоволеність якістю формальної освіти, бажання розвиватися та самовдосконалюватися, покращувати свої не лише теоретичні, але і практичні навички. Відповідно, вона відіграє роль такого помічника, яким керуються студенти для поглиблення свого фаху.

Висновки. В Україні накопичені серйозні диспропорції, пов'язані з неузгодженістю змісту вищої освіти з потребами ринку праці. У більшості випадків, це пов'язано із проблемами приведення освітніх стандартів до потреб суспільного розвитку, структурними диспропорціями між ринковим попитом на професії та освітніми пропозиціями, що різномірно обмежує поле професійних преференцій молоді людини та можливості її професійної самореалізації, незадоволеність від нереалізованості очікувань та сподівань [1]. Тому, проблеми професійного самовизначення молоді завжди носили та носять перманентний характер за різних обставинах, ситуаціях у сфері зайнятості зокрема, та соціального становлення молоді загалом, що, власне і потребує постійного системного обстеження у науково-методико-інформаційному супроводі реалізації молодіжної політики у зв'язці з сферою освіти та ринку зайнятості.

Список використаних джерел та літератури:

Сирій Є.В. Ресурсні можливості молоді в оптимальному виборі професійної зайнятості (з врахуванням соціальних викликів сьогодення) // Економіка. Управління. Інновації Випуск №1 (32), 2023.

Reference:

Siryi Ye.V. Resursni mozhlyvosti molodi v optymalnomu vybori profesiinoi zainiatosti (z vrakhuvanniam sotsialnykh vyklykiv sohodennia) // Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii Vypusk №1 (32), 2023.

Contact information:

Evgen Siryy – Doctor of Sociological Sciences, Professor, USU named after Mykhailo Drahomanov, socio1@ukr.net.

Oksana Sira – Candidate of philosophical sciences, USU named after Mykhailo Drahomanov, ovsira@ukr.net

Shevel I.

Kyiv National University of Culture and Arts

Шевель І.

Київський національний університет культури і мистецтв

**GLOBAL CHANGES AND THEIR IMPACT IN GEOPOLITICAL SPACE
DUE TO RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE: SOCIOLOGICAL
DISCOURSE**

**ГЛОБАЛЬНІ ЗМІНИ ТА ЇХ ВПЛИВ В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ
ЧЕРЕЗ РОСІЙСЬКУ АГРЕСІЮ ПРОТИ УКРАЇНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ
ДИСКУРС**

Background: The war in Ukraine redistributed the world political map in determining new strategic interests, caused tension in international relations, destruction of some international agreements. influenced the formation of public opinion, media narratives and political conversations, and led to significant geopolitical changes in diverse public views and reactions, which prompt an analysis of the socio-public discourse in different countries formed in the wake of the war.

Purpose: to provide an objective contribution to the understanding of the key challenges that arise as a result of the geopolitical crisis during Russia's war against Ukraine.

Methods: the method of document analysis, the method of content analysis of media materials, the method of structural analysis, the method of theoretical and empirical research.

Results: reproduce the analysis of researches for a comprehensive understanding of the impact of Russia's war against Ukraine on the world stage and social context and project the reaction of the public and political institutions to this state and process.

Conclusion: the socio-political discourse that was formed by the war in Ukraine affects society and politics as a whole and determines discussions, analyzes and strategic decision-making in the field of conflicts, which give a deep insight into the impact of the conflict on the world political map and socio-cultural landscape.

Keywords: war, conflict, geopolitical changes, socio-political analysis, global challenges.

Сьогодні глобального простору перетворилося на світ війн та конфліктів за територіальні межі та стосунки між країнами, цей стан має величезний вплив на геополітичні структури. Війна росії проти України стала одним із ключових елементів нового геополітичного порядку, який розшатав традиційні міжнародні зв'язки з початку 2022 року і суттєво переписав правила гри на світовій арені.

Науковці приділяють особливу увагу вивченню соціо-політичного дискурсу, розібратися у змінах, які відбулися на світовій арені, які формувала ця війна і визначила великі коливання реакцій світової громадськості.

Світ стрімко розвивається та постійно стикається з рядом глобальних та геополітичних викликів, конфлікти, війни є провідними каталізаторами гострих політичних суперечок, які призводять до ключових глобальних змін. Великі провідні світові держави розкривають нові геополітичні реалії, завдяки взаємодії в умовах цих конфліктів (Даніель Ергін, 2020).

За даними загальнонаціонального соціологічного дослідження, яке було проведено фондом "Демократичні ініціативи" та Центром Разумкова, від 8-15 грудня 2023 року, показано, що українське населення дуже значно відчуває на собі вплив війни в їх повсякденному житті і підвищує велику надію і віру в перемогу (Див. Рис. 1) (Данкевич, 2023).

Рис. 1. Зміна повсякденного життя українців під впливом війни.

Сьогодні територія України є глобальним протистоянням і вона захищає інтереси інших країн і світовому порядку. Вся світова західна спільнота протистоїть на захисті невідворотного конфлікту з росією, надає велику підтримку Україні по всіх напрямках розвитку, врегулювання зовнішньої політики, безпеки та інтеграції та перемоги на майбутнє. Україна показала всі свої здібності, сили і закликає Захід виконати свою місію по поглибленню причетності євроатлантичної спільноти до перемоги України. Відродження України в геополітичному просторі, шлях до реальної перемоги України має реальний, цивілізаційний сенс для нового розвитку свобод, демократії та прав людини. Вся міжнародна спільнота вірять в нашу перемогу і це підтверджується в діаграмі соціологічного опитування (Див. Рис.2) (Данькевич, 2023; Україна в умовах формування нового світового порядку, 2023, с. 20-23).

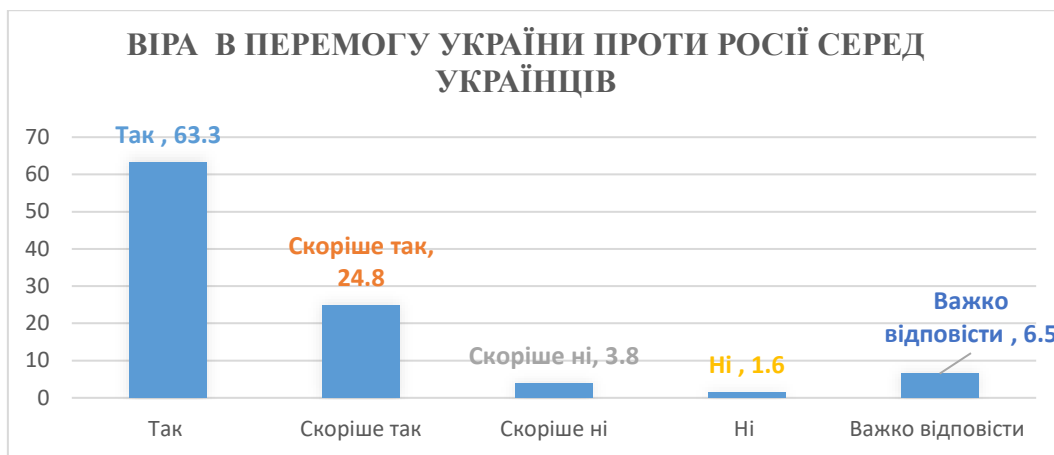

Рис. 2. Українці вірять в перемогу у війні росії проти України.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що геополітичні зміни та ризики виявили зміни в політиці, економіці та соціокультурній сфері, в динаміці переосмислення стратегій безпеки та співпраці між багатьма країнами та акцентувала увагу на зміцненні міжнародного правопорядку та діалогу (Шевель, 2023).

Також, зазнав значущих змін і соціополітичний дискурс. Сучасна реальність вимагає від світового актора зміцнення колективної безпеки, на фоні якої відбулися ревізії цінностей, формування нових національних ідентичностей та активізація громадянського суспільства, формування нових соціальних груп, які мають важель впливу на політичну динаміку та сталість у багатьох країнах.

Список використаних джерел та літератури:

Данкевич Ярослава, 2023. Вплив війни на життя та віра в перемогу – опитування українців. Київ. [online] Доступно: <<https://tsn.ua/ukrayina/vpliv-viyni-na-zhittya-ta-vira-v-peremogu-opituvannya-ukrayinciv-2480566.html/>> [Дата звернення 13 квітня 2024].

Даніель Ергін, 2020. Нова карта світу: енергетика, клімат, конфлікти. Видавництво “Лабораторія”. Київ. 448 с.

Україна в умовах формування нового світового порядку : зб. матеріалів ХХХV Харків. політол. читань (м. Харків, 28 квіт. 2023 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Харків. асоц. політологів. – Харків : Право, 2023. – 152 с. Доступно: <<https://philarchive.org/archive/TRERMU>> [Дата звернення 13 квітня 2024].

Шевель, І.П., 2023. Парадигма миру та еталони бойових становищ для світу на тлі міжнародно-європейської підтримки України в період воєнного стану: соціально-політичний дискурс нових порядків. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти, [e-journal]12, с. 47-61. <http://international-relations.knukim.edu.ua/article/view/292390/285574>

Contact information:

Inna Shevel - Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Relations Kyiv National University of Culture and Arts, shevelinna@ukr.net

Vovk S., Zelenko N.
Lviv Polytechnic National University
Вовк С., Зеленко Н.
Національний університет «Львівська політехніка»

**SOCIAL PAYMENTS FOR ORPHAN CHILDREN AND CHILDREN
DEPRIVED OF PARENTAL CARE DURING THE CONDITIONS OF
MARTIAL STATE**
**СОЦІАЛЬНІ ВИПЛАТИ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА, ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ
БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Background: The war in Ukraine caused terrible consequences. Many children have lost their families or parental care due to hostilities, and these children acquire the status of an orphan. Orphaned children are one of the most vulnerable categories of the population and need proper protection and support. In this situation, the state focused its efforts on providing them with proper protection and support, including financial assistance.

Purpose: Analysis of social payments to orphans and children deprived of parental care during the martial law in Ukraine.

Methods: Method of analysis, evaluation and generalization.

Result: Having researched this topic, it can be stated that today the issue of social payments to orphans and children deprived of parental care during hostilities is relevant, as this category is the most vulnerable and needs financial support from the state.

Conclusion: Thus, the results of the study indicate that the state and international organizations take measures to ensure social protection and financial support orphans and children deprived of parental care, who suffered as a result of the war in Ukraine.

Key words: Orphans, children deprived of parental care, social benefits, international funds, martial law.

Діти – це найбільша цінність. Україна, дотримуючись вимог Конвенції про права дитини, взяла на себе зобов'язання перед країнами-учасниками ООН забезпечити кожній дитині захист і піклування, необхідні для її благополуччя. Наслідки активних бойових дій на території України мають катастрофічні наслідки, вони ставлять сім'ї у кризові ситуації і можуть призвести до розлуки батьків і дітей.

Діти, осиротілі внаслідок війни, є однією з найбільш вразливих категорій населення, які потребують належного захисту та підтримки. У період війни

багато дітей втратили домівки, батьків, зіткнулися з жахами війни, загинули під час бомбардувань, були евакуйовані із зони бойових дій, зникли безвісти, були насильно вивезені на територію окупантів і нічого не знають про своїх батьків. Також, діти можуть стикнутися з голодом, насильством, хворобами та іншими викликами, які ставлять під загрозу їхнє життя та здоров'я. Всі вони потребують належного захисту та фінансової підтримки з боку держави (Грабовська & Лисюк, 2023).

За даними соціальної сервісної служби України станом на лютий 2024 року, дітей-сиріт, та дітей позбавлених батьківського піклування становить 13 338 дітей. З них лише 1759 дітей – це ті, які стали сиротами внаслідок воєнних дій, також є діти, позбавлені батьківського піклування, яких батьки перебувають в полоні (12 дітей) або на окупованій території (685 дітей). Цим дітям присвоєно статус дітей-сиріт, але сподіваємося, що коли батьки повернуться, ті діти знову повернуться у сім'ї (Луцик, 2024).

В період військового стану розповсюджене таке явище, як виїзд дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування за межі України. В умовах даної ситуації були внесені зміни в постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» від 27 січня 1995 р. № 57 (зі змінами від 12 березня 2022 р. № 264). Це було здійснено задля забезпечення і реалізації прав громадян України, зокрема дітей сиріт щодо безпечного та гарантованого права виїзду з держави. Пункт 2³ даної постанови зазначає, що виїзд за межі України дітей-сиріт, які не досягли 18-річного віку здійснюється у супроводі законного представника або іншої уповноваженої особи за згодою голови військової адміністрації. Також, обов'язком держави є забезпечити можливість повернення дітей назад в Україну коли це буде безпечно. Владні структури мають гарантувати виконання прав дітей-сиріт та дітей, які залишились без батьківської опіки, забезпечуючи їх потреби у житлі, харчуванні, медичній допомозі та освіті.

Відтак, станом на **1.01.2024 р.** розмір допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування представлений у таблиці 1.

Таблиця 1.

Розмір виплати дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування 2024 році

Діти до 6 років	6407,50 грн
Діти від 6 до 18 років	7990,00 грн
Діти з інвалідністю до 6 років	8970,50 грн
Діти з інвалідністю від 6 до 18 років	11186,00 грн
Діти від 18 до 23 років (учні)	7570,00 грн
Особи з інвалідністю з дитинства 18 -23 років (учні)	10598,00 грн

Проект №11040, від 26.02.2024 про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо виплати одноразової допомоги здобувачам освіти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, внесений Кабінетом Міністрів України, спрямований на удосконалення механізму виплати одноразової грошової допомоги розміром шість прожиткових мінімумів (17 520 грн станом на 1 січня 2024 року) дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування.

Основні пункти проекту закону включають:

✓ Уточнення умов отримання допомоги: встановлено вимогу, що отримувач такої допомоги не повинен бути працевлаштованим, що раніше не було чітко врегульоване.

✓ Терміни виплат: випускникам шкіл допомогу мають виплачувати протягом 60 днів після отримання свідоцтва про повну загальну середню освіту, а студентам профтех училищ - протягом 60 днів після отримання диплома.

✓ Розширення кола отримувачів: одноразову виплату розміром шість прожиткових мінімумів призначатимуть також студентам, які в період навчання з 18 до 23 років залишилися без батьків у зазначених умовах.

✓ Механізм виплат: виплати будуть здійснюватися закладами освіти, в яких отримувачі допомоги навчаються за рахунок бюджету (*Проект про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо виплати одноразової допомоги здобувачам освіти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, №11040*).

На наш погляд, запропонований законопроект є важливим і доцільним, оскільки спрямований на покращення умов життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та надання їм необхідної підтримки і захисту з боку держави. Він допоможе їм отримати необхідну фінансову підтримку для здобуття освіти та початку самостійного життя.

В свою чергу, для забезпечення фінансової підтримки найвразливіших груп населення, включаючи сиріт та дітей без батьківського піклування, міжнародні фонди почали ініціювати програми фінансової допомоги, зокрема:

•Програма Фонду Шептицького полягає в підтримці неповнолітніх дітей, які внаслідок війни втратили одного чи обох батьків. Цей фонд був створений за спільної ініціативи урядів України та Польщі. Основна сутність програми полягає в тому, щоб забезпечити цим дітям не лише матеріальну допомогу, а й психологічну та соціальну підтримку для їхнього здоров'я, розвитку та виховання. Фонд Шептицького може надавати фінансову допомогу, освітню або медичну підтримку, а також організовувати соціальні заходи та програми, спрямовані на інтеграцію цих дітей в суспільство та створення для них умов для повноцінного життя після втрати батьків. Відтак, дітям виплачується 5000 грн щомісячно (Урядовий портал, 2022).

• Під час війни ЮНІСЕФ розпочав в Україні масштабну програму грошової допомоги «Спільно», для вразливих родин із дітьми, зокрема, для дітей-сиріт, які проживають в Україні. Цю допомогу отримали діти-сироти, та діти позбавлені батьківського піклування віком до 18 років у сумі 2200 на місяць. Гроші виплачувалися за три місяці, однією сумою на банківський рахунок. Сутність програми полягає у забезпеченні фінансової підтримки, як термінової допомоги для задоволення нагальних потреб дітей та їх сімей у період воєнного конфлікту, так і для сприяння стабільності та відновленню звичного життя, також забезпеченням дітей необхідними засобами для навчання, особливо в умовах, коли відвідування школи може бути ускладнене (Unicef, 2022).

Отже, повномасштабне вторгнення Росії в Україну стало викликом для соціальної галузі. Війна— це надскладне випробування, але наша країна, проходить його із допомогою інших країн котрі підтримують нас, з честю, дбаючи за усіх своїх громадян, особливо за найменш захищених – дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти становлять найвищу цінність для будь-якого суспільства, тому їх виховання та захист є ключовим завданням для кожної країни (Миколук, 2020). Під час воєнних дій на території України дитинство стає найбільш вразливим періодом для дітей, які втратили батьків або залишилися без піклування через війну. Вони потребують особливої уваги, захисту та підтримки з боку держави, яка має забезпечувати їм необхідні умови для здорового фізичного та психологічного розвитку.

Список використаних джерел та літератури:

Лисюк, А. М. & Грабовська, Г. М. (2023). Захист прав дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування під час військових дій. Аналітично-порівняльне правознавство,(2), 80-84.[URL:https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/15.pdf](https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/15.pdf)

Миколук С. (2020). *Соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану в Україні. Communication as a factor of transparency of social interaction: psychological, historical, legal, economic and political dimensions*,127-135. [URL:http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/46414/1/Communication_eBook.pdf#page=128](http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/46414/1/Communication_eBook.pdf#page=128)

Міністерство соціальної політики України.(2024). Доступ через [URL:https://www.msp.gov.ua/](https://www.msp.gov.ua/)

Україна. *Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України»*. №57.(1995).[URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text)

Україна. Проект «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо виплати одноразової допомоги здобувачам освіти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа». №11040.(2024).URL:<https://ips.ligazakon.net/document/ji10736a?an=2>

Contact information: Sofiya Vovk-student, Department of Sociology and Social Work, sofiya.vovk.sz.2020@lpnu.ua

Ivanyk V., Shapovalova T.
Lviv Polytechnic National University
Іваник В., Шаповалова Т.
Національний університет «Львівська політехніка»

PENSION PROVISION OF PERSONS WITH DISABILITIES: MODERN REALITIES

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Background: Pension provision for persons with disabilities in Ukraine, as a social institution, has always functioned, but it is not in a state of constant reforms and changes, which makes it an increasingly urgent social problem. In the conditions of demographic challenges, economic instability and political transformations in society, it is difficult to ensure a decent standard of living for pensioners with disabilities and the sustainability of their pension system. State pension provision for persons with disabilities, according to experts, is related to socio-economic factors and is evaluated as a comparative quality of the state, which is under the influence of social reality.

Purpose: To study the current state of disability pensions in Ukraine in view of ongoing reforms, demographic challenges, economic instability and political transformations that ensure a decent standard of living for these pensioners and the sustainability of the system.

Methods: To study the current realities of disability pension provision in Ukraine, the following methods can be employed: Qualitative analysis of statistical data and policy documents, comparative studies with other countries, case studies of specific regions or groups, interviews and surveys with pensioners and experts, literature review on the topic, analysis of the legal framework governing disability pensions, consultations with relevant stakeholders such as government agencies and disability organizations, as well as a cost-benefit analysis of the existing system and potential reforms.

Results: The potential results of studying the current realities of disability pension provision in Ukraine could include an assessment of the adequacy and sustainability of

current disability pension levels, identification of key challenges and areas for improvement in the existing system, recommendations for policy reforms to enhance the wellbeing of disabled pensioners, a comparative analysis with disability pension systems in other countries, cost projections and financial implications of potential changes, an understanding of the socio-economic factors impacting disability pensions, as well as insights from relevant stakeholders on the real-life experiences and needs of disabled pensioners.

Conclusion: In conclusion, examining the contemporary realities of disability pension provision in Ukraine is crucial given the ongoing reforms, demographic pressures, economic instability, and societal transformations impacting this social institution. Despite the challenges, ensuring a decent standard of living for disabled pensioners and maintaining the sustainability of the disability pension system remains a priority. By comprehensively evaluating the systemic issues, socio-economic factors, and stakeholder perspectives, policymakers can develop informed strategies to strengthen this vital social support mechanism and safeguard the well-being of this vulnerable population.

Keywords: Disability pensions, Ukraine, pension reforms, socio-economic factors, policy evaluation, stakeholder insights, sustainability, adequacy, comparative analysis, vulnerable population, well-being, social support.

Забезпечення гідного рівня життя для осіб з інвалідністю є одним з пріоритетних завдань будь-якої соціальної держави. Пенсійне забезпечення цієї категорії громадян має вирішальне значення для їхньої фінансової стабільності, самостійності та повноцінної інтеграції в суспільство. Проте, в Україні, незважаючи на наявну законодавчу базу, реалії пенсійного забезпечення осіб з інвалідністю залишаються складними та потребують нагального реформування (Міністерство соціальної політики України, 2024).

Згідно з положеннями Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (Верховна Рада України, 2003) та Закону України «Про пенсійне забезпечення» (Верховна Рада України, 1992), особи з інвалідністю мають право на отримання різних видів пенсій залежно від причини їхньої інвалідності та трудового стажу. Однак, як свідчать статистичні дані Пенсійного фонду України (2024), розміри цих пенсій є вкрай низькими та не забезпечують гідного рівня життя для цієї категорії населення. Так, середній розмір пенсії для осіб з інвалідністю становить 2361 грн. Ці суми є значно нижчими за фактичний прожитковий мінімум та середній рівень доходів в Україні.

Окрім недостатніх розмірів пенсій, система пенсійного забезпечення осіб з інвалідністю стикається з низкою інших проблем та викликів. Серед них можна виділити складні бюрократичні процедури оформлення документів, відсутність індивідуального підходу до потреб кожної особи з інвалідністю, недостатнє фінансування з боку держави та низький рівень обізнаності самих осіб з інвалідністю щодо їхніх прав та можливостей (Організація Об'єднаних Націй в Україні, 2023).

На противагу ситуації в Україні, багато інших країн мають більш ефективні та справедливі системи пенсійного забезпечення осіб з інвалідністю. Наприклад, у скандинавських країнах, таких як Швеція та Данія, розміри пенсій для цієї категорії громадян є значно вищими та забезпечують гідний рівень життя. Крім того, в цих країнах діють спеціалізовані програми підтримки та реабілітації осіб з інвалідністю, що сприяє їхній соціальній інтеграції (Організація економічного співробітництва та розвитку, 2023).

Вдосконалення системи пенсійного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні вимагає комплексного підходу та консолідованих зусиль з боку держави, недержавних організацій та самих осіб з інвалідністю. Ключовими напрямками реформування можуть бути підвищення розмірів пенсій до рівня, що забезпечує гідне життя, спрощення процедур оформлення документів, запровадження індивідуального підходу до потреб кожної особи з інвалідністю, збільшення фінансування з боку держави та інформаційна кампанія для підвищення обізнаності осіб з інвалідністю щодо їхніх прав та можливостей.

Важливу роль у вдосконаленні системи відіграють також недержавні організації, які опікуються питаннями захисту прав та інтересів осіб з інвалідністю. Вони можуть виступати каталізаторами змін, лобіюючи необхідні реформи, інформуючи громадськість про існуючі проблеми та запроваджуючи власні ініціативи з підтримки цієї категорії населення.

Забезпечення належного пенсійного забезпечення осіб з інвалідністю є нагальним питанням для України. Наявні проблеми та виклики вимагають невідкладних та рішучих дій для створення ефективної, справедливої та центричної системи, яка б гарантувала гідний рівень життя для цієї вразливої категорії громадян. Тільки за умови узгоджених дій усіх зацікавлених сторін та врахування кращих міжнародних практик Україна зможе досягти прогресу в цій сфері та забезпечити повноцінну реалізацію прав осіб з інвалідністю.

Список використаних джерел та літератури:

Міністерство соціальної політики України. (2023). Аналітичний звіт про стан пенсійного забезпечення осіб з інвалідністю в Україні. URL: <https://www.msp.gov.ua/reports/>

Організація Об'єднаних Націй в Україні. (2023). Огляд ситуації з правами осіб з інвалідністю в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/reports>

Пенсійний фонд України. (2024). Статистичні дані щодо пенсійного забезпечення осіб з інвалідністю. URL: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/>

Україна. Верховна Рада України. (1992). Закон України «Про пенсійне забезпечення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>

Україна. Верховна Рада України. (2003). Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

Contact information:

Viktoriia Ivanyk - Student, Department of Sociology and Social Work,
viktoriia.ivanyk.sz.2020@lpnu.ua

Tatyana Shapovalova - Doctor of economic sciences Department of Sociology
and Social Work, tetiana.v.shapovalova@lpnu.ua

Savka V.

Lviv Polytechnic National University

Савка В.

Національний університет «Львівська політехніка»

SOCIAL WELFARE: RISKS **СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: РИЗИКИ**

Background: Regulating social problems using such a widespread tool as social security is not only absolutely necessary, but also effective. However, this method of intervention in social problems by its very nature implies certain risks. Their action can not only limit the possibilities of this tool, but even nullify the purpose of its use, provoking new large-scale social problems.

Purpose: The purpose of the study is to propose ways of preventing and neutralizing risks embedded in the social security system based on the identification of risks.

Methods: The structure and operation of systems for regulating social problems, social security in the countries of the modern world and in Ukraine in particular are subjected to a critical analysis.

Results: The risks embedded in the very nature of social security as an important tool for regulating social problems have been identified and classified, in particular, those related to the imperfect distribution of the participation of various subjects in it, as well as the unjustified expansion of the scope of this tool.

Conclusion: The identified contradictions in the construction and operation of the social security system, the risks provoked by them, can be prevented and leveled not only by constant adaptation of this tool itself to the requirements of the time, but also by establishing optimal proportions between the fields of action of the entire system of tools for regulating social problems, in particular, expanding the use of social work. These proposals are especially relevant for countries in which the practice of the welfare state model, in particular modern Ukraine, has led to a large-scale crisis in the regulation of social sphere problems.

Соціальне забезпечення, будучи історично першим інструментом регулювання соціальних проблем, завжди виконувало важливу для держави та суспільства в цілому так звану відплатну функцію. Вона передбачала певну оплату у різноманітних формах від імені держави, чи особи, яка її уособлювала, за виконану роботу, службу після її закінчення. Прикладом цього може служити

надання певних земельних володінь воїнам, які закінчили службу, у давньому Римі, чи старокиївській князівській державі «для прогонування». В ситуації, коли колишній воїн не міг фізично самотійно вести господарство, його попросту брали на утримання при князівському дворі, чи у спеціалізованих установах, як це було у відомому вже в козацькі часи Межигірському монастирі. Із збільшенням числа реципієнтів та, відповідно, обмеженістю ресурсів, держава надавала вже не безпосередньо матеріально-фінансові засоби, а певні пільги у вигляді привілейованого доступу до лімітованих ресурсів, як це було в Австро-Угорській імперії із наданням патентів на відкриття крамниць для торгівлі так званими «монопольними товарами»: тютюном, алкоголем тощо. Ще одним суб'єктом соціального забезпечення інколи виступала громада, яка, за умови що мала відповідні ресурси, брала на утримання непрацездатних. Таким чином суб'єктами соціального забезпечення здавна були держава та відчасті громади, а об'єктами виступали переважно дві суспільні групи: ті, хто мав певні заслуги перед суспільством, та ті, хто не міг самотійно забезпечити себе з причини хвороби, старості тощо. Такого роду система соціального забезпечення спрямовувалася на досягнення подвійної мети: з одного боку, це власне оплата за виконану роботу, попередні заслуги а, з іншого, стимулювання підданих до лояльності відносно держави та суспільності. Окрім того, беручи під опіку тих, хто не міг забезпечувати себе самотійно, суспільство не лише дотримувалося принципів гуманізму, але й певним чином убезпечувало собі стабільність, стримуючи поширення маргінальних верств. Тому генеральною метою соціального забезпечення виступало гарантування соціального контролю та соціальної стабільності. Основною характеристикою такого роду системи соціального забезпечення є мінімалізація власних зусиль реципієнтів послуг. Їх гарантоване забезпечення певними життєво важливими ресурсами вимагало надалі від них більше вміння раціонально розпоряджатися ними, а ніж здатності їх створювати, відтворювати та нарощувати власний соціальний потенціал. Іншими словами: суспільство, визнаючи неможливість відновлення потенціалу реципієнтів послуг соціального забезпечення, надавало їм можливість залишатися, хоча і не завжди активними членами суспільства, проте і не «випасти» із соціуму. Запровадження у XIX ст. О. фон Бісмарком пенсійних виплат лише формалізувало і стандартизувало цю систему, яка цілком очевидно, виконувала надзвичайно важливі соціальні завдання. Принципово такі ж характеристики соціального забезпечення, включно із функціями та метою, збереглися і у сучасних суспільствах, де практикуються солідарна та накопичувальна пенсійні системи.

Проте, в системі соціального забезпечення вже від початку були закладені певні проблеми та ризики. Передусім це її затратність, необхідність постійного пошуку ресурсів, які б дозволили їй функціювати належним чином. Порушення стабільності суспільних систем, наприклад спричинені економічними кризами, впливали і на стабільність систем соціального забезпечення. Руйнування держав, наприклад внаслідок воєнних поразок, також знищували їхні системи

соціального забезпечення, як це відбувалося після краху Австро-Угорської, чи російської імперій на початку ХХ ст.

Ще одна група ризиків, властивих системам соціального забезпечення, керованих державою, спричинена доповненням пенсійного забезпечення різноманітною та часто суперечливою системою пільг і виплат, ще більше ускладнили кризу системи, що стала очевидною у розвинутих країнах Європи, які практикували різного роду моделі так званої соціальної держави, в 70-80-х роках минулого століття. Головними її причинами були величезне зростання витрат на утримання цієї системи, які не можна було профінансувати із-за зміни демографічних пропорцій в суспільствах, зокрема «постаріння населення» та інших, в тому числі соціокультурного характеру причин. Спробою виходу із кризової ситуації бачилося впровадження накопичувальних пенсійних систем, але й вони не гарантували стабільної роботи в умовах масштабних соціально-економічних криз. Прикладом можуть служити труднощі із запровадженням недержавних пенсійних фондів, базованих на принципах добровільних виплат їх учасників, в сучасній Україні.

Іншою групою ризиків, закладених в систему соціального забезпечення, є проблеми, пов'язані із можливістю розповсюдження соціального утримання, яке може переростати у соціальний паразитизм. Гарантованість отримання певного, навіть часом мінімального, обсягу соціальних благ часто не стимулює реципієнтів, які здатні відновити свій потенціал, до суспільно корисної активності. Добрим прикладом тут можуть служити проблеми мігрантів у країнах Євросоюзу, значна частина яких не виявляє зацікавленості у трудовій активності, отримуючи стабільні виплати із державних чи громадських бюджетів місць проживання.

До того ж, створена як запобіжник для виникнення та росту маргінальних груп, які дестабілізують суспільний устрій, система соціального забезпечення може трансформуватися, навпаки, у чинник її розхитування. Масовий наплив мігрантів у країни із найбільш дієвими системами соціального забезпечення: Францію, Німеччину, Великобританію та інші в кінці ХХ - на початку ХХІ століть з цілковитою очевидністю продемонстрував цю проблему. До того ж, дестабілізація не лише стосувалася власне країн, у які ринули мігранти з країн Африки та Близького Сходу, але й розповсюдилася на міжнародні структури, членами яких є ці країни. Свідченням цього стало не лише розповсюдження антимігрантських рухів у цих країнах, але й спротив політиці солідарної участі Євросоюзу у регулюванні міграційних потоків в країнах, які не є першочерговою ціллю прибуття мігрантів: Польщі, Угорщині та інших.

Таким чином, констатуючи цілковиту необхідність систем соціального забезпечення, можемо стверджувати також що нагальною необхідністю є їхня модернізація, протидія ризикам, які у їхню природу закладені, відповідно до викликів часу. Основними напрямками такої модернізації, на наш погляд, є необхідність більшої жорсткості вимог до реципієнтів послуг. Вони, з одного боку, повинні отримувати належні ресурси від суспільства, до створення яких вони долучилися у час свого активного життя. Це стосується не лише

матеріально-фінансового внеску працездатних у своє майбутнє пенсійне забезпечення, але й врахування нематеріального вкладу у захист Вітчизни, як це є у ситуації з ветеранами війни. І обсяг цих ресурсів повинен гарантувати їм достойний рівень соціального життя. Але, одночасно, різного роду виплати та пільги повинні стимулювати навіть осіб із обмеженим соціальним потенціалом, до, хоча б мінімально можливого його відновлення та, відповідно, практикування різноманітних форм суспільної активності.

На наш погляд, основним шляхом упередження та обмеження ризиків дії системи соціального забезпечення повинно стати не лише раціональне обмеження для її невиправданого розширення, але й знаходження оптимальних пропорцій між полями дії таких інструментів регулювання соціальних проблем як власне соціальне забезпечення та соціальна робота. До того ж слід приймати до уваги і можливості, закладені у самих носіях соціальних проблем, їх здатності до саморегулювання цих проблем. Варта також пам'ятати і про ще один резерв, закладений у самій системі соціального забезпечення і такий, що зараз, на наш погляд, недостатньо використовується в нашій країні: ця система не повинна бути полем із домінуючим впливом держави. До участі у ній слід більше залучати і бізнес, і органи місцевого самоуправління, і інші структури громадянського суспільства.

Врахування цих ризиків, закладених у дію системи соціального забезпечення і регулювання соціальних проблем в цілому, на наш погляд, є особливо актуальним у нинішній Україні, яка вже постала перед необхідністю заміни патерналістського стибу системи регулювання соціальних проблем на таку, що відповідає вимогам часу.

Contact information:

Savka Victor – Phd, Department of Sociology and Social Work,
savka123@ukr.net

Kozielieva I., Shapovalova T.
Lviv Polytechnic National University

Козєлєва І., Шаповалова Т.
Національний університет «Львівська політехніка»

**CURRENT STATE AND PROSPECTS OF REFORMING THE PENSION
SYSTEM IN UKRAINE**
**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ
СИСТЕМИ В УКРАЇНІ**

Background: The pension system as a social institution has always functioned, but now it is in a state of constant reforms and changes, which makes it an increasingly important social problem. It is difficult to ensure a decent standard of living for

pensioners and the sustainability of the pension system in the face of demographic challenges, economic instability and political transformations in society. The state of the pension system, according to experts, is related to socio-economic factors and is evaluated as the comparative quality of the state, which is under the influence of social reality.

Purpose: to investigate the current state and prospects of reforming the pension system in Ukraine

Methods: Method of analysis, method of thoughts comparison, method of theoretical and empirical exploring of blighty and foreign sociologists were used.

Results: The results. According to experts, the inherent features of the current state of the pension system of Ukraine are: a low level of pension provision and insufficient funding, weak diversification of pension schemes and significant dependence on the solidarity system, complex demographic problems and the aging of the population, citizens' distrust of the pension reform. The problematic state of the pension system may be related to an imperfect legal framework, lack of a clear development strategy, inefficient management of pension funds, and a lack of measures to attract additional income.

Conclusion: Reforming the pension system in Ukraine is the main need to ensure its stability, financial balance and a decent level of pension provision for citizens. The key directions of reforms should be the mandatory creation of a mandatory savings component, development of non-state pension funds, strengthening of financial discipline and consideration of best international practices. Only under the conditions of an integrated approach and decisive actions can Ukraine build an effective and fair pension system that ensures a decent life for future generations of pensioners.

Keywords: pension system, reforms, Ukraine, state, prospects.

Пенсійна система України переживає складний період та потребує нагального реформування для забезпечення її стійкості, фінансової збалансованості та гідного рівня пенсійного забезпечення для громадян України. На сьогодні ця система стикається з низкою серйозних викликів, зумовлених демографічними змінами, старінням населення, дефіцитом Пенсійного фонду та недостатнім рівнем пенсійного забезпечення для значної частини населення (Міністерство соціальної політики України, 2023). Згідно з офіційними статистичними даними, лише близько 10% українських пенсіонерів отримують пенсію вищу за прожитковий мінімум, тоді як більшість змушені виживати на межі бідності (Пенсійний фонд України, 2024). Крім того, існує значна невідповідність між внесками працюючих громадян до солідарної системи та фактичними виплатами пенсій, що посилює фінансовий тиск на систему та ставить під сумнів її перспективну життєздатність.

Законодавчі ініціативи щодо реформування пенсійної системи в Україні регулюються низкою нормативно-правових актів, таких як Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та комплексна Стратегія реформування системи пенсійного забезпечення в Україні, затверджена Кабінетом Міністрів у 2022 році.

Законодавчі ініціативи щодо реформування пенсійної системи в Україні регулюються низкою нормативно-правових актів, зокрема Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та Стратегією реформування системи пенсійного забезпечення в Україні (Однак, незважаючи на наявну нормативно-правову базу, темпи та ефективність реформ залишаються недостатніми Кабінет Міністрів України, 2022).

Одним з ключових напрямків реформування пенсійної системи є створення обов'язкової накопичувальної складової, яка має доповнити існуючу солідарну систему. Це дозволить забезпечити більш справедливий зв'язок між внесками та розміром пенсій, а також знизити навантаження на солідарну систему. Однак, впровадження такої системи вимагає ретельного планування та підготовки відповідної інфраструктури.

Важливу роль у процесі реформування пенсійної системи в Україні можуть відіграти недержавні пенсійні фонди, забезпечуючи додаткові джерела доходів для майбутніх пенсіонерів. Однак, на сьогодні їх розвиток стримується низкою довірою населення, відсутністю належного регулювання та обмеженими стимулами для участі (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, 2021).

Під час розробки та впровадження реформ пенсійної системи в Україні важливо також вивчати та адаптувати кращі міжнародні практики. Досвід таких країн, як Польща, Чилі та Швеція, демонструє ефективність поетапного впровадження накопичувальної складової та диверсифікації джерел пенсійного забезпечення (Світовий банк, 2024). Врахування цих практик може допомогти уникнути типових помилок та забезпечити більш успішне реформування.

Підсумовуючи, ми вважаємо, що реформування пенсійної системи в Україні є нагальною потребою для забезпечення її стійкості, фінансової збалансованості та гідного рівня пенсійного забезпечення для громадян. Ключовими напрямками реформ мають стати створення обов'язкової накопичувальної складової, розвиток недержавних пенсійних фондів, посилення фінансової дисципліни та врахування кращих міжнародних практик. Лише за умови комплексного підходу та рішучих дій Україна зможе побудувати ефективну та справедливу пенсійну систему, яка забезпечить гідне життя для майбутніх поколінь пенсіонерів.

Список використаних джерел та літератури

Верховна Рада України. (2003). Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

Кабінет Міністрів України. (2023). Стратегія реформування системи пенсійного забезпечення в Україні. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-reformuvannya-sistemi-pensijnogo-zabezpechennya-v-ukrayini>

Міністерство соціальної політики України. (2023). Аналітичний огляд стану пенсійної системи України. <https://www.msp.gov.ua/reports/>

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. (2021). Огляд ринку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. <https://www.nssmc.gov.ua/reports/>

Організація економічного співробітництва та розвитку. (2019). Пенсії одним поглядом 2019. <https://doi.org/10.1787/b6d3dcfc-en>

Світовий банк. (2024). Переосмислення приватизації пенсійних систем у Східній Європі. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33903>

Contact information:

Iryna Kozieliava - Student, Department of Sociology and Social Work, irynakozieliava@gmail.com

Tatyana Shapovalova - Doctor of economic sciences Department of Sociology and Social Work, tetiana.v.shapovalova@lpnu.ua

Remskyi A., Shapovalova T.

Lviv Polytechnic National University

Ремський А., Шаповалова Т.

Національний університет «Львівська політехніка»

THE ROLE OF THE STATE IN CREATING CONDITIONS FOR THE WELFARE OF VETERANS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR
РОЛЬ ДЕРЖАВИ У СТВОРЕННІ УМОВ ДОБРОБУТУ ВЕТЕРАНІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Background: Creating welfare conditions for veterans of the Russian-Ukrainian war is a key aspect of our State. The state plays an important role in creating welfare conditions for veterans and their families, as it undertakes to provide social, economic and psychological support.

Purpose: outline the role of the state in creating welfare conditions for war veterans.

Methods: method of analysis, comparison, evaluation and generalization.

Results: the main social aspects in creating welfare conditions for Veterans are: social payments, benefits, services, access to medical care, assistance in returning to civilian life, involvement of society in support.

Conclusion: the role of the State in creating welfare conditions for war veterans is of particular importance nowadays. This role is to ensure access to decent medical services, psychological support, social security and opportunities to realize oneself in society after the ordeals of war.

Keywords: social security, veterans of war, state assistance, armed conflict, war, welfare.

Зростання чисельності Ветеранів та Ветеранок у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії на територію України загострило питання напруцювання вже зараз на державному рівні дієвих механізмів їх соціальної підтримки. (Слозанська, Г. І. & Горішна, Н. М. & Бибик, Д. & Криницька, І., 2023).

Сучасна Україна, пройшовши складний шлях історичних випробувань, стикається з важливим завданням забезпечення належної захищеності своїх Ветеранів та Ветеранок війни.

Збройний конфлікт на сході України на весні 2014 року значно розширив сферу дії системи надання соціального забезпечення. Загальна кількість Ветеранів війни відповідно до реєстру Єдиного державного реєстру Ветеранів війни, на сьогодні становить 908 832 особи. (*Міністерство у справах ветеранів війни*). Тому питання створення умов добробуту Ветеранам на сьогоднішній день є дуже актуальним. У зв'язку із цим, з'явилася крайня необхідність, забезпечити осіб, які служили в зоні антитерористичної операції, гідним наданням соціального забезпечення з боку держави. Якщо надавати мало уваги цьому питанню це може призвести до зниження соціального та морального рівня наших військових, що в свою чергу може призвести до низької боєздатності Збройних Сил України. (*Крачун, 2019*).

На нашу думку з боку держави основними соціальними аспектами у створенні умов добробуту Ветеранам є: соціальні виплати, пільги, послуги, доступ до медичної допомоги, допомога у поверненні до цивільного життя, залучення суспільства до підтримки, здійснення або надання яких забезпечується інституціями соціального захисту за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України, фонду соціального страхування України. Однак також важливо зазначити, що успішна захищеність Ветеранів та Ветеранок потребує певного підходу. Уряд Держави повинен впроваджувати ефективні законодавчі та соціальні ініціативи, спрямовані на поліпшення їхнього життя.

Багато Ветеранів війни можуть мати фінансові труднощі через втрату здатності до праці під час служби, психологічні проблеми або інші обставини, пов'язані з їхнім військовим досвідом. Соціальні виплати, пільги, послуги допомагають їм забезпечити основні потреби та зберегти достатній рівень життя.

Одним із ключових аспектів є соціальний статус Ветеранів, який часто визначається їхнім професійним розвитком та можливістю поверненням у суспільство. Значуще підвищення рівня підтримки та розробка програм перепідготовки можуть допомогти Ветеранам знайти нові шляхи у цивільній кар'єрі. Також, важливо розвивати та створювати нові психологічні та консультаційні сервіси для подолання травм, які можуть виникнути під час служби.

Доступ до медичної допомоги – ще один важливий аспект, який вимагає уваги. Деякі Ветерани можуть потребувати постійної медичної допомоги через травми або інші проблеми, отримані під час служби. Соціальні виплати можуть включати покриття медичних витрат або доступ до спеціалізованих медичних установ.

Повернення ветеранів у цивільне життя відіграє ключову роль у створенні умов добробуту для Ветеранів війни. Цей аспект вимагає не лише матеріальної підтримки, але й визнання їхнього внеску у безпеку та незалежність нашої

Країни. Суспільство відіграє ключову роль у створенні позитивного ставлення до наших Ветеранів, сприяючи їхній активній участі в різних сферах життя.

Усе зазначене вище може бути досягнуто лише через спільні зусилля нашої Держави, уряду, суспільства, бізнесу та активних груп громадян. Важливо визнати Ветеранів та Ветеранок як активних учасників суспільства, що можуть продовжувати приносити користь нашій країні, а не як пасивних одержувачів допомоги.

Висновок цієї тези, полягає в тому що роль Держави у створенні умов добробуту Ветеранам війни набуває особливого значення в нинішній час. Ця роль полягає в тому щоб забезпечити доступ до гідних медичних послуг, психологічної підтримки, соціального забезпечення та можливостей реалізувати себе в суспільстві після важких випробувань на полях війни. Державна політика повинна спрямовуватись на захист прав та інтересів Ветеранів, допомагати забезпечити їхнє гідне життя після повернення з війни, та сприяти зміцненню соціальної стабільності та підтримки. Україна повинна показати всю важливість військової служби в очах суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

mva.gov.ua (2024). *Офіційний сайт Міністерства у справах ветеранів війни.*
URL <https://mva.gov.ua/ua>

Крачун, А. А. (2019). Механізм соціального захисту учасників АТО (на прикладі органів місцевого самоврядування). URL <https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:cXk2SactpgoJ:scholar.google.com/>

Слозанська, Г. І. & Горішна, Н. М. & Бибик, Д. & Криницька, І. (2023). *Соціальна підтримка ветеранів/ветераном російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час.* 48-62. URL https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:kjXpo55IUjUJ:scholar.google.com%D0%9D%D0%98&hl=uk&as_sdt=0,5

Contact information:

Andriy Remskyi – student, Department of Sociology and Social Work, andrii.remskyi.sz.2020@lpnu.ua

Tatiana Shapovalova - candidate of Economic Sciences, Department of Sociology and Social Work, tetiana.v.shapovalova@lpnu.ua

Chudyk-Bilousova N.

Khmelnytsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov

Чудик-Білоусова Н.

Хмельницький університет управління та права ім. Л. Юзькова

**IMPLEMENTATION OF SOCIAL POLICY WITH THE PARTICIPATION
OF A SOCIAL WORKER: CHALLENGES FOR UKRAINE
РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЗА УЧАСТІ СОЦІАЛЬНОГО
ПРАЦІВНИКА: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Background: During martial law, the social worker remains one of the main subjects of the implementation of the welfare state, quite often his role in overcoming the difficult life circumstances of a socially vulnerable person increases. Therefore, as a specialist, he must not only perform his professional duties in a timely and quality manner, but also take care of his own stress resistance.

Purpose: to outline the basic requirements of the employee's ability to perform his professional duties under the conditions of new challenges for Ukrainian social policy.

Methods: The method of analysis, the method of theoretical and empirical research, analysis of known opinions of scientists.

Results. The fulfilment of the duties of a social worker is mainly connected with the troubles of persons who are his clients, with the presence of emotional experiences, sympathy, which causes his emotional and mental exhaustion. Providing social support and psychological assistance to victims of war, a social worker as a specialist in helping professions must take care of opportunities for their own recovery.

Conclusion: The profession of a social worker requires a high level of humanity, developed intuition, the ability to understand and evaluate a specific complex life situation in which a socially vulnerable person is. Currently, the role of a social worker in the implementation of social policy on social loneliness has increased significantly, especially in the de-occupied territories of the country and territories where hostilities are taking place. His effective professional activity can help a socially vulnerable person overcome those difficult life circumstances that negatively affect the quality of his life and prevent him from receiving social security, medical care, and having adequate living conditions.

Виконання повноважень з організації надання соціального забезпечення на рівні територіальної громади переважно покладається на соціального працівника, як фізичну особу, котра працює за трудовим договором (контрактом) в установі, закладі чи організації сфери соціального забезпечення чи здійснює заходи із соціальної підтримки або надає допомогу на волонтерських засадах соціально незахищеним категоріям населення у спосіб та у формах, визначених законом із використанням найкращих практик та технологій. Для його професії за сучасних умов характерне зростання кількості емоційно насичених контактів, Виконання ним обов'язків переважно пов'язане з бідами і негараздами осіб, котрі

є його клієнтами, з наявністю емоційних переживань, співчутливістю, що викликає його емоційне та психічне виснаження (Юрків, Я., 2017). В умовах воєнного стану потреби соціально незахищених осіб в допомозі та піклуванні соціального працівника суттєво зросли, водночас кількість таких працівників в окремих громадах зменшується під впливом суб'єктивних та об'єктивних факторів.

Зважаючи на необхідність реалізації соціальної політики навіть в умовах воєнного стану, перед соціальним працівником стоїть ряд викликів, пов'язаних з його власним досвідом проживання наслідків впливу військових дій, обстрілів інфраструктури, відсутності благ цивілізації, окупації та необхідністю надання допомоги тим, хто цього потребує. Надаючи соціальну підтримку та психологічну допомогу постраждалим унаслідок воєнних дій, він як фахівець помічних професій мають подбати про можливості для власного відновлення (Рень Л., 2023). На окремих територіях країни можливості соціального працівника надто обмежені відсутністю елементарних благ цивілізації, руйнуванням власного житла та інфраструктури соціальної та медичної сфери, відсутністю транспорту та лікарських засобів.

Тому для якісного виконання посадових обов'язків такому працівнику необхідно насамперед розвивати власну стресостійкість, так як для забезпечення виконання завдань і функцій тих органів, котрі він репрезентує, необхідно володіти чи вміти використовувати відповідні практики стресостійкості, бути здатним витримувати високий рівень професійного навантаження, керувати своїми емоціями у певних ситуаціях для збереження психічного здоров'я, бути спроможним вчасно мобілізувати власні внутрішні ресурси для подолання стресових ситуацій (Теплюк Ю., 2020).

Заклади та установи соціальної сфери в сучасних умовах одним із першочергових завдань в контексті посилення спроможностей діяльності для соціальних працівників повинні забезпечити їх засобами допомоги самому собі, сформувані у нього вміння застосовувати техніки регулювання власного самопочуття, збереження фізичного і психічного здоров'я та навички із саморегуляції, самоусвідомлення і самопомоги (Скорик Т., 2011). Незважаючи на накопичений чималий досвід організації соціальної роботи в межах територіальних громад, повномасштабна військова агресія поставила дану категорію фахівців перед необхідністю шукати такі форми та методи роботи, які дозволять їм ефективно працювати в умовах вимушеної міграції населення, обстрілів, відсутності електроенергії та зв'язку) (Юрків Я., 2023).

Також слід мати на увазі, що умови роботи працівника на деокупованих територіях та територіях ведення бойових дій є надзвичайно складними та такими, що часто виконуються в умовах загрози власному життю та здоров'ю. Тому він має бути належно екіпірованим, мати надійні засоби комунікації та обов'язково володіти засобами надання першої медичної допомоги, зокрема і самому собі тими засобами, котрі здатні врятувати життя.

Соціальний працівник залишається фахівцем, який надає не лише моральну та матеріальну підтримку соціально незахищеним верствам населення з

використанням способів та засобів, дозволених законодавством, але й забезпечує та за необхідності організовує психологічну підтримку для тих осіб, котрі в силу певних обставин, переважно незалежних від них, перебувають у стані психічної нестабільності, зумовленої певними як об'єктивними чи суб'єктивними факторами. Така професія насамперед вимагає від нього високого рівня гуманності, розвиненої інтуїції, здатністю зрозуміти та оцінити конкретну складну життєву ситуацію, у якій перебуває соціально незахищена особа.

Соціальний працівник має володіти певними необхідними уміннями, як: спілкуватися та надавати необхідну для соціально незахищеної особи інформацію; чітко формулювати свої думки щодо шляхів та способів подолання тих важких життєвих обставин у яких перебуває особа, що звернулася за підтримкою, допомогою чи порадою; застосовувати теоретичні знання при розв'язанні проблемних і нестандартних ситуацій у яких перебуває соціально незахищена особа; визначати сутність проблеми, котра турбує соціально незахищену особу; за потреби чи на виконання вимог законодавства представляти інтереси соціально незахищеної особи; швидко та якісно з'ясувати причини та умови виникнення соціальної проблеми в особі, родині чи групі осіб; забезпечувати взаємозв'язок різних установ та закладів соціальної сфери та соціальних інституцій системи недержавного соціального забезпечення, діяльність яких спрямована на забезпечення державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій для соціально незахищених верств населення нашої країни; застосовувати сукупність методів, прийомів і засобів впливу на соціально незахищену особу, родину чи групу осіб; критично оцінювати свою професійну діяльність; проявляти толерантність у різних ситуаціях професійної діяльності (Архипова, С., Смеречак Л., 2017). Тому для ефективного виконання обов'язків за посадою йому потрібно зберігати насамперед такі особистісні якості, як: відкритість, чесність, порядність, терплячість, толерантність, емпатійність, тактовність та щирість.

За умов викликів воєнного стану соціальний працівник повинен: швидко та якісно проявляти власні організаційні та комунікативні здібності, незалежно від посади, яку він обіймає задля встановлення контакту із соціально незахищеною особою, вміти вислухати та критично оцінити її першочергові потреби, невідкладно чи в оптимальні строки надати у найбільш прийнятний чи доступний спосіб необхідну для неї інформацію, володіти належними навичками і прийомами офіційно-ділового спілкування у процесі вирішення питань задля забезпечення соціальних прав та інтересів особи відповідним уповноваженим державним органом, бути спроможним оформити невідкладно необхідні документи чи сприяти в їх оформленні протягом розумного строку, переконувати особу, котра потребує соціальної підтримки у доцільності вчинення нею таких дій, котрі покращать її соціальне становище, вміти пропонувати, доводити та аргументувати можливі варіанти поведінки для особи, котрій необхідна евакуація чи невідкладна медична допомога, здатних врятувати її життя чи унеможливити погіршення стану здоров'я, досягати взаєморозуміння стосовно подальших алгоритмів дій у ситуаціях, котрі потребують негайного

реагування чи тривалого вивчення кризової ситуації, в котрій опинилася соціально незахищена особа задля прийняття в її інтересах відповідного чи невідкладного рішення уповноваженим органом чи закладом соціальної сфери.

Список використаних джерел та літератури:

Архипова, С. П. & Смеречак Л. І. (2017) Професійна компетентність соціальних працівників у системі роботи з різними категоріями соціально незахищених категорій дорослого населення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*, 1 (306), 232–238.

Рень, Л. В. (2023) Резильєнтність фахівців помічних професій в умовах воєнного стану. *Тринадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання* (наук. ред. Л. М. Завацька) (Т. 2, с. 149-152). Чернігів : НУЧК імені Т.Г. Шевченка.

Скорик, Т. В. (2011) Профілактика синдрому «професійного вигорання» соціальних працівників як необхідна умова професійної готовності. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія: Психолого-педагогічні науки*, 3, 98–100.

Теплюк, Ю. (2020) Розвиток стресостійкості соціальних працівників: від результатів експерименту до методичних рекомендацій. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 1 (4), 89–96. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(4\).2020.215459](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(4).2020.215459).

Юрків, Я. І. (2023) Використання методів групової роботи в громаді в умовах воєнного стану. *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку* (заг. ред. О. О. Осетрова) (с. 283–289). Дніпро : ДНУ імені Олеся Гончара.

Юрків, Я. І. (2017) Профілактика синдрому «професійного вигорання» у соціальних працівників. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 1 (1), 283–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2017_1%281%29_38.

Contact information

Chudyk-Bilousova Nadiia – Candidate of Law Sciences (PhD in Law), Docent, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, The Social Welfare Department, chudyk.bilousova@gmail.com

Zhyr Y.

Khmelnytsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov

Жир Ю.

Хмельницький університет управління та права ім. Л. Юзькова

THE IMPACT OF THE INFORMATION WAR ON THE PSYCHOLOGICAL STATE OF UKRAINIANS ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН УКРАЇНЦІВ

Background: Our country has faced powerful information pressure from the Russian Federation since Ukraine gained independence, and its most active manifestation began in 2014. Today, unfortunately, this continues to happen due to another manifestation of Russian aggression against Ukraine.

Purpose: Based on the research, identify the methods of information influence used against Ukrainians and determine the main psychological effects caused by Russian propaganda.

Methods: Analysis of scientific papers and documents related to the information impact on humans.

Results: The analysis revealed that stress, anxiety, and social isolation are increasing due to information pressure, which indicates a deterioration in the psychological well-being of Ukrainian citizens.

Conclusion: This confirms the need for citizens to increase media literacy, which means that the state should create effective programs to improve media literacy and provide access to reliable information.

Keywords: information warfare, disinformation, propaganda, psychological resistance, fake.

Розвиток сучасного суспільства характеризується створенням нових інформаційних технологій, які мають неабиякий вплив на розвиток і сприйняття людини. Цей вплив має особливе вираження в період кризових явищ: екологічних, соціальних, економічних і також політичних, до яких відноситься війна. Російсько-українська війна це не лише воєнні дії, які спричиняють загрозу життю, здоров'ю людини, це також інформаційна війна, яка здійснює вплив на психологічний стан українців. Майже кожен українець знаходиться в інформаційному потоці, який не завжди є правдивим, тому громадяни часто не можуть розрізнити де їх було дезінформовано. Наявність різноманітних інформаційних технологій, надає доступ поширювати інформацію швидко і на чималу кількість людей. Тому дослідження впливу інформаційної війни на психологічний стан українців є досить актуальною темою.

Інформаційна війна, розгорнута державою агресором, завжди мала на меті формування «потрібних» уявлень про події в Україні серед світової громадськості. Також, важливим інформаційним завданням була дестабілізація внутрішньополітичної ситуації в Україні. Одним із прикладів, подібних

прагнень, може бути використання російською пропагандою соціальних мереж для здійснення інформаційних атак та поширення фейкових новин. Українські та іноземні дослідники багато разів звертали увагу громадськості на той факт, що Росія використовує соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter та інші, для розповсюдження фейкових новин, створення хештегів, які навмисно заохочують до конфлікту та агресії (Данильян О.Г. та Дзьобань О.П., 2022).

В умовах відкритого демократичного суспільства, панування уявлень про права людини та огідності прямого насильства і нехтування цими уявленнями з боку держави-агресора, значення інформаційної війни дедалі більше зростає, особливо в міру того, як розвиваються події матеріальної війни. Насильство, яке є невід'ємною складовою будь-якої війни, продовжує здійснюватися, у випадку інформаційної війни – це насильство над сприйняттям читача чи глядача, прямий обман того, хто сприймає медіаповідомлення, що надходить з медіареальності, породженої ЗМІ (Іванов М.С. та Алєйник В.Г., 2022-2023).

Варто зазначити, що існують різні способи та методи якими керуються неправдиві засоби масової інформації, які допомагають їм здійснити цей вплив на людину. Такі сучасні вітчизняні дослідники як: Младьонова О.Д, Стадник А.Г, Тарасова В.В класифікують методи психологічного впливу на такі види:

– «психологічний тиск», полягає у придушенні здібності мислити раціонально, при чому людина піддається маніпулюванню, керується емоціями.

– «непомітне проникнення у свідомість» – просування певного способу життя, моделей поведінки, акцентування уваги на одних аспектах і відволікання від інших.

– «приховане порушення та спотворення законів логіки» – використання софістичної полеміки, тобто гра словами, використання двозначної або неоднозначної термінології, а також посилення на впливових особистостях.

Сьогодні українці переживають колективну психічну травму, безпрецедентну за масштабами та наслідками, зокрема й для психічного здоров'я нації, й дотепер продовжують мати травматичний досвід співжиття: постійна загроза життю, горе й втрати, значна тривалість екстремальної ситуації, масштабні руйнування, сцени насильства, необхідність миритись із правилами та обмеженнями військового часу, посилення факторів фінансового ризику, тривале перебування в ізоляції й стресових умовах, звуження соціальних можливостей, зменшення ефективності та доступності соціального піклування, а також значне погіршення якості життя загалом тощо. Тому важливою протидією вищезазначених загроз є формування психологічної стійкості українців або як зазначає Гурлева Т.С у своїй доповіді, що важливим є формування психологічної резильєнтності. Психологічна резильєнтність – це спроможність людини справлятися з життєвими труднощами і стресом зі збереженням психологічної стійкості, яка, у свою чергу, пов'язана зі здатністю досягати власних цілей в умовах зовнішнього тиску, напруги без важких негативних наслідків для себе та вертатися до рівня рівноваги у разі його втрати [3].

Для цього необхідно аби держава розробила програми підтримки з розвитку медіаграмотності населення, створила ефективні механізми верифікації інформації та протидії дезінформації, забезпечила кібербезпеку, якісний розвиток журналістики, посилила відповідальність за поширення дезінформації. Сасин Г.В ж вважає, що для захисту інформаційного простору та національної безпеки України необхідним є:

- зміна інформаційної політики (як зовнішньої, так і внутрішньої) з доповненням законодавчої та нормативно-правової бази, яка відповідає б нормам міжнародного права; - здійснення захисту національної інформаційної сфери;
- просування української інформації на територію агресора, використовуючи при цьому сучасні технології;
- проведення люстрації серед власників українських медіа-ресурсів;
- зменшення впливу олігархів на ЗМІ;
- формування та захист сприятливого образу України за допомогою сучасних технологій;
- створення та підтримка національного бренду, розвиток конкурентоспроможності на міжнародній арені;
- здійснення політики для збереження єдиної української політичної нації, на зближення політичних поглядів населення Сходу та Заходу України;
- здійснення обмеження російської інформації, яка впливає на населення Півдня та Сходу України
- контроль іноземних ЗМІ, які акредитовані та функціонують на території України.

Ці заходи, можливо і не змінять бажання країни-агресора продовжувати свої дії, проте однозначно сприятимуть розумінню громадян де вони стали свідками неправдивої, фейкової інформації.

Отже, результати дослідження свідчать про те, що війна, яку Росія веде проти України спричиняє постійний потік дезінформації, пропаганди, маніпуляцій, фейків створює напруженість в суспільстві, викликає стрес, психічні травми, напруженість, недовіру громадян. Це породжує розгубленість і почуття безвихідності перед зовнішніми загрозами. Таким чином це становить загрозу для психологічного стану українців. Щоб протистояти цим наслідкам інформаційної пропаганди необхідно посилити зусилля держави, освітніх закладів та суспільства як головного об'єкту атаки. Лише комплексний підхід зможе покращити психологічну стійкість і самопочуття українців в умовах гібридної війни.

Список використаних джерел та літератури:

Данильян О.Г., Дзьобань О.П. (2022). Інформаційна війна у медіапросторі сучасного суспільства. "Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого". URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/19728>

Іванов М.С., Алєйник В.Г. Російська агресія проти України в 2022-2023 роках: особливості масової комунікації. URL: <http://humstudies.com.ua/article/view/285098>

Гурлева Т. С., Журавльова Н. Ю. (2023). Резильєнтність до руйнівної інформації в часи війни: напрями вдосконалення. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/736616/>

Сасин Г. В. Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір). Грані. 2015. № 3 (119), берез. С. 18–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_3_5

Contact information:

Yulia Zhyr – student of the Social security of Khmelnytsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov, zhyryulia04@gmail.com

Kovtun N.

Zhytomyr Ivan Franko State University

Ковтун Н.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

PROFESSIONAL ORIENTATION OF YOUTH IN THE CONDITIONS OF SOCIAL TRANSITIVENESS TODAY ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ МОЛОДІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНЗИТИВНОСТІ СУЧАСНОСТІ

Background: the article proves that in conditions of accelerated technological development of humanity under the influence of robotics and digitization, the modern labor market is qualitatively changing. As a result, whole clusters of professions and professional orientations will disappear during the next decade.

Purpose: to investigate on the basis of the analysis of the labor market and the classifier of professions the trends of the development of the labor market in the conditions of social transitivity and uncertainty of modernity.

Methods: In order to better understand the problem, an empirical methodology was used for the study of the "Profession Classifier. 2024". In addition, the labor market was studied based on the use of the systematic analysis methodology. At the same time, the labor market was considered as a complex system, the functioning of which a significant number of factors influences: economic, social, political, scientific and technological, etc.

Results: The analysis of the labor market of Ukraine testified to the emergence of a wide cluster of new professions and professional orientations related to the field of information and computer technologies.

Conclusion: Accelerated digitization and robotics in various areas of production, on the one hand, will cause lower production costs and a natural increase in labor productivity, a reduction in wages, social benefits, and insurance for working people. At the same time, dozens and hundreds of new professions are expected to appear in the field of electronic communications and computer technologies. On the other hand, a natural consequence of the processes of robotics, automation, and digitization of production will be the reduction of jobs and entire clusters of professions, and thus the threat of the appearance of tens of millions of "redundant" people.

Key words: profession, youth, robotics, digitization, social transitivity

Початок ХХІ століття характеризується кардинальними змінами у площині соціально-економічних та політичних трансформацій. Поряд з тектонічними геополітичними викликами, як-от російської агресії щодо України, інтенсифікації арабо-ізраїльського конфлікту, зростання рівня тероризму і екстремізму у різних регіонах світу, більшість держав зіштовхнулися з кардинальною зміною професійних орієнтацій молоді, появою онлайн-професій у контексті діджиталізації та роботизації виробництва і сфери послуг.

Красномовним у цьому контексті є український Класифікатор професій, в якому з'явився цілий ряд професій, пов'язаних з електронними системами. Зокрема, у сфері інженерії там репрезентовані такі професії, як інженер-електрорадіонавігатор, інженер-конструктор (електроніка), інженер мережі стільникового зв'язку, інженер електрозв'язку, інженер-електронік, інженер антенно-щоглових споруд, інженер-електронік систем виробництва нетрадиційних і відновлювальних видів енергії, інженер інформаційно-комунікаційних технологій, інженер інформаційно-комунікаційних систем (КЛАСИФІКАТОР ПРОФЕСІЙ. Мінекономіки, 2024). Якщо говорити про програмування, то у класифікаторі знаходимо такі професії: програміст, головний програміст, інженер-програміст, технік-програміст (КЛАСИФІКАТОР ПРОФЕСІЙ. Мінекономіки, 2024).

У багатьох професійних сегментах в ситуації постіндустріалізму, які свого часу не були пов'язаними з інтернет-технологіями і діджиталізацією, з'явилися новітні професії, в яких додається «формулювання "інтернет", наприклад "інтернет-маркетолог", "інтернет-психолог", "інтернет-лектор"» (Kovtun N. M., Polishchuk O. P., Kovtun Yu. V., 2022, p.26). натомість під впливом роботизації й діджиталізації під загрозою зникнення опиняються цілі професійні кластери, пов'язані передусім монотонною фізичною й стереотипізованою інтелектуальною роботою. До такого типу робіт належать професії пов'язані з видобувною промисловістю, сільським господарством, оформленням різного типу документації, роботою архівів і бібліотек та ін.

Зауважимо, що прискорена діджиталізації й роботизація у різних сферах виробництва потенційно буде мати суперечливі наслідки для економічної і соціальної сфер. З одного боку, у розвинутих країнах світу ці процеси будуть зумовлювати здешевлення виробництва і закономірне зростання продуктивності праці. При цьому прогнозується скорочення витрат на заробітну плату, соціальні

виплати, страхування людям-працівникам. Однак, з другого боку, закономірним наслідком процесів роботизації, автоматизації й діджиталізації виробництва і сфери послуг стане скорочення робочих місць і цілих кластерів професій, а відтак і загроза появи десятків мільйонів «зайвих» людей. І ця загроза стає все більш реальною у сучасному світі, в якому значна кількість людей не впевнена у можливості зберегти або отримати нову роботу, зберігати або отримувати хоча б попередній рівень заробітних плат. Тому закономірним є зростання рівня апатії, байдужості, відчуття безперспективності власного життя, збідніння значної частини громадян у різних регіонах світу.

Ще двадцять років тому людина, отримавши вищу освіту, могла планувати своє професійне зростання у одній-єдиній професійній сфері. При цьому віталася вузька професійна орієнтація, як-от отримання професії звукорежисер або архівіст. Натомість на сучасному ринку праці людина «має бути готова кожні 3-5 років змінювати професію, швидко переорієнтовуватись і перекваліфіковуватись. А тому її базова освіта має забезпечувати широке універсальне поле компетентностей і знань» (Kovtun N. M., Polishchuk O. P., Kovtun Yu. V., 2022, p.26). Тим більше, що у наступному десятилітті очікується зникнення цілих кластерів професій, зокрема під впливом як системної автоматизації, роботизації, інтернетизації виробництва і сфери послуг, так і зміни соціокультурних орієнтацій та уподобань мільйонів людей, буття яких змістилося у віртуальну реальність.

Список використаних джерел та літератури:

КЛАСИФІКАТОР ПРОФЕСІЙ. (2024). Мінекономіки. URL: <https://www.me.gov.ua/Profession/List?lang=uk-UA&id=d4162ef8-2771-4ac5-99ef-1d4b6f5336af&tag=KlasifikatorProfesii-Poshuk>

Kovtun, N. M., Polishchuk, O. P., Kovtun, Yu. V. (2022). Disappearing professions: labor market transformation in the condition of modernization challenges of post-industrial society. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*. Vol. 1 (91). 17-29. DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(91).2022.17-29.

Ostash R., Zelenko N.
Lviv Polytechnic National University

Осташ Р., Зеленко Н.
Національний університет "Львівська політехніка"

DIGITALIZATION OF STATE ASSISTANCE TO FAMILIES WITH CHILDREN IN UKRAINE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES **ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ДОПОМОГ СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ**

Background: An important tool for the implementation of social policy at the current stage is the digitalization of social payments. This kind of process has become a common phenomenon in the social protection system. Therefore, families with children are one of the socially vulnerable population groups that are most in need of social protection. In particular, the digitization of social benefits for this category was almost the first.

Purpose: outline the process of digitalization of social assistance to families with children.

Methods: method of analysis, evaluation and generalization.

Results: Having researched this topic, we can say that today the issue of digital transformation of the social sphere is relevant, because a number of positive changes are being introduced, related to management, structural and other implementations.

Conclusion: Digital policy in the field of social security for families with children in Ukraine at the current stage is a necessary component, because it solves certain problems that arise today, one of them is the technology of receiving payments.

Keywords: digitalization, social benefits, families with children.

В умовах сьогодення, суспільство щоразу створює та впроваджує нові технологічні засоби, для спрощення та усунення певних проблем. Відтак соціальна сфера не є виключенням такого процесу, як діджиталізація, що означає цифровізація, яка сьогодні є необхідною складовою для реалізації соціальної політики. Зокрема, Міністерство соціальної політики України, акцентуючи увагу на цифровій трансформації соціальної сфери пропонує низку змін, зокрема: структурні зміни, управління доступами, управління випадком (кейс-менеджмент), інтеграція з реєстрами, нові повноваження, очікування від яких більш детально подано на рисунку 1 (Міністерство соціальної політики України, 2023).

Рис. 1. Зміни цифрової трансформації соціальної сфери

Одним з інструментів, який є полем впровадження даних змін постає Єдина інформаційна система соціальної сфери (далі ЄІССС). Саме ЄІССС - це комплексна програма, мета якої є автоматичне призначення всіх видів допомог, всіма інституціями соціальної сфери, зокрема установами соціального захисту, в межах однієї інформаційної системи (ІОЦ Мінсоцполітики України, 2023).

Цифровізація в ЄІССС соціальних допомог, розпочалась у 2022 році, в рамках проекту у двох областях України - Рівненській та Житомирській, яка передбачала надання 6 видів допомог, серед яких є державні виплати сім'я з дітьми: на дітей над якими встановлено опіку чи піклування; при усиновленні дитини; на дітей самотніми матерями; згодом у 2023 році система запрацювала по всій Україні. За даними державного підприємства "Інформаційно-обчислюваного центру Міністерства соціальної політики України" на 2023 рік понад 1,5 мільйона людей скористались ЄІССС (ІОЦ Мінсоцполітики України, 2023).

Однак, однією з перших комплексних послуг для сімей з дітьми, що передувало цілковитій цифровій трансформації соціальній сфері, та успішно була впроваджена та реалізована у експериментальному цифровому проекті під назвою "єМалятко", яка на сьогодні працює на постійній основі. Зокрема дана послуга передбачає обов'язкові елементи, до яких належить: державна реєстрація та походження дитини; реєстрація у Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків; внесення інформації про дитину до Єдиного державного демографічного реєстру з автоматичним формуванням унікального номера запису в ньому; внесення відомостей про дитину до Реєстру пацієнтів в електронній системі охорони здоров'я (Урядовий портал, 2023). За даними Міністерства охорони здоров'я на початок літа 2023 року сервісом

«Малютко батьки скористалися понад 370 тисяч разів (Міністерство охорони здоров'я України, 2023).

Також сервіс «Малютко» надає низку послуг за бажанням батьків, це державна допомога при народженні дитини та надання грошових відшкодувань вартості одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка». Відтак упродовж минулого 2023 року понад 37, 3 тис. сімей отримали пакунки для немовлят. Лідером за кількістю виданих наборів є столиця м. Київ, друге місце посідає Львівщина, далі Дніпропетровська, Одеська та Вінницька області (Офіційний телеграм Мінсоцполітики України, 2023).

Впровадження автоматизації соціальної сфери стало важливим рушійним аспектом, що спростило процес надання соціальних виплат сім'ям з дітьми, себто технології надання допомоги. Адже зі слів міністра соціальної політики України Оксани Жолнович на форумі з цифровізації «Digital Social Forum», на 2023 рік понад 830 тис. одержувачів допомог є сім'ї з дітьми, це неабияке значне число отримувачів (Офіційний телеграм канал Мінсоцполітики України, 2023). Тобто державна політики у соціальній царині намагається забезпечити доступність та зручність для соціального забезпечення даного контингенту.

Якщо донедавна обов'язково було збирати безліч паперів, ходити в державні установи та стояти в чергах, то з початку спільного проекту Міністерства цифрової трансформації та Міністерства соціальної політики на порталі «Дія» можливо віддалено, тобто самостійно, не виходячи з дому, подати заяву на отримання фінансової допомоги.

Відтак передбачено для оформлення такі соціальні виплати сім'я з дітьми: допомогу при народженні дитини; допомогу при усиновленні; допомогу на дітей одиноким матерям. Тривалість подачі заяв займає приблизно 10-30 хвилин, це неабияк спрощує систему надання соціальної підтримки. Термін призначення державних виплат відбувається впродовж 10 днів з дня звернення. Детальну інструкцію, як можна отримати виплати, розміщено на сайті Міністерства соціальної політики та подано на рис. 2.

Підсумовуючи, варто наголосити на ефективності цифрової трансформації та позитвних змінах соціальної політики. Оксана Жолнович, міністр соціальної політики, зазначає: «Продовжуємо ефективно здійснювати соціальні послуги доступними для українців. Для батьків, які усиновили дитину, тих, хто доглядає за хворою дитиною, людей та дітей з інвалідністю оформити допомогу тепер можна буде швидше і комфортніше. Не потрібно збирати документи, заносити їх, стояти у чергах, чи повторно писати заяви. Достатньо — підключення до інтернету. Це особливо важливо сьогодні для цих людей. І ми надалі робитимемо соціальну допомогу ближчою до тих, хто її потребує» (Урядовий портал, 2023).

Рис. 2. Інструкція отримання допомоги сім'ям з дітьми у застосунку Дія

Важливим аспектом є й підтримка даного проєкту нашої держави, зокрема Постійний представник Програми розвитку ООН в Україні Яко Сільє, стверджує, що: «ПРООН підтримує Уряд країни у його роботі над цифровізацією соціальних послуг, щоб ніхто не залишився без уваги. Віддалені послуги допомагають забезпечити, щоб усі громадяни, які потребують допомоги від держави, могли отримати її будь-де та будь-коли – зручно, швидко та безпечно. Запуск чотирьох нових послуг із надання допомог для батьків стане ще одним кроком спільних зусиль у спрощенні надання державної соціальної допомоги людям, які її найбільше потребують» (Міністерство соціальної політики України, 2023).

Отже, можемо констатувати:

- ✓ автоматизація соціальних виплат спрощує процес отримання допомог та унеможлиблює помилок у заявах, щодо цього поставило проблемою та причиною повторних візитів до установ соціального захисту для переподачі заяв;
- ✓ держава навіть в складних умовах, в яких перебуває Україна продовжує цифровізацію надання соціальних виплат, яка покликана для спрощення процедури отримання та максимального доступу для людей.

Список використаних джерел та літератури:

Державне підприємство "Інформаційно-обчислюваного центру Міністерства соціальної політики України". (2023). URL: <https://www.ioc.gov.ua/>
Міністерство соціальної політики України. (2023). URL: <https://www.msp.gov.ua/>

Міністерство охорони здоров'я України. (2023). Сервісом «Малятко батьки новонароджених скористалися понад 370 тисяч разів. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/servisom-emaljatko-batki-novonarodzhenih-skoristalisja-ponad-370-tisjach-raziv->

Офіційний телеграм канал Мінсоцполітики України.(2023). URL: <https://t.me/MinSocUA>

Урядовий портал.(2023). Сім'ї з дітьми можуть оформити допомогу від держави на порталі Дія: доступні чотири нові соціальні допомоги. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/simi-z-ditmy-mozhut-oformyty-dopomohu-vid-derzhavy-na-portali-diia-dostupni-chotyry-novi-sotsialni-dopomohy>

Урядовий портал. (2023). Сервіс «Малятко» працюватиме на постійній основі. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/servis-iemaljatko-pratsiuvatyme-na-postiinii-osnovi>

Contact information:

Rostyslav Ostash – Student, Department of Sociology and Social Work, rostyslav.ostash.sz.2020@lpnu.ua

IDPS AND REFUGEES IN WAR CONDITIONS: PROBLEMS AND REALITIES **ВПО ТА БІЖЕНЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ І РЕАЛІЇ**

Riul' V., Popovich O.

State University «Uzhhorod National University»

Рюль В., Попович О.

Ужгородський національний університет

INTEGRATION OF IDP WOMEN IN THE CITY OF UZHGOROD **ІНТЕГРАЦІЯ ЖІНОК ВПО В МІСТІ УЖГОРОДІ**

Background: In the first days of the war, tens of thousands of our citizens fleeing the war passed through Uzhhorod, which is located on the border with the European Union. A significant system of assistance to travelers in the form of hot food, basic necessities for children, and medical assistance was deployed at the checkpoints. Collections of essential items were organized in various centers around the city, which could be used by all those fleeing the war. Later, the number of people willing to cross the border decreased many times, and those who decided to stay in the city gradually began their integration into this community.

Purpose: To analyze the integration of IDP women in the city of Uzhhorod.

Methods: During the study of this issue, methods of analysis, synthesis and systematization of data on the social adaptation of IDPs in Ukraine were used, and a pilot study of women IDPs was conducted using a questionnaire using Google forms with further data analysis in SPSS.

Results: As a result of the scientific research, we came to the conclusion that IDP women integrate quite well into the new community of the city of Uzhhorod, and a little less than half intend to stay here for permanent residence and they like it here. They also spoke in favor of improving certain conditions of living in the city and the services they use in the city of Uzhhorod, so that it would be even more comfortable for the residents.

Conclusion: As a result of the analysis of the sociological research, we came to the conclusions that IDP women integrate well in the city of Uzhhorod and contribute to its development for the better.

Keywords: integration in a new location, durable solution, local integration at the place of displacement, internally displaced person

Ще починаючи з 2014 року ми зітнулись з внутрішньо-переміщеними особами, які тікали від війни на Донбасі. Тоді їх кількість була набагато меншою ніж з повномасштабним нападом росії. В перші дні війни через Ужгород, який знаходиться на кордоні з Європейським Союзом, пройшли десятки тисяч наших громадян, які тікали від війни. На пунктах пропуску було розгорнуто значну системи допомоги подорожуючим у вигляді гарячої їжі, товарів першої

необхідності для дітей, медичної допомоги. По місту в різних осередках було організовано збори речей першої необхідності, якими могли скористатись всі, хто тікав від війни. Згодом кількість охочих перетнути кордон скоротилась в рази і ті, хто вирішив залишитись в місті, поступово почали свою інтеграцію до даної громади.

Одним з центральних понять, які застосовуються по відношенню до ВПО у рамках підходу УВКБ ООН, є “довгострокове розв’язання” (англ. durable solution). Довгостроковим розв’язанням проблем ВПО вважається ситуація, коли зникають потреби та загрози, пов’язані з переміщенням. УВКБ ООН виокремлює три форми довгострокового розв’язання проблем ВПО:

1) місцева інтеграція, або інтеграція в місцях проживання в областях, до яких ВПО спочатку

перемістилися (local integration at the place of displacement);

2) інтеграція в новому місці проживання при переселенні до інших частин країни

(integration in a new location);

3) повернення до місця попереднього проживання та реінтеграція (return and reintegration). [1] У цілому можна виокремити такі виміри інтеграції ВПО у рамках: соціокультурного підходу – культурне навчання, зміну ідентичності; ресурсного підходу – економічну інтеграцію (насамперед, отримання доступу до ринку праці) та інші види інтеграції, а також інтеграцію у сферах житла, освіти, охорони здоров'я, громадянства, права тощо. [2]

Восени 2023 року було проведено пілотажне дослідження жінок ВПО методом анкетування за допомогою Google forms з подальшим аналізом даних в SPSS. В дослідженні прийняли участь 53 жінки з числа внутрішньо-переміщених осіб з різних регіонів України, які зараз проживають в місті Ужгороді. Щодо вікових категорій жінок, то було опитано 3,8% віком від 18 до 25 років, 15,1% віком від 26 до 35 років, 32,1% віком від 36 до 45 років, 28,3% віком від 46 до 55 років, 11,3% від 56 до 65 років і 9,4% старше 65 років.

Щодо планів на майбутнє, то 52,8% опитаних планують повернутись на територію, з якої виїхали, 45,3% опитаних планують залишитись в Ужгороді, 1,9% мають наміри виїхати за кордон. На запитання чи подобається жити в Ужгороді, опитані оцінили на такі оцінки: 50,9% вказали «5», 28,3% вказали «4», а 20,8% вказали «3».

На запитання чи подобається жити в Ужгороді, опитані оцінили на такі оцінки: 50,9% вказали «5», 28,3% вказали «4», а 20,8% вказали «3». На блок питань про покращення умов життя в Ужгороді відповіді розподілились наступним чином: 52,8% опитаних вважають, що потрібно здійснити ремонт доріг для покращення умов життя в Ужгороді, 26,4% вказали, що потрібно провести реконструкцію будинків для покращення умов життя в Ужгороді, 28,3% вважають, що потрібно облаштувати більше територій для відпочинку для покращення умов життя в Ужгороді, а 69,8% вказали, що потрібно контролювати чистоту у місті, слідкувати за роботою комунальних служб для покращення умов життя в Ужгороді, 26,4% опитаних вважають, що потрібно

розвивати інфраструктуру міста, 22,6% опитаних хочуть, щоб в місті проводили більше культурних заходів, і 30,2 опитаних вказали, що потрібно привести до ладу громадський транспорт для покращення умов життя в Ужгороді.

Рис.1 Покращення умов життя в Ужгороді

На блок з питань про рівень задоволення тією чи іншою послугою в місті Ужгороді відповіді були наступними: роботою ринків/магазинів/торгівельних підприємств 45,3% опитаних повністю задоволені, а 54,7% скоріше задоволені; якістю обслуговування в закладах харчування 37,7% повністю задоволені, 50,9% скоріше задоволені і 11,3% не користувались такими послугами; роботою місцевого транспорту повністю задоволені 39,6%, а 52,8% скоріше задоволені і 7,5 не користувались такими послугами; послугами зв'язку 43,4% повністю задоволені, а 50,6% скоріше задоволені; -санаторним курортно обслуговуванням 28,3% повністю задоволені, 26,4% скоріше задоволені, а 45,3% опитаних не користувались такими послугами; медичним обслуговуванням 43,4% повністю задоволені, 47,2% скоріше задоволені і 9,4% не користувались такими послугами; спортивно-оздоровчими послугами 22,6% опитаних повністю задоволені, 39,6% скоріше задоволені, а 37,7% не користувались такими послугами; благоустроєм територій повністю задоволені 47,2% скоріше задоволені і 52,8% .

Рис.2 Рівень задоволення послугами в Ужгороді (частина 1)

Станом доріг та тротуарів повністю задоволені 45,3% і 50,9% скоріше задоволені; роботою закладів культури 50,9% повністю задоволені, 39,6% скоріше задоволені, а 9,4% опитаних не користувались такими послугами; санітарним станом вулиць повністю задоволені 34% скоріше задоволені і 58,5%, а 1,9% повністю не задоволені; охороною правопорядку, безпекою повністю задоволені 49,1%, скоріше задоволені 43,4%, а 7,5% опитаних не користувались такими послугами; епідеміологічним станом повністю задоволені 43,4% опитаних, скоріше задоволені 49,1%, а 7,5% опитаних не користувались такими послугами; доступністю і комфортністю транспортної розв'язки повністю задоволені 37,7% опитаних, скоріше задоволені 58,5% , а 3,8% опитаних не користувались такими послугами.

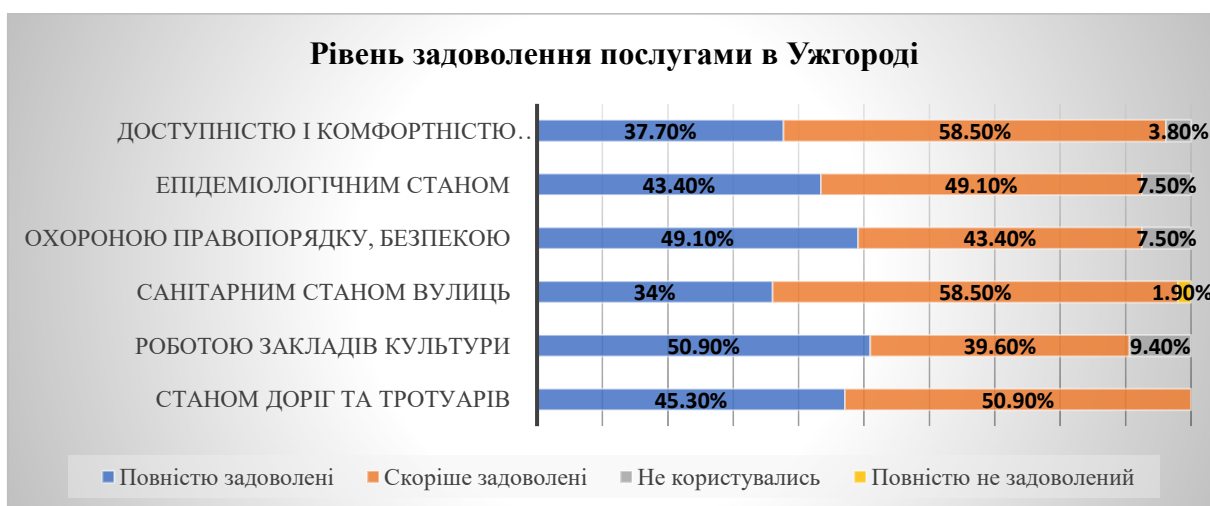

Рис.3 Рівень задоволення послугами в Ужгороді (частина 2)

На питання про подорожі Закарпаттям 52,8% опитаних відповіли, що подорожували Закарпаттям і їм сподобалось, а 47,2% не подорожували. Серед тих хто подорожував були вказані такі туристичні локації Закарпаття як:

о.Синевир, Солотвино, Косино, Поляна, Лумшори, Мукачево, Берегово та ін.

Щодо питання про неприязнь з боку місцевих жителів, яку відчують опитані нами жінки ВПО, то 30,2% вказали, що відчують неприязнь з боку місцевих жителів, а 69,8% не відчують ніякої неприязні. У 24,5% опитаних були конфлікти з місцевими жителями, а в 75,5% не було ніяких конфліктів.

Щодо блоку питань про ставлення ужгородців до опитаних нами жінок ВПО, то відповіді були наступними: ставлення до ВПО у державних закладах було оцінено на «5» - 26,4% опитаних, на «4» - 34% , на «3» - 32,1% і по 3,8% відповідно на «2» і «1»; ставлення до ВПО у медичних закладах було оцінено на «5» - 49,1% опитаних, на «4» - 26,4% , на «3» - 18,9% (і 5,7% оцінили на «2»); ставлення до ВПО у розважальних закладах було оцінено на «5» - 50,9% опитаних, на «4» - 34%, на «3» - 15,1% .

В результаті наукового дослідження ми прийшли до висновків, що жінки ВПО досить добре інтегруються до нової громади міста Ужгорода, а трохи менше половини мають намір тут залишитись для постійного проживання і їм тут подобається. Також вони висловились за покращення тих чи інших умов проживання в місті та послуг, якими вони користуються в місті Ужгороді, щоб воно було ще комфортнішим для жителів. Інтеграція жінок ВПО відбулась і через туристичні подорожі Закарпаттям, оскільки більше половини відвідали найбільш туристичні локації краю. А ставлення ужгородців в тих чи інших закладах до ВПО було оцінено на досить високому рівні, хоч і третина опитаних відчуває до себе неприязнь з боку місцевих жителів, а у п'ятій частині опитаних були конфлікти. Загалом процес інтеграції проходить в нормальному руслі, місцеве населення пристосовується поступово, а ВПО в деяких питаннях беруть ініціативу на себе і змінюють на краще місто Ужгород.

Список використаних джерел та літератури:

Aeger A., Strang A. (2008) Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*. Vol. 21. № 2. P. 166–191

Титар І.О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. Науковий журнал. *Український соціум*. Київ, 2016. № 4(59).С57-68.

Contact information:

Riul' Viktoria – Candidate of Sociological Sciences, Ph.D., Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, viktoria.riul@uzhnu.edu.ua

Popovich Ostep – postgraduate, Department of Sociology and Social Work, ostap.popovych@uzhnu.edu.ua

Halyhin O., Romanenko S.
Odesa I.I. Mechnikov National University

Галигін О., Романенко С.
Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова

**THE SOCIAL SPACE OF ODESSA THROUGH THE EYES OF FORCED
MIGRANTS: THE POSSIBILITIES OF THE SOCIOLOGICAL DIMENSION
СОЦІАЛЬНИЙ ПРОСТІР ОДЕСИ ОЧИМА ВИМУШЕНИХ
ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ: МОЖЛИВОСТІ СОЦІОЛОГІЧНОГО ВИМІРУ**

Background: The social space of a modern city is a place where the interests of different groups of the population collide, which can become a source of conflicts, social tension and other social problems. The interaction of the city's social space with new residents who find themselves here at a difficult time for the whole country can occur in different scenarios. And we, as specialists studying the social space of Odessa, are interested in knowing exactly how they see our city, do they notice its special culture, values and norms? Are they ready to accept or reject them? Do they want to stay and live there and why?

Purpose: To develop a methodology for studying the peculiarities of perception of the social space of the city of Odessa by internally displaced persons and refugees from the war zone.

Methods: The theoretical research method consisted of analyzing scientific works devoted to the study of the concept of social space, the application of the concept of social space in the sociology of the city. For empirical immersion in the problem under study, we propose a methodology for measuring the perception of internally displaced persons of the social space of the city of Odessa, which is the subject of discussion of these theses.

Results: Theoretical analysis allowed us to identify the necessary categories that can characterize the social space of the city. For its empirical study, focus group interviews and some other qualitative methods may be adequate.

Conclusion: Thus, to study the perception of the social space of Odessa through the eyes of internally displaced persons, we chose the method of focus group interviews, the results of which will be presented in the conference report.

Keywords: social space, social space of the city, focus group, identity portrait, internally displaced people.

Через початок повномасштабних бойових дій 24 лютого 2022 року доволі значна кількість українців була вимушена змінити своє місце проживання. Частина вимушених переселенців переїхала до Одеси і зіштовхнулася з новими для себе умовами. Звичайно, що відбулася зміна побутових умов, проте куди більш серйозна – зміна у сфері соціального. Фактично, вони «зіштовхуються» з соціальним простором міста, який виступає як місце зіткнення інтересів різних соціальних груп населення, що може стати джерелом конфліктів, соціальної напруженості й інших соціальних проблем. Варто зазначити, що соціальний

простір Одеси до початку повномасштабного вторгнення аналізувався переважно через призму місцевого населення, ігноруючи важливість розуміння перспектив та досвіду нових мешканців (вихідців з села та інших міст), а після 2014 року і вимушених переселенців та біженців з районів де велись бойові дії на той момент. Проте їх інтеграція і взаємодія з соціальним простором сучасного міста була малодосліджена. Після нової, більш масштабної хвилі вимушеного переселення до Одеси, ця проблема набула ще більшого значення. Відповідно, більша кількість нових мешканців, які прибули до Одеси після останніх подій, підкреслює необхідність подальшого дослідження їхнього сприйняття та взаємодії з міським середовищем. Досліджуючи соціальний простір сучасної Одеси, важливо з'ясувати, яким саме вони бачать місто, чи помічають його особливу культуру, цінності та норми? Чи готові вони їх приймати чи відхиляти? Чи хочуть вони залишитися жити в Одесі після деокупації їх власних домівок і чому? Задля того, щоб це з'ясувати необхідно розробити методіку вивчення особливостей сприйняття соціального простору міста Одеси вимушеними переселенцями, біженцями із зони бойових дій. Однак, перед цим необхідно приділити увагу диференціації основних понять.

В сучасній соціологічній науці існує, як мінімум два основних підходи до визначення такого надзвичайно широкого поняття як місто. Представники першого підходу (переважно «класики» соціології: Макс Вебер, Фердинанд Тьонніс, Георг Зіммель, Еміль Дюркгейм) тяжіють до того, що якщо мова йде про місто – то, в першу чергу, маються на увазі люди, які є мешканцями того, чи іншого міста, їх специфіка життя й взаємодія між собою в міському просторі (Джейкобс, 2021). В той самий момент, представники другого підходу (представники Чиказької школи) зазначали, що місто виступає як специфічний простір, який впливає на всі аспекти людського життя. Тобто, в цій парадигмі на перше місце виходять не люди, а соціальний простір, який є рушійним елементом, котрий лежить в основі складного й багатолікого феномену міста.

Дійсно, якщо говорити про такий багатогранний феномен як місто, не можна не погодитися, що воно виступає не просто декораціями, які прикрашають людське життя, а й соціальною системою, бо місто це не лише люди, будинки, транспорт, парки, набережні, місця проведення дозвілля, а місто – це все, вище зазначене, в комплексі й це все діє в системі, яка за умови відсутності хоча б одного елементу буде працювати некоректно. На сьогоднішній день, місто продовжує залишатися унікальним об'єктом дослідження, так як його можуть вивчати безліч спеціалістів. В містах концентруються всі сфери життєдіяльності людини: люди можуть тут і працювати, і отримувати різні послуги, і відпочивати, і, звичайно, розвиватися. «Міський простір історично заохочував людей не тільки своєю можливістю вільно працювати і отримувати засоби для існування, але й задовольняти вітальні, культурні, сакральні та секулярні потреби людини, спрямував особу до постійного професійного зростання та самовдосконалення. Місто історично конструювалось вільними громадянами як простір соціокультурної активності» (Малес та ін., 2010). Вивчення міста тісно переплітається з рядом наук, такими, як географія, історія, економіка, а також

архітектура. Про місто можна говорити в різних дискурсах. Але якщо його досліджувати, то потрібно це робити саме соціологічними методами, бо жодне місто не могло б існувати без людей, і взаємодії між ними, про що в свій час казав Талкотт Парсонс. Вивчаючи взаємозв'язки між людьми, які проживають в одному й тому самому місті, одразу набагато краще відчуються його особливості. Недарма для туристів, які хочуть відчутти колорит того, чи іншого міста найліпшою порадою є – взаємозв'язок з місцевими мешканцями, і не важливо де ця взаємодія буде відбуватися. Через контакт з місцевими передається інформація, яка стосується того, чи іншого населеного пункту. Міське життя вписується в соціальний простір, в якому й лежить вся ця взаємодія. Щоб детальніше досліджувати Одесу (та й взагалі, будь-яке місто), необхідно зрозуміти, а що собою уявляє цей простір і яка його соціальна сутність.

Орієнтуючись на дослідження П'єра Бурдьє, Фердинанда Тьонніса, Георга Зіммеля, можна дійти до висновку, що під соціальним простором розуміється: фактичний (реально існуючий) простір, де соціальні учасники взаємодіють у різних сферах діяльності і відображаються у реальному фізичному просторі. Виходить, що ключовим об'єктом, завдяки наявності якого можна стверджувати, що соціальний простір існує, є люди (соціальні суб'єкти), а точніше буде сказати, взаємодія між ними. Дуже важливо, щоб ця взаємодія мала матеріальне вираження в фізичному просторі. Якщо говорити про соціальний простір міста, варто зазначити, що він не може бути цілісним й однорідним, він складається із декількох підпросторів, які будуть виступати різними сферами соціальної взаємодії. Виокремлюючи основні елементи (підпростори) соціального простору міста, варто виділити: економічний простір, політичний простір, культурний простір, простір комунікаційний. В сучасній науці окрім усталеного погляду на соціальний простір, що зазначений вище, існує впевненість у тому, що соціальний простір можна розглядати як дистанції. Якщо брати за орієнтир цей підхід, можна зрозуміти, що в цьому контексті соціальний простір розглядається окремо від фізичного. Говорячи про місто, варто зазначити, що воно являє собою доволі специфічний тип соціального простору, в першу чергу, через територіальну стабільність, через що виникає певна прив'язаність до міста з боку мешканців, що диференціює міське населення по признаку: «свій», «чужий» (в Одесі це проявляється в категоріях: «місцевий» і «ті, що понаїхали»). Окрім цього, має місце бути протистояння між мешканцями окремих районів. Не рідкісні випадки, коли представники двох районів міста, які протиставляють себе один одному, починають конфліктувати через географічний чинник. Це має вираження в місцевому гуморі, жартах і анекдотах. Наразі набуває популярності та розвивається школа просторового аналізу, яка враховує ідею міждисциплінарного підходу до розуміння міського простору. Цей підхід має дуже значний вплив на розвиток соціального простору сучасного міста, бо його сутність лежить в основі поєднання всіх вище перелічених концепцій щодо соціального простору. А це призводить до комплексного розуміння цього поняття. Виходить, що задля комплексного розуміння всіх аспектів соціального

простору сучасного міста й міського життя, яке теж поступово починає інтегруватися в цей простір, необхідно бути максимально неупередженим і розглядати соціальний простір набагато ширше, ніж це пропонується, наприклад, в географічному дискурсі, або будь-якому іншому по окремоті.

Переходячи безпосередньо до можливостей соціологічного виміру сприйняття міського соціального простору, варто зазначити, що теоретичний метод дослідження полягав у аналізі наукових праць, присвячених вивченню концепту соціального простору, застосуванню концепції соціального простору у соціології міста. Для емпіричного занурення у проблему, що вивчається, нами пропонується методика вимірювання сприйняття внутрішньо переміщеними особами соціального простору міста Одеси, яка і є предметом обговорення цих тез. Основна роль в дослідженні буде відведена фокус-груповим інтерв'ю. Проведення яких передбачає розкриття таких гіпотез: 1. Переміщення ВПО з інших регіонів в результаті агресії та повномасштабного вторгнення пов'язане з ризиками, які впливають на зміну психологічного стану та добробуту людей, що буде відображатися на сприйнятті соціального простору навколо. 2. ВПО, які були вимушені переїхати до Одеси, можуть відчувати складнощі різного характеру через зміну місця проживання і відсутності всього того, що в них було до вимушеного переїзду. 3. Наявність культурної різниці між Одесою й іншими містами та поселеннями України, яку відчули ВПО переїхавши до Одеси, може призвести їх до стану культурного шоку. 4. ВПО, які обрали Одесу як місце проживання під час повномасштабної війни, можуть відчувати труднощі при спілкуванні з новими сусідами через різний культурний рівень, мовну різницю, різний background і різне бачення сучасних подій (також ця різниця може бути диференційована в залежності від типу житла – імперська, радянська, чи сучасна забудова). 5. Україна – багатокультурна країна, ВПО, які були вимушені переїхати до Одеси через повномасштабне вторгнення з різних регіонів України, могли зіштовхнутися зі специфічною одеською культурою і вона могла почати дисонувати з тим соціокультурним background-ом, який в них був до цього. Говорячи про основні завдання, варто виділити наступні: 1. З'ясувати зміну житлових умов ВПО та їхнього соціокультурного оточення. 2. З'ясувати чи відчують ВПО складнощі через вимушений переїзд до Одеси і як наслідок зміну житлових умов та їхнього соціокультурного оточення. 3. Вияснити чи відчували ВПО стан культурного шоку, через культурну різницю між Одесою і їх постійним місцем проживання до переселення. 4. З'ясувати як ВПО адаптувалися до нового місця проживання і які відносини у них з новими сусідами. 5. Визначити чи помічають вони відмінності між одеситами та іншими мешканцями України, або такої різниці не існує. Зрозуміти, чи відчули ВПО на собі специфіку одеської культури і в чому вона полягає з їхньої точки зору

Проведення даного дослідження передбачає не тільки отримання відповідей на основні питання, а ще й створення портрету ідентичності ВПО в новому для них соціальному просторі. Тобто, як їх бачать одесити (члени вже існуючого соціального простору) і як одеситів бачать вимушено переміщені особи.

Створивши два портрети, їх можна «накласти» і знайти спільне і відмінне, особливе і специфічне.

Отже, провівши теоретичну частину дослідження і вичленувавши основні проблеми і перспективи, а також визначивши основний метод емпіричного аналізу, з'ясувавши основні гіпотези і завдання, виокремивши бажаний результат можна безпосередньо переходити до соціологічного виміру соціального простору Одеси очима вимушених переселенців.

Список використаних джерел та літератури:

Джейкобс, Джейн. (2021) . Смерть і життя великих американських міст. Київ: КЕНЕКШЕНС, 477 с.

Малес Л. В., Серета В. В., Соболевська М. О., Сорока Ю. Г. та ін.; за заг. ред. Міхеєвої О. К. (2010). Соціологія міста: навчальний посібник. Донецьк: вид-во «Ноулідж», 464 с.

Contact information:

Halyhin Oleksii – Student, Department of Social Communication and Regional Studies, sergiusnata@gmail.com

Romanenko Svitlana – Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Department of Social Work, s.romanenko@onu.edu.ua

Shevchenko S.

*Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine – Warsaw, Poland*

ШЕВЧЕНКО С.

*Інститут соціології НАН України,
Київ, Україна – Варшава, Польща*

UKRAINIAN WAR MIGRANTS IN POLAND - TWO YEARS AFTER 24/02 УКРАЇНСЬКІ ВОЄННІ МІГРАНТИ В ПОЛЬЩІ – ДВА РОКИ ПІСЛЯ 24/02

Background: Poland is second in the list of countries in terms of the number of Ukrainian war migrants (Germany is the first), currently there are almost a million such people. Understanding the various indicators of the situation of migrants, understanding their socio-demographic composition, studying attitudes and expectations is necessary for Ukrainian society.

Purpose: to describe the main characteristics of Ukrainian war migrants in Poland.

Methods: methods of statistical data analysis, secondary data analysis of sociological studies, qualitative approach (in-depth interviews with migrants) were used.

Results: The socio-demographic parameters of Ukrainian war migrants in Poland were considered, the difficulties of sociological study of this group were analyzed, the peculiarities of the family dimension of migration were considered, as well as the factor of children in the issue of return to Ukraine.

Conclusion: There are almost a million Ukrainian war migrants in Poland today, including almost 400,000 children under the age of 18. There are also more than a million Ukrainians in Poland who have gone there to study or work before 2022. Ukrainian war migrants in Poland still feel that they are a part of Ukrainian society, so it is necessary to preserve these ties and treat migrants as an asset, not a loss.

Keywords: Ukrainian war migrants, plans for future, children, families, in-depth interview, uncertainty.

Чисельність українських воєнних мігрантів у Польщі.

Статистичні дані стосовно українських воєнних мігрантів у Польщі є досить точними, адже всі, хто мешкає в країні, в т.ч. іноземці, мають свій унікальний ідентифікаційний номер (PESEL). Громадяни України, які приїхали в Польщу після 24.02.2022 р. (не враховуючи короткотермінові приїзди) зобов'язані отримати цей номер, із додатковою позначкою UKR.

Всього за два роки було видано близько 1,775 млн номерів PESEL UKR (Zarejestrowane wnioski..., 2024), а станом на квітень 2024 р. в країні перебувало **953 тис.** українських воєнних мігрантів (Szczegółowe statystyki..., 2024). Ті 822 тис. осіб, які отримали PESEL UKR, але наразі не проживають у Польщі, це люди, щодо яких справедливий якийсь із варіантів: 1) повернулися в Україну; 2) повернулися в Україну на термін більше місяця, потім знов приїхали до Польщі, але ще не поновили статус тимчасового захисту; 3) виїхали в іншу країну; 4) легалізувалися в Польщі у інший спосіб (шлюб, дозвіл на перебування у зв'язку з роботою і т.д.); 5) померли.

По двох роках після 24.02.2022 р. статево-віковий розподіл українських воєнних мігрантів у Польщі є таким. Неповнолітні (до 18 років) мігранти складають **40,8%**, в т.ч. хлопці 21,1%, дівчата 19,7%, тобто хлопців та дівчат майже порівну. Повнолітні становлять **59,2%**, серед яких майже три чверті складають жінки (чоловіки 16,5%, жінки 42,7%). Детально дані по кількості мігрантів зведено в Табл.1.

Таблиця 1. Кількість українських воєнних мігрантів у Польщі, розподіл за статтю та віком, у тисячах осіб, станом на квітень 2024 р.

	ДО 18 РОКІВ	18 – 59 РОКІВ	60+ РОКІВ	ВСЬОГО
ЧОЛОВІКИ	201	141	16	358
ЖІНКИ	188	357	50	595
ВСЬОГО	389	498	66	953

Джерело: розраховано за даними польської державної статистики станом на 09.04.2024 р. (Szczegółowe statystyki..., 2024).

Приблизно чверть (228 тис. або 23,9%) мешкає у великих (понад 500 тис. мешканців) містах⁶. Часто можна почути, що українські мігранти, за даними досліджень, оселилися у великих містах. З одного боку, це пояснюється більшою доступністю респондентів у великих містах, з іншого – тим, що частина мігрантів належать до агломерацій – живуть у пригородах навколо великих міст (з огляду на нижчу ціну оренди житла), ймовірно, їздять на роботу у великі міста, і таким чином, є частиною Варшавської агломерації або агломерації Тримісто⁷. Так, наприклад, у самій Варшаві зареєстровано 106 тис. українських мігрантів, а у п'яти невеликих містах Варшавської агломерації – ще сукупно 36 тис.

Методологічні проблеми соціологічних досліджень під час вивчення мігрантів.

Українська спільнота в Польщі, не дивлячись на наявність ідентифікаційного номеру в кожній особі, не є легким об'єктом для соціологічних досліджень. Теоретично можна зробити вибірку із випадковим відбором на базі номерів PESEL (і іноді великі соціологічні центри в Польщі так роблять – але для польських громадян⁸). Але практично – ніхто не проводить репрезентативних опитувань серед українських воєнних мігрантів, бо це не має сенсу через складність реалізації, високу грошові витрати, часті переміщення мігрантів та, головне, низьку цінність потенційної інформації. Мігранти часто самі не знають своїх планів (в тому числі й тому, що уряд Польщі не повідомляє завчасно про зміну умов продовження прихистку українців).

Натомість вчені проводять нерепрезентативні дослідження: нещодавно вийшов звіт вчених з Кракова (Długosz & Izdebska-Długosz, 2024), дослідження яких мають на меті висвітлення різних аспектів життя мігранток – інтеграції, проблем адаптації, психічного здоров'я, стосунків з оточенням і т.д. Результати таких досліджень, безумовно, важливі та актуальні. Застереження тут варто адресувати журналістам під час використання даних у медійному просторі: потрібно обережно підбирати формулювання для заголовків, розуміти обмеження, що є в кожному дослідженні, зважати на те, чи є дослідження окремим проєктом, чи черговою хвилею (в такому разі потрібно дивитися на динаміку) тощо.

Не менш важливо зважати на проблему соціально бажаних відповідей. У питанні повернення в Україну соціально бажаною є позитивна відповідь щодо повернення, а не навпаки, і при дослідженні, яке проводить українська компанія в інших країнах серед воєнних мігрантів, скоріше за все, буде спостерігатися збільшення таких соціально схвалюваних відповідей⁹. Ця проблема постає навіть при якісних дослідженнях – я особисто стикалася під час проведення глибоких інтерв'ю з українськими мігрантками з тим, що людину потрібно було запевнити

⁶ Це Варшава, Краків, Лодзь, Вроцлав, Познань.

⁷ До якої входять міста Гданськ, Сопот та Гдиня.

⁸ На сайті CBOS (Центр дослідження громадської думки) у розділі FAQ (<https://www.cbos.pl/PL/faq/faq.php>) пояснюється, що якщо людина знайшла у своїй поштовій скриньці лист про те, що її випадковим чином обрали для участі в опитуванні, це означає, що CBOS отримав дані з реєстру PESEL і вони були надані дослідникам.

⁹ При цьому важко сказати, чи буде відчувати респондент тиск протилежного характеру, коли дослідження проводить польська сторона, адже все рівно анкети пропонуються українською мовою.

в анонімності її відповідей (адже вона була налаштована не повертатися, і побоювалася, що про її плани дізнаються українські органи державної влади).

Невизначеність та тимчасовість становлять не тільки суспільну, а й методологічну проблему під час досліджень мігрантів. Навіть найщиріші відповіді щодо своїх подальших планів не завжди є вірними, і не можуть бути такими, адже люди дійсно не в змозі планувати своє подальше майбутнє. Майбутнє, яке залежить від умов, що їх виставляють приймаючі країни, від конкретної сімейної ситуації, від поточного воєнного контексту (так, в першій половині 2023 р. очікування вдалого контрнаступу підживлювало оптимізм щодо більш-менш швидкого повернення, зараз настрої змістилися до усвідомлення довготривалої війни).

Значно ускладнює ситуацію небажання воєнних мігрантів брати участь у соціологічних дослідженнях – з різних причин. Недосяжним залишається прошарок тих, хто виїхав незаконно (це стосується чоловіків) або умовно законно – з окупованих територій через Росію, а потім у країни Європи. Вкрай важко залучити до дослідження тих, в кого складна життєва ситуація¹⁰ та/або дуже травматичний досвід. Під час проведення глибоких інтерв'ю з підлітками та їхніми матерями у Польщі я зіткнулася із великою кількістю відмов щодо участі – саме через складну ситуацію або травматичний досвід:

• *«Да, я подхожу под критерий людей, которые вы ищете, мы с сыном (17 лет) приехали 2 года назад с оккупированной территории, но делаю все, чтоб ребёнок забыл ужасы, которые мы пережили, я не хочу вспоминать все, что было, и хочу, чтоб ему об этом не напоминали. Здесь у него все хорошо»* (Жінка, відмовилась від участі в ГІ, виїхала з окупованої території з сином).

• *«...ніяк, я зараз шукаю працю, а весь вільний час на прибираннях чи навчанні»* (Жінка, відмовилась від участі в ГІ, виїхала з Одеси з донькою).

Сімейний аспект міграції.

В Польщі частка розділених сімей (коли виїхали тільки жінки, або жінки з дітьми, а чоловіки залишилися в Україні) є загалом меншою, ніж в інших країнах, адже до 24.02.2022 р. велика кількість українських чоловіків вже працювало в Польщі. Частина з них повернулася в Україну і приєдналася до ЗСУ, натомість частина залишається у Польщі, а їхні жінки і діти приєдналися до них. Якою є кількість таких сімей, наразі невідомо, статистика видачі номерів PESEL UKR таких даних не містить.

Зауважимо, що поточні дослідження мігрантів не можуть дати точної відповіді щодо сімейного статусу, адже навіть на рівні формулювань запитання можливі різні інтерпретації. Наприклад, у дослідженні АЮК «Шлях додому: хто з українських біженців та мігрантів планує повернутися»¹¹ респондентам пропонувалися нібито звичні альтернативи: «Одружені, проживаємо разом», «Одружені, проживаємо окремо», «Неодружені», «Розлучені», «Вдівець / вдова»,

¹⁰ Щоправда, за умови винагороди за участь, яку можуть запропонувати великі дослідницькі компанії, таких учасників залучити легше.

¹¹ Проведене дослідницькою групою АЮК (Американ Юніверситі Київ) в грудні 2023 р. Виконавець – група Рейтинг на платформі Рейтинг Онлайн. Опитано N=937 воєнних мігрантів у Польщі (в дослідженні вони називаються «біженцями»). Презентація за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=raok2qWdbOA>

«Не хочу відповідати». Запитання ставилося щодо поточної ситуації та ситуації перед 24.02.2022 р. Альтернатива «Одружені, проживаємо окремо» отримала 4% для ситуації до вторгнення та 11% на момент опитування. Чи мають на увазі респонденти, котрі обирають таку альтернативу щодо поточної ситуації, що шлюб фактично розпався, чи вони просто чесно вказують на те, що вони з партнером проживають в різних країнах, але зберігають шлюб? З іншого боку, альтернатива «одружені, проживаємо разом» (47% до вторгнення та 36% на момент опитування) – інтерпретується як фактичне проживання разом з партнером чи включає шлюб на відстані? Враховуючи те, що розлучення мають місце, і це не поодинокі випадки, а частка альтернативи «Розлучені» не збільшилась (8,9% для ситуації до 24 лютого та 8,2% для поточної ситуації), можна сказати, що ситуація із сімейним станом мігрантів є далекою від очевидної. Як вже зазначалося, не охоплюються дослідженням зазвичай ті чоловіки, хто перетнув кордон в незаконний спосіб, або сім'ї, які в повному складі виїхали через російську територію.

Феномен розділених сімей (дружина в Польщі, чоловік – в Україні) є досить поширеним, але немає точних даних про те, яку частку такі сім'ї складають від усіх сімей воєнних мігрантів. Дослідження ЦЕС оцінюють кількість розділених сімей (де один з партнерів залишився в Україні) у 25% (Біженці з України..., 2023). Під час проведеного мною якісного дослідження (глибинні інтерв'ю з підлітками та їхніми матерями в Польщі) кожна третя жінка перебувала в становищі «розділеної родини».

Зазвичай великі кількісні опитування враховують наявність партнера в Україні як драйвер повернення для жінок-мігранток, але ж крім партнерів є ще батьки, неповнолітні та повнолітні діти тощо. Іноді партнер може бути не драйвером, а бар'єром повернення, коли саме ситуація раптової міграції змусила до перегляду сімейних стосунків. Для деяких жінок раптова міграція стала можливістю позбавитися від домашнього насильства.

Діти як драйвер міграції та (не)повернення.

Як зазначалося вище, неповнолітні становлять 40,8% воєнних мігрантів. За даними згаданого дослідження АЮК, 54% воєнних мігрантів у Польщі мають неповнолітніх дітей, а за даними польських дослідників 74% мігранток приїхали до Польщі з дітьми (Długosz & Izdebska-Długosz, 2024, p.34). Якщо розрахувати розподіл сімей з дітьми, виходячи з даних краківських соціологів про кількість дітей в родині, то отримаємо близько 245 тис. сімей з дітьми. При таких розрахунках близько 60% жінок-мігранток має неповнолітніх дітей. Якщо зважати на дані української довоєнної статистики про те, що більшість (79%) українських домогосподарств із дітьми мали тільки одну дитину (Діти, жінки та сім'я..., 2020, с.28), то кількість родин з дітьми буде більшою, відповідно і кількість мігранток-матерів теж. Зважаючи на недоступність репрезентативних даних, а також зіставляючи дані, отриманих у різний спосіб, можна вважати 54% нижньою, а 74% – верхньою межею частки сімей з неповнолітніми дітьми.

В будь-якому разі, саме діти (їхня безпека та нормальна освіта) були і є потужним фактором виїзду до Польщі (зрештою, як і до інших країн).

• *«Ми тут через дітей, для того щоб у них було нормальне життя, в плані щоб нормальний навчальний процес був, відчуття безпеки»* (жінка, учасниця ГІ).

• *«Я би і не виїжджала, якби не діти»* (жінка, учасниця ГІ).

• *«Якщо б не молодший син, зрозуміло, я б не поверталась. Але йому 15 і самого його відправляти... Тобто це основна моя мотивація»* (жінка, учасниця ГІ, яка приїхала до Польщі із молодшим сином із Запоріжжя в березні 2022 р., потім вони надовго повернулися до України, думали, що вже назавсім, але в січні 2024 р. знову приїхали до Польщі через складну безпекову ситуацію).

Мами підлітків часто розглядають варіант свого перебування в Польщі до повноліття дитини, а як тільки дитині виповниться 18 років, планують повернутися в Україну. Деякі респондентки казали про те, що прийняли рішення бути в Польщі до повноліття дитини, і після ухвалення такого рішення їм стало набагато легше.

• *«Просто тут чекаю, поки вони отримують свої 18 років і все – я тоді «до побачення» напишу і поїду – я дуже хочу поїхати додому»* (жінка, учасниця ГІ).

• *«Потім син буде поступати, не знаю куди. Куди вибере і вирішить сам. Ну, а я повертаюсь в Україну однозначно»* (жінка, учасниця ГІ).

З іншого боку, діти інколи є і драйвером повернення – якщо в Польщі психологічний стан дитини (дітей) є складним, спілкування з однолітками не складається, навчання утруднене через незнання мови тощо, такі сім'ї повертаються, якщо ситуація в їхньому населеному пункті це більш-менш дозволяє. При цьому складнішою є ситуація для сімей із більше ніж однією дитиною – якщо хтось із дітей нормально адаптується в Польщі, а хтось ні, то ці діти мають протилежні бажання щодо країни перебування.

Загалом саме з Польщі українські воєнні мігранти найчастіше повертаються в Україну. За даними панельного опитування, проведеного Factum Group Ukraine влітку 2023 р., 4 з 10 українських мігрантів, що вже повернулися до України, повернулися саме з Польщі¹². Це можна пояснити: по-перше, в Польщі в 2022 р. була найбільша кількість мігрантів (з середини 2023 р. Німеччина її випередила), по-друге, умови проживання в Польщі є складнішими за, наприклад, німецькі (з точки зору урядової підтримки), по-третє, статус тимчасового захисту в Польщі можна відновити, якщо поїхати туди вдруге, так що повернення в Україну може бути тимчасовим (див. описаний вище випадок учасниці ГІ).

Будь-які моделі щодо факторів повернення є на сьогодні досить спекулятивними. Між крайніми випадками: (1) розлучена жінка, що виїхала з Півдня чи Сходу України з однією дитиною, за умови успішної адаптації до ринку праці та системи освіти, налаштована залишитися в Польщі та (2) жінка, у якої в Україні чоловік, старша доросла дитина та улюблена робота, і вона чекає тільки на повноліття молодшої дитини, щоб повернутися в Україну, – знаходиться ціле поле невизначеності більшого чи меншого ступеню.

¹² Посилання на дослідження: <http://surl.li/pvrdo>

В умовах цього короткого огляду не висвітленими залишилися такі важливі питання як освіта, зайнятість, ставлення польських громадян до українських воєнних мігрантів.

Підсумовуючи, зазначимо, що в Польщі сьогодні перебуває майже мільйон українських воєнних мігрантів, в т.ч. майже 400 тисяч дітей до 18 років. Серед неповнолітніх приблизно порівну дівчат та хлопців, серед повнолітніх – жінок втричі більше. В Польщі налічується також більше мільйона українців, які виїхали туди на навчання чи роботу до 2022 р. Інколи ці дві спільноти (воєнних мігрантів та класичних мігрантів) перетинаються в рамках однієї родини чи кола друзів, інколи існують окремо. Головною відмінністю групи воєнних мігрантів є раптовість, незапланованість від'їзду, який стався внаслідок вторгнення, і, як наслідок, висока ступінь невизначеності щодо подальшого майбутнього.

Варто ще раз наголосити на можливостях та обмеженнях соціологічного вивчення мігрантської спільноти в Польщі та необхідності обережного користування числовими даними (адже більшість досліджень не є репрезентативними). Необхідно пам'ятати про зсув досліджень у бік більш благополучних респондентів, в той час як багато історій мігрантів у складніших обставинах залишається в тіні.

Хоча сімейна динаміка серйозно впливає на рішення щодо повернення / неповернення, робити прогнози на цій підставі неможливо, адже сімейний стан не фіксується у відкритих джерелах, дані опитувань не дозволяють зробити точні висновки щодо сімейного стану, водночас сама ситуація є такою, що ускладнює навіть очевидні до того речі типу сімейного статусу. Частка «розділених сімей» (жінка в Польщі, чоловік в Україні) складає, оціночно, від чверті до третини сімей мігрантів.

Говорячи про воєнних мігрантів, не можна не враховувати фактор дітей, адже саме безпека та освіта дітей є потужною мотивацією до виїзду з України. При цьому діти різних вікових категорій (та їхні матері) мають свої особливості адаптації та планів повернення. Найкраще адаптуються або молодша вікова група (дошкільний та молодший шкільний вік) або старші підлітки, налаштовані на подальше навчання за кордоном. Діти середнього шкільного віку (10-13 років) частіше мають труднощі, де на загальний процес дорослішання накладається фактор іноземного середовища. Іноді невдала адаптація та бажання дитини повернутися в Україну стають ключовими для батьків при ухваленні цього рішення.

Вимірювати різні показники становища мігрантів, розуміти їхній соціально-демографічний склад, вивчати настрої та очікування, безумовно, потрібно. Не потрібно тільки вигадувати концепції примусового повернення або грошової стимуляції повернення. Перше не працюватиме, друге теж (а тільки поглиблюватиме відчуття несправедливості з боку тих, хто не виїжджав). Українські воєнні мігранти в Польщі поки що відчувають себе частиною саме українського суспільства, а відтак потрібно ці зв'язки зберігати, і ставитися до мігрантів як до активу, а не втрати.

Список використаних джерел та літератури:

Długosz, Piotr & Izdebska-Długosz, Dominika. (2024). Uchodźczynie wojenne z Ukrainy: dwa lata od inwazji. 10.52097/acapress.9788367833110

Szczegółowe statystyki dot. osób zarejestrowanych w rejestrze obywateli Ukrainy i członków ich rodzin, którym nadano status cudzoziemca na podstawie specustawy. Stan na 09.04.2024 r. (2024). URL: <https://dane.gov.pl/pl/dataset/2715,zarejestrowane-wnioski-o-nadanie-statusu-ukr/resource/56227/table>

Zarejestrowane wnioski o nadanie statusu UKR w związku z konfliktem na Ukrainie. Stan na 09.04.2024 r. (2024). URL: https://dane.gov.pl/pl/dataset/2715,zarejestrowane-wnioski-o-nadanie-statusu-ukr/resource/56230/table?page=1&per_page=20&q=&sort=

Біженці з України: хто вони, скільки їх та як їх повернути? Фінальний звіт. (2023). Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/bizhenczi-z-ukra%D1%97ni.-finalnij-zvit.pdf>

Діти, жінки та сім'я в Україні. Статистичний збірник. (2020). Державна служба статистики України.

Contact information:

Svitlana Shevchenko, PhD in sociology, Senior Research Fellow, Department of Social Psychology, Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, svetls@ukr.net

Kravchenko M.

National Aviation University

Кравченко М.

Національний авіаційний університет

VULNERABILITY AND SUSTAINABILITY OF IDP PROTECTION IN THE TEN-YEAR DIMENSION

ВРАЗЛИВІСТЬ ТА СТІЙКІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ДЕСЯТИЛІТНЬОМУ ВИМІРІ

Background: the problem of internal displacement of citizens in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine has been going on for ten years, and the existing risk of its further escalation and destruction of the infrastructure of settlements determines a significant increase in the number of internally displaced persons and new challenges for public policy and society as a whole. Despite the achievement of a certain sustainability, there are many problematic issues that demonstrate the vulnerability of the current situation and the need to find new management solutions.

Purpose: to analyze the vulnerability and sustainability of the protection of internally displaced persons in a ten-year perspective, outlining ways and prospects for solving the problem.

Methods: method of analysis, method of thoughts comparison, method of theoretical and empirical exploring.

Results: the retrospective analysis of the first round of internal displacement reveals a set of issues related to the protection of life and assistance in creating proper living conditions; provision of social, material, medical, psychological and other support; compensation for moral and financial damages; integration and social adaptation at the new place of residence. Over the course of the last decade, a number of legal acts have been adopted to address current problems and outline medium- and long-term prospects for internal displacement.

Conclusion: over the past ten years, the entire society has formed a common desire for the prospects of a decent existence and development of the country, the establishment and implementation of legal and contractual requirements, rules, regulations, and obligations; the desire for consensus, joint agreements, and conflict prevention has increased; and responsibility and result-oriented cooperation in the system of political and socio-economic relations has deepened.

Keywords: protection of internally displaced persons, public policy, solutions and prospects for solving the problem.

Проблема внутрішнього переміщення громадян у зв'язку з військовою агресією РФ проти України триває десять років, а існуючий ризик її подальшої ескалації, руйнування інфраструктури населених пунктів, як наближених до зони бойових дій і тих, у яких вже ведуться бойові дії, так і розташованих на іншій території країни, детермінує суттєве зростання кількості внутрішньо переміщених осіб.

До 24 лютого 2022 р. в Єдиній інформаційній базі даних обліковувалися 1 470 072 внутрішньо переміщені особи. Після повномасштабного вторгнення РФ відбулося найбільше переміщення після Другої світової війни, в результаті якого майже 5 мільйонів людей стали внутрішньо переміщеними особами (до 1 млн з них – перемістились повторно), а понад 7 мільйонів українців залишили домівки в пошуках притулку за кордоном.

Суттєво змінилось розміщення ВПО в українських регіонах - якщо до початку вторгнення росії основна частина ВПО проживала в східних регіонах, то тепер це західні і центральні, у багатьох громадах частка ВПО становить 10-15% від кількості місцевого населення, 86% людей перемістилися з Півдня та Сходу країни.

Ретроспективний аналіз першої хвилі внутрішнього переселення свідчить про комплекс проблем щодо захисту життя й надання допомоги у створенні належних умов життєдіяльності; забезпечення соціальної, матеріальної, медичної, психологічної та іншої підтримки; компенсації завданих моральних та фінансових збитків; інтеграції та соціальної адаптації за новим місцем проживання. Не в кожному регіоні відбулася ефективна суспільна адаптація й

інтеграція ВПО, їх залучення у життя місцевих громад у силу існуючих ідеологічних розбіжностей, завищуваних очікувань та патерналістської свідомості, а також через соціально-побутові причини. Експерти вказували на невдоволення місцевих мешканців преференціями, якими користуються ВПО на місцевих ринках праці, при отриманні соціальних, медичних, освітніх послуг. За самооцінкою опитаних ВПО 27% повідомили про часткову інтегрованість у нову місцеву громаду, ще 7 % – не змогли інтегруватися, а 14% опитаних поінформували про повернення до свого дому. Головною причиною повернення ВПО назвали наявність власного майна на непідконтрольній території і, відповідно, відсутність необхідності сплачувати оренду житла (60%). У перші роки переселення в середньому по Україні 15% респондентів-ВПО зіштовхнулися з тим, що ставлення людей до них погіршилося, коли стало відомо з якого вони регіону. Водночас решта опитаних не уникали спілкування один з одним у залежності від регіонального походження або російського коріння. Важливим чинником адаптації ВПО у нових громадах проголошувалося забезпечення неконфліктної інтеграції традиційної для ВПО культури з національною культурою та культурними традиціями населення територій переміщення ВПО. Лише в 2018 році результати національного моніторингу вперше зафіксували частку респондентів-ВПО, які не планують повернення у разі завершення конфлікту, яка перевищила частку тих, хто хотів би повернутися до своєї домівки (Кравченко, 2016; Стан дотримання прав ВПО, 2016; Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти, 2018).

Таким чином, основними напрямками державної політики щодо внутрішнього переміщення були задоволення їх первинних базових потреб та подальша інтеграція ВПО за новим місцем проживання, що досягалося шляхом усунення перешкод у реалізації їх прав та основоположних свобод, захисту законних інтересів, зокрема щодо забезпечення житлом, пошуку постійного джерела доходів і зайнятості, забезпечення доступу до адміністративних, соціальних, культурних та інших послуг, а також створення умов для розвитку потенціалу та посилення спроможності у приймаючих територіальних громадах. Велике значення надається можливості ВПО користуватися своїми природними правами без дискримінації у зв'язку з їх переміщенням, зокрема створенню умов для участі у громадському і політичному житті.

Вирішення низки поточних проблем і задоволення першочергових потреб переселенців за відсутності належного управлінського досвіду та законодавчого забезпечення спонукало всіх суб'єктів публічної політики цілеспрямовано й послідовно послуговуватися при формуванні та реалізації політики основними засадами міжнародного права, зокрема: Керівними принципами ООН з питань внутрішнього переміщення (1998), Концепцією відповідальності за захист (2005), Принципами ООН щодо реституції житла та майна в контексті повернення біженців і переміщених осіб, резолюція 2005/21 (2005), Конвенцією про захист та сприяння внутрішньо переміщеним особам в Африці (2009), відповідними рекомендаціями та резолюціями Комітету міністрів та

Парламентської асамблеї Ради Європи, які стосуються прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а саме Резолюцією 2448 (2022) “Гуманітарні наслідки та внутрішнє й зовнішнє переміщення у зв’язку з агресією російської федерації проти України”, а також основоположними документами у сфері прав людини, передусім Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, практикою Європейського суду з прав людини, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, Рамковою програмою Міжвідомчого постійного комітету з пошуку довгострокових рішень в інтересах ВПО, утвореного резолюцією Генеральної Асамблеї ООН.

Зазначені міжнародні документи спрямовані на забезпечення особливих потреб внутрішньо переміщених осіб у всьому світі, зокрема визначено:

- права та гарантії, необхідні для захисту осіб від примусового переміщення (забезпечення права на життя, повагу до людської гідності, свободу та безпеку; органи влади у максимально можливій мірі забезпечують належні умови розміщення з точки зору безпеки, харчування, здоров’я та гігієни, а також нерозлучність членів однієї родини тощо),

- надання захисту та допомоги під час переміщення (мають бути захищені від геноциду; вбивства; насильницьких зникнень; інших посягань на особисту гідність, таких, як акти насильства за ознакою статі, примусова проституція; ВПО забезпечується захист від дискримінаційного арешту, ВПО не можуть брати в заручники; внутрішньо переміщені діти не можуть бути призвані до армії, забороняється примушувати їх брати участь у військових діях; усі ВПО мають право знати долю та місцезнаходження зниклих безвісти родичів; забезпечення достатнього рівня життя і соціального захисту, визнання правосуб’єктності ВПО, захист їх майна та власності, право на освіту та низка інших прав і гарантій),

- надання захисту та допомоги під час повернення чи переселення та реінтеграції (якщо повернення майна і власності ВПО неможливе, то відповідні органи влади мають забезпечити отримання належної компенсації або справедливого відшкодування в іншій формі).

Протягом десятиліття прийнято низку нормативно-правових актів, зокрема основні:

- Закони України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII в редакції від 24.03.2024 р., «Про забезпечення прав і свобод ВПО» від 20.10.2014 р. № 1706-VII у редакції 30.12.2023 р., «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантії дотримання прав і свобод ВПО» №921- VIII від 24.12.2015 р.;

- Комплексну державну програму щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО в інші регіони України, на період до 2017 року;

- Національну стратегію у сфері прав людини на період до 2020 року та нову редакцію 2021 року;

- Стратегію інтеграції ВПО та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року;

- Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року.

Після повномасштабного вторгнення рф Рада Європи запропонувала для України План дій на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова», який передбачає задоволення невідкладних і середньострокових потреб країни у сферах, у яких Рада Європи має досвід. План має на меті дотримання прав людини, верховенства права й демократії, відповідно до керівних принципів процесу відновлення України («Принципи Лугано»). Сприяння кращому захисту та ефективному дотриманню прав людини включає напрями: посилення захисту прав людини переміщених осіб та осіб, які повертаються до місць свого проживання; сприяння рівності та поваги до людської гідності, гендерній рівності та боротьбі з насильством щодо жінок; захисту прав дітей під час війни та в післявоєнний період; захисту соціальних прав, забезпечення гідного соціального захисту постраждалого від війни населення.

Згідно Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення залишаються актуальними наступні цілі та шляхи розв'язання проблем (Стратегія, 2023):

- посилення спроможності держави у реагуванні на виклики внутрішнього переміщення та забезпечення умов для реалізації державної політики у цій сфері (актуалізація законодавства щодо внутрішнього переміщення; удосконалення Єдиної інформаційної бази даних про ВПО, її інтеграція з іншими базами даних та державними реєстрами; запровадження системи періодичної оцінки потреб ВПО);

- створення умов для безпечного переміщення осіб з населених пунктів, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій, та задоволення їх гуманітарних потреб (запровадження протоколу міжсекторальної взаємодії, у т.ч. з міжнародними та неурядовими організаціями, щодо підготовки, організації та здійснення масового переміщення осіб під час проведення обов'язкової евакуації; забезпечення з боку держави координації процесу масового переміщення осіб; забезпечення повного та належного інформування про евакуацію, її етапи, складові, наслідки, права і обов'язки під час проведення, а також про заходи подальшої підтримки з боку держави та приймаючих територіальних громад; координація надання гуманітарної допомоги; системна підтримка громад, до яких здійснюється евакуація);

- сприяння адаптації ВПО на новому місці проживання (створення умов та надання підтримки приймаючим громадам для задоволення базових потреб ВПО; поетапне розселення ВПО з місць компактного поселення з урахуванням критеріїв вразливості, гендерного аспекту та принципу єдності родин; створення умов для організації психосоціальної підтримки на робочому місці; створення системи своєчасного надання достовірної та актуальної інформації про наявні послуги та місця для тимчасового розміщення ВПО у доступних форматах; залучення ВПО до культурного життя територіальних громад);

- сприяння інтеграції ВПО шляхом створення умов для розвитку потенціалу, посилення спроможності приймаючих територіальних громад (запровадження механізму періодичного моніторингу та оцінки стану інтеграції ВПО в приймаючі територіальні громади; створення умов для соціальної інтеграції дітей, які постраждали; здійснення заходів щодо професійного навчання/перенавчання, підтримки зайнятості і самозайнятості ВПО, у тому числі шляхом реалізації відповідних позадержавних програм підтримки; формування фондів житла для тимчасового проживання ВПО з метою забезпечення середньострокових потреб у кожній територіальній громаді; забезпечення ВПО доступним житлом з урахування потреб, спроможностей та критеріїв вразливості; посилення міжрегіональної співпраці з метою виконання програм та здійснення заходів для молоді, спрямованих на сприяння соціальній згуртованості, зміцнення національної єдності у рамках діалогу та спільних дій; підтримка створення консультативних органів з метою залучення ВПО до процесу прийняття рішень місцевими органами виконавчої влади та ОМС);

- підтримка безпечного повернення до покинутого місця проживання та реінтеграції ВПО (забезпечення міжсекторальної взаємодії органів державної влади та ОМС з метою формування державної політики щодо повернення до покинутого місця проживання та реінтеграції ВПО; запровадження порядку обліку та компенсації вартості зруйнованого та/або пошкодженого майна; забезпечення належного планування відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок збройної агресії; створення підґрунтя для відновлення пошкодженої інфраструктури деокупованих населених пунктів).

Таким чином, за десять років сформувалося спільне прагнення усього українського суспільства до перспектив гідного існування та розвитку країни, встановлення і виконання правових, договірних вимог, правил, норм, обов'язків; посилюється прагнення до консенсусу, спільних домовленостей та запобігання конфліктам; у системі політичних і соціально-економічних відносин поглибилася відповідальність та співпраця, націлена на результат.

Список використаних джерел та літератури:

Кравченко М.В. (2016) Пріоритетні напрями забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб // Вісник НАДУ. – 2016. – № 3. - С.83-90.

Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти = The formation of Ukrainian identity in the context of modern challenges: theoretical and political aspects (2018): монографія / за заг. ред. В. П. Трощинського ; В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, Н. П. Ярош [та ін.] ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - Київ : НАДУ, 2018. - 256 с.

Стан дотримання прав вимушено переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на території, не контролюваній українською владою в зоні проведення антитерористичної операції (2016): Парлам. слух., лютий 2016 р. [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://rada.gov.ua>

Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року (2023), схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>

Contact information:

Kravchenko Milena - Doctor of Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration and Administration, National Aviation University, milenaua@ukr.net

Yatsyshyn U.

Lviv Polytechnic National University

Яцишин У.

Національний університет «Львівська політехніка»

**THE ROLE OF EDUCATION IN THE INTEGRATION AND ADAPTATION
OF FORCIBLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE
РОЛЬ ОСВІТИ В ІНТЕГРАЦІЇ ТА АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ**

Background: Today, the problem of adaptation and integration of internally displaced persons to life in new communities in Ukraine is important. For many IDPs, retraining is a tool for such adaptation and integration.

Purpose: Identify the need and role of short-term courses offered by higher education institutions for internally displaced persons in Ukraine.

Methods: The theoretical method of the study was to analyze documents on the impact of short-term courses on student retraining. For a better understanding of the problem, the analysis of secondary statistical data was used to identify the problems of IDPs in retraining and the demand for short-term courses in Ukraine and Lviv region.

Results: The analysis of documents and statistical data showed that IDPs are interested in retraining through short-term courses, in particular in disciplines related to psychology and social work.

Conclusion: Short-term forms of education provide opportunities for all groups of people, especially internally displaced persons, to find their place in the labor market in the region of residence. However, there is a need to develop effective strategies and programs that take into account the individual needs of each student for better adaptation and integration.

Keywords: internally displaced persons, adaptation, integration, short-term courses, retraining.

Україна у зв'язку з гібридною агресією з 2014 року і повномасштабним вторгненням у 2022 році з боку росії постала перед низкою викликів, серед яких

чільну роль посідає внутрішнє переміщення населення. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) - це "особи або групи осіб, які були змушені або зобов'язані покинути свої будинки або місця постійного проживання, зокрема, у результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини або стихійних лих чи техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон" (Internal displacement, 2022).

Згідно даних Центру моніторингу внутрішнього переміщення в період з 2014 по 2021 рік в Україні було 1,7 млн. ВПО (Internal displacement, 2022). У 2022 році, коли росія вчинила повномасштабний напад на Україну, було зафіксовано 16,9 млн. переміщень (Country Profile. Ukraine, 2023). Відповідно до даних Міжнародної організації міграції станом на березень 2024 року у Львівській області офіційно зареєстровано 221410 ВПО. З них 28% - це особи віком до 18 років, 56 % - віком від 18 до 59 років, та 16% - віком понад 60 років. В тому числі 37% - чоловіків та 63% - жінок. 4% зареєстрованих ВПО мають визнаний державою статус інвалідності (Registered IDP Area Baseline Assessment. Ukraine, 2024).

Міністерство соціальної політики України вказує, що зараз близько 4,9 млн. осіб офіційно зареєстровані як переселенці, з них 3,6 млн. переселилися після початку війни. З них 2,5 млн. не можуть повернутися до своїх домівок через руйнування, активні бойові дії або тимчасову окупацію. У зв'язку з цим, держбюджет зіткнувся зі значним навантаженням, пов'язаним із потребою задовольнити потреби ВПО. Ці потреби вимагають своєчасного та ефективного реагування від держави та органів місцевого самоврядування, що призвело до того, що у 2022 році 2,3 млн. ВПО отримали 52,8 млрд. грн. та у 2023 році 2,5 млн. ВПО отримали 73,3 млрд. грн. допомоги на проживання з держбюджету (Внутрішньо переміщені особи, 2024).

ВПО стикаються з низкою соціальних та економічних труднощів, що робить життя людей непередбачуваним і незахищеним. Особливо вразливими є діти та молодь, які змушені залишати свої домівки; вони покидають школи, навчальні заклади, втрачають контакт з друзями у рідних містах і переїжджають в інші регіони країни. Це ставить перед ними додаткові виклики, зокрема в адаптації до нового середовища і навчального процесу. Не виключенням є й дорослі, які втрачають роботу і економічну опору. Відтак, інтеграція ВПО в нове економічне і культурне середовище, зокрема через освіту є надзвичайно важливим і відповідальним завданням як країни, так і закладів освіти.

У соціокультурному контексті, адаптація вимушених мігрантів - це короткочасний процес переживання стресу від переїзду та пристосування до нового середовища. З ресурсного погляду, вимушене переміщення веде до втрати ресурсів: житла, майна, інфраструктури, роботи, соціальних зв'язків тощо. Ці втрати можуть виникнути до, під час і після міграції. Ресурси з минулого мігранта можуть втратити свою цінність. Адаптація мігрантів залежить від їх здатності відновити втрачені ресурси та отримати нові, важливі для приймаючого середовища (наприклад, знання місцевої мови). Так, адаптація

ВПО - це процес, коли особи прагнуть задовольнити свої потреби, досягти цілей та відповідати вимогам нового суспільства після переїзду (Титар І.О., 2016, с. 60).

Соціокультурний підхід передбачає інтеграцію ВПО через зближення ідентичностей, налагодження комунікації та створення гармонійних культурних форм між переселенцями та іншими членами суспільства. Це може бути асиміляція або мультикультуралізм з ознаками зближення культурних і соціальних дистанцій. В цілому, для інтеграції ВПО, ми можемо виділити наступні ключові виміри: соціокультурний підхід включає культурне навчання, що призначене для ознайомлення з місцевою культурою, традиціями та звичаями; ресурсний підхід фокусується на економічній інтеграції, що включає отримання доступу до ринку праці; інші види інтеграції, які включають інтеграцію в таких сферах як житло, освіта, охорона здоров'я, громадянство, права, і т.д. Кожен з цих аспектів відіграє важливу роль у загальному процесі інтеграції (Титар І.О., 2016, с. 61). Хочемо зауважити, що економічна інтеграція є передумовою для інших видів інтеграції, оскільки економічна стабільність дозволяє відбуватися спонтанній інтеграції, створюючи умови для адаптації ВПО в інших сферах життя.

Вагомою проблемою для ВПО є зайнятість. Відмови в працевлаштуванні зазвичай зумовлені відсутністю вільних робочих місць або досвіду роботи. Менше третини працездатних ВПО мають постійну роботу. Деяким потрібна перекваліфікація. Без постійного доходу, вони заробляють некваліфікованою працею, виїжджають за кордон або залежать від допомоги держави. Одним з інструментів сприяння інтеграції та адаптації ВПО до нового для них ринку праці може стати перекваліфікація.

Станом на 18 жовтня 2023 року внутрішньо переміщеним особам було видано 3200 ваучери на освіту (2327 жінкам та 873 чоловікам) (Понад 3 тисячі ВПО вже отримали ваучери на навчання від держави, 2023). Станом на січень-березень 2024 року в центрі зайнятості у Львівській області зареєстровано 1,2 ВПО, з них 46 особа отримала ваучери на навчання (Діяльність Львівської обласної служби зайнятості у січні-березні 2024 року, 2024).

Наразі визначено 124 професії та спеціальності, за якими можна навчатися за ваучерами. Найпопулярнішою спеціальністю серед ВПО є психологія. Також до найбільш затребуваних спеціальностей і професій, які ВПО опановують за ваучерами, є соціальна робота, медсестринство та дошкільна освіта (Понад 3 тисячі ВПО вже отримали ваучери на навчання від держави, 2023). На кафедрі соціології та соціальної роботи Навчального університету "Львівська політехніка" розроблені та реалізуються короткотермінові освітні програми для підвищення кваліфікації, зокрема за навчальною програмою «Соціальна робота» з 2023 року дотепер навчаються більше 250 осіб, з яких частина є ВПО.

Хочемо зауважити, що умовами для отримання ваучера для навчання від центру зайнятості є: в особи є професійна (професійно-технічна), фахова передвища або вища освіта; особа не зареєстрована в центрі зайнятості як безробітна; особа не проходила протягом останніх трьох років перепідготовку за рахунок коштів Фонду державного соціального страхування на випадок

безробіття; особа не отримувала ваучер раніше (Ваучер на навчання, 2024). Ми вважаємо це обмежувачими факторами, які зумовлені державним фінансуванням (яке є загалом обмеженим). Проте для ВПО має бути можливість отримувати перекваліфікацію й поза державним сектором, самостійно обираючи освітні модулі. Оскільки потреба в підвищенні кваліфікації та перекваліфікації набуває все більшого значення, мікрокредитні освітні курси стають важливим ресурсом для можливості працевлаштування в сучасному світі.

16 червня 2022 року Рада Європейського Союзу (ЄС) ухвалила Рекомендації щодо європейського підходу до мікрокредитів для навчання впродовж життя та працевлаштування. Рекомендація спрямована на підтримку розробки, впровадження та визнання мікрокредитів в установах, бізнесі, секторах та кордонах. Ефективна культура навчання впродовж життя сприяє розвитку особистих і професійних компетенцій людини. Мікро-кредити є ефективним інструментом для підтримки невеликих, індивідуально підібраних навчальних програм. Вони дозволяють здобувати знання, навички і компетенції, необхідні для відповіді на нові потреби суспільства і ринку праці, а також допомагають у заповненні прогалин у навичках, необхідних для успіху в швидкозмінному середовищі. Мікрокредити можуть доповнювати існуючі кваліфікації, забезпечуючи додаткову цінність без підризу основних принципів освітніх програм. Вони можуть надаватися різними провайдерами в різних формах навчання (формальній, неформальній і інформальній) (A European approach to micro-credentials, 2024).

Короткотермінові форми навчання, як мікро-кредитні курси, широко розвиваються в Європі, надаючи можливості для всіх груп населення. Вони мають великий потенціал в українському освітньому середовищі, здатному швидко адаптуватися до кризових обставин. Для успішної інтеграції ВПО в освітню систему необхідно розробити ефективні стратегії та програми, які б враховували індивідуальні потреби кожного слухача. Такий підхід допоможе не тільки забезпечити якісне освітнє середовище для ВПО, але і сприятиме їх гармонійній адаптації в нових умовах.

Список використаних джерел та літератури:

Ваучер на навчання. Державна служба зайнятості (2024). URL: <https://www.dcz.gov.ua/profnavch/voucher>

Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України (2024). URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

Діяльність Львівської обласної служби зайнятості у січні-березні 2024 року (2024). Аналітична та статистична інформація. Львівський обласний центр зайнятості. URL: <https://lviv.dcz.gov.ua/analytics/65>

Понад 3 тисячі ВПО вже отримали ваучери на навчання від держави (2023). Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/2023/10/21/ponad-3-tysyachi-vpo-vzhe-otrymaly-vauchery-na-navchannya-vid-derzhavy/>

Титар І.О. (2016). Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Український соціум*, 4(59), 57-68.

A European approach to micro-credentials. European Education Area (2024). URL: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/micro-credentials>

Country Profile. Ukraine (2023). The Internal Displacement Monitoring Centre. URL: <https://www.internal-displacement.org/countries/ukraine/>

Internal displacement (2022). The Internal Displacement Monitoring Centre. URL: <https://www.internal-displacement.org/internal-displacement/>

Registered IDP Area Baseline Assessment (2024). Ukraine. Round 34 - March 2024. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-area-baseline-assessment-raion-level-round-34-march-2024>

Contact information:

Yatsyshyn Uliana – PhD, senior lecturer, Department of Sociology and Social Work, uliana.v.yatsyshyn@lpnu.ua

Kinash O.

Lviv Polytechnic National University

Кінаш О.

Національний університет «Львівська політехніка»

**SOCIAL ADAPTATION OF FORCED DISPLACED PERSONS IN UKRAINE
AND THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE
СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В
УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

Background: The modern world is faced with the numerous challenges related to the growing of migration, including forced displaced migration. Ukraine, in particular, witnessed a large number of people who were forced to leave their homes due to armed conflicts in the east of the country and the occupation of Crimea. This situation requires immediate measures for the social adaptation of forced displaced persons not only in Ukraine, but also in the countries that receive these persons, in particular in the countries of Central and Eastern Europe.

One of the most important aspects of the successful social adaptation is an ensuring access to necessary social services and support. This includes providing medical care, financial support, housing and food. Providing adequate living conditions is critical for the successful integration of into a new social environment.

In addition, effective social adaptation requires the implementation of policies and programs aimed at ensuring an individual approach to the needs of each group of forced

displaced persons. This includes the development of adaptive strategies that take into account the specifics of each situation and the needs of vulnerable populations.

Purpose: To identify the key models and mechanisms of social adaptation of forced displaced persons from Ukraine and the countries of Central and Eastern Europe.

Methods: General scientific and special methods of cognition, as well as methods of empirical research (observation, comparison, induction and deduction), structural and functional and system analysis, abstract logical and hypothetical methods were used.

Results: It is important to take into account the political and economic aspects of the social adaptation of forced displaced persons. This means developing and implementing effective strategies for the recovery and development of migrant-receiving regions, in particular through the creation of new employment and entrepreneurship opportunities.

Conclusion: The social adaptation of forced displaced persons in Ukraine and the countries of Central and Eastern Europe is an extremely important problem that requires immediate and comprehensive consideration. Ensuring their successful integration into new social and cultural environments requires a systemic approach that takes into account their needs, resources and characteristics. This includes providing access to necessary social services, support and training in new skills for successful integration into the labor market. In addition, it is important to develop and implement policies and programs aimed at ensuring an individual approach to the needs of each group of forced displaced persons, as well as political and economic strategies aimed at the recovery and development of regions receiving forced displaced persons. Only through the joint efforts of the international community, state and non-state organizations, it is possible to ensure sustainable and successful adaptation of forced displaced persons, which will be an important step in ensuring a decent life for all people.

Keywords: social adaptation, forced displaced persons, social services and support, integration, Central-Eastern Europe.

Глобалізація розширює можливості взаємодії між суспільствами, що призводить до змін у структурі та динаміці соціальних процесів.

В контексті глобалізації, соціальна адаптація вимушено переміщених осіб виявляється як ключовий механізм адаптації суспільства до нових умов, що виникають зі зростанням взаємозалежності. Розвиток глобальних зв'язків змінює поведінку соціальних суб'єктів, незалежно від їх статусу чи функціональної належності. Соціальна адаптація сприяє згладжуванню конфліктів між культурами та національностями, розвиває взаєморозуміння та співпрацю.

Передусім, військові конфлікти викликають масове переміщення населення, що створює необхідність швидкої та ефективної соціальної адаптації для вимушено переміщених осіб (ВПО). Ефективність соціальної адаптації цих осіб залежить від підтримки та заходів, прийнятих приймаючою стороною. Процеси

соціальної адаптації є взаємними, вимагають взаємодії та взаєморозуміння з обох сторін.

Конфлікт в Україні з 2014 року спричинив критичну ситуацію з вимушено переміщеними особами. Вітчизняні та зарубіжні науковці активно почали досліджувати цю проблему, зосереджуючись на їхніх потребах та соціальній адаптації. Теорії соціальної та культурної травми вплинули на розуміння проблеми адаптації для вимушено переміщених осіб.

Роботи вітчизняних дослідників, таких як О. Міхеєва та В. Серєда, докладають зусиль для розуміння причин та стратегій переселення, а також проблем соціальної адаптації в Україні та Східній Європі. Аналіз ситуації з вимушено переміщеними особами в Україні, проведений Т. Доронюком та А. Солодьком, висвітлює їхні потреби та перспективи адаптації в умовах конфлікту [3].

Варто відзначити, що станом на березень 2023 року в Україні зареєстровано понад п'ять мільйонів ВПО, для яких процес адаптації став важливим етапом відновлення звичного життя [1]. Для успішної інтеграції вимушено переміщених осіб у громаду, це питання потребує постійної уваги, систематичних обговорень та розробки ефективних стратегій на державному та місцевому рівнях.

Юридичної чіткої визначеності соціальної адаптації вимушено переміщених осіб, або її відмежування від інтеграції поки що немає, а критерії цього процесу визначаються різними експертами з різною спеціалізацією.

У дослідженнях Міжнародної організації з міграції часто вказується, що соціальна адаптація ВПО — це процес їхньої адаптації до нового соціального та культурного середовища, обумовленого змушеним переселенням через конфлікти, насильство, природні катастрофи та інші причини [5].

Слід зауважити, що реагування на міграційні кризи вимагає низку соціальних адаптивних стратегій як для ВПО, так і для країн, які їх приймають. Отже, розглянемо ключові стратегії [2]:

По-перше, психологічна підтримка є одним із ключових інструментів соціальної адаптації вимушено переміщених осіб. Вона включає індивідуальні консультації з психологом, групові заняття з підтримки та терапії, а також співпрацю з громадськими організаціями й волонтерами. Консультації з психологом та групові сесії сприяють зменшенню стресу та підтримують психічне здоров'я осіб під час переходу до нового соціального та культурного середовища.

Психологічна підтримка надає можливість ВПО висловити свої емоції, розібратися в складних почуттях та розвивати позитивне ставлення до нових життєвих викликів. При цьому, регулярні консультації та участь у групових сесіях сприяють зменшенню відчуття самотності та ізоляції під час адаптації.

Психологічна підтримка створює платформу для спілкування, обміну досвідом та взаємної підтримки між вимушено переміщеними людьми, що сприяє їхньому почуттю приналежності та інтеграції у нове оточення.

По-друге, професійна підготовка та перекваліфікація є іншим важливим засобом адаптації ВПО. Професійна підготовка та перекваліфікація надають

ВПО можливість засвоїти нові навички та знання, що є важливими для успішного вступу на ринок праці у новій країні. Ці програми допомагають підвищити конкурентоспроможність на ринку праці, оновити свої професійні навички та адаптуватися до нових вимог та технологій. Програми перекваліфікації також забезпечують підтримку в пошуку роботи, включаючи допомогу у складанні резюме, підготовці до співбесід та орієнтацію на ринку праці. Це включає навчання нових професійних навичок і здійснення практичних вправ для забезпечення їх успішного включення на ринок праці та інтеграції в нове оточення.

По-третє, доступ до соціальних послуг і підтримки, таких як медична, фінансова допомога, житло та харчування, є ще одним важливим аспектом успішної соціальної адаптації ВПО.

Медична допомога включає доступ до медичних закладів та послуг, які надають професійний медичний огляд, лікування та реабілітацію. Це може включати загальні медичні обстеження, допомогу у випадках травм, або хвороб, а також доступ до психологічної підтримки та консультування.

Фінансова допомога полягає у наданні фінансової підтримки, щоб допомогти вимушено переміщеним особам забезпечити основні потреби. Це може бути у вигляді матеріальної допомоги, допомоги у випадках екстрених ситуацій, або участі у програмах соціальної підтримки.

Житло включає забезпечення проживання в безпечному та належному житловому просторі. Це може бути у вигляді тимчасового проживання у спеціально облаштованих притулках, надання житла у соціальних гуртожитках, або підтримки у пошуку постійного житла.

Харчування є важливим елементом соціальної адаптації. Це може включати доступ до безкоштовних, або субсидованих продуктів харчування, обідів у соціальних їдальнях, або участь у програмах харчування для потребуючих.

Доступ до цих соціальних послуг і підтримки є критично важливим для вимушено переміщених осіб, оскільки вони допомагають забезпечити базові потреби і сприяють їхній соціальній інтеграції та адаптації до нового середовища.

По-четверте, впровадження політик і програм, спрямованих на соціальну адаптацію ВПО та збалансоване врахування їхніх потреб і потреб вразливих груп місцевого населення, також відіграє ключову роль у процесі соціальної адаптації. Ці програми можуть включати в себе відповідні законодавчі зміни, розробку алгоритмів надання спеціальної підтримки та забезпечення доступу до освіти та інших важливих ресурсів.

Директива № 2001/55/ЕС від 20 липня 2001 року [1], яка стосується тимчасового захисту ВПО та мінімальних стандартів допомоги для переміщених осіб під час масового прибуття, була прийнята лише через півстоліття після виникнення. Рішення Ради ЄС № 2022/382 від 04 березня 2022 року вперше застосовувало згадану директиву, надаючи тимчасовий захист переміщеним особам з України внаслідок поточної ситуації.

Сучасне українське суспільство в основному орієнтоване на Європу. Більшість українців обирає країни Східної Європи, зокрема Польщу та Чехію, як своє місце притулку, через спільні етнічні корені, історико-культурну спадщину та попередні взаємозв'язки, а також досвід соціально-економічної взаємодії. Дані щодо самоідентифікації та напрямку розвитку чітко свідчать про бажання жителів України інтегруватися з Європейським співтовариством [3].

На прикладі Польщі, або Чехії відзначимо, що українці, які отримали тимчасовий захист у цих країнах, мають право на життя, працю та соціальну підтримку, включаючи безкоштовне житло, харчування, медичне обслуговування, громадський транспорт, а також гуманітарну та фінансову допомогу.

Діти українських громадян мають можливість отримати безкоштовну освіту у школах, дитсадках та ліцеях. Створено мережу офіційних центрів допомоги для українців, де надаються україномовні ресурси та консультації, а також організовано курси з вивчення мов.

Система соціальної адаптації вимушено переміщених в Чехії має свої особливості в освітньому аспекті. Школи забезпечують низку заходів для дітей-іноземців, включаючи спеціальні класи та школи, а також інтегрують їх у звичайні класи, надаючи асистентів для сприяння взаєморозумінню з вчителями та іншими учнями. Внаслідок війни в Україні у чеських університетах виникла хвиля солідарності. Міністерство освіти виділило значні кошти для навчання українських студентів у чеських вишах, забезпечивши їм стипендії та додаткові можливості проживання. Ще одна особливість полягає у тому, що українські дипломи, випущені певним періодом, автоматично визнаються еквівалентними дипломам, виданим у Чехії, що сприяє належному працевлаштуванню та долученню науковців до діяльності наукових установ Чехії [4].

Отже, ці європейські амбіції щодо України та її народу можна вважати ключовим чинником у феномені соціальної адаптації вимушених мігрантів з України в країни Центрально-Східної Європи.

Масштаби вимушеної міграції українців змусили країни ЄС вживати безпрецедентних заходів для надання захисту від російської військової агресії. Ситуація з міграцією українців вимагає широкомасштабних заходів та координації міжнародного співтовариства для надання допомоги та захисту ВПО. Спільні зусилля країн та міжнародних організацій є важливим елементом вирішення міграційної кризи та забезпечення стабільності та безпеки.

З усього вищесказаного можна зробити висновок, що належне врахування потреб та прав мігрантів у процесі вирішення кризи є ключовим для успішного подолання викликів, пов'язаних зі значними масштабами міграції. Європейська спільнота успішно подолала виклик масової міграції з України, впроваджуючи ефективні механізми адаптації для українських біженців та осіб, які отримали тимчасовий захист.

Механізми соціальної адаптації вимушених мігрантів, зокрема тих, що перебувають під тимчасовим захистом, ретельно розроблені та прийняті приймаючою стороною, сприяють ефективному вирішенню складної сукупності

соціальних проблем. Ці механізми допомагають як українським ВПО, так і місцевому населенню, впоратися з об'єктивними викликами сучасності. Важливо відзначити, що ці соціальні проблеми мають однакову важливість для обох сторін, і їх успішне подолання сприяє взаємному соціальному зближенню.

Список використаних джерел та літератури:

1. Директива № 2001/55/ЕС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому.

URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293?an=2>

2. Кожен другий українець вважає себе європейцем – нове опитування / Профспілка працівників освіти і науки України.

URL: <https://pon.org.ua/novyny/10141kozhen-drugyi-ukrainec-vvazhaie-sebe-ievropeicem-nove-opytuvannia.html>

3. Курилюк Ю.Б., Родінова Н.Л., Овчар П.А., 2022. Проблеми та перспективи міграційної політики ЄС. Економіка та суспільство. № 46.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-34>

4. Лібанова Е.М., 2018. Зовнішня трудова міграція українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка. № 2(33). С. 11–26.

URL: <https://dse.org.ua/arhcive/33/1.pdf>

5. Осадча Я., 2023. Понад третина переселенців з України планують залишитися у країнах ЄС – опитування. Українська правда. Життя.

URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/05/16/254309/>

Contact information:

Orest Kinash – postgraduate student of Lviv Polytechnic National University, kinashorest2000@gmail.com

Zaborowska P.

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

Tytuł referatu:

**THE ROLE OF THE MEDIA IN SHAPING PUBLIC OPINION ABOUT
MIGRANTS IN POLAND**

**ROLA MEDIÓW W KSZTAŁTOWANIU OPINII PUBLICZNEJ O
MIGRANTACH W POLSCE**

W obliczu nasilających się zjawisk migracyjnych media w Polsce odgrywają kluczową i nieustannie ewoluującą rolę w kształtowaniu publicznej percepcji migrantów. Jako główne narzędzie informacyjne dla szerokiej publiczności, media nie tylko informują o faktach, ale również tworzą i modułują narracje, które mogą

potęgować bądź łagodzić społeczne napięcia związane z przyjmowaniem i integracją nowych migrantów.

Referat ten bada wpływ mediów na kształtowanie opinii publicznej w Polsce odnośnie do migrantów. Praca skupia się na analizie sposobów, w jakie media przedstawiają migrantów i tematy związane z migracją. Celem jest zidentyfikowanie, czy i w jaki sposób przedstawienie migrantów w mediach wpływa na formowanie się postaw społecznych, które mogą następnie wpłynąć na politykę migracyjną kraju. Referat zwraca uwagę na potencjalne różnice w medialnym obrazie migrantów pochodzących z różnych części świata oraz na reakcje mediów na bieżące wydarzenia związane z migracją.

Geiger S.-M., Koval A.

Protestant University of Applied Sciences Berlin

DIVERSITY-SENSITIVE AND RESSOURCE-ORIENTED APPROACH IN THE SOCIAL WORK WITH QUEER REFUGEES FROM UKRAINE IN GERMANY

Background: On the 24th of February 2022 the aggressive war in the Ukraine started. Since then people try to flee in other countries to be safe from the war. German media report about woman and children coming to Germany while men need to stay in the Ukraine to join the army. There are almost no reports about people who don't fit into a binary system. It seems like these people are forgotten or overseen.

Purpose: The main goal in this research was to find out how social work can strengthen the resources of queer refugees from Ukraine and what does the diversity-sensitive approach mean.

Methods: Qualitative interviews with experts from counselling centers and biographical-narrative interviews with the refugees themselves were used to capture a variety of perspectives. The data were analyzed using a qualitative-structuring content analysis according to Kuckartz, in which the categories were derived directly from the material.

Results: The analyses of the expert interviews and interviews with queer refugees reveal that the experts focused more on queer identity and the associated risks than the refugees themselves. The refugees themselves described the queer identity characteristics that play an important stabilizing role in Ukraine and Germany.

Conclusion: The research shows the importance of listening to the people to find out what they need and how their everyday reality is. They can be seen as experts of their own life, while professionals are experts of the field of social work and the social system. Combined there is the possibility to create an individual and effective help.

Keywords: queer refugees, resource-orientated social work, discrimination, diversity-sensitive approach.

On the 24th of February 2022 the aggressive war in the Ukraine started. Since then people try to flee in other countries to be safe from the war. German media are

still reporting about refugees from the Ukraine coming to Germany. Mostly they talk about Women and children coming to Germany while Men need to stay in the Ukraine to join the army (LSVD o. D.).

There are almost no reports about people who don't fit into a binary system. It's also not clear how many LGBTQIA+ people from the Ukraine came to Germany or other countries. It seems like these people are forgotten or overseen. The main goal in this research was to find out how can social work strengthen the resources of queer refugees from Ukraine and reduce their burdens and what does the diversity-sensitive approach mean.

The research was started in October 2022 by talking to three professionals working with these people to answer the question "how to help queer refugees from the Ukraine in Germany effectively". In a second step three biographical-narrative interviews have taken place with queer Ukrainian refugees to find out which factors contribute that people arrive better in Germany and how to cope best with their daily life. The qualitative content analysis by Kuckartz was used to create main- and subcategories. (Kuckartz 2014: 165 ff.).

Theory of resource based social work by N. Heringer points out that resources have a stabilizing and supportive effect in challenging or stressful phases of life. According to Heringer, resources can be divided into personal resources and environmental resources. Environmental resources include social, economic, ecological and professional resources. Person resources include physical, psychological and cultural resources (Heringer 2014: 200 ff.) In the analysis there was made a distinction between resources and burdens.

The results of the analyses show that all the interviews with queer refugees from Ukraine mentioned that fleeing was a great burden. Another recurring theme is that the interviewees feeling that they can be more open about their queer identity in Germany than they were in Ukraine. The interviewees also emphasized that contact with the queer community was particularly important. Despite these similarities the distribution of resources and burdens is different for all three persons. For Person K. the burdens dominate the resources. As an example for burdens K misses her family a lot and feels uncomfortable in Germany. Also her path to Germany was pretty long and traumatizing. In addition K has some health related burdens as psychological problems like addiction and PTSD. As the most important recourse K points out the queer community, about which K founds a counselling center and the queer shared flat K lives in.

With person A. it is the other way round, more resources were mentioned in the life story than burdens. Person A had an early and comparatively short escape route. And international family contacts for support. A is still with his mother, is still able to study and accepted to stay in Germany, A pointed out that A wants to stay in Germany. All of this are important recourse. As a burden A mentioned that sometimes he feels lonely and wishes to be more connected to the queer community, but is hopeful to find new contacts when his in person study in Germany starts.

The results of the analyses of the interviews with experts shows, that in the area of social resources contact in the queer community was emphasized as an important

resource, e.g. that information on support services and safe accommodation is shared in the community. At the same time, it was emphasized that fleeing is always a burden, even if the conditions in Germany may be better in some areas. For people with a visible trans identity, additional burdens were also mentioned in all three interviews. These include the increased risk of assault and discrimination. In terms of health, hormone treatment and taking medication were frequently mentioned as a burden.

According to Aschenbrenner-Wellmann/Geldner (2021: 95), diversity-sensitive social work works on three levels, which can be divided into five levels of analysis. The five levels of analysis: individual, group, organization, social space and society are derived from the micro level, the meso level and the macro level. Diversity can be seen as a challenge or barrier, but also as an opportunity for further development. The diversity-sensitive approach to social work according to A. Koval (2020:17), “describes the ability to grasp and understand individual living environments in particular situations and in different contexts and to derive appropriate, adapted courses of action from them” (Koval 2020: 47), in various personality-sensitive context, this means that different characteristics and affiliations in one person are considered. In contrast to the approaches already presented, this one focuses less on the differences from other people, but rather on the diversity within the individual person. In the context of refugees, both considerations and perspectives are plausible. For diversity-sensitive social work with refugees, it is important to consider cultural differences, but also to take into account the diversity that a person carries within themselves. It was analyzed to what extent characteristics of individuality can be classified at the level of the individual, intersectional self-description and in the social context of each person in Ukraine and Germany and to what extent these have changed. The level of individual of interviewees are presented below.

For Person A., his queer identity was important in Ukraine, even if he tended to keep this to himself. His academic goals and achieving them were also important to him. In Germany, he still identifies as queer and tends to keep it to himself. In the interview, person A emphasizes his academic goals, he is studying online in Ukraine and wants to study physics in Germany. The role he emphasizes and assumes is still that of a student. Due to the private accommodation, he still lives with his mother as he did in Ukraine. It is noticeable that the individual level has not changed. The biggest changes are to be found at the level of the social context. Due to his status as a refugee and the initial language barriers, he has a different status than in Ukraine and is confronted with negative social challenges such as discrimination or stigmatization against refugees. Despite these changes, Person A reports that he likes being in Germany and would like to stay.

Person K describes the queer identity on the level of the individual in Ukraine. Person K also reported that family was particularly important and described himself as a family person. During the interview, K reported addiction disease; it is unclear whether this already existed in Ukraine. In Germany, the queer identity is also important for person K, as this interviewee can use it to make contacts and receive support. Person K reported missing the family that remained in Ukraine. The addiction disease continues to exist in Germany and is a burden for K. Person K also reports

being traumatized by the flight and the long journey, which is also very stressful for K. On the level of social context, K now falls into the role of unaccompanied minor refugee. In addition, person K had to change places of residence frequently. It is striking that serious changes have occurred at all levels of Diversity analysis. K's queer identity and his characteristic of being a family person remained constant. K reports missing the family so much that K does not want to stay in Germany, even if life is easier for K in Germany in terms of his identity.

For person E., her queer identity and her family were important on an individual level in Ukraine. Her intersectional role includes the fact that she was a teacher. In the social context, this means that she is a working person and most likely has a degree. Her queer identity is also important for her in Germany, as is her family. Person E. is separated from her family, but she phones them every day to keep in touch. She has reported important changes at the level of intersectional belonging. Her status has changed from a working teacher in Ukraine to an unemployed refugee in Germany.

From this analysis, the hypothesis can be derived that particularly serious changes at the individual level destabilize the self-image. Conversely, this means that a stable self-image and general stability with regard to one's own identity contribute to being able to pursue personal goals and values even after the escape. In this context, a queer identity that has remained constant could even have a stabilizing influence on self-image. As few serious changes as possible on the level of collective affiliation, taking into account the flight and the new everyday life, could help the person to find their way better into the new everyday life after the flight and to continue to feel a sense of belonging in similar co-texts and groups as before the flight.

The analyses of the expert interviews and interviews with queer refugees reveal visible differences. It was noticeable that the experts focused more on queer identity and the associated risks than the refugees themselves. All experts were in favor of queer people being particularly protected and considered a vulnerable group, as the risks of discrimination, hostility and assault are particularly high. The refugees themselves also reported difficulties during their flight and afterwards due to their queer identity, but did not focus only on this. Furthermore, the experts focused on intersectionality and discrimination, while the queer refugees described identity characteristics that play an important stabilizing role in Ukraine and Germany.

In general it can be said that the presence and activation of resources in dealing with the situation is very important. It's also important to compare resources to burdens. If there are significant resources, they may balance the burdens out and assist in dealing with the burdens. It could be discovered that social resources are significant, as well as a safe accommodation to protect from discrimination and violence.

Queer refugees are exposed to multiple discriminations on their way to Germany but also after arrival. In Germany they are foreigner, speak a different language and have the status as a refugee. Added to this is the queer identity. All of these are reasons for discrimination. So they may feel the need to hide their identity to be at least a little safer. Furthermore it showed that especially people with trans identity are endangered for discrimination and violation. The Hypothesis is that it's because they often can't hide their queer identity.

The professionals focused more on the burdens that go with the queer identity, while the queer people focused more on how their daily life looks with queer-ness as a part of it.

Despite the burdens that were associated with having a queer identity, it can be seen as a resource to find help and community. According to the interviews the queer community is an important resource for queer refugees as they share ways to get help. It's also a safe space where they are safe from discrimination and violence.

That shows the importance of listening to the people to find out what they need and how their everyday reality is. They can be seen as experts of their own life, while professionals are experts of the field of social work and the social system. Combined there is the possibility to create an individual and effective help.

List of sources and references:

Aschenbrenner-Wellmann, Beate/Lea Geldner (2021): *Diversität in der sozialen Arbeit: Theorien, Konzepte, Praxismodelle*.

Herriger, Norbert (2014): *Empowerment in der sozialen Arbeit: eine Einführung*.

Koval, Alla (2020): Soziale Arbeit und Diversität, in: TUP - Theorie und Praxis der Sozialen Arbeit, Bd. 1/2020, S. 41–48, [online] doi:10.3262/TUP2001041.

Kuckartz, Udo (2014): *Mixed Methods. Methodologie, Forschungsdesigns und Analyseverfahren*. Wiesbaden: Springer VS

LSVD (Hrsg). (2022): *Leitfaden für die Praxis. LSBTI*-sensibler Gewaltschutz für Geflüchtete*. Köln: LSVD, S. 10

LSVD (o. D.): *FAQs: Lesbische, Schwule, Bisexuelle, Trans und Inter Geflüchtete*, [lsvd.de](https://www.lsvd.de/de/ct/919-FAQs-Lesbische-schwule-bisexuelle-trans-und-inter-Gefluechtete), [online] <https://www.lsvd.de/de/ct/919-FAQs-Lesbische-schwule-bisexuelle-trans-und-inter-Gefluechtete> [abgerufen am 03.01.2024].

Contact information:

Geiger Sophie Marie – Graduate, Department for Social Work, Protestant University of Applied Sciences Berlin, sophie.geiger@stu.eh-berlin.de

Koval Alla – Doctor of Educational Sciences, Professor, Department for Social Work, Protestant University of Applied Sciences Berlin, alla.koval@eh-berlin.de

Müller J.-L., Koval A.

Protestant University of Applied Sciences Berlin

NEEDS-BASED SOCIAL WORK SUPPORT FOR QUEER REFUGEES FROM UKRAINE IN GERMANY

Background: Since Russia's invasion of Ukraine in February 2022, over 13 million people have fled the country, including many women and children seeking refuge in Germany (BPB 2023).

Although the visibility of the LGBTQIA+ community is growing, the specific flight experiences and obstacles of non-binary people receive little attention in research and the media in Germany.

Purpose: This research examines the specific needs and challenges of queer refugees from Ukraine in Germany with a focus on the role of social work.

Methods: Qualitative interviews with experts from counselling centres and biographical-narrative interviews with the refugees themselves were used to capture a variety of perspectives. The data was analysed using a qualitative-structuring content analysis according to Kuckartz, in which the categories were derived directly from the material.

Results: The research shows that queer refugees face a variety of challenges ranging from general migration issues to specific needs such as safe spaces, specialised support and social acceptance. A culturally sensitive, needs-based counselling approach that combines emotional, social and practical support is crucial for the effective support and integration of this group in society.

Conclusion: The results show a discrepancy between the individual needs of the refugees and the existing services, with both emotional and practical support being required. The study proposes a stronger focus on lifeworld-orientated and intersectional approaches in social work in order to comprehensively address the complex situation of queer refugees.

Keywords: queer refugees, lifeworld-orientated social work, Needs-orientated social work.

Since Russia's invasion of Ukraine in February 2022, over 13 million people have fled the country, including many women and children seeking refuge in Germany (BPB 2023).

According to the Central Register of Foreigners, there are 1,115,678 war refugees from Ukraine (November 6, 2023). The total number includes both fully and provisionally registered persons. The following facts are known about the refugees from Ukraine:

- Almost 97 percent are citizens of Ukraine.
- Among adults, around 66 percent are women and around 34 percent are men.
- There are approximately 347,000 children and young people under the age of 18, with the majority (38 percent) being of primary school age (6-11 years). (Media service integration 2023)

What becomes clear from the data is that there seems to be no information about the number of queer refugees from Ukraine, so only the binary genders "female" and "male" can be found for the gender factor. The data situation appears to be unclear.

Taking into account the vulnerability of this group, which is often overlooked in general support services, and the lack of media coverage, which leads to insufficient public awareness, the article aims to close the research gap and contribute to the development of inclusive, needs-based support services in social work. In light of global refugee movements and the need for target group-specific support, this research examines effective social support for queer Ukrainian refugees in Germany.

Qualitative interviews with experts from counselling centres and biographical-narrative interviews with the refugees themselves were used to capture a variety of perspectives. The data was analysed using a qualitative-structuring content analysis according to Kuckartz (2014: 165), in which the categories were derived directly from the material.

The results of the qualitative content analysis - the main category "needs" - are presented below. The analysis shows that both immediate safety and stability as well as long-term integration and well-being in the new environment play a central role in the needs of queer refugees from Ukraine in the arrival phase. A key need is the need for safe and appropriate accommodation where queer refugees from Ukraine can express their identity and sexuality without fear of discrimination or persecution. Another important need is access to specialized medical care and psychosocial support, such as continuous medical care for trans and non-binary individuals or psychotherapeutic support, as exemplified by a 17-year-old queer person who identifies as genderfluid and has sought transition support from a counseling center that offers information on medical treatments and hormones, as well as assistance in finding a clinic.

The importance of social networking and building a supportive network was also emphasised in the interviews. This is about connecting with a community that shares and supports their identity, creating safe spaces for socialising and sharing as the 17 year old reports "I have a good network here. I think they understand the problems of queer people.", or as another interviewed 19-year-old queer person reports: "I don't really know any other people here who are queer. Only online. I already miss the community."

The importance of counselling in the asylum process and legal support was also discussed in the interviews in order to find one's way in a new and often unfamiliar legal environment.

The main category of needs was divided into four overlapping sub-categories - specific to queer people and not specific to this group, as well as material and non-material needs.

In the context of lifeworld orientation, the significance of the distinction between queer-specific and non-queer-specific needs becomes relevant. Queer-specific needs include those challenges and requirements that are directly related to the identity and experiences of queer refugees, e.g. safe and social environment, non-discriminatory space. Non-queer-specific needs relate to general living conditions that all refugees share, e.g. language courses, translation services, financial support. Lifeworld-orientated social work aims to understand people's daily lives.

Social work examines how people cope with their living conditions and move within the given structures in order to tackle change. (cf. Grunwald/Thiersch 2018: 304). The main objectives of lifeworld-orientated social work include helping people to help themselves on the way to a more successful everyday life (cf. Thiersch 1986: 42. Helping people to help themselves aims to enable recipients to experience themselves as subjects of their circumstances and to tackle changes independently (cf. Thiersch et al. 2012: 187). In addition to this, Böhnisch's theory of coping with life

(2016a:105; 2016b: 23) provides an important framework for understanding how people strive for psychosocial agency in critical life situations. This involves regaining self-worth, social recognition and self-efficacy. This perspective is particularly relevant for the distinction between material and immaterial needs. Material needs, such as access to housing or food, are essential components for stabilising the living situation of queer refugees. Intangible needs, on the other hand, such as emotional support and social integration, play a decisive role in psychosocial empowerment and well-being.

	Material needs	Immaterial needs
Queer-specific	<ul style="list-style-type: none"> - safe living space - translation services - Medication (e.g. hormones) 	<ul style="list-style-type: none"> • psychotherapeutische Unterstützung • Soziale Integration • Netzworkebildung • Beratungs- und Unterstützungsangebote • Sicheres und soziales Umfeld • Diskriminierungsfreier Raum • Kulturelle Integration, Akzeptanz • Umgang mit queerer Identität • Sicherheit und Akzeptanz in Bezug zur eigenen sexuellen Identität
Nicht-queerspezifisch	<ul style="list-style-type: none"> - General living space - Financial support (e.g. at the job centre) 	<ul style="list-style-type: none"> - Educational and counselling services - Social networking - Language courses, translation services

The findings of the research reveal a broad spectrum of challenges faced by queer refugees. These range from general problems of migration, such as the search for safe housing and social integration, to more specific (“And the big problem of understanding, there are no translators, it is so important to have Translators.”).

These include the need for safe spaces for queer people, specialised medical and psychosocial support and the quest for social acceptance, as a queer teacher from Kiev in the interview mentioned: "I was a bit afraid (..) that they would ask if we were together, a couple. But they didn't ask. It wasn't important, I don't think." The individual stories of the refugees provide valuable insights into their personal experiences and highlight the emotional and social needs that must be addressed. It is particularly important to consider the different phases of the refugee experience, as needs can change over time. The initial arrival phase poses different requirements than later phases of settlement and integration. Focusing on the initial needs is crucial in order to make the subsequent phases more effective and minimise acculturation stress. The survey of refugees and experts revealed that psychotherapeutic support, social integration, the establishment of networks and the need for security and acceptance are

particularly important after arrival in Germany. The results of the study emphasise the need for a multifactorial approach to social work based on the theories of lifeworld orientation and coping. These concepts enable a deeper understanding of the everyday realities of queer refugees and recognise their coping strategies. As a result, their needs can be categorised in a wider social context.

A culturally sensitive and needs-based psycho-social counselling approach (Koval 2023: 223) for queer refugees from Ukraine is essential. The attitude of the counsellors and the continuous updating of their specialist knowledge are of central importance here. The study shows that there are only slight differences between the needs perceptions of users and experts. Queer refugees emphasise emotional and social aspects, while experts focus on the provision of concrete resources. An inclusive approach that combines emotional, social and practical support is crucial for understanding the needs of queer refugees and developing effective support measures.

In conclusion, it can be said that this research provides an insight into social work practice and inspiration for supporting queer refugees from Ukraine. It emphasises the importance of a holistic, inclusive and adaptive approach to address the multiple challenges faced by queer refugees. The work helps to raise awareness of the specific needs of this group and provides a basis for the development of effective support structures in social work. The research findings show how effective support for queer refugees can be developed and implemented through a theoretical understanding and an analysis of the realities of their lives. They emphasise the need for ongoing adaptation, resource allocation and cooperation between queer refugees and social workers to ensure needs-based and effective support.

List of sources and references:

BPB, Federal Agency for Civic Education. (2023). War in Ukraine. Retrieved January 3, 2024, from <https://www.bpb.de/themen/europa/krieg-in-der-ukraine/>

Böhnisch, L. (2016a). Coping with life: A concept for social work. Weinheim: Beltz.

Böhnisch, L. (2016b). The path to the socio-pedagogical and socialisation-theoretical concept of coping with life. In J. Litau, A. Walther, A. Warth, & S. Wey (Eds.), *Theory and research on coping with life: Methodological reassurances and empirical findings* (pp. [page range if available]). Weinheim/Munich: Beltz Juventa.

Grunwald, K., & Thiersch, H. (2018). Lifeworld orientation. In G. Grasshoff, A. Renker, & W. Schröer (Eds.), *Social work: An elementary introduction*. Wiesbaden: Springer VS.

Koval, A. (2023). Fundamentals of socio-educational counselling. *Theory and Practice of Social Work (TUP)*, 74(3), 223-229.

Kuckartz, U. (2014). *Mixed methods: Methodology, research designs and analytical procedures*. Wiesbaden: Springer VS.

Mediendienst-Integration. (2023). Refugees from Ukraine. Retrieved from <https://mediendienst-integration.de/migration/flucht-asyl/ukrainische-fluechtlinge.html>

Thiersch, H. (1986). The experience of reality: Perspectives of an everyday orientated social pedagogy. Weinheim: Juventa Verlag.

Thiersch, H., Grunwald, K., & Köngeter, S. (2012). Lifeworld-orientated social work. In W. Thole (Ed.), Grundriss Soziale Arbeit. Wiesbaden: VS Publishing house for social sciences.

Contact information:

Müller Julith Leonie– Graduate, Department for Social Work, Protestant University of Applied Sciences Berlin, julith.mueller@stu.eh-berlin.de

Koval Alla – Doctor of Educational Sciences, Professor, Department for Social Work, Protestant University of Applied Sciences Berlin

Davydova A., Geraskov S.

*National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”*

Давидова А., Гераськов С.

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. І.Сікорського»*

**PUBLIC ACTIVISM OF UKRAINIAN MIGRANTS IN THE EU AS A
FACTOR OF PROVIDING VOLUNTEER ASSISTANCE
ГРОМАДСЬКИЙ АКТИВІЗМ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ В ЄС ЯК
ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДОПОМОГИ**

Background: Ukraine is at a stage when migration processes are only growing. An increase in number of Ukrainian migrants throughout the world caused many issues including the level of their national consciousness, and level of public activism. This gave a new impetus to the development of Ukrainian diaspora. It plays a key role in providing volunteer assistance for our citizens. Being far away physically, they are close mentally.

Purpose: identify and substantiate the impact of public activism of Ukrainian migrants in the EU as a factor in providing volunteer assistance during a full-scale war

Methods: method of secondary sources analysis, method of thoughts comparison, method of theoretical and empirical exploring were used.

Results: an interaction between public activism and volunteer assistance can be traced through the whole activities of Ukrainians abroad. Both numerous protests, as well as charity events that we see in the media are the results of their labor. It is this activity that helps Ukrainians to be heard not only among politicians but also among ordinary people, so that they can hear, know, and understand about general situation and particular events taking place in Ukraine.

Conclusion: public activism shown by Ukrainians temporarily residing in Europe, plays an important role in ensuring a positive image of our country and

supporting efforts by the Ukrainian authorities. The patriots of Ukraine who were forced to change their place of residence want to repay their native country when providing it with support in the form of humanitarian assistance and draw the general public attention to the events that take place in Ukraine.

Keywords: public activism, Ukrainian migrants, European Union, volunteer assistance, humanitarian aid.

Сьогодні Україна знаходиться на етапі значного росту міграційних процесів. Все більше людей приймають рішення зміни місця постійного проживання і починають будувати своє життя заново. Зростання числа українців у світі поставило чимало питань, серед яких рівень національної свідомості та громадського активізму. Проте дане явище дало значний поштовх для розвитку української діаспори. Саме вона починає відігравати ключову роль, оскільки служить мостом між країнами, їхніми культурами та спільнотами, сприяючи соціальній згуртованості, культурному обміну та дипломатичним відносинам через кордони.

Громадський активізм, який зараз проявляють усі українці, став ключовою рисою українського національного характеру, яка не дає права нашим громадянам опустити руки. У чому він проявляється? Перше, що спадає на думку – самосвідомість. З початком повномасштабного вторгнення хід думок українців змінився, те що раніше було звичним – стало рідкісним, що здавалось неможливим – стало буденністю. Позиціонування себе як активного громадянина власної держави – це новий тренд, який сьогодні підтримують мільйони. Він знайшов відображення у багатьох сферах життя, перелічити які повністю неможливо. Активні громадяни нашої країни об'єднались та активізувались, відчуваючи свою відповідальність та бажаючи принести зміни у суспільне та політичне життя.

Важливість громадського активізму під час воєнного стану важко переоцінити. Така діяльність раптово, але впевнено увірвалась у повсякденне життя, проявившись по-різному та започаткувавши у ньому великі зміни. У зв'язку із цим важко не погодитись із думкою Н. Хоми (2022), яка вказує, що активізм воєнного часу є надзвичайно динамічною, швидко змінюваною мережею різноманітних ініціатив громадськості, взаємодій громадян між собою, а також з військовими підрозділами, урядовими та неурядовими інституціями, іншими суб'єктами задля протидії агресору, збереження життя та здоров'я громадян. Голос наших людей, який лунає за кордоном та намагається висвітлити усю повноту тих проблем, з якими зустрічаються українці щодня – один з найважливіших складників громадського активізму сучасної України. Діаспора стала важливим джерелом підтримки для своїх громадян та невіддільною складовою української національної ідентичності.

Повномасштабна російсько-українська війна об'єднала всіх своїх громадян, активізувала всі наявні ресурси, показала багатьом напрям для руху. Осторонь не змогли залишитись і українські закордонні організації. Вони активно збирають кошти, відправляють гуманітарну допомогу, закупаючи продукти,

ліки та інші необхідні речі. Важливо зазначити, що виконуючи цю діяльність волонтери сприяють не лише наданню допомоги та підтримці земляків, але й позитивному іміджу України, роблячи вклад у розвиток культурної дипломатії нашої країни.

Взаємозв'язок між громадським активізмом та волонтерською допомогою наскрізно простежується у всій діяльності українців за кордоном. За підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) було проведене дослідження щодо української діаспори та тимчасово переміщених осіб за кордоном після повномасштабного вторгнення (Українська діаспора, 2023). У ньому було висвітлено думку щодо формування «нової» діаспори України, яка утворилась саме після початку повномасштабної російсько-української війни. На нашу думку, діяльність цієї групи населення направлена саме на волонтерську діяльність, пов'язану із наданням підтримки переселенцям, гуманітарної допомоги, яка відправляється в Україну. Ця категорія населення бере активну участь в організації мітингів, маніфестацій у Європі, які спрямовані на привернення уваги місцевих жителів та представників місцевої влади. Численні протести, благодійні концерти, які ми бачимо у новинах – результати їхньої праці. Саме така діяльність допомагає українцям бути почутими не лише політиками, а й громадянським суспільством, щоб про події, які відбуваються в Україні, чули, знали та розуміли. З власного досвіду можемо запевнити, що емоції іноземців, які бачать фотографії та чують особисті історії, які розповідають переселенці, формують в жителів Європейського Союзу адекватне розуміння розвитку подій і того, що відбувається насправді. І це дуже важливо в контексті здобуття Україною подальшого міжнародного визнання та підтримки.

Отже, можна дійти висновку, що громадський активізм українців, які мешкають у Європі, відіграє важливу роль у забезпеченні як позитивного іміджу нашої країни, так і у наданні підтримки власній державі. Патріоти України, які вимушено змінили місце проживання, хочуть віддячити рідній країні, надаючи їй підтримку у вигляді гуманітарної допомоги, розголосу тим подіям, які відбуваються в Україні. Лише у синергії український народ зможе відстояти власну гідність та здобути омріяну мільйонами перемогу, а для цього потрібна сумлінна праця кожного, хто вважає себе українцем.

Список використаних джерел та літератури:

Українська діаспора та тимчасово переміщені особи за кордоном після повномасштабного вторгнення (2023). Дослідження. URL: <http://surl.li/soguq>

Хома, Н. (2022). Громадський активізм в умовах воєнного часу: структура, форми, можливості. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, 3(14), 252-273. DOI 10.29038/2524-2679-2022-03-252-273

Contact information:

Davydova Alina – student, Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, alina.davydova02@gmail.com

Geraskov Sergii – Ph.D., Associate Professor, Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, sergii.geraskov@gmail.com

Shazhko Y., Tyurina T.
Lviv Polytechnic National University

Шажко Є., Тюріна Т.
Національний університет «Львівська політехніка»

**SOCIAL ASSISTANCE TO UKRAINIAN IMMIGRANTS IN CENTRAL AND
EASTERN EUROPEAN COUNTRIES**
**СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА УКРАЇНСЬКИМ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ В
КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

Background: European countries have made a huge contribution to helping Ukraine during the Russian-Ukrainian war, both with weapons and finances, and by sheltering Ukrainian internally displaced persons within their countries. This assistance is incredibly important, and includes social assistance in finding housing and work; provision of certain benefits and payments; work with a psychologist; and material assistance with clothing, food, and other necessities; health insurance; language learning and education.

Purpose: To study the social problems faced by Ukrainians abroad and how social assistance has changed in Central and Eastern European countries from 2022 to the present.

Methods: The theoretical method of the study is to analyze documents, articles, and works of scientists who have paid attention to this problem. For a better understanding of the problem, we will use the empirical method, namely our own experience of staying abroad (more specifically in the Czech Republic) as an IDP (internally displaced person) for a year and a half, using social assistance for our own family.

Results: The analysis of the articles revealed the problems of Ukrainians and showed that Central and Eastern European countries are currently reducing their assistance to IDPs to a minimum, but Ukrainians are also trying to meet their needs on their own.

Conclusion: The countries of Central and Eastern Europe have provided enormous social assistance in hosting Ukrainian migrants; this social aid has helped many refugees not only financially but also psychologically. It is great to feel supported and helped in a difficult situation. Nevertheless, the economies of the countries are not rubbery, so the assistance is decreasing over time and seems to be ending soon. In addition, most importantly, Ukrainians can stay safe and have the opportunity to earn a living even abroad.

Keywords: social assistance, internally displaced person, refugee, Russian aggression against Ukraine, support.

Агресія Росії проти України, яка розпочалася у 2014 році та переросла у повномасштабну війну у 2022 році, вплинула на весь світ. Саме це спричинило величезну гуманітарну кризу, мільйони українців виїхало до сусідніх країн Центральної та Східної Європи. Такі країни, як Польща, Чехія, Німеччина, Румунія, Молдова, Угорщина та Словаччина, зіткнулися з колосальним завданням прийняти та надати соціальну допомогу цьому масовому потоку біженців. Був дозволений перетин кордону без необхідних документів, були надані речі першої потреби, їжа, безкоштовний транспорт у будь-яку точку Європи. У перші місяці після початку війни ці країни мобілізували значні зусилля, щоб прийняти та підтримати українців. Було запроваджено схеми тимчасового захисту, які надавали біженцям доступ до місця проживання, соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти та працевлаштування. Притулок надавався через центри прийняття, громадські заклади та приймаючі сім'ї. Програми фінансової допомоги, мовні курси, допомога у працевлаштуванні та психологічні послуги.

Польща прийняла найбільшу кількість українських біженців - понад 1,5 мільйона з початку вторгнення. Польський уряд запровадив систему реєстрації PESEL і надав їм національні ідентифікаційні номери, що дозволило отримати доступ до соціальних виплат, охорони здоров'я, освіти та ринку праці. Поляки забезпечували притулок, транспорт та інші потреби. Уряд виплатив одноразову грошову допомогу в розмірі 300 злотих (близько 70 доларів) на кожного українського біженця і щомісячну допомогу на дитину в розмірі 500 злотих. Понад 190 000 українських студентів були зараховані на навчання. Проте великий вплив біженців призвів до перенапруження ресурсів у деяких регіонах.

Чехія прийняла понад 450 000 українських біженців. Їм надано статус тимчасового захисту, що дало доступ до проживання, роботи, охорони здоров'я, соціального забезпечення та освіти. Уряд, організації та волонтери координували допомогу, включаючи фінансову підтримку, розміщення, мовні курси, працевлаштування. Програми фінансової допомоги включали одноразову виплату 5 000 чеських крон (близько 215 доларів США) дорослим українським біженцям після прибуття для покриття базових потреб. Діти українських біженців отримали вільний доступ до чеських шкіл, дитячих садків та університетської освіти. Понад 50 000 українських студентів вступили на перший курс. Однак довгострокове житло залишалося проблемою.

Німеччина прийняла понад 1 мільйон українців. Їм видано посвідчення на тимчасове проживання, що дало доступ до ринку праці, соціального забезпечення та інтеграційних послуг. Надавалася фінансова допомога, розміщення, освіта для дітей, мовні курси для дорослих, консультації з працевлаштування. Фінансова допомога включала одноразову виплату в розмірі 300-600 євро на дорослого та дитину для покриття початкових витрат після прибуття. Українці також могли претендувати на регулярні соціальні виплати.

Українські діти отримали доступ до німецьких шкіл і дитячих садків. Станом на кінець 2022 року до них було зараховано понад 190 000 українських учнів, що створило напругу в деяких регіонах. Були створені служби психологічного консультування, щоб допомогти біженцям впоратися з травмами. Проте високий попит на соціальні послуги призвів до затримок та дефіциту в деяких сферах.

Загалом, незважаючи на виклики, ці країни розгорнули широку соціальну підтримку для українських біженців через урядові програми та мобілізацію громадянського суспільства. Наразі уряди всіх цих країн зменшують соціальну допомогу українцям у вигляді скорочення фінансової допомоги, припинення програм безкоштовного проживання (багато муніципалітетів закрили програми, за якими українці безкоштовно розміщувались у готелях чи орендованих квартирах за рахунок уряду, біженці повинні шукати альтернативне житло самостійно), обмеження доступу до робочих місць (працедавці стали менш охоче наймати українських біженців), припинення безкоштовного медобслуговування, залишається лише допомога з певними документами та деякими життєвими випадками. Чеський уряд планує відмовити українцям у тимчасовому захисті та перевести людей на робочі візи аби повністю перестати забезпечувати біженців. Проблема полягає не у припиненні візи тимчасового прихистку, а у відмові у працевлаштуванні українцям. Місцеві вважають, що українці відбирають в них робочі місця. З часом ми бачимо у новинах все більше протестів і проявів ненависті щодо українців. Хоча попри скасування соціальної допомоги українські біженці залишаються, заради безпеки, закордоном, влаштовуються на роботу, вивчають місцеві мови, продовжують здобувати освіту і намагаються забезпечити своє життя самостійно.

З іншого боку зменшення/скасування соціальної підтримки було передбачуване і прийняті урядом рішення повністю виправдані. З часом виснажуються як державні, так і негромадські ресурси. Виклики з розміщенням, хоча спочатку багато біженців розміщувалися у тимчасових притулках, з часом знайти довгострокове помешкання стає все важче. Дефіцит житлового фонду може змушувати країни скорочувати допомогу. Економічні проблеми та витрати на допомогу. Деякі країни Східної Європи вже натрапляли на економічні труднощі до війни. Витрати на біженців ще більше посилили тиск на бюджет, примушуючи уряди скорочувати видатки. Політичні зміни й ставлення до біженців. Тривале навантаження на ресурси, системи та фінанси в поєднанні з внутрішніми економічними та політичними чинниками можуть змушувати східноєвропейські держави переглядати обсяги допомоги українським біженцям.

Отже, країни Центрально-Східної Європи проявили солідарність до трагедії в Україні та забезпечили вимушених переселенців житлом, працею, медичною страховкою, освітою, фінансовою, матеріальною та моральною підтримкою. Однак, оскільки конфлікт триває і не має жодних ознак розв'язання, тривалий тягар виявив обмежені можливості національних соціальних систем і призвів до виснаження ресурсів у приймаючих країнах. Відсутність доступного довгострокового житла стала головною проблемою. Як наслідок, країни Центральної та Східної Європи змушені скоротити певні форми допомоги.

Від себе, як людина, яка знаходилася під тимчасовим захистом у Чеській Республіці та майбутній соціальний працівник, хочу запропонувати можливі шляхи розв'язання проблеми з соціальною допомогою.

- На мою думку, якщо головною проблемою є відсутність довгострокового житла або не бажання місцевих його надати, уряд може запропонувати виплату своїм громадянам у разі надання (у вигляді оренди) довгострокового житла українським переселенцям. Це працюватиме, як стимул для місцевих і допомога біженцям. Українці матимуть житло, місцеві - фінансовий бонус, уряд - гроші з податків при здачі в оренду квартир/будинків.

- Посилити координацію зусиль між державними, місцевими органами влади та громадським сектором. Це дозволить ефективніше розподіляти ресурси та надавати комплексну підтримку.

- Також проблемою є робота українців у більшості випадків у промисловій сфері, коли майже всі вони мають досвід роботи у інших сферах, тому можна налагодити програми професійної перепідготовки та працевлаштування українців, враховуючи їхні навички та досвід. Це сприятиме економічній інтеграції переселенців.

- Країни Європи мають змогу розробити комплексні програми медичної та психологічної допомоги, спрямовані на подолання травм та адаптацію переселенців, аби люди повернулися до стабільного життя, як фізично, так і морально.

- Окремо, більше уваги треба приділити вразливим групам. Я пропоную створити механізми підтримки вразливих груп, таких як одинокі матері, люди з інвалідністю, літні особи, задля забезпечення їхніх спеціальних потреб і залучати до процесу надання допомоги самих переселенців, стимулюючи їхню активну участь та відповідальність.

- Необхідно постійно моніторити ефективність соціальних програм та адаптувати їх відповідно до мінливих потреб української громади. І ще однією потребою, на мою думку, є пропагувати толерантність та протидіяти дискримінації і ксенофобії серед місцевого населення щодо українських переселенців.

Для стабілізації ситуації необхідні реформи, які уряди країн Європи поки не приймає, та все ж ми віримо, що скоро вони з'являться.

На кінець, хочеться висловити щире вдячність країнам Центральної і Східної Європи за їх підтримку і термінову допомогу українським переселенцям у скрутній ситуації. Їх солідарність та гуманітарна допомога в ці важкі часи стали справжнім порятунком для мільйонів українців. Впевнена, що український народ ніколи не забуде цю підтримку. Ми глибоко вдячні кожній країні Європи за те, що вони простягнули руку допомоги Україні. Дії країн Європи назавжди закарбуються в наших серцях.

Список використаних джерел та літератури:

Hasan, A. (2022). The Russian-Ukrainian war and its implications for international security: a geopolitical vision. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*,

9, pp.177-192. [Accessed 10 February 2023]. (Хасан, А. (2022). Російсько-українська війна та її наслідки для міжнародної безпеки: геополітичне бачення. Техаський журнал мультидисциплінарних досліджень].)

UNHCR Data Portal - Situation of Ukrainian Refugees. (n.d.). URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Dz.U. poz. 583 (2022). Strona główna Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. (Закон від 12 березня 2022 року про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території України. Законодавчий вісник № 583 (2022). Домашня сторінка Сейму Республіки Польща.)

Близняк, О., Риков, А. (2023). Процес євроінтеграції України в умовах повномасштабної російсько-української війни: проблеми та перспективи. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, № 2 (16), с. 119–135.

Вовканич, І., Шніцер, І. (2022). Реакція країн Вишеградської четвірки на повномасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну. Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць, № 2 (29), с. 7–19.

Давимука, О. (2023). Вишеградська група в нових політичних реаліях. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-08/az_vishegrad4_22082023.pdf.

Дячук, В., 2022. Спецоперація «Українці нам не друзі»: як проросійські сили організовують антиукраїнський рух у Європі. Inforpost, [online] 16 вересня.

Звіти УВКБ ООН про ситуацію з українськими біженцями в регіоні "Ukraine Refugee Situation" . (n.d.). URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

Корнійчук, Л.В. та Матвійчук Н.В. (2023). Держави Вишеградської групи в умовах нових безпекових викликів внаслідок російсько-української війни. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти, 11, с.70-90.

Національні звіти на Європейському вебсайті інтеграції про інтеграцію українських біженців. (n.d.). URL: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/national-reports-ukraine_en.

Польща та Чехія посилюють оборону на тлі війни Росії в Україні, 2023. ГолосАмерики, [online] 04 січня. [Accessed 15 February 2023].

Свириденко Ю. (2022). Польський Уряд готовий стимулювати бізнес інвестувати в Україну і докладає до цього максимум зусиль. 04.10.2022. Урядовий портал України.

Словаччина збільшить видатки на оборону та купуватиме безпілотники, 2022. Європейська правда, [online] 08 квітня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/8/7137512/> [Accessed 15 February 2023].

Тодоров, І.Я. (2022). Безпековий вимір міжнародних відносин в Східній та Центральній Європі в контексті російської агресії. Політичне життя, 1, с.138-144.

Федуняк, С. (2022). Російсько-українська війна як чинник переформатування постбіполярної міжнародної системи. Історико-політичні проблеми сучасного світу, 46, с.35-41.

Contact information:

Yelyzaveta Shazhko – student of the Sociology and Social Work Department, yelyzaveta.shazhko.sr.2023@lpnu.ua

Tamara Tyurina - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Sociology and Social Work, tamara.h.tiurina@lpnu.ua.

Osiianenko K., Makukh O.

Lviv Polytechnic National University

Осіянєнко К., Макух О.

Національний університет «Львівська політехніка»

SOCIAL PROBLEMS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS AS A VECTOR OF DEVELOPMENT OF SOCIAL WORK IN UKRAINE
СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК ВЕКТОР РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ

Background: The full - scale invasion of Ukraine and the annexation of Crimea by Russia have led to massive displacement of people, which creates an urgent need to study and address the social problems faced by IDPs. The growing number of IDPs requires systematic and targeted measures by the state, civil society organizations and international partners to address their social problems and support. This study allows for a deeper understanding of the social challenges and problems arising from the forced displacement of people and is the basis for developing effective strategies and implementing policies. Failure to address the social problems of internally displaced persons can lead to increased social tensions, conflicts and further deterioration of the humanitarian situation. The growing attention of the international community to the problems of migration and refugees emphasizes the importance of studying the social aspects of forced displacement in Ukraine. The results of the study can serve as a basis for the development of programs and projects to support internally displaced persons aimed at improving their social integration and well - being.

Purpose: to study the social problems faced by internally displaced persons in Ukraine.

Methods: Results: The main social problems and needs of internally displaced persons, as well as the factors affecting their occurrence, are determined. Recommendations on directions of social work to overcome problems have been formulated.

Conclusion: analysis of scientific literature and sources, analysis of secondary quantitative and qualitative data.

Keywords: internally displaced person, social problem, social need, social work.

Україна в останні десятиліття стала учасницею серйозних випробувань, які сформували ряд складних соціальних ризиків, спричинених як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Особливим викликом стали військові дії, анексія Криму, повномасштабне вторгнення у 2022 році, що призвели до масового переміщення осіб: як в межах країни, так і поза нею. Вимушена колосальна міграція, а також загибель військових, цивільних, зокрема дітей, окупація, насильницька депортація, спричинили гуманітарну катастрофу в державі.

На нашу думку, доцільно проводити професійний моніторинг та аудит соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб, адже саме ця інформація дозволяє сформувати адекватну соціальну політику, вносити корективи в систему соціального забезпечення, задовольняючи первинні та необхідні потреби даної категорії осіб. Дана інформація дасть розуміння складу (соціально - демографічного, освітнього, професійного) переміщених та їхніх подальших намірів.

Наше дослідження має на меті показати основні соціальні проблеми та виклики, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи в Україні, сформувати вектор розвитку соціальної роботи для надання якісних професійних послуг особам, які опинилися у важких життєвих обставинах. Аналіз цих проблем допоможе розробити правильну стратегію та програми, спрямовані на поліпшення умов життя й соціально - психологічну підтримку внутрішньо переміщених осіб у нових громадах. Теоретичний аспект досліджуваної проблеми розкрито у працях О. Балакіревої, Т. Семигіної, Е. Лібанової, Трубавіної, А. Конончук, І. Тітар, Т. Погуляйло та ін.

Проведені у 2014 році фокус - групи показали, що у настроях внутрішніх мігрантів домінують запит миру, відчуття страху, провини і недовіри. Загрожують і медико - соціальні ускладнення, і не лише вимушеним переселенцям, а й всьому населенню країни (Лібанова, 2014). Але факт: психологічної реабілітації потребує все суспільство.

Станом на червень 2023 року за кордоном перебуває 8 млн 177 тис. громадян України, тобто близько 20% населення нашої держави до 24 лютого 2022 року. Це дані українського МЗС. Кількість громадян України, які вимушено покинули територію держави через російське повномасштабне вторгнення, можна порівняти з депопуляцією за всі роки незалежності. З 1991 року до 24 лютого 2022 року населення України скоротилося на понад 8 млн осіб. Річне скорочення населення сягає понад 420 тис. осіб (Через повномасштабне вторгнення Росії за кордоном перебуває близько 20% українців, 2023). Ще майже 5 млн осіб стали внутрішньо переміщеними особами всередині України. Є й такі громадяни, які з певних причин як ВПО не зареєструвалися.

Аналізуючи виклики, що постали перед Україною у зв'язку з масштабним вимушеним переселенням, неабиякою загрозою є формування лінії поділу "Ми-Вони", адже процеси інтеграції часто супроводжуються безробіттям, браком коштів, освітніми втратами, соціальною ізоляцією (Трубавіна, 2015). Для

індивіда відчуття приналежності та соціальна інтеграція виступають важливими цінностями, зокрема як засоби досягнення інших цілей. Соціальна інтеграція сприяє здоров'ю особи, позитивно впливає на тривалість життя. Але саме низький рівень доходів, економічно нестабільна ситуація залишаються основною перешкодою для інтеграції ВПО.

Дослідження також виявляють, що вимушені мігранти, загалом, мають нижчий рівень задоволеності життям, потребують житла, інформації про можливість отримання будь - якої допомоги, компенсації втраченого майна, фахової комплексної медико-психологічної допомоги, подекуди відчувають дискримінацію та ексклюзію (Проблеми та потреби переселенців, які проживають у Львові та області, 2022). Про дискримінацію свідчать дані інших досліджень: 25% ВПО повідомили, що зазнали неналежної поведінки з боку жителів місцевих громад, а кожний п'ятий з опитаних розповів про дискримінаційне чи несправедливе ставлення до них та членів їхніх сімей через статус вимушеного переселенця (Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 13. Червень 2023 року, 2023).

У порівняльній перспективі масштаб соціальних проблем ВПО в Україні був відносно помірним. У 2015 році українці становили третю за чисельністю групу новоприбулих ВПО у світі. Індекс ООН з питань внутрішнього переміщення за 2019 рік - комплексний показник, що ґрунтується на оцінці наслідків переміщення, контекстуальних чинників, а також політики та можливостей - поставив Україну в один ряд з Азербайджаном, Колумбією, Грузією та Нігерією, і значно вище, ніж, наприклад, М'янму, Сомалі та Сирію. В Україні ВПО становили відносно невелику частку населення, що обмежувало економічний вплив на країну в цілому. Тим не менш, індекс IDI вказує на значні проблеми, пов'язані із забезпеченням засобів до існування та прав ВПО, які загострюються в умовах високої політичної нестабільності (Internal Displacement and Subjective Well - Being: The Case of Ukraine in 2018, 2020).

Отже, результати дослідження свідчать про те, що першочерговими проблемами всіх вимушено переміщених осіб, особливо з дітьми, є реєстрація, їжа, житло, соціальні виплати, освіта дітям, особливо в дитячих садках, послуги з охорони здоров'я, працевлаштування працездатних членів родини і забезпечення певного рівня життя родини для виховання, догляду і розвитку дітей, життя членів сім'ї. Окрім цього є потреба соціальної інтеграції, отримання освітніх послуг, також отримання психосоціальної професійної підтримки завдяки використанню інноваційних технологій та методів соціальної роботи. Соціальні проблеми сімей з ВПО ідентифікуються як проблеми сімей в травмі та кризі. На жаль, в цьому напрямку бракує системності та координації, адже існує брак ресурсів і триває реформування соціальної сфери та соціальної політики держави. Можливим виходом є державні та місцеві програми, спрямовані на відновлення економічних та соціальних ресурсів, які б могли б стати добрим каталізатором для пом'якшення деяких негативних наслідків війни для ВПО. Також не зайвою була б допомога громадського сектору та створення спеціальних муніципальних комісій, до складу яких входили б представники

місцевого самоврядування, волонтерських організацій та організацій, що представляють інтереси ВПО.

Список використаних джерел та літератури:

Балакірева, О. (2014). Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб. *Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування: матеріали круглого столу*, м. Київ, 9 липня 2014 року. URL: <http://www.uisr.org.ua/news/36/83.html>

Завгородня, О., & Краєва, О. (2023). Психологічні проблеми осіб, вимушено переміщених внаслідок російської агресії. *Вісник Національного університету оборони України*, 73(3), 73–82. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-73-3-73-82>

Звіт за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб та мешканців приймаючих громад. (2016). URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf

Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 13. Червень 2023 року. (2023) MOM. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-situaciyu-z-vnutrishnim-peremischennyam-zagalne-opituvannya-naselennya?close=true>

Лібанова. Е. (2014). Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 8 жовтня 2014 р.). *Вісник НАН України*.

Проблеми та потреби переселенців, які проживають у Львові та області. (2022). URL: <https://fama.agency/sotsialni-trendy/u-kozhnogo-chetvertogo-vproyakyj-pereselyvsya-na-lvivshhynu-zhytlo-znyshhene-abo-poshkodzhene-rezultaty-doslidzhennya/>

Трубавіна, І. М. (2015). Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_8_53

Через повномасштабне вторгнення Росії за кордоном перебуває близько 20% українців. (2023). URL: <https://www.oporaua.org/viyna/cherez-povnomasshtabne-vtorgnennia-rosiyi-za-kordonom-perebuvaie-blizko-20-ukrayintsiv-doslidzhennia-opori-24792>

Internal Displacement and Subjective Well-Being: The Case of Ukraine in 2018 / P.-H. Brienna et al. *OUP Academic*. URL: <https://academic.oup.com/sf/article/102/3/1157/7287283>(date of access: 13.04.2024).

Contact information:

Karina Osiiianenko - student of Sociology and Social Work Department of Lviv Polytechnic National University, karina.osiiianenko.sr.2022@lpnu.ua

Oksana Makukh - PhD of Political Sciences, Associate Professor, Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, oksana.y.makukh@lpnu.ua

Ivanyshyn D.

Ivan Franko National University of Lviv

Іванишин Д.

Львівський національний університет імені Івана Франка

**PROBLEMS OF ADAPTATION OF UKRAINIAN REFUGEES IN EU
MEMBER COUNTRIES
ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ В КРАЇНАХ-
ЧЛЕНАХ ЄС**

Relevance: The number of refugees in the EU member states is still estimated in the millions. This, as well as the uncertainty regarding the end of the Russian-Ukrainian war, forces us to look for methods of adaptation of Ukrainian refugees within the borders of the states that accepted them.

The goal: to identify the main problems of adaptation of Ukrainian refugees in EU member states.

Methods: method of secondary data analysis

Conclusion: The problems of adaptation of Ukrainian refugees still remain relevant for the states that accepted them. Also, this problem remains important for Ukraine, whose citizens were forced to leave the territory of the state.

Key words: adaptation, refugee, recipient state, donor state.

Актуальність та доцільність статті. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році спричинило небачену хвилю біженців до країн Європейського Союзу, а також інших держав в межах Європи (наприклад, Великої Британії). За даними Управління Верховного комісара в справах біженців ООН, станом на лютий 2024 року, біженців з України становлять 5.9 мільйона осіб [1]. Така велика кількість біженців стала викликом для державних апаратів як й України, але для держав-реципієнтів біженців.

В сучасних реаліях, коли російсько-українська війна затягнулася, а також усвідомленням того, що конфлікт не буде врегульовано найближчим часом, питання адаптації українських біженців стає нагальним питанням в політиці європейських держав. Через невизначеність в питанні звершенні війни, а також через те, як саме буде оформлено завершення бойових дій (мирний договір, капітуляція однієї з сторін, замороження конфлікту тощо), повернення українських біженців не виглядає однозначним варіантом, який вони можуть обрати. Ці обставини ставлять держави-реципієнти біженців перед дилемою того, як саме має відбуватися адаптація українських біженців, в яких рамках вона

має відбуватися та які наслідки мають бути прийнятними для держав-реципієнтів біженців, а також України, чії громадяни на невизначений термін залишаються проживати.

Формулювання мети статті. Метою статті є розкриття основних проблем, з якими можуть стикнутися держави-реципієнти українських біженців у питанні їх адаптації до соціального життя їх держав.

Виклад основного матеріалу. Кожен біженець є незахищеною верствою населення, який не з власної волі потрапляє в суспільство, що є чужим для нього. На це також впливають і психологічні чинники, зокрема пережитий стрес від евакуації з місця бойових дій. Крім того, переміщена особа має невизначений статус через різку втечу та перетин кордону з іншою державою. Також важливим фактором, що показує незахищеність біженця є те, що він перемістився у невідоме для нього середовище, що було ним обрано не з раціональних причин, але несвідомо, з бажанням вижити та вберегти власне життя.

Через це, держава-реципієнт біженця стикається з великою кількістю проблем у плані допомоги біженцю, адже вона змушена на себе брати функції держави по правовому та соціальному захисту. Згідно з визначенням Конвенції ООН про статус біженця від 1951 року, біженець «не може користуватися захистом своєї держави».

Держава-реципієнт стикається з тим, що біженець стає повністю залежним від неї і лише від її політики щодо біженців залежить, як саме зможе адаптуватися біженець, як він зможе жити в новому суспільстві.

Якщо говорити про ситуації з адаптацією українських біженців в країнах Європи, в першу чергу держав-членів ЄС, то варто сказати і те, що на дане питання впливають ще й внутрішні чинники, а саме:

- Економічна ситуація в державі-реципієнті;
- Політична ситуація в державі-реципієнті;
- Схвалення населення держав-реципієнта щодо прийняття та адаптації українських біженців.

Проблема адаптації українських біженців також полягає в матеріальних питаннях, а саме в житловому питанні, тобто розселення біженців, а також грошовій допомозі від урядів держав, що прийняли біженців. Це призводить до посилення навантаження на бюджет держав-реципієнтів. Складнощі в матеріальній частині забезпечення біженців додає і специфічна демографічна структура біженців, а саме те, що більшість біженців є жінками та дітьми до 18 років. Це сталося через закриття кордонів для чоловіків 18-60 у рамках мобілізації чоловічого населення України. Часто біженці виїжджали сім'ями, де жінки разом з власними дітьми перетинали кордон у пошуках захисту, поки чоловіки залишалися в межах держави.

Дана ситуація є ще однією проблемою адаптацією українських біженців, адже жінки, що залишилися без роботи та джерела доходу, змушені шукати нове місце роботи через потребу в утриманні власних дітей. Проблема працевлаштування також лягає на плечі держав-реципієнтів біженців, коли

досвід роботи в Україні та навички, одержані в Україні можуть не знадобитися для працедавців в країнах ЄС.

Згадана особливість демографічного зрізу українських біженців, виникає ще й нова проблема адаптації українських біженців, пов'язана з адаптацією дітей в нових умовах. Це виливається у необхідність надання державою-реципієнтом освіти дитині, надання повного захисту прав дітей, згідно з міжнародними угодами. Захист дітей, що мають травму вимушеної втечі з місця проживання, стає важчим, адже є загроза в дискомунікації та конфліктах з місцевими дітьми, що не мали подібного досвіду. Також проблема комунікації може бути поглиблена через незнання дитиною мови країни, в яку вона була вимушена тікати.

Іншою проблемою адаптації українських біженців є культурна адаптація та налагоджена контактів з місцевим населенням. Через вимушеність та поспішність в евакуації населення, а також через те, що біженці не обирали країни, в які вони прагнуть потрапити. Це може вилитися в несприйняття з сторони місцевого населення нових жителів, в проблеми через мовний бар'єр.

Проблеми адаптації українських біженців стосується не лише питання інтеграції біженців, але й сприйнятті ситуації з сторони населення держави-реципієнта. На жаль, існують приклади того, що місцеві політичні сили можуть використовувати проблему адаптації біженців для власних цілей. Є загроза того, що антиукраїнська риторика може бути використана для посилення власних позицій з сторони маргінальних чи радикальних партій. Крім того, посилення несприйняття біженців та їх відторгнення з сторони місцевого населення може призвести до можливих актів насилля. В такій ситуації біженці будуть в скрутній ситуації, адже вони, попри можливий соціальних захист з сторони держави-реципієнта, залишаються беззахисними поза межами власної держави, громадянами якої вони є.

З іншого боку, адаптація біженців може принести державам-реципієнтам і дивіденди, здатні покращити їх стан справ. Наприклад, вдала інтеграція українських біженців може покращити ситуацію з демографічною ситуацією всередині держав Європейського Союзу. Також, оскільки значна частина біженців є дітьми, це може стати сприятливою ознакою для демографії держав-реципієнтів в майбутньому, не стільки в теперішньому моменті.

Проблеми адаптації біженців також стосуються й України, як держави-донора біженців, чие громадянство все ще мають мільйони мігрантів поза її межами. Україна, що понесла великі економічні та людські втрати через повномасштабне вторгнення, має інтерес водночас у декількох сферах, а саме захисту власних громадян, що стали вимушеними біженцями, але також і їх повернення в межі України. Повна інтеграція біженців в держави країн-членів ЄС стане для України важким ударом в економічному та демографічному планах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Питання адаптації українських біженців є одним із ключових у вивченні українського суспільства під час війни. Проблема адаптації українських біженців буде нагальною і надалі через власну масштабність, а також через велику кількість пунктів, які складають загальну картину.

Також варто уточнити, що це питання є специфічним в залежності від кожної з держав-членів ЄС, що також вимагає окремого вивчення специфічних умов, що склалися всередині тих держав.

Список використаних джерел та літератури:

Рахманов О. А. Життя українських мігрантів у Європі: спостереження соціолога. Інститут соціології НАН України. URL: https://isnasu.org.ua/popsci/006_Rahmanov_-_Zhittia_migrantiv.php

Barker K., Victor D. A., Day C. R. Communication and Cultural Strategies Impacting Ukrainian Refugees and Others Involved. *Global Advances in Business Communication*. 2024. Vol. 11, no. 1. URL: <https://commons.emich.edu/gabc/vol11/iss1/1/>

Dimitrov A., Pavlov V. ECONOMIC CHALLENGES TO UKRAINIAN REFUGEE INTEGRATION IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE. *Journal of Liberty and International Affairs*, Institute for Research and European Studies - Bitola. 2023. Vol. 9, no. 3. P. 89–105. URL: <https://doi.org/10.47305/jlia2393089d> .

Housing of Ukrainian Refugees in Europe Options for Long-Term Solutions / J. Hegedüs та ін. Будапешт : Metropolitan Research Institute, 2023. 89 с. URL: <https://www.habitat.org/sites/default/files/documents/Housing%20of%20Ukrainian%20Refugees%20in%20Europe.pdf>

Jelínková M., Plaček M., Ochrana F. The arrival of Ukrainian refugees as an opportunity to advance migrant integration policy. *Policy Studies*. 2023. P. 1–25. URL: <https://doi.org/10.1080/01442872.2023.2289576>

Kubiciel-Lodzińska S., Solga B. The Challenges of Integrating Ukrainian Economic Migrants and Refugees in Poland. *Intereconomics*. 2023. T. 58, № 6. С. 326–332. URL: <https://doi.org/10.2478/ie-2023-0067>

Pacek M. Integration Policy of Immigrants With Particular Emphasis on Ukrainian Children in Poland. *Studia Europejskie - Studies in European Affairs*. 2022. Vol. 26, no. 2. P. 31–45. URL: <https://doi.org/10.33067/se.2.2022.3>

UNHCR. Working Group: Ukraine Refugee Situation: UNHCR Data Explanatory Note – 14 June 2023. Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/working-group/437?secret=unhcrrestricted&geo=0&sv=65#target-one>.

Contact information:

Ivanyshyn Denys - Master's program student, Ivan Franko National University of Lviv, denys.ivanyshyn.work@gmail.com